Asistenţă socială

Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery,
Richard M. Grinnell, Jr.

CERCETAREA CALITATIVĂ ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ

Faze, etape şi sarcini

III 281.037

Collegium

POLIROM

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAŞI
III 281.037

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

COLLEGIUM

Asistenţă socială

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery, Richard M. Grinnell, Jr., *Qualitative Research for Social Workers. Phases, Steps, and Tasks*, Allyn and Bacon, 1996

Authorized translation from the English language edition, entitled QUALITATIVE RESEARCH FOR SOCIAL WORKERS: PHASES, STEPS, AND TASKS, 1st Edition, ISBN 0205188052, by TUTTY, LESLIE M.; ROTHERY, MICHAEL A.; and GRINNELL, RICHARD M., published by Pearson Education, Inc, publishing as Allyn & Bacon, Copyright © 1996, Allyn and Bacon, A Division of Simon & Schuster, Inc, 160 Gould Street, Needham Heights, MA 02194.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage retrieval system, without permission from Pearson Education, Inc. ROMANIAN language edition published by EDITURA POLIROM, Copyright © 2005.

Traducere autorizată după ediția în limba engleză, intitulată QUALITATIVE RESEARCH FOR SOCIAL WORKERS: PHASES, STEPS, AND TASKS, ediția I, ISBN 0205188052, de TUTTY, LESLIE M.; ROTHERY, MICHAEL A.; și GRINNELL, RICHARD M., publicată de Pearson Education, Inc, Allyn & Bacon, Copyright © 1996, Allyn and Bacon, A Division of Simon & Schuster, Inc, 160 Gould Street, Needham Heights, MA 02194.

Toate drepturile rezervate. Nici un fragment din această carte nu poate fi reprodus sau transmis, în nici o formă sau prin nici un mijloc, electronic ori mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice alt sistem de stocare a informațiilor, fără permisiunea Pearson Education, Inc. Ediția în limba ROMÂNĂ, publicată de EDITURA POLIROM, Copyright © 2005.

© 2005 by Editura Polirom, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37, P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

TUTTY, LESLIE M.

Cercetarea calitativă în asistența socială: faze, etape și sarcini / Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery, Richard M. Grinnell, jr.; trad. de Dana Ligia Ilin.
– Iași: Polirom, 2005

Index

ISBN: 973-681-845-4

I. Rothery, Michael A.
II. Grinnell, Richard M., jr.
III. Ilin, Dana Ligia (trad.)

364

Printed in ROMANIA

303
T96
386819

Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery,
Richard M. Grinnell, Jr.

CERCETAREA CALITATIVĂ ÎN ASISTENȚA SOCIALĂ

Faze, etape și sarcini

Traducere de Dana Ligia Ilin

378511
B.C.U. IASI

ACU

POLIROM
2005

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Leslie M. Tutty, doctor în asistenţă socială, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada. Dintre lucrările publicate: *A Critical Analysis of Child Sexual Abuse Prevention Programs* (Center for Social Welfare Studies, Faculty of Social Work, Wilfrid Laurier University, Waterloo, Ontario, 1989), *Research in Social Work: An Introduction* (în colab. cu Margaret Williams şi Richard M. Grinnell, Jr., F.E. Peacock, Itasca, 1995) şi *Understanding and Preventing Child Sexual Abuse: Critical Summaries of 500 Key Studies* (în colab. cu Christopher Bagley şi Wilfreda E. Thurston, Arena, Aldershot, 1996).

Michael A. Rothery, doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada. Dintre lucrările publicate: *Intervening With Assaulted Women: Current Theory, Research, and Practice* (în colab. cu Barbara Pressman şi Gary Cameron, Lawrence Elrbaum, Hillsdale, 1989) şi *Child Maltreatment: Expanding Our Concept of Helping* (în colab. cu Gary Cameron, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, 1990).

Richard M. Grinnell, Jr., doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada. Dintre lucrările publicate: *Evaluation and Quality Improvement in the Human Services* (în colab. cu Peter A. Gabor, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1994), *Evaluation for Social Workers: A Quality Improvement Approach for the Social Services* (în colab. cu Peter Gabor, Yvonne A. Unrau, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1997), *Social Work Research and Evaluation: Quantitative and Qualitative Approaches* (în colab. cu Yvonne A. Unrau, Oxford University Press, New York, 2004).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

12 APR. 2005

Cuprins

Lista colaboratorilor 9

Prefaţă 11

Introducere 17

Cercetarea calitativă 18

Fazele studiilor calitative 19

Crearea unei baze de cunoştinţe 20

Modalităţile de abordare cantitativă şi calitativă 22

Cercetarea bine făcută se bazează pe o cercetare bine făcută 28

Rezumat 32

Bibliografie comentată 32

Referinţe şi lecturi suplimentare 33

PARTEA I

Procesul de cercetare

Faza 1: Planificarea studiului 37

Planificarea lucrării de cercetare 38

Analizarea procedurilor şi a aspectelor deontologice 46

Rezumat 56

Bibliografie comentată 56

Referinţe şi lecturi suplimentare 58

Faza 2: Culegerea informaţiilor 61

Convorbirea din cercetarea calitativă 62

Tipuri de convorbiri 63

Aspecte speciale ale convorbirii din cercetarea calitativă 67

Etapele desfăşurării convorbirii 70

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Rezumat 90
Bibliografie comentată 90
Referinţe şi lecturi suplimentare 92

Faza 3: Analiza informaţiilor culese 95
Scopul analizării informaţiilor 97
Stabilirea cadrului iniţial 98
Căutarea sensurilor şi a relaţiilor 113
Rezumat 119
Bibliografie comentată 119
Referinţe şi lecturi suplimentare 121

Faza 4: Redactarea raportului 125
Cum va arăta raportul final? 127
Etapele procesului de difuzare 128
Rezumat 151
Referinţe şi lecturi suplimentare 152

PARTEA A II-A

Exemple de cercetare

Studiul A: Femei care comit abuzuri sexuale asupra copiilor 157
Trecerea în revistă a lucrărilor de specialitate 159
Culegerea informaţiilor 162
Analizarea informaţiilor 165
Interpretarea rezultatelor 167
Rezumat şi concluzii 172
Referinţe 174

Studiul B: Consiliile de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială 177
Conceptele esenţiale 179
Culegerea informaţiilor 182
Analizarea informaţiilor 186
Rezultatele 188
Relaţia cu sistemul de planificare 193
Concluzii 204
Referinţe 205

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Studiul C: O tragedie din domeniul protecţiei copilului 207
Planificarea studiului 209
Analizarea informaţiilor 213
Difuzarea 222
Referinţe 223

Index tematic 225

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Lista colaboratorilor

Carol D. Austin, doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. La momentul elaborării acestei lucrări era prodecan (studenţi).

Elaine Bouey, licenţiat în biblioteconomie, este bibliotecar la University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Nick Coady, doctor în filosofie, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul Wilfrid Laurier University, Waterloo, Ontario, N2L 3C5. La momentul elaborării acestei lucrări era conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Heather Coleman, doctor în filosofie, este asistent la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

David Este, doctor în asistenţă socială, este asistent la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Richard M. Grinnell, Jr., doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. La momentul elaborării acestei lucrări era decanul în funcţie al facultăţii.

Robert McClelland, doctor în filosofie, este asistent la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Laurie Robinson, master în asistenţă socială, lucrează la un cabinet particular din Waterloo, Ontario. La momentul elaborării acestei lucrări absolvise Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Gayla Rogers, doctor în filosofie, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. La momentul elaborării acestei lucrări era conducătoarea secţiei de practică a facultăţii.

Michael Rothery, doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. La momentul elaborării acestei lucrări era prodecan al facultăţii.

Barbara Thomlison, doctor în filosofie, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Ray J. Thomlison, doctor în filosofie, este profesor la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. La momentul elaborării acestei lucrări era în anul sabatic* şi este decanul facultăţii.

---

* An sabatic – concediu acordat unui membru al corpului academic pentru desfăşurarea unor activităţi de cercetare sau pentru creşterea nivelului profesional (n.t.).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Leslie M. Tutty, doctor în asistenţă socială, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4. În momentul elaborării acestei lucrări era prodecan (absolvenţi).

Yvonne Unrau, doctor în filosofie, este conferenţiar la Facultatea de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

Lesa Wolfe, masterand în asistenţă socială, este absolventă a Facultăţii de Asistenţă Socială din cadrul University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Prefaţă

În ştiinţă, ca şi în dragoste, concentrarea pe tehnică duce mai degrabă la eşec.
Peter Berger

În ultimii ani s-a bucurat de un imens interes o anumită metodă de cercetare din asistenţa socială: o metodă prin care putem cunoaşte persoanele şi mediile lor sociale în feluri cât mai apropiate de trăirile omeneşti normale, studiindu-le în cadrul lor natural. Ea foloseşte proceduri şi tehnici de culegere a informaţiilor care să nu deformeze trăirile pe care încearcă să le explice. Caută să înţeleagă informaţiile împărtăşite de oameni, fără să forţeze reducerea lor la cifre. Şi nu cere ca informaţiile să fie stoarse până la ultima picătură de către o maşinărie indiferentă, ce poate să facă manipulări statistice complicate, dar e complet incapabilă să aprecieze valoarea pe care o au în viaţa oamenilor elementele unice şi nuanţele. Ceea ce am descris aici este metoda *cercetării calitative*.

Totuşi, aparenta ei tinereţe este înşelătoare. Asistenţa socială, ca şi alte discipline, cum este antropologia, s-a sprijinit foarte multă vreme pe metoda cercetării calitative. În orice caz, sunt remarcabile energia şi interesul stârnite de redescoperirea „alternativelor" la curentul tradiţional al cercetării cantitative. La fel de impresionant este şi numărul apariţiilor anuale de cărţi în care sunt explorate şi promovate aceste modalităţi de abordare.

Ce este cercetarea calitativă?

Această literatură în plină înflorire aduce cu ea idei şi viziuni noi, adesea cu un zel aproape misionar – însoţit de o mare confuzie terminologică. Metoda cercetării calitative este numită în multe feluri, câteva dintre ele fiind „explorativă", „naturalistă", „fenomenologică", „etnografică", „a teoriei bazate pe fapte", „ de teren" şi „etnometodologică".

Denumirile de mai sus nu sunt totuşi sinonime, întrucât fiecare etichetă sugerează diferenţe din punctul de vedere al filosofiei şi modalităţii de abordare care sunt foarte importante pentru specialiştii din domeniu. Cu riscul de a fi prea simplişti, am optat pentru formula *cercetare calitativă*, deoarece considerăm că exprimă cel mai bine conţinutul cărţii de faţă. Termenul este mult mai puţin restrictiv decât alţii şi, în esenţă, implică:

- Studii efectuate cu precădere în cadrul natural în care se desfăşoară activitatea zilnică a participanţilor la cercetare, într-o atmosferă „neexperimentală".

- Studii în care variabilele nu pot fi controlate şi manipulate în mod experimental (cu toate că pot fi observate, fără îndoială, modificările variabilelor şi efectul lor asupra altor variabile).
- Studii în care întrebările ce urmează să fie puse nu sunt întotdeauna deplin conceptualizate şi definite operaţional de la bun început (cu toate că pot să fie).
- Studii în care informaţiile culese sunt în mare măsură influenţate de experienţele şi prioritătile participanţilor la cercetare, şi nu sunt culese prin intermediul unor instrumente de măsură predeterminate şi/sau foarte bine structurate şi/sau standardizate.
- Studii în care înţelesurile reies din informaţii (şi sunt prezentate celorlalţi) prin intermediul unor procese mai naturale şi mai familiare decât cele folosite în metoda cantitativă. Informaţiile nu trebuie să se reducă la cifre şi să fie analizate statistic (cu toate că pot fi folosite numărarea şi statisticile, dacă se consideră că sunt utile).

Scopul şi obiectivele noastre

Dat fiind că s-a scris atât de mult în ultimii ani despre diferite tipuri de metode de cercetare calitativă, ce anume ar putea justifica apariţia unei cărţi în plus? Experienţa noastră din sala de curs şi experienţele cursanţilor noştri de la asistenţă socială sugerează că lipseşte o carte importantă – o prezentare necostisitoare, practică, uşor de folosit a felului în care se face cercetare calitativă în contextul asistenţei sociale, aşa cum am dorit să fie această carte. Pentru a ne atinge modestul scop, încercăm să abordăm trei obiective simple, corelate.

Primul obiectiv este să includem doar materialul esenţial pe care trebuie să-l cunoască un student pentru a evalua şi a înţelege rolul cercetării calitative în asistenţa socială; am evitat surplusul de informaţii. De asemenea, am inclus elementele esenţiale ce trebuie să fie cunoscute pentru a realiza o lucrare de licenţă sau un proiect de cercetare de tip calitativ.

Ne-am străduit să prezentăm cu claritate cercetarea calitativă ca mijloc natural de dobândire a cunoştinţelor prin intermediul unor căi familiare de observare şi de interpretare a lumii – nu ca domeniu ezoteric, accesibil doar iniţiaţilor. Ne-am angajat să nu folosim sintagme generatoare de confuzie, cum sunt „schimburi paradigmatice", „deconstrucţii postmoderne de tip derridian ale cunoştinţelor co-auctoriale" sau „stratificarea sensului în reprezentările textuale (narative) ale structurilor profunde ale experienţelor trăite". A fost proscris chiar şi cuvântul „euristic".

Cel de-al doilea obiectiv este să-i pregătim pe cei care studiază asistenţa socială să abordeze în mod critic literatura despre cercetarea calitativă.

Cel de-al treilea obiectiv este să oferim studenţilor o bază solidă pentru cursuri şi texte mai avansate privind cercetarea calitativă.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Publicul-ţintă

Aşa cum este deja evident, publicul pe care îl vizăm sunt persoanele care studiază asistenţa socială şi urmează un curs de începători de un semestru (sau de un trimestru) despre cercetarea calitativă în asistenţa socială sau fac o lucrare de seminar, o teză, o disertaţie ori un proiect de tip calitativ.

Cu gândul la aceste persoane, am dat cărţii noastre un caracter flexibil. În primul rând, poate fi folosită ca suport de curs pentru cercetarea calitativă, în care profesorul sau studentul pot utiliza alte texte, mai avansate, de profunzime, pentru a sprijini şi a completa structura pe care o prezentăm noi. Îi îndemnăm mai ales pe studenţi să caute la bibliotecă numeroasele lecturi relevante şi textele disponibile despre cercetarea calitativă. (Multe dintre lecturi sunt indicate la sfârşitul fiecărui capitol.) Pe scurt, profesorul poate foarte uşor să adapteze materialul de bază al cărţii noastre (Fazele 1-4) la nevoile individuale de studiu.

În al doilea rând, cartea poate fi folosită ca text suplimentar într-un curs despre metodele de cercetare (sau de evaluare) care se bazează pe un text de tip cantitativ. Cartea noastră este o completare foarte potrivită a acestor texte, deoarece foloseşte o mare parte a conceptelor şi a terminologiei din ele.

Structura şi filosofia cărţii noastre

Având în minte cele de mai sus, începem partea I de unde începe fiecare adept al cercetării calitative: cu găsirea unei arii de probleme semnificative, care să fie studiate în contextul asistenţei sociale (Faza 1), trecând la culegerea informaţiilor (Faza 2) şi la analizarea lor (Faza 3) şi apoi la redactarea raportului (Faza 4).

Descriem fiecare fază dintr-un studiu calitativ tipic, precum şi etapele şi sarcinile specifice din cadrul lor, încercând să oferim un model inteligibil care să poată fi aplicat pe teren şi modificat în funcţie de împrejurări. Este importantă diferenţa dintre un model practic şi o reţetă rigidă – cea de-a doua este nefolositoare în lumea reală a cercetării din asistenţa socială, cel dintâi este ceea ce dorim să fie cartea noastră.

Pentru a ilustra modul în care funcţionează cele patru faze din metoda de cercetare calitativă în studiile concrete din asistenţa socială, am inclus în partea a II-a trei exemple.

Ce nu este cartea noastră

Mai întâi, nu încercăm nici să prezentăm o integrare „originală" a diferitelor moduri de cunoaştere, nici să „combinăm" metoda cantitativă şi metoda calitativă, alcătuind un „lanţ unic de cercetare" de vreun soi anume. Sunt pe piaţă destule alte cărţi care încearcă să facă aceasta. Mai mult, considerăm că amploarea şi profunzimea acestor sarcini depăşesc cu mult ceea ce trebuie să înveţe un începător din domeniul asistenţei sociale

pentru a evalua literatura despre cercetarea calitativă, pentru a o înţelege şi pentru a începe să o abordeze în mod critic – obiectivele cărţii noastre.

În al doilea rând, noi nu explorăm rădăcinile filosofice, teoriile sau motivaţiile ce stau la baza diferitelor metode de cercetare calitativă. Multe cărţi excelente examinează în profunzime aceste aspecte, iar intenţia noastră nu este să îmbogăţim literatura de acest tip. Totuşi, tratăm succint câteva aspecte fundamentale cu care au de-a face adepţii cercetării calitative, în principal identificându-le şi stabilind presupunerile pe care se bazează restul cărţii. În plus, am încercat să oferim un ghid practic pentru studenţi, nu un discurs teoretic. Pe scurt, nu am căutat să refacem ceea ce a fost realizat cu competenţă în multe dintre cărţile deja apărute, şi cititorii potenţiali trebuie să ştie care sunt limitele ambiţiei noastre pentru acest volum şi cerinţele ce pot fi satisfăcute cel mai bine în altă parte.

În fine, nu am încercat să acoperim totul. Au fost publicate o mulţime de cărţi care prezintă metodele, tradiţiile şi perspectivele calitative din toate unghiurile de abordare omeneşte posibile. De exemplu, am ales doar o modalitate importantă de culegere a informaţiilor (adică intervievarea), deoarece este cel mai frecvent folosită în studiile calitative.

Totuşi, în unele proiecte de cercetare studenţii vor folosi şi alte metode de culegere a informaţiilor – din dosare, arhive, înregistrări scrise, arhive particulare şi publice, documente solicitate şi nesolicitate, biografii şi autobiografii, instrumente de măsură a degradării, instrumente de măsură a creşterii, imagini şi diferite tipuri de analiză de fond. Aceste forme de culegere a informaţiilor vor avea, evident, faze, etape şi sarcini diferite de cele ale interviurilor. Cartea noastră va fi de folos şi în acest caz, deoarece poate fi adaptată acestor metode diferite de culegere a informaţiilor; adeptul cercetării calitative se poate abate de la carte, dacă este nevoie.

Mulţumiri

Le mulţumim sincer celor doi colegi care au parcurs cartea în întregime şi ne-au oferit sugestii folositoare: Richard Blake, de la Universitatea Seton Hall, şi Michael Jacobsen, de la Universitatea din North Dakota. Suntem recunoscători pentru sprijinul şi îndrumarea competentă oferite de patru persoane amabile de la Allyn and Bacon: Karen Hanson, redactor-şef; Judy Fifer, redactor de specialitate (asistenţă socială); Catherine Hetmansky, redactor de carte; şi Jennifer Jacobson, redactor adjunct. Le mulţumim lui David Este, Heather Coleman şi Yvonne Unrau pentru că ne-au ajutat la întocmirea bibliografiei comentate de la sfârşitul fiecărui capitol. Suntem recunoscători, de asemenea, lui *Canadian Social Work Review* pentru că ne-a permis să folosim fragmente dintr-un articol redactat de Leslie M. Tutty, intitulat „After the Shelter: Critical Issues for Women Who Leave Assaultive Relationships" (vol. 10, nr. 2, 1993, pp. 183-201).

Despre viitor

Cercetarea calitativă din domeniul asistenţei sociale continuă să se dezvolte, şi credem că această carte va contribui la dezvoltarea ei. O a doua ediţie este prevăzută să apară, astfel încât sugestiile dumneavoastră sunt bine venite. Vă rugăm să trimiteţi comentariile direct lui Leslie M. Tutty, Faculty of Social Work, University of Calgary, Calgary, Alberta, Canada T2N 1N4, sau să telefonaţi la (403) 220-5040 ori să trimiteţi faxuri la (403) 289-8969.

iulie 1995
Leslie M. Tutty
Michael Rothery
Richard M. Grinnell, Jr.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Introducere

Michael Rothery, Leslie M. Tutty,
Richard M. Grinnell, Jr.

Cercetarea calitativă
Ce fac adepţii cercetării calitative?
Fazele studiilor calitative
Crearea unei baze de cunoştinţe
Eterna căutare a cunoştinţelor
Modalităţile de abordare cantitativă şi calitativă
Obiectivitatea / Generalizarea / Metoda reducerii / Folosirea teoriei / Folosirea cifrelor şi a cuvintelor / Flexibilitatea
Cercetarea bine făcută se bazează pe o cercetare bine făcută
Cercetarea şi baza de cunoştinţe a profesiunii / Cercetarea şi practicianul / Cercetarea şi sexul cercetătorului / Cercetarea şi cultura
Rezumat
Bibliografie comentată / Referinţe şi lecturi suplimentare

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În nici o profesiune nu ne putem permite
să ne îndoim de importanţa cercetării.

David Fanchel

Cercetarea calitativă a stârnit în ultima vreme un nou val de interes în rândurile celor care lucrează în domeniul asistenţei sociale. Ea are numeroşi adepţi şi ca o nouă opţiune în domenii cum sunt îngrijirea bolnavilor, educaţia şi psihologia. Totuşi, în munca socială nu facem altceva decât să ne reobişnuim cu o veche metodă de cercetare şi de practică, apărută încă de la începuturile profesiunii noastre. Iată un raport redactat de Mary Richmond (1921) acum mai bine de 70 de ani:

> Am încercat să fac liste cu fiecare acţiune (din fişele cazurilor)... pentru fiecare asistent social care răspundea, în cele şase cazuri citate, de modul de tratare descris. Am obţinut astfel şase lungi liste de elemente, dintre care multe se repetau. Combinând repetiţiile şi încercând să clasific elementele, am descoperit că ele se încadrează în două coloane generale, ca „opinii" şi „acţiuni". Fiecare coloană se împarte din nou - opiniile includ „cunoaşterea individualităţii" şi „cunoaşterea mediului"; acţiunile includ „acţiune directă asupra minţii" şi „acţiune indirectă asupra minţii".

Chiar dacă limbajul lui Mary Richmond nu este unul modern, felul în care foloseşte şi analizează informaţiile naturale (aşa cum apar în dosarele cazurilor) este în deplină armonie cu modalităţile actuale de tratare a cercetării calitative. Primele manuale de asistenţă socială s-au bazat pe informaţii obţinute prin cercetare calitativă pentru a elabora o definiţie de lucru a profesiunii noastre şi pentru a descrie tehnicile de acordare a asistenţei. Ne vom ocupa acum de definirea minuţioasă a acestei modalităţi de cercetare.

Cercetarea calitativă

Există tot atâtea definiţii ale cercetării calitative câte persoane încearcă să o definească. Noi am adaptat şi am modificat definiţia dată de Robert Emerson (1983) cercetării pe teren, oferind următoarea definiţie a cercetării calitative:

> Cercetarea calitativă este studierea oamenilor în mediul lor natural, în viaţa de toate zilele. Ea vizează cunoaşterea modului în care trăiesc oamenii, în care vorbesc şi se comportă, precum şi a lucrurilor care îi bucură şi îi supără... Ea ţinteşte mai ales spre cunoaşterea sensului pe care îl au pentru oameni propriile cuvinte şi comportamente.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ce fac adepţii cercetării calitative ?

Având în minte definiţia de mai sus, putem descrie acum unele dintre rolurile şi responsabilităţile pe care le-aţi avea dumneavoastră dacă aţi efectua un studiu de cercetare calitativă. W. Lawrence Neuman (1994) ne-a oferit un rezumat foarte util al lucrurilor pe care această muncă le poate cere de la dumneavoastră. Cel care se ocupă de cercetarea calitativă :

- Studiază, pe lângă orice eveniment ieşit din comun, întâmplările obişnuite şi activităţile cotidiene, aşa cum se produc în cadrul natural.
- Se implică direct în existenţa persoanelor studiate şi trăieşte el însuşi procesul vieţii sociale de fiecare zi din comunitatea respectivă.
- Ajunge să vadă lucrurile ca un membru al acelui grup, păstrându-şi în acelaşi timp perspectiva analitică sau distanţa, ca un străin.
- Foloseşte în mod flexibil numeroase tehnici şi comportamente sociale, în funcţie de situaţiile respective.
- Culege informaţii sub forma unor însemnări ample, precum şi a unor grafice, hărţi sau desene, pentru a obţine descrieri minuţioase.
- Priveşte în mod holistic (de exemplu, ca unitate, nu ca fragmente) şi în mod individual evenimentele în contextul lor social.
- Îi înţelege pe membrii unei comunităţi şi creează legături empatice cu ei, nu se limitează la înregistrarea „la rece" a unor date obiective.
- Remarcă atât aspectele explicite (recunoscute, conştiente, rostite), cât şi pe cele tacite (mai puţin recunoscute, implicite, nerostite) ale culturii respective.
- Observă procesele sociale care se desfăşoară, fără să le afecteze, să le întrerupă sau să impună un punct de vedere exterior.
- Este capabil să facă faţă stresului, nesiguranţei, dilemelor deontologice şi situaţiilor ambigue de mare intensitate.

Multe dintre rolurile şi activităţile de mai sus nu sunt întâlnite doar în cercetarea calitativă, ele fiind necesare şi pentru a obţine rezultate bune în activitatea de asistenţă socială. Ne vom ocupa acum de fazele generale ale unui studiu bazat pe cercetarea calitativă.

Fazele studiilor calitative

Cele mai multe dintre studiile bazate pe cercetarea calitativă au o serie comună de etape ce trebuie parcurse. Norman K. Denzin (1989) şi Buford H. Junker (1960) ne oferă rezumatul lor combinat :

- Pregătiţi-vă, citiţi lucrările de specialitate şi lăsaţi-vă mintea liberă.
- Alegeţi o anumită comunitate şi obţineţi accesul la ea.
- Adoptaţi un rol social, puneţi-vă la curent cu ceea ce se întâmplă acolo şi stabiliţi relaţii bune cu membrii comunităţii.
- Priviţi, ascultaţi şi culegeţi informaţii de bună calitate.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- Începeţi să analizaţi informaţiile, să formulaţi şi să evaluaţi ipoteze de lucru.
- Concentraţi-vă pe aspecte specifice ale obiectivului şi luaţi eşantioane teoretice.
- Purtaţi convorbiri pe teren cu informatori din rândul membrilor comunităţii.
- Plecaţi din comunitatea respectivă, completaţi analiza şi redactaţi un raport de cercetare.

Noi am îmbinat etapele de mai sus, obţinând patru faze: (1) planificarea studiului, (2) culegerea informaţiilor, (3) analizarea informaţiilor şi (4) redactarea raportului. Fiecare fază va fi prezentată separat în partea întâi a lucrării noastre.

Ne vom ocupa acum de modul în care studiile calitative pot să ne îmbogăţească baza de cunoştinţe.

Crearea unei baze de cunoştinţe

Dacă privim lucrurile în esenţă, metoda de lucru calitativă, la fel ca toate metodele de cercetare, tinde să întărească baza de cunoştinţe din profesiunea noastră. În plus, vă poate fi de folos atunci când doriţi să vă evaluaţi eficienţa faţă de un client. Pentru a ilustra modul în care funcţionează în domeniul asistenţei sociale dezvoltarea cunoştinţelor bazată pe cercetarea calitativă, vom folosi pe tot parcursul cărţii ca exemplu o problemă de asistenţă socială generală, frecventă – situaţia femeilor care au fost victime ale violenţei în familie şi s-au refugiat într-un adăpost pentru femei în dificultate. După cum ştiţi, probabil, multe femei, la plecarea din adăpost, se întorc acasă la cei care le-au maltratat. Sunt multe şi cele care procedează altfel, şi noi vom folosi pe larg în lucrarea de faţă, ca exemplu, un studiu bazat pe cercetarea calitativă care se ocupă de experienţa lor.

Primul grup – cele care se întorc la partenerii violenţi – poate să le ofere asistenţilor sociali care se ocupă de el unele aspecte uluitoare şi derutante. Pe de o parte, nu se poate discuta valoarea autodeterminării de care dispune o femeie şi dreptul ei de a alege liber să se întoarcă la partenerul de viaţă (sau să nu se întoarcă). Pe de altă parte, de vreme ce acea alegere înseamnă că ea se expune (şi, poate, îşi expune şi copiii) riscului unor noi violenţe, mulţi dintre noi pot considera că situaţia este problematică. Acesta este un subiect despre care asistenţii sociali ar dori să afle mai multe, aşa cum am vrea să ştim mai multe despre situaţia femeilor care hotărăsc să nu se întoarcă la partenerii lor violenţi.

Să sperăm că, pe măsură ce strângem mai multe informaţii despre astfel de situaţii, vom fi din ce în ce mai capabili de a oferi servicii reale şi eficiente acestor femei la intrarea lor într-un adăpost, pe durata şederii în el şi la plecare. Există două modalităţi principale, complementare, prin care se pot acumula aceste informaţii – prin cercetare cantitativă sau cercetare calitativă.

Acest capitol oferă o scurtă analiză a cercetării calitative în comparaţie cu cea cantitativă, care este numită uneori metoda pozitivistă sau ştiinţifică. Fără îndoială, cele două metode abordează în mod diferit problemele de cercetare şi, prin urmare, duc la rezultate şi la implicaţii practice diferite. Totuşi, scopul lor pe termen lung este acelaşi – să le ofere asistenţilor sociali informaţii utile. Deocamdată, să ne ocupăm de rolul dezvoltării cunoştinţelor în profesiunea noastră.

Eterna căutare a cunoştinţelor

Într-o vreme, mulţi asistenţi sociali credeau că femeile care vorbesc despre incestul din copilăria lor exprimă, pur şi simplu, fantasma împlinirii unei dorinţe de tip oedipian, iar cazurile de incest „real" sunt extrem de rare. Acum ştim că adevărul obiectiv despre această situaţie este altul şi că incestul, ca şi alte forme de abuz sexual, reprezintă o sursă generală de suferinţe pentru mulţi dintre clienţii noştri. În acest caz, cadrul convingerilor noastre – realitatea „construită" – nu se suprapunea situaţiei reale, iar rezultatul a fost că multe femei au primit sprijin profesional incompetent, chiar dăunător. Adesea, este extrem de important să ne verificăm convingerile şi să fim gata să le schimbăm atunci când descoperim că se abat de la faptele reale.

Să luăm un al doilea exemplu pentru a ilustra modul în care cunoştinţele obţinute prin cercetare pot pune sub semnul întrebării credinţele înrădăcinate, modificând radical o procedură importantă de intervenţie din domeniul asistenţei sociale, care fusese stabilită acum câteva zeci de ani. Intervenţia viza familiile în care unul dintre membri suferea de schizofrenie, iar modalitatea principală de tratare era modificarea sistemului familial. Experţii din domeniile psihanalizei şi terapiei familiale credeau că schizofrenia este provocată de deficienţe parentale. Se considera că vina o poartă unii factori cum sunt conflictele dintre părinţi, interdependenţa familială excesivă şi „mamele schizofrenogene" al căror comportament excesiv de protector şi dominator nu-i permite copilului să-şi dezvolte propria identitate.

Gândind în acest fel, unii asistenţi sociali aveau tendinţa să considere disfuncţionale familiile cu un membru schizofrenic. Intervenţiile lor se axau pe modificarea sistemului familial, ceea ce ducea, adesea, la o culpabilizare, din neatenţie, a părinţilor şi la agravarea tensiunilor, în loc să-i ajute pe părinţi să se ocupe corect de copiii cărora li se pusese diagnosticul de schizofrenie.

Şi iată că lucrările mai noi de cercetare au arătat că schizofrenia este provocată, în general, de factori genetici şi de alţi factori biologici, nu de deficienţe parentale, iar una dintre intervenţiile cele mai eficiente este ajutarea familiei în scopul asigurării unui mediu lipsit de factori de stres. Nu este surprinzător faptul că asistenţii sociali au acţionat pe baza convingerilor experţilor în schizofrenie, fără să evalueze ei înşişi studiile ce au dus la aceste convingeri. Dacă ar fi cercetat singuri şi dacă ar fi învăţat metode de cercetare diferite, ar fi descoperit că există puţine dovezi reale în sprijinul teoriei deficienţelor parentale. Ar fi putut să-i sprijine mai mult pe părinţi şi, prin urmare, s-ar fi dovedit mai eficienţi.

Morala acestor exemple este simplă: asistenţii sociali, la fel ca toţi profesioniştii, sunt obligaţi să-şi verifice în permanenţă validitatea convingerilor. Atunci când descoperim că acele convingeri nu sunt corecte din punct de vedere obiectiv, trebuie să ne modificăm acţiunile în mod corespunzător, rămânând în acord cu baza de cunoştinţe care progresează continuu. Pe scurt, trebuie să folosim întotdeauna tehnicile ce s-au dovedit eficiente în anumite tipuri de probleme şi să renunţăm la cele care s-au dovedit ineficiente.

Modalităţile de abordare cantitativă şi calitativă

Aşa cum am arătat mai sus, atât metodele de cercetare cantitativă, cât şi cele de cercetare calitativă măresc baza noastră de cunoştinţe în moduri diferite, dar complementare. Ele sunt ca două vinuri bune, unul roşu şi altul alb (de exemplu, cel alb este mai potrivit cu peştele, iar cel roşu, cu carnea de miel). Pe scurt, unul poate fi mai potrivit decât celălalt în funcţie de condiţii – şi de preferinţele personale.

Ne vom ocupa acum de o scurtă analiză comparativă a celor două modalităţi de cercetare în cazul exemplului ales. Este uşor să le comparăm direct pe baza multor criterii, însă pentru a simplifica lucrurile, vom lua în discuţie doar câteva: (1) obiectivitatea rezultatelor, (2) posibilitatea de generalizare a rezultatelor, (3) proprietăţile reducţionale, (4) folosirea în mod diferit a teoriei, (5) numărul de cuvinte folosite şi (6) flexibilitatea tehnicilor de cercetare. Toate aceste caracteristici sunt strâns legate între ele, însă tot pentru a simplifica lucrurile, le vom analiza rapid pe fiecare în parte.

Obiectivitatea

Ambele modalităţi de cercetare se străduiesc să rămână obiective, oferindu-ne mijloace prin care să verificăm dacă ceea ce credem noi este sau nu adevărat. De exemplu, cei ce studiază motivele pentru care unele femei se întorc la partenerii lor violenţi după ce renunţă la siguranţa oferită de adăpostul pentru femei în dificultate au câteva idei şi convingeri deja formate despre acest subiect. S-ar putea ca unii să creadă că această decizie sugerează o necesitate psihologică a femeii de a se pune în situaţii riscante – o variaţie a discreditatei premise a „masochismului feminin". Şi adepţii cercetării cantitative, şi cei ai cercetării calitative vor fi de acord că este important să se evalueze adevărul obiectiv al acestui gen de idei, iar rezultatele obţinute pot influenţa modul în care asistenţii sociali vor trata cazurile unui mare număr de femei.

În cercetarea cantitativă este acceptat faptul că există o realitate independentă de ceea ce credem noi, iar scopul urmărit este determinarea gradului de congruenţă dintre credinţele noastre şi realitatea care există „afară". În schimb, unii teoreticieni ai cercetării calitative au afirmat că obiectivitatea este un mit sau, cel puţin, nu poate fi atinsă. Unii consideră chiar că nici un lucru nu există în mod obiectiv, în afară de ceea ce credem noi despre el. Noi le replicăm că verificarea obiectivităţii credinţelor noastre nu numai că este posibilă, ci e o cerinţă deontologică pentru toţi profesioniştii competenţi. Dorinţa noastră de a face acest lucru este motivul pentru care ştim acum că mulţi dintre bărbaţii ce se comportă violent cu femeile le-ar brutaliza indiferent ce ar face ele – ipoteza „masochismului feminin" a fost verificată şi s-a constatat că nu este un adevăr obiectiv general.

În studiul cazurilor de femei care se întorc la partenerii violenţi după ce părăsesc adăpostul, adepţii cercetării cantitative încearcă să mărească gradul de obiectivitate folosind metode de cercetare care le limitează implicarea personală în relaţia cu femeile studiate, pentru a nu „contamina" studiul. Mary E. Swigonski (1994) spune:

Pozitivismul logic se bazează pe presupunerea epistemologică a posibilităţii separării observatorului de ceea ce este observat, a celui care cunoaşte de ceea ce cunoaşte (Lincoln şi Guba, citaţi în Wood, 1990). Acest mod de gândire impune ca subiectul şi obiectul activităţilor de cercetare să fie trataţi ca entităţi separate, fără interacţiuni. Omul de ştiinţă este considerat observator independent, care reduce la minimum relaţiile lui cu subiectul studiului. Acţiunile cercetătorului sunt structurate astfel încât să evite contaminarea sau modificarea adevărului obiectiv.

În opoziţie cu cele de mai sus, în cercetarea calitativă sunt oportune crearea unei relaţii strânse între cercetători şi femeile studiate şi influenţarea reciprocă. Adepţii cercetării calitative nu rămân indiferenţi faţă de cei cu care stau de vorbă, iar implicarea personală este bine venită, nu respinsă. Experienţa cercetătorilor poate şi ea să ofere informaţii interesante pentru analiză.

Altă diferenţă între cele două modalităţi de cercetare este faptul că adepţii cercetării cantitative încearcă adesea să asigure obiectivitatea prin limitarea lor la problemele de cercetare care au variabile măsurabile cu ajutorul unor instrumente folosite de multă vreme, standardizate. Uneori, ei trebuie să reformuleze problema iniţială, pentru a o face să se încadreze în viziunea lor metodologică de tip cantitativ, foarte strictă. De exemplu, când studiază motivele pentru care femeile se întorc sau nu la partenerii violenţi, adepţii cercetării cantitative pot să se axeze pe variabile de tipul amplorii reţelei de sprijin social, condiţiilor economice sau gradului de respect de sine – variabile ce pot fi măsurate cu uşurinţă.

În schimb, în studiile calitative sunt preferate modalităţile mai deschise şi mai subiective de culegere şi analizare a informaţiilor, cu scopul de a înţelege starea pe care o au femeile studiate atunci când se străduiesc să ia o decizie. Adepţii acestei modalităţi aduc argumentul că folosirea instrumentelor de măsură standardizate se bazează prea mult pe presupuneri, preferând să abordeze problema respectului de sine (în cazul în care ea apare) aşa cum o simte şi o exprimă fiecare femeie implicată. În studiul nostru bazat pe cercetarea calitativă, încercarea de a păstra obiectivitatea înseamnă că

> dorim să înţelegem experienţa femeilor care au hotărât să nu revină la partenerii violenţi aşa cum o trăiesc ele, independent de ceea ce credem noi sau alţii că este implicat în opţiunea lor.

Generalizarea

Unul dintre obiectivele principale ale studiilor bazate pe cercetarea cantitativă este descoperirea faptelor sau a principiilor care sunt adevărate în general. Cu toate că idealurile sunt întotdeauna afectate de cercetarea efectuată pe teren, adepţii cercetării cantitative care încearcă să afle mai multe lucruri despre femeile ce nu revin la partenerii violenţi ar dori ca lucrurile aflate de la subiecţii cercetării să fie adevărate în general pentru un grup mai mare. Prin urmare, ei ar dori ca rezultatele studiului (obţinute de la un număr relativ mic de subiecţi-femei) să fie valabile pentru alte femei aflate în aceeaşi situaţie care nu au fost incluse în studiul respectiv. Pentru atingerea acestui scop, adepţii cercetării cantitative au elaborat numeroase proceduri de lucru pe eşantioane şi de tip statistic, astfel încât să stabilească măsura în care pot crede că lucrurile descoperite la un eşantion

de femei-victime studiat de ei sunt adevărate şi pentru un grup mai mare de femei care au aceleaşi probleme.

În ceea ce-i priveşte, adepţii cercetării calitative dau mult mai puţină importanţă posibilităţii de a generaliza rezultatele cercetării efectuate. Ei consideră, pe drept cuvânt, că obligaţia de a alege un grup-eşantion reprezentativ şi apoi de a măsura aceeaşi variabilă la fiecare membru al grupului limitează drastic investigaţia. De cele mai multe ori, studiul cantitativ culege informaţiile sacrificând profunzimea şi detaliile, iar trăirile speciale ale fiecărei femei sunt lăsate deoparte. În schimb, adepţii cercetării calitative discută cu un număr mai mic de femei hotărârea acestora legată de relaţia cu un partener violent, cu scopul de a le cunoaşte experienţa într-un mod mai profund şi mai personal.

Scopul studiului calitativ este înţelegerea trăirilor speciale ale fiecărei femei în profunzime şi cu o bogăţie de amănunte pe care rareori o poate atinge un studiu cantitativ. Măsura în care lucrurile aflate pot fi relevante şi în cazul altor femei este importantă în multe studii calitative, însă este limpede că prioritătile celor două modalităţi de cercetare se deosebesc din punctul de vedere al posibilităţii de generalizare. Totul este în ordine câtă vreme ne este clar scopul fiecăreia atunci când se pune problema generalizării rezultatelor studiului. Pentru a aplica subiectul posibilităţii de generalizare la exemplul pe care îl vom folosi pe întreg parcursul lucrării de faţă,

> vom face un studiu bazat pe cercetarea calitativă, pentru a cunoaşte trăirile speciale ale fiecărei femei care a hotărât ca la plecarea din adăpostul pentru femei în dificultate să nu se întoarcă la partenerul violent. Alegerea femeilor cu care vom discuta nu este aleatorie, ci e determinată de interesul manifestat şi de disponibilitatea lor. Lucrurile pe care le vom descoperi în cazul lor sunt, probabil, relevante într-o anumită măsură pentru alte femei aflate în aceeaşi situaţie (alte femei şi persoanele care se ocupă de ele vor aprecia singure acest lucru), însă acesta nu reprezintă unul dintre considerentele principale în elaborarea studiului.

Metoda reducerii

Problema reducerii este, din unele puncte de vedere, paralelă cu cea a posibilităţii de generalizare descrise mai sus. Metoda reducerii este măsurarea unui concept complex prin reducerea lui la un număr de variabile măsurabile. Studiind femeile care nu se întorc la partenerul violent, adepţii cercetării cantitative reduc această problemă complexă la o serie de întrebări sau ipoteze care conţin variabile uşor de măsurat, cum ar fi: ce relaţie au sprijinul social şi resursele economice disponibile cu decizia de a duce o viaţă independentă sau de a se întoarce la partenerul violent?

Nici o modalitate de cercetare nu poate să ajungă la înţelegerea deplină a „relaţiilor dintre toate elementele realităţii". Totuşi, afirmaţia pe care o fac adepţii cercetării calitative, că această modalitate duce la o înţelegere mai holistică a problemelor, este validă. Cei care fac cercetare calitativă sunt într-o stare de spirit deschisă atunci când discută cu femeile aflate în procesul de luare a hotărârii de a rămâne despărţite de partenerii violenţi. Ei nu le cer să răspundă la o serie de întrebări standardizate, ci să-şi

descrie pur şi simplu situaţia, trăirile şi tot ce înseamnă acestea pentru ele. Folosind acest tip de abordare, sunt mari şanse să se obţină informaţii mai bogate şi mai adecvate complexităţii contextului şi diferenţelor individuale decât ar putea aduce vreodată cercetarea cantitativă. Pentru a aplica la exemplul pe care îl vom folosi pe întreg parcursul lucrării de faţă conceptul de reducere,

> într-un studiu de tip calitativ nu este nevoie să ne limităm la măsurarea unor variabile care pot fi evaluate în acelaşi fel la toţi subiecţii, obţinând informaţii standardizate. Dimpotrivă, vom cere fiecărei femei să ne dezvăluie trăirile ei speciale, ceea ce înseamnă pentru ea aceste trăiri şi contextul în care apar aceste trăiri şi înţelesuri. Vom folosi aceste informaţii pentru a încerca să înţelegem cum arată lucrurile privite prin ochii ei, în situaţia ei specială de femeie care încearcă să înceapă o viaţă nouă, despărţită de partenerul care s-a purtat violent.

Folosirea teoriei

Cele două tipuri de cercetare folosesc teoriile în mod diferit. De exemplu, pe baza teoriilor existente, adepţii cercetării cantitative pot foarte uşor, în una dintre primele faze ale lucrului, să formuleze o serie de ipoteze simple care conţin variabile măsurabile:

- La părăsirea adăpostului pentru femei, sunt mai multe şanse ca femeile care au fost victime ale violenţei în familie să rămână singure decât să se întoarcă la partenerul violent *dacă au mijloacele economice adecvate*.
- La părăsirea adăpostului pentru femei, sunt mai multe şanse ca femeile ce au fost victime ale violenţei în familie să rămână singure decât să se întoarcă la partenerul violent *dacă dispun de reţele de sprijin social şi mai puţine şanse dacă sunt izolate de societate*.
- La părăsirea adăpostului pentru femei, sunt mai multe şanse ca femeile ce au fost victime ale violenţei în familie să rămână singure decât să se întoarcă la partenerul violent *dacă nivelul respectului de sine este ridicat şi mai puţine şanse dacă este scăzut*.

Fiecare ipoteză de mai sus poate fi verificată cu uşurinţă prin intermediul cercetării cantitative. Aceste ipoteze nu sunt rodul imaginaţiei dezlănţuite a cercetătorilor, ci au la bază informaţii şi teorii existente, pe care cercetătorii le-au studiat în faza de planificare a studiului. Adesea (dar nu întotdeauna), adepţii cercetării cantitative acţionează *deductiv*; credinţele sunt identificate, formulate precis (aşa cum am arătat mai sus) şi verificate.

În schimb, adepţii cercetării calitative nu au nevoie de întrebări şi de ipoteze definite riguros înainte de a se apuca de lucru; de fapt, ei pot afirma chiar că elaborarea lor este nerentabilă. Poate fi suficientă urmărirea scopului general de a înţelege modul în care femeile ce părăsesc adăpostul privesc relaţia cu bărbaţii care s-au purtat cu ele violent. Claritatea conceptelor şi a variabilelor importante reiese în funcţie de ceea ce au de spus femeile, şi nu în funcţie de teoriile şi credinţele prestabilite. Prin urmare, adepţii cercetării calitative acţionează mai ales (dar nu exclusiv) *inductiv*, „clădind pe fapte", nu deductiv, „coborând din teorie". Referitor la folosirea teoriei în exemplul nostru,

> scopul studiului nostru calitativ este să culegem de la fiecare femeie informaţii despre trăirile ei speciale, despre ceea ce înseamnă pentru ea această experienţă şi despre

contextul în care apar aceste trăiri şi înţelesuri. Scopul respectiv este urmărit fără să fie ignorate lucrurile deja cunoscute (vom discuta acest aspect mai pe larg în Faza 1), dar având grijă ca teoria şi cunoştinţele deja acumulate să nu ne influenţeze capacitatea de a asculta povestea fiecărei femei cu mintea deschisă, reducând la minimum interferenţa cu înclinaţiile şi ideile noastre preconcepute. Ceea ce aflăm poate fi influenţat de teorie în mai multe feluri, însă se bazează pe ceea ce au de spus subiecţii. Teoria ne poate spune că respectul de sine influenţează capacitatea unei femei de a se despărţi de soţul violent. Această teorie ne va face, într-adevăr, să fim atenţi la aspectele legate de respectul de sine, însă nu ne va împiedica să permitem fiecărei femei cu care discutăm să ne spună ce pondere trebuie să acordăm respectului de sine luat ca criteriu. În loc să lăsăm rezultatele cercetărilor precedente să ne impună modul de definire şi măsurare a respectului de sine, vom lăsa fiecare femeie să ne spună ce înseamnă pentru ea acest concept, în contextul experienţei personale.

Folosirea cifrelor şi a cuvintelor

La un nivel general, studiile cantitative folosesc cifrele pentru a descrie rezultatele obţinute, iar cele calitative folosesc cuvinte (sau alte mijloace de comunicare „naturale", cum ar fi imaginile). De exemplu, adepţii cercetării cantitative interesaţi de modul în care femeile-victime iau deciziile culeg informaţii ce pot fi exprimate în cifre. Faptul că o femeie se întoarce sau nu la partenerul violent, gradul de adecvare a resurselor ei financiare, măsura în care este sprijinită social şi nivelul ei de respect de sine – toate aceste variabile pot fi măsurate, reduse la cifre şi manevrate statistic pentru a descoperi tiparele semnificative. Există oare cu adevărat o relaţie între nivelul sprijinului social şi probabilitatea ca o femeie să se întoarcă la partenerul violent? Se poate depista statistic un astfel de tipar şi este el suficient de solid ca să poată fi considerat semnificativ din punct de vedere statistic?

Adepţii cercetării calitative preferă, adesea, să reprezinte informaţiile în alte forme decât cele numerice, cum sunt textele (cuvintele) sau imaginile. Aceste tipuri de reprezentare sunt mai potrivite pentru captarea şi comunicarea aspectelor complexe şi subtile ale trăirilor umane. În loc să analizeze informaţiile din punct de vedere statistic, adepţii cercetării calitative caută într-un text elementele semnificative, analizează asemănările şi deosebirile dintre ele şi determină modurile în care aceste elemente se pot încadra în categorii, iar categoriile respective pot forma teme mai generale. Este exact ceea ce a făcut Mary Richmond în exemplul de la începutul acestui capitol.

Atunci când femeilor li se pun întrebări despre modul în care iau decizia legată de reluarea relaţiei (dacă este cazul) cu partenerii violenţi, apare o paletă imensă de trăiri şi înţelesuri: amintirea agresiunilor suferite, care duce la o primă decizie de a părăsi partenerul, grija faţă de copiii cuplului, speranţe şi temeri legate de viitorul trăit în singurătate, cântărirea reacţiilor şi a sfaturilor din partea prietenilor şi a familiei ei, problemele practice legate de stabilirea unei familii independente etc. Referindu-ne la exemplul nostru,

dacă scopul ar fi să stabilim cu precizie în ce mod părăsirea unui partener violent se leagă de respectul de sine, măsurat printr-o metodă standard, am opta, desigur, pentru un studiu cantitativ, în care aceste variabile pot fi exprimate în cifre, iar rezultatele pot fi analizate statistic. Însă, de vreme ce scopul nostru este să ajungem la o cunoaştere

complexă a trăirilor subiecţilor şi să reţinem cât mai mult din acea complexitate şi subtilitate în prezentarea finală a rezultatelor, vom păstra informaţiile în forma în care ni le-au dat femeile – în cuvinte. Şi noi vom căuta tipare şi relaţii semnificative, dând sens unui volum imens de informaţii, găsind teme comune cu alte femei aflate în situaţii asemănătoare şi cu asistenţii sociali care se ocupă de ele, însă nu vom reduce informaţiile la cifre şi nu ne vom sprijini în cercetare pe statistici.

Flexibilitatea

Este indiscutabil faptul că cercetarea calitativă este mai flexibilă decât cea cantitativă. De exemplu, adepţii cercetării cantitative elaborează studii care folosesc reguli stricte în privinţa eşantioanelor, a planului de cercetare, măsurătorilor şi a analizării informaţiilor. Aceste reguli arată ce trebuie să facă cercetătorii pentru a fi siguri, într-o măsură rezonabilă, de validitatea, fiabilitatea şi posibilitatea de generalizare a rezultatelor studiilor. Atunci când este obligat, dintr-un anumit motiv, să se abată de la reguli, cercetătorul consideră, în general, acest lucru ca o limitare a studiului şi oferă o evaluare a gradului în care această abatere compromite soliditatea generală a rezultatelor obţinute.

Într-un fel, adepţii cercetării cantitative au mai multă încredere în metodele lor de cercetare decât în ei înşişi. Cel care efectuează un studiu cantitativ trebuie să cunoască bine metodele de cercetare şi să le stăpânească pentru a le putea folosi corect, însă în afara acestui lucru, nu contează cine este el sau ea. Teoretic vorbind, după ce s-au stabilit detaliile planului de cercetare, orice persoană care are instruirea necesară poate efectua acest studiu, iar rezultatele vor fi aceleaşi.

De fapt, adepţii cercetării cantitative speră ca alţii să le reproducă identic lucrările. Într-un studiu izolat poate să fie descoperită o relaţie semnificativă din punct de vedere statistic între două variabile: cu cât este mai mare sprijinul social primit de o femeie la plecarea dintr-un adăpost (variabila 1), cu atât sunt mai mari şansele ca ea să pună capăt unei relaţii ce implică violenţă (variabila 2). Fără îndoială, acest rezultat izolat este folositor, dar dacă acelaşi plan de cercetare este folosit şi în alte ocazii pe un eşantion similar de femei şi duce la aceleaşi rezultate, credibilitatea acestora din urmă creşte enorm.

Şi adepţii cercetării calitative au reuşit, de-a lungul anilor, să traseze repere pentru creşterea rigurozităţii metodelor lor. Totuşi, gradul de credibilitate pe care îl atribuim rezultatelor calitative continuă să depindă în aceeaşi măsură de încrederea în inteligenţa şi disciplina cercetătorului şi de încrederea în metodele calitative. În plus, atunci când pune întrebări femeilor ce părăsesc adăpostul, apoi studiază transcrierea înregistrării şi stabileşte categoriile de sensuri şi temele care apar în ele, adeptul cercetării calitative efectuează un studiu unic. Indiferent cât de mult se vor apropia cercetările ulterioare de a lui, nimeni nu se aşteaptă ca rezultatele să fie aceleaşi. O altă persoană, diferită prin mentalitate, experienţă de cercetare, bază de cunoştinţe şi tehnici de intervievare, va avea un alt tip de relaţie cu subiecţii şi, prin urmare, este inevitabil să obţină un set de rezultate ce se deosebesc într-o anumită măsură de primele. Nu reproducerea este scopul principal în studiile calitative, aşa cum este în cele cantitative. În legătură cu studiul nostru:

Vom aborda acest studiu având în minte o hartă a conceptelor (vezi Faza 1), însă acest cadru uşurează munca, nu impune constrângeri. Flexibilitatea nu este niciodată absolută, dar în convorbiri (Faza 2) vom putea merge în orice direcţie care se arată potrivită, în cadrul scopului general al studiului. În analiză (Faza 3) nu ne vom călăuzi după ipoteze prestabilite, ci vom urmări conceptele şi temele aşa cum apar din examinarea transcrierii convorbirilor.

Folosind această flexibilitate, rezultatele finale nu pot fi prevăzute. De asemenea, chiar dacă nădăjduim ca alţi cercetători să înveţe din lucrarea noastră şi să o ducă mai departe (Faza 4), nu ne aşteptăm ca studiul nostru să fie reprodus vreodată identic.

Cercetarea bine făcută se bazează pe o cercetare bine făcută

La baza acumulării cunoştinţelor prin intermediul studiilor cantitative şi calitative stă ideea că ceea ce gândim trebuie să-şi aibă rădăcinile în dovezi solide şi să fie testat cu ajutorul acestora, precum şi că este nevoie de metode judicioase şi formulate clar – investigare sistematică, metodică – pentru a realiza acest lucru. Un studiu bine întocmit respectă aceste linii esenţiale, indiferent de tradiţia în care este efectuat, cantitativă sau calitativă.

Lucrări defectuoase există în ambele tipuri de cercetare. În anii '70 şi mai încoace s-au efectuat o mulţime de studii de caz calitative care explicau comportamente ale femeilor, ca şi ale persoanelor cu venituri reduse prin cauze patologice. Acum se apelează de multe ori la studii cantitative pentru a repara răul făcut în acest mod. Studiile cantitative care evaluau operaţiunile de asistenţă socială fără să le ia în consideraţie complexitatea sau lăsau deoparte percepţiile profesioniştilor şi ale subiecţilor, pentru că erau subiective şi, prin urmare, irelevante, au produs un rău pe care se străduieşte acum să-l îndrepte cercetarea calitativă.

Nici una dintre cele două modalităţi de cercetare nu poate susţine că adepţii ei nu au făcut niciodată ceva dăunător şi nici una dintre ele nu poate să nege că aportul celeilalte nu este valoros. Nici una nu are dreptul la încredere oarbă în calităţile ei şi nici una nu este intrinsec eronată. Însă, aşa cum am arătat, există diferenţe între ele. Vom face acum o scurtă analiză a implicaţiilor acestor diferenţe, în legătură cu: (1) baza de cunoştinţe a profesiunii noastre, (2) profesionistul, (3) sexul şi (4) cultura.

Cercetarea şi baza de cunoştinţe a profesiunii

Toate modalităţile de cercetare trebuie să producă şi să verifice cunoştinţele de care avem nevoie pentru a ne ocupa eficient de clienţi. Şi modalitatea cantitativă, şi cea calitativă pot avea un aport important în ambele cazuri. Principala deosebire între cele două modalităţi sunt tipurile cunoştinţelor produse, care se suprapun parţial, însă au avantaje şi aplicaţii diferite.

Efectul cumulativ al metodelor de cercetare cantitative aplicate corect poate fi extrem de util la determinarea nevoilor clienţilor şi la argumentarea eficienţei operaţiunilor

noastre. De exemplu, acumularea permanentă din ultimele decenii a dovezilor privind maltratarea copiilor, abuzurile sexuale şi SIDA, precum şi folosirea violenţei împotriva femeilor a dus la creşterea atenţiei acordate de public şi de specialişti şi a avut un impact pe scară largă asupra serviciilor oferite acestor categorii de persoane. Indiferenţa şi scepticismul faţă de aceste subiecte au scăzut pe măsură ce studii din ce în ce mai bine structurate întăreau mesajul studiilor precedente. Studiile cantitative au capacitatea demnă de invidiat de a spune: „Acesta este adevărul, indiferent dacă vreţi sau nu să-l credeţi".

Pe de altă parte, trebuie să ştim mai mult decât cu ce frecvenţă se produc unele forme de maltratare sau cât de des un anumit program de asistenţă socială are un anumit rezultat asupra clienţilor traumatizaţi. Atunci când vrem să înţelegem impactul traumelor la un nivel mai profund şi cu mai multe detalii, când dorim informaţii bogate despre experienţa asistenţilor sociali şi a victimelor supravieţuitoare, care se străduiesc să diminueze efectele violenţei, când trebuie să descriem procesele de vindecare astfel încât să prezentăm această experienţă umană ca un lucru strict personal şi strâns legat de context – atunci când scopurile noastre sunt acestea, cercetarea calitativă este foarte utilă.

Cele două modalităţi pot să contribuie în mod diferit în diverse faze din activitatea de acumulare a cunoştinţelor. Atunci când nu se cunosc multe lucruri despre o problemă – de exemplu, în perioada de început a elaborării de programe sociale pentru femeile agresate de parteneri –, sunt potrivite metodele calitative, pentru a obţine informaţii despre posibilele nevoi şi modalităţi de intervenţie. După ce aceste variabile ajung să fie cunoscute într-o măsură rezonabilă, pot fi folosite eficient metode cantitative, pentru a oferi informaţii mai precise şi generalizabile despre impactul modalităţilor specifice de intervenţie asupra nevoilor. Totuşi, cercetarea calitativă rămâne utilă prin faptul că studiază în continuare problemele, dând profunzime şi densitate rezultatelor cantitative.

Aceste considerente ne fac să credem că profesiunea noastră ar greşi dacă ar respinge contribuţia la baza de cunoştinţe a vreuneia dintre cele două modalităţi de cercetare. Acum mai bine de un deceniu, Irwin Epstein (1988) a rostit cuvinte tăioase în legătură cu complementaritatea lor:

- Până acum am susţinut că metoda cantitativă şi cea calitativă au fiecare utilizările lor speciale – doar o persoană neavizată ar putea afirma că una dintre ele este, fără nici un dubiu, superioară celeilalte. Prin urmare, în loc să întrebăm care dintre ele este mai bună, am face mai bine să întrebăm în ce condiţii este mai potrivită fiecare dintre ele ca strategie de cercetare.
- Insinuarea că noi, ca asistenţi sociali profesionişti, trebuie să alegem o metodă de cercetare sau alta este absurdă, stupidă şi naivă. Fiecare dintre ele ne ajută în mod semnificativ să cunoaştem sfera socială şi, atunci când sunt folosite împreună, pot să o facă şi mai bine.

Cercetarea şi practicianul

În ultimii ani, unii profesori au afirmat că asistenţii sociali din linia întâi trebuie să integreze în activitatea lor tehnicile cercetării cantitative. Acest lucru trebuie să se realizeze făcând din studenţi „practicieni ştiinţifici" care folosesc în mod regulat metodele cercetării cantitative pentru a evalua eficienţa activităţii lor.

Fără îndoială, există puţine dovezi că modelul cercetător/practician a fost acceptat. Unul dintre multele motive ale acestui fapt este acela că metodele cercetării cantitative propuse practicienilor erau mult prea îndepărtate de practică pentru a putea fi integrate cu uşurinţă în activitatea zilnică. Sarcinile de a administra instrumente de măsurare standardizate şi de a colaţiona, codifica şi analiza din punct de vedere statistic informaţiile legate de clienţi sunt nefireşti şi neavenite în situaţia de pe teren. În plus şi, probabil, mai important, ele cereau prea mult timp pentru a fi îndeplinite în mod regulat.

S-a sugerat în literatura de specialitate că metodele din cercetarea calitativă ar fi mai promiţătoare decât cele cantitative atunci când este vorba despre evaluarea eficienţei intervenţiilor noastre terapeutice. Din păcate, nu ni se pare că sunt mari şanse ca lucrurile să stea aşa, în virtutea posibilităţilor de aplicare: cercetarea calitativă rămâne o activitate extrem de dificilă, iar timpul necesar pentru a pregăti transcrierile şi a le supune unei analize calitative sistematice (vezi prezentarea din Faza 3) nu este mai mic decât cel implicat în cercetarea cantitativă. O problemă diferită într-o anumită măsură este cea a utilizării cercetării: practicienii vor considera că informaţiile obţinute prin intermediul uneia dintre metode sunt mai accesibile şi mai relevante pentru activitatea lor? Doar viitorul ne poate aduce răspunsul.

Cercetarea şi sexul cercetătorului

În întreaga literatură de specialitate au existat aluzii la probleme legate de sexul cercetătorilor adepţi ai cercetării cantitative sau ai celei calitative. Pe scurt, se sugerează că, de vreme ce modalitatea cantitativă ţine cu orice preţ să fie obiectivă (citiţi „detaşată"), cu o logică imparţială şi cu planuri de cercetare bine structurate şi profund chibzuite, ea este ancorată în sistemul de valori masculin.

O prelungire şi mai severă a acestei teme este ideea că adepţii cercetării cantitative, care în studiile lor le impun subiecţilor procedurile fără să-i consulte sau să le ceară acordul şi reduc trăirile oamenilor la cifre, acţionează în mod patriarhal. Din această cauză, unii consideră că cercetarea cantitativă este inerent despotică şi moralmente inferioară alternativelor calitative. Cunoaştem cazuri de cercetători de sex feminin, cu orientare feministă explicită, care au avut probleme la publicarea lucrărilor lor din cauză că modalitatea cantitativă abordată de ele era dezagreabilă din punct de vedere ideologic.

În ceea ce priveşte cercetarea calitativă, s-a spus că foloseşte metode de cercetare care pun mare preţ pe relaţii, egalitarism şi pe aportul tuturor participanţilor, numiţi uneori colaboratori la cercetare. Având în vedere respectul faţă de trăirile, subiectivitatea şi subtilitatea fiecărei persoane, metodele calitative au fost considerate mai compatibile

cu modalitatea feminină de cunoaştere şi percepere a lumii. Indiferent de validitatea generală a acestei poziţii, este uşor să apară exagerări. Chiar dacă există dovezi că femeile şi bărbaţii sunt diferiţi din punct de vedere cognitiv sau au „moduri diferite de cunoaştere", aceleaşi dovezi arată şi faptul că diferenţele nu sunt foarte mari.

Diferenţele dintre persoanele de acelaşi sex sunt mult mai mari decât diferenţele dintre sexe – chiar dacă bărbaţii şi femeile au trăiri diferite într-o anumită măsură, nu trăiesc în universuri cognitive diferite. De aceea, putem numi cu uşurinţă adepţi ai cercetării calitative de genul masculin şi adepţi ai cercetării cantitative de genul feminin care efectuează studii excelente – indiferent de modalitatea de cercetare aleasă.

De asemenea, şi studiile cantitative, şi cele calitative au fost la fel de tiranic folosite. De exemplu, practicienii care au respins relatările femeilor despre abuzuri sexuale ca fiind fantasme ale împlinirii unei dorinţe erau susţinuţi puternic de un volum uriaş de rezultate ale cercetării calitative, începând cu studiile de caz ale lui Sigmund Freud. Studiile cantitative au fost cele care au arătat, în mare măsură, că acest lucru este fals – un exemplu al faptului că această modalitate de cercetare a avut un efect de emancipare extrem de important.

Cercetarea şi cultura

În ultimii ani s-a manifestat de multe ori îngrijorarea în legătură cu studiile care implică persoane din culturi diferite. Această îngrijorare vizează probleme apărute atât în studiile cantitative, cât şi în cele calitative. Adepţi ai cercetării cantitative au folosit instrumente standardizate elaborate în cursul studierii unei anumite culturi la studierea altor culturi, fără să admită faptul că acest lucru poate crea probleme. De exemplu, o formă de măsurare a sprijinului social aplicată la femeile care au suferit agresiuni din partea partenerilor lor într-o comunitate haitiană din Florida se poate dovedi total nepotrivită în cazul unor studente de rasă albă din New York.

Limbajul, presupunerile şi valorile implicite întrebărilor din instrumentul de măsură şi modul în care sunt ele interpretate pot fi nefamiliare subiecţilor, făcând ca întregul proces să fie derutant sau dificil şi invalidând rezultatele studiului. Este posibil, de asemenea, ca lipsa unei relaţii semnificative între cercetător şi subiect să fie percepută de cineva din altă cultură ca o ciudăţenie sau ca o ameninţare. Numeroase studii efectuate pe culturi diferite au avut o esenţă calitativă (de exemplu, cele de antropologie culturală) şi asupra lor s-a revărsat un şuvoi de critici.

În măsura în care îşi aplică pe teren presupunerile propriei culturi, adepţii cercetării calitative riscă să impună un cadru de referinţă străin în interpretarea trăirilor şi a înţelesurilor persoanelor studiate. Unii critici consideră această problemă atât de gravă, încât au propus ca o anumită cultură să nu fie studiată decât de persoane ce îi aparţin.

Nu există răspunsuri uşoare la aceste probleme complexe. Adepţii cercetării cantitative se străduiesc să elaboreze metode şi forme de măsurare sensibile la diversitatea culturală. În acelaşi timp, unii adepţi ai cercetării calitative speră că eforturile lor de a elabora modalităţi de cercetare sensibile la contextul social şi moduri diferite de interpretare a trăirilor omeneşti îi vor ajuta să înlăture îngrijorarea manifestată. Amploarea problemei

este redusă, parţial, de faptul că membri ai unor grupuri culturale diferite caută mijloace de folosire a ambelor modalităţi de cercetare în programele propriilor comunităţi.

Aşa cum am remarcat în mai multe rânduri, cercetarea din ambele tradiţii poate fi folosită în mod despotic. Clişeul „cunoaşterea este putere" conţine totuşi un adevăr, şi există, desigur, exemple de grupuri dezavantajate din punct de vedere cultural care efectuează studii valoroase în sprijinul scopurilor lor legitime.

Rezumat

Scopul acestui scurt capitol a fost analizarea succintă, în spirit conciliant, a diferenţelor dintre modalităţile de cercetare cantitativă şi calitativă. Am pledat în favoarea pluralismului, în care sunt valorificate diferenţele de abordare şi de punere a accentului, iar aportul fiecărei modalităţi este bine venit în completarea contribuţiei celeilalte.

Sperăm că respectul nostru faţă de ambele metode, cantitativă şi calitativă, este evident, iar argumentele în favoarea pluralismului metodologic în cercetarea din domeniul asistenţei sociale sunt convingătoare. Disputele ideologice pot fi amuzante pe plan teoretic, însă realitatea din practică este că niciodată nu a fost mai multă nevoie de o bază de cunoştinţe diversă, amplă, obţinută din cercetare. Ceea ce este valabil pentru viaţa socială în general este valabil şi pentru cercetătorii din domeniul asistenţei sociale: respectul faţă de diversitate şi punerea în valoare a diferenţelor este cea mai bună reţetă pentru o profesiune complexă şi bine diferenţiată, ce răspunde în mod flexibil şi eficient necesităţilor multiple ale clienţilor.

Ne vom ocupa acum de prima fază a studiului calitativ, care este subiectul capitolului următor.

Bibliografie comentată

Sherman, E. şi Reid, W.J. (coord.) (1994), *Qualitative research in social work*, Columbia University Press, New York. Această carte nu trebuie să lipsească din biblioteca asistenţilor sociali interesaţi de metodele calitative; este un compendiu al celor mai noi teorii şi viziuni ale oamenilor de ştiinţă din domeniul asistenţei sociale, care au analizat întreaga paletă a problemelor şi opţiunilor cu care se confruntă adepţii cercetării calitative din profesiunea noastră.

Sherman şi Reid analizează apariţia metodelor calitative ca reacţie la necesitatea acumulării de cunoştinţe în domeniul asistenţei sociale. În alte capitole, prea numeroase ca să le trecem în revistă separat, sunt prezentate aproape toate „temele calitative" de care aţi putea dori să vă ocupaţi. Totuşi, această carte nu vă arată cum să efectuaţi un studiu calitativ.

Strauss, A. şi Corbin, J. (1990), *Basics of qualitative research: Grounded theory, procedures, and techniques*, Sage, Newbury Park, CA. Această carte prezintă foarte detaliat conceptele şi tehnicile de abordare a cercetării calitative prin teoria bazată pe fapte. Partea I a cărţii este foarte semnificativă pentru Faza 1 a lucrării de faţă. Autorii pregătesc terenul în vederea efectuării unui studiu calitativ, prezentând viziunea filosofică pe care

se sprijină abordarea prin teoria bazată pe fapte, definind componentele esenţiale ale unui studiu de acest tip, vorbind despre rolul cercetătorului şi analizând diferitele roluri pe care le are în studiile calitative consultarea literaturii de specialitate.

Referinţe şi lecturi suplimentare

Anderson, M. (1993), „Studying across difference: Race, class, and gender in qualitative research", în J. Stanfield & R. Dennis (coord.), *Race and ethnicity in research methods*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 39-52.

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Berg, B.L. (1995), *Qualitative research methods for the social sciences* (ed. a-II-a), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Creswell, J. (1994), *Research design: Qualitative and quantitative approaches*, Sage, Newbury Park, CA.

Denzin, N.K. (1989), *The research act: A theoretical introduction to sociological methods* (ed. a III-a), Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Denzin, N.K. şi Lincoln, Y. (1994), „Introduction: Entering the field of qualitative research", în N. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 1-17.

Ely, M. (1991), *Doing qualitative research: Circles within circles*, Falmer Press, New York.

Emerson, R.M. (1981), „Observational fieldwork", *Annual Review of Sociology*, 7, pp. 351-378.

Emerson, R.M. (1983), „Introduction", în R.M. Emerson (coord.), *Contemporary field research*, Little, Brown, Boston, pp. 1-16.

Epstein, I. (1988), „Quantitative and qualitative methods", în R.M. Grinnell, Jr. (coord.), *Social work research and evaluation* (ed. a III-a), F.E. Peacock, Itasca, IL, pp. 185-198.

Erlandson, D., Harris, E., Skipper, B. şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Gabor, P.A. şi Grinnell, R.M., Jr. (1994), „Should program decisions be based on empirical evidence? Yes!", în W.W. Hudson şi P. Nurius (coord.), *Controversial issues in social work research*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA, pp. 142-146.

Gabor, P.A. şi Grinnell, R.M., Jr. (1994), „Rejoinder to Dr. Taber", în W.W. Hudson şi P. Nurius (coord.), *Controversial issues in social work research*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA, pp. 153-154.

Glasser, B. şi Strauss, A. (1967), *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Aldine, Chicago.

Glesene, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers: An introduction*, Longman, White Plains, NY.

Grinnell, R.M., Jr., Austin, C., Blythe, B.J., Briar, S. *et al.* (1994), „Social work researchers' quest for respectability", *Social Work*, 39, pp. 469-470.

Guba, E. şi Y. Lincoln (coord.), „Competing paradigms in qualitative research", în N. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 105-117.

Harding, S. (1991), *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*, Cornell University Press, Ithaca, NY.

Junker, B.H. (1960), *Field work*, University of Chicago Press, Chicago.

Lincoln, Y.S. şi Guba, E.G. (1985), *Naturalistic inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.

Lofland, J. şi Lofland, L. (1984), *Analyzing social settings: A guide to qualitative observation and analysis* (ed. a II-a), Wadsworth, Belmont, CA.

Marshall, C. şi Rossman, G. (1989), *Designing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Miles, M.B. şi Huberman, A.M. (1994), *Qualitative data analysis: An expanded source book* (ed. a II-a), Sage, Newbury Park, CA.

Neuman, W.L. (1994), *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (ed. a II-a), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Olesen, V. (1994), „Feminisms and models of qualitative research", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 158-174.

Patton, M. (1990), *Qualitative evaluation and research methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Richmond, M.E. (1921), *Social diagnosis*, Russel Sage Foundation, New York.

Schatzman, L. şi Strauss, A. (1973), *Field research: Strategies for a natural sociology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Sherman, E. şi Reid, W.J. (coord.) (1994), *Qualitative research in social work*, Columbia University Press, New York.

Stanfield, J. (1994), „Ethnic modeling in qualitative research", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park,CA, pp. 175-188.

Swigonski, M.E. (1994), „The logic of feminist standpoint theory for social work research", *Social Work*, 39, pp. 387-393.

Tyson, K. (1994), „Author's reply: Response to «social work researchers' quest for respectability», *Social Work*, 39, pp. 737-741.

Tyson, K. (coord.) (1994), *New foundations for scientific social and behavioral research: The heuristic paradigm*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Williams, M., Tutty, L.M. şi Grinnell, R.M., Jr. (1995), *Research in social work: An introduction* (ed. a II-a), F.E. Peacock, Itasca, IL.

Wood, K.M. (1990), „Epistemological issues in the development of social work practice knowledge", în L. Videka-Sherman şi W.J. Reid (coord.), *Advances in clinical social work research*, National Association of Social Workers, Silver Spring, MD, pp. 373-390.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA I

Procesul de cercetare

Faza 1: Planificarea studiului
Michael Rothery, Leslie M. Tutty şi Richard M. Grinnell, Jr.

Faza 2: Culegerea informaţiilor
Gayla Rogers şi Elaine Bouey

Faza 3: Analiza informaţiilor culese
Heather Coleman şi Yvonne Unrau

Faza 4: Redactarea raportului
Robert McClelland şi Carol D. Austin

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Faza 1 : Planificarea studiului

Michael Rothery, Leslie M. Tutty,
Richard M. Grinnell, Jr.

Planificarea lucrării de cercetare

Etapa 1 : Definirea ariei generale a problemei / Etapa 2 : Identificarea motivelor pentru care problemele sunt dificil de rezolvat / Etapa 3 : Stabilirea volumului muncii de pregătire necesare / Etapa 4 : Alcătuirea unei hărţi conceptuale

Analizarea procedurilor şi a aspectelor deontologice

Etapa 5 : Alegerea unui conducător ştiinţific / Etapa 6 : Identificarea resurselor necesare / Etapa 7 : Alegerea locului în care se va efectua studiul / Etapa 8 : Identificarea şi tratarea considerentelor deontologice / Etapa 9 : Redactarea unei propuneri / Etapa 10 : Obţinerea aprobărilor privind conţinutul şi aspectele deontologice

Rezumat

Bibliografie comentată

Referinţe şi lecturi suplimentare

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

O întrebare bine chibzuită
este jumătate din înţelepciune.

Francis Bacon

După ce am tratat succint în capitolul precedent câteva probleme teoretice cheie, ne putem ocupa acum de miezul lucrării noastre – un model practic, simplu, ce prezintă fazele, etapele şi sarcinile şi pe care să-l puteţi urma atunci când efectuaţi un studiu calitativ. Modelul nostru este deschis oricărei modificări, în funcţie de circumstanţe, şi ar fi surprinzător să-l puteţi urma întocmai aşa cum este prezentat în paginile următoare.

Împărţirea procesului de cercetare calitativă în faze, etape şi sarcini este, parţial, arbitrară. Noi ne-am străduit să dezmembrăm procesul într-un mod cât mai util, însă alţi autori pot să-l prezinte altfel. Efectuarea unui studiu calitativ real nu este niciodată atât de bine organizată ca în cartea de faţă ; în loc să parcurgeţi modelul pas cu pas, ordonat, vă veţi trezi, inevitabil, pendulând între etape şi sarcini, în fiecare fază. Veţi pendula chiar şi între faze. Toate acestea sunt aşa cum trebuie să fie şi sperăm să nu fiţi nedumerit constatând că indicaţiile noastre, chiar dacă vă sunt utile, aşa cum ne dorim, nu pot fi folosite ca o formulă bătută în cuie. Nici chiar cele mai utile sugestii date de noi nu vă vor scuti de clipe de încordare, perioade de confuzie şi nevoia de a bate uneori pasul pe loc, până ce lucrurile se limpezesc.

Cei care nu au citit multe lucrări despre cercetarea calitativă pot fi derutaţi şi de folosirea inconsecventă a termenilor uzuali. Autori diferiţi folosesc aceiaşi termeni tehnici referindu-se la lucruri diferite. Noi am încercat să arătăm clar ce înţelegem prin cuvintele folosite în această carte, dar trebuie să fiţi conştient de faptul că un alt autor poate da alt sens aceloraşi cuvinte.

• Planificarea lucrării de cercetare

Atunci când hotărâţi să vă ocupaţi de un proiect de cercetare calitativă, vă asumaţi o sarcină foarte importantă. Veţi investi foarte mult timp (al dumneavoastră şi al altora) şi, în măsură mai mică, resurse. Este necesară o planificare riguroasă pentru a vă asigura că studiul se desfăşoară cât mai eficient posibil şi că dă rezultate ce vă fac să simţiţi că orele de muncă grea nu au fost fără rost.

Aşa cum ştiţi din capitolul precedent, la începutul unei lucrări de cercetare adepţii cercetării calitative nu trebuie neapărat să-şi formuleze ipotezele sau chestionarele cu

precizia cerută de la adepţii cercetării cantitative. Stipularea variabilelor care trebuie să fie măsurate şi definiţiile lor operaţionale nu sunt necesare la începutul unui studiu calitativ. Cu toate acestea, este de o importanţă vitală ca studiul să aibă un obiectiv judicios ales, aceasta influenţând în foarte mare măsură reuşita.

Etapa 1: Definirea ariei generale a problemei

Aşa cum am arătat în capitolul anterior, aria problemei pe care o vom folosi pe tot parcursul lucrării este legată de trăirile femeilor ce au suferit agresiuni din partea partenerilor de viaţă. Mai precis, studiul nostru vizează femeile care s-au refugiat într-un adăpost pentru femei în dificultate şi care, la plecarea din adăpost, au hotărât să nu se întoarcă la parteneri. Pe scurt, vrem să ştim ce se întâmplă cu ele în momentul în care încearcă să-şi ducă viaţa departe de foştii parteneri.

Această arie specifică a problemei nu ni s-a arătat în vis, sau în vreo scrisoare, sau printr-o intuiţie fericită. Ea s-a conturat în cadrul activităţii profesionale, pe baza experienţei noastre de cercetători şi practicieni în domeniul asistenţei sociale care se ocupă de violenţa în familie. Din observaţiile noastre şi din ceea ce ne-au spus colegii de pe teren, aceste femei se află la o răscruce. Puţine studii – sau poate că nici unul – au identificat trăirile şi nevoile lor în acest moment al vieţii. Prin urmare, există puţine informaţii solide care să ne ajute să aflăm cel mai bun mod în care putem noi, asistenţii sociali profesionişti, să le ajutăm în clipa în care hotărăsc să trăiască departe de foştii parteneri violenţi. Ar fi foarte bine să le putem oferi acestor femei cele mai potrivite servicii sociale şi sisteme de sprijinire, pentru că le-ar fi de mare ajutor atât lor, cât şi copiilor implicaţi.

Sarcina 1a: Analizarea ariei generale a problemei

Evident, propriile interese vă vor împinge într-o anumită direcţie. Prima etapă este determinarea acestei direcţii, în termeni generali. Calea va fi trasată punând ideile pe hârtie. Scrisul este de un imens ajutor pentru gândire, aşa încât vă recomandăm să acţionaţi având la îndemână hârtie şi un instrument de scris sau aşezat în faţa calculatorului. Luaţi notiţe în vreme ce reflectaţi.

Pot exista diferite puncte de pornire pentru definirea ariei generale a problemei. Poate că există o situaţie (trecută sau prezentă) din activitatea dumneavoastră care vă preocupă sau poate că aţi citit despre o problemă care, dintr-un motiv sau altul, v-a trezit interesul. Dumneavoastră înşivă – sau cineva din familie, sau un prieten apropiat – aţi trecut printr-o experienţă ce vă persistă în minte ca un lucru neterminat, pe care aţi dori să-l cunoaşteţi mai bine.

Un coleg de clasă sau de muncă sau un conducător de lucrare vă pot vorbi despre un grup de persoane sau o categorie de subiecţi ce trebuie să fie studiate şi despre care consideraţi că pot reprezenta un obiectiv interesant. Indiferent pe ce cale ajung la dumneavoastră aceste idei şi oricât ar fi ele de vagi la început, *puneţi-le pe hârtie*.

Nu pierdeţi din vedere (atunci când notaţi categoriile de subiecţi care trebuie să fie studiate) că o problemă de cercetare trebuie să fie interesantă pentru *dumneavoastră*.

Chiar dacă pare să fie un truism, se întâmplă de multe ori în cazul cercetătorilor fără experienţă să se apuce de studierea anumitor tipuri de categorii de subiecţi sugerate de alţii şi care pe ei nu îi interesează prea mult. Este de două ori mai greu să îndeplineşti o activitate care uneori se dovedeşte foarte dificilă dacă nu eşti foarte interesat de grupul studiat.

O ultimă problemă la care trebuie să vă gândiţi este definirea operaţională precisă a categoriei de subiecţi alese. De cele mai multe ori, ideile dumneavoastră iniţiale despre ea sunt generale. De exemplu: „Mă interesează studierea violenţei în familie" – familiile în care se manifestă violenţa sunt, în acest caz, categoria de subiecţi a studiului dumneavoastră.

Acest lucru este suficient pentru început, însă veţi simţi curând nevoia de precizări. Definind atât de abstract categoria de subiecţi iniţială, sunt prea multe direcţiile posibile: maltratarea copiilor, abuzurile sexuale, maltratarea vârstnicilor, violenţa în familie în cadrul grupărilor culturale, rolul abuzului de alcool în actele de violenţă în familie etc.

Obiectivul final este definirea categoriei de subiecţi în mod suficient de concret pentru a reieşi rezonabil de limpede pe cine doriţi să studiaţi şi unde trebuie să mergeţi pentru a găsi aceste persoane.

După ce le-aţi găsit, ce le veţi întreba? Şi, mult mai important, *de ce* veţi pune acele întrebări?

Sarcina 1b: Restrângerea categoriei de subiecţi

Definirea obiectivului general al studiului ţine, adesea, de restrângerea categoriei de subiecţi care vă interesează. În exemplul nostru, categoria de subiecţi este alcătuită din femei ce au suferit agresiuni din partea partenerilor lor. Însă puteţi fi interesat de orice categorie de persoane de care se ocupă asistenţii sociali: de exemplu, cei în vârstă, copiii, bărbaţii violenţi, bolnavii de SIDA, cei fără adăpost sau familiile cu membri suferind de schizofrenie. Pe măsură ce reflectaţi şi notaţi ideile, veţi vedea că restrângeţi în moduri extrem de importante definiţia categoriei potenţiale de subiecţi.

În exemplul nostru, categoria de subiecţi la care ne-am oprit în cele din urmă pentru studiu *nu* a fost cea de „femei ce au suferit agresiuni din partea partenerilor", ci a constat din patru componente – sau concepte, dacă preferaţi – legate între ele:

- Femei
- care au suferit agresiuni din partea partenerilor
- şi s-au refugiat într-un adăpost pentru femei în dificultate,
- iar la plecarea din adăpost au hotărât să nu se întoarcă la parteneri.

Aceasta este o categorie de subiecţi rezonabil de concretă, ca să nu zicem mai mult, pentru a fi studiată, şi putem stabili destul de uşor locul în care trebuie să mergem ca să o găsim.

Sarcina 1c: Studierea problemelor posibile ale categoriei de subiecţi

După ce aţi identificat o categorie de subiecţi concretă care vă interesează, trebuie să vă gândiţi bine la ceea ce doriţi să studiaţi la această categorie de subiecţi – pe ce probleme vă veţi axa? O problemă există în momentul în care nu cunoaşteţi ceva, iar această

„necunoaştere" este importantă pentru dumneavoastră. Lucrul esenţial aici este că, dacă aţi avea mai multe informaţii despre acea problemă, aţi putea acţiona cu mai multă competenţă şi aţi oferi acestor femei servicii de asistenţă socială mai bune. Până nu aveţi o idee limpede despre ceea ce nu cunoaşteţi în privinţa categoriei de subiecţi pe care doriţi să o studiaţi şi despre *motivele pentru care* acest lucru este important nu numai pentru categoria de subiecţi, ci şi pentru dumneavoastră, nu aţi identificat o temă de cercetare şi trebuie să vă opriţi din desfăşurarea studiului şi să reveniţi la Sarcina 1a.

Citiţi cărţi şi articole din ziare; chibzuiţi bine şi vorbiţi cu colegi de studii şi de muncă; luaţi notiţe pe măsură ce căutaţi răspunsul la întrebarea: Ce este acel *ceva* pe care vreau să-l aflu despre categoria de subiecţi? Acel „ceva" este problema sau problemele pe care doriţi să le studiaţi. Este posibil, deşi nu foarte probabil, să aveţi întrevederi cu femeile în cauză după simpla definire a categoriei de subiecţi – am putea să hotărâm că dorim să vorbim cu ele încercând pur şi simplu să înţelegem mai bine trăirile lor. Obiectivul nostru iniţial ar fi: „Cum se simte cineva când este în această situaţie?". Totuşi, pe măsură ce ne gândim mai bine la ceea ce nu ştim despre aceste femei, am putea identifica mai concret ce dorim să aflăm despre ele.

În exemplul nostru, am fi putut cerceta multe probleme legate de aceste femei. După îndelungate discuţii între noi, colegii de muncă şi asistenţii sociali ce se ocupă direct de femeile respective, am decis să ne axăm studiul pe şapte arii de probleme cu care considerăm că se confruntă fiecare femeie:

- Relaţia ei cu fostul partener.
- Experienţele de la tribunal, pentru acele femei care au făcut plângere sau au demarat procedurile de divorţ sau de luare în custodie.
- Nivelul respectului de sine.
- Capacitatea de a se ocupa de copiii ei şi de sentimentele acestora faţă de despărţire.
- Situaţia ei financiară şi posibilităţile de pregătire profesională (precum şi găsirea unui loc de muncă).
- Problema locuinţei.
- Siguranţa personală.

Desigur, am fi putut să cercetăm multe alte probleme legate de această categorie de subiecţi care merită să fie urmărite – nu vor exista niciodată doi cercetători (sau echipe de cercetare) care să efectueze studii calitative identice. Mai trebuie să remarcăm şi faptul că unii adepţi ai cercetării calitative ne vor mustra pentru că am definit astfel ariile problemelor. Vom discuta amănunţit această problemă puţin mai departe.

Etapa 2: Identificarea motivelor pentru care problemele sunt dificil de rezolvat

În vreme ce vă concentraţi pe problemele posibile (Sarcina 1c) ale categoriei de subiecţi (Sarcina 1b), trebuie să fie pusă în mod regulat întrebarea „Şi ce dacă?". În viaţa tuturor există un număr infinit de probleme rămase fără răspuns; din fericire, cele mai multe dintre ele nu sunt prea importante. În ceea ce priveşte exemplul nostru, este evident că

e important să ştim ce se întâmplă cu femeile ce au suferit agresiuni din partea partenerilor şi au hotărât să nu se mai întoarcă acasă – şi este sigur că informaţiile sunt relevante pentru asistenţii sociali care lucrează cu aceste femei. Totuşi, este bine să ne întrebăm „Şi ce dacă?". Care este câştigul dacă vom cunoaşte mai bine impactul acestor şapte probleme asupra femeilor din studiul nostru?

Întrebarea „Şi ce dacă?" este utilă pentru că deschide calea unei mulţimi de alte considerente practice. Cele şapte tipuri de informaţii pe care dorim să le culegem (adică arii ale problemelor) au, desigur, o gamă largă de impacturi posibile. Femeile însele pot trage foloase din faptul că se gândesc mai bine şi îşi limpezesc unele probleme de viitor, cum ar fi siguranţa lor.

În cazul asistenţilor sociali medicali ce se ocupă de această categorie de subiecţi, o mai bună cunoaştere a problemei siguranţei femeilor aflate în această situaţie le poate creşte gradul de empatie şi îi poate sensibiliza la un obiectiv al intervenţiei care ar putea fi important. În cazul celor ce elaborează programe şi stabilesc politicile aplicate, o apreciere mai realistă a modului în care problemele legate de siguranţa personală le afectează pe femeile aflate în această situaţie, precum şi pe copiii lor poate duce la crearea de servicii şi politici mai bune.

Pentru unii adepţi ai cercetării calitative, problema impacturilor posibile poate fi secundară. Ajungerea la o cunoaştere mai profundă a ariei problemei şi transmiterea acestei cunoaşteri către un public mai larg pot constitui şi ele un obiectiv. Ca asistent social, şi dată fiind responsabilitatea dumneavoastră faţă de profesiune, este mai important să vă gândiţi foarte bine la modul în care urmează să fie folosite rezultatele studiului pe care îl efectuaţi. Fără îndoială, vă puteţi fixa ca obiectiv al studiului un impact la toate nivelurile imaginabile ale activităţii de asistenţă socială, de la zona medicală până la politica socială internaţională – dacă sunteţi teribil de ambiţios, extrem de înzestrat, inepuizabil şi, mai presus de toate, naiv.

Dacă totuşi, după ce aţi rumegat bine lucrurile, hotărâţi ca obiectivul dumneavoastră nobil să fie mai modest – de exemplu, ca aportul dumneavoastră principal să constea în informaţii destinate celor care lucrează direct cu clienţii –, stabilirea acestui lucru vă va fi de mare folos în etapele următoare ale procesului de cercetare. Vă sfătuim insistent ca pentru studiul dumneavoastră să fixaţi un obiectiv restrâns şi bine definit. Preferăm să vedem că efectuaţi în mod strălucit un studiu mic, nu că rataţi un studiu mare.

Cele şapte arii de probleme pe care ne-am concentrat nu sunt nici pe departe singurele ce ar putea fi studiate în cazul acestor femei. De fapt, există sute de alternative perfect valabile. Motivul pentru care ne-am oprit la acestea este faptul că am efectuat anterior lucrări în zona respectivă şi am descoperit cât de puţine lucruri se cunosc despre femeile aflate în acest punct hotărâtor din viaţa lor. Observaţiile noastre, întărite de cele ale colegilor din domeniu, confirmă faptul că este vorba despre un moment de criză despre care asistenţii sociali ar dori să ştie mai multe.

Aria generală a problemei şi cele şapte probleme mai concrete de care ne vom ocupa îşi au rădăcinile în propriile noastre valori, interese, priorităţi profesionale şi curiozitate. De asemenea, comunitatea profesională în care ne desfăşurăm activitatea şi alte femei care au suferit agresiuni din partea partenerilor lor le consideră relevante. În sfârşit, studierea acestor femei este posibilă deoarece am creat reţele oficiale şi neoficiale ce ne

uşurează accesul la ele. La rândul lor, femeile respective ne vor da informaţiile de care avem nevoie pentru a trata fiecare dintre cele şapte probleme identificate.

Etapa 3: Stabilirea volumului muncii de pregătire necesare

Această etapă putea să apară mai devreme, întrucât implică unele considerente de care trebuie să vă ocupaţi la începutul activităţii de cercetare. Problemele ce trebuie rezolvate sunt parţial practice şi parţial ideologice – şi, prin urmare, trebuie să li se acorde multă atenţie.

Volumul de planificare iniţială cerut înainte de a începe cu adevărat să culegeţi informaţiile este un subiect controversat în rândurile adepţilor cercetării calitative. Unii consideră că trebuie să faceţi cât mai puţine planuri, aducând argumentul că, cu cât veţi citi, reflecta şi discuta mai mult, cu atât veţi aborda subiecţii cu mai multe idei preconcepute. (Ideile preconcepute acţionează ca nişte filtre mentale sau, mai rău, ca ochelarii de cal, care vă împiedică să fiţi deschis la ceea ce au de spus subiecţii.) Alţii pledează pentru mai multă flexibilitate şi vă sugerează să vă lăsaţi discernământul de profesionist să acţioneze. Dacă activitatea dumneavoastră se desfăşoară într-o zonă în care s-au efectuat lucrări de bună calitate şi există informaţii sau teorii bine întemeiate, puteţi hotărî să porniţi de pe această bază, nu de la zero, ca şi cum nimeni nu ar mai fi studiat acea categorie de subiecţi. De vreme ce efectuăm studii destinate măririi bazei de cunoştinţe a profesiunii noastre, trebuie să acceptăm şi necesitatea practică a unor studii iniţiate pe baza cunoştinţelor deja acumulate. Timpul, banii şi aspectele deontologice (deranjarea persoanelor pe care dorim să le studiem) nu ne permit luxul de a redescoperi teritoriile explorate minuţios, indiferent ce raţiuni academice şi filosofice ne-ar putea îndemna să facem aceasta.

Sarcina 3a: Ajungerea la un acord clar

Atunci când stabiliţi ce volum de muncă de pregătire este potrivit pentru studiul dumneavoastră calitativ, trebuie să nu uitaţi că vă ocupaţi de un subiect (modalitatea de cercetare *calitativă*) despre care toată lumea are propria părere, iar poziţiile ideologice sunt susţinute, adesea, cu dârzenie. Prin urmare, este important să aveţi un acord clar cu conducătorul/conducătorii, colaboratorul/colaboratorii şi/sau finanţatorul/finanţatorii lucrării în privinţa intenţiilor dumneavoastră legate de munca de pregătire. Poziţia noastră (la care sunteţi liber să subscrieţi sau nu) este că merită să vă însuşiţi cunoştinţele procurate de cercetările precedente, precum şi teoriile dezvoltate în aria aleasă pentru studiu: scad astfel şansele de a repeta greşelile altora sau de a pierde timpul redescoperind lucruri bine cunoscute.

De asemenea, chiar dacă idealul este să se abordeze studiul fără idei preconcepute, credem că acest lucru este imposibil de realizat. În mod inevitabil, aveţi convingeri deja stabilite despre ariile problemelor care vă interesează. Şi, într-adevăr, este necesară o definire a problemei dacă vreţi să porniţi acel studiu: dacă nu ştiţi ce anume doriţi să studiaţi şi din ce motive, nu sunt mari şanse nici să vă înhămaţi la sarcina dificilă a unui studiu de cercetare. În plus, orice definire a ariei unei probleme implică un anumit grad

de cartografiere cognitivă. În ce cantitate este folositoare şi în ce măsură devine o povară, rămâne la aprecierea fiecăruia. La fel ca noi, veţi hotărî singur, în funcţie de zona de care vă ocupaţi şi discutând cu persoanele de care depinde succesul lucrării.

Un punct asupra căruia cei mai mulţi adepţi ai cercetării calitative, dacă nu chiar toţi, sunt de acord este că trebuie să vă depistaţi ideile preconcepute, să le scrieţi şi să evaluaţi gradul în care vă pot afecta capacitatea de a fi deschis la informaţiile noi pe care le primiţi în cadrul studiului efectuat. Oamenii tind să vadă ceea ce se aşteaptă să vadă, iar cel mai bun antidot este să vă notaţi limpede propriile înclinaţii şi să fiţi atent în permanenţă la modul în care sunteţi influenţat de ele, în loc să pretindeţi că nu există.

Etapa 4: Alcătuirea unei hărţi conceptuale

Aşa cum am arătat, cu toţii alcătuim hărţi cognitive ale situaţiilor pe care trebuie să le analizăm. Crearea unor „scheme" mentale este o activitate ce apare foarte devreme în viaţă şi o folosim cu toţii pentru a face faţă solicitărilor lumii într-un mod rezonabil de echilibrat. Harta pe care o veţi alcătui în legătură cu studiul va fi în cea mai mare măsură conceptuală, având ca scop identificarea acelor concepte de bază care vă vor îndruma în muncă şi stabilirea a ceea ce înseamnă ele pentru dumneavoastră.

Hărţii pe care o creaţi la începutul studiului îi vor lipsi multe aspecte importante. Adesea, scopul studiilor calitative este să cerceteze înţelesurile pe care subiecţii le dau trăirilor lor, iar aceste înţelesuri nu pot fi cunoscute dinainte; dacă ar fi deja cunoscute, n-ar mai avea rost efectuarea studiului.

Înainte ca unele regiuni de pe glob să fie explorate deplin, cartografii puneau pe câte o zonă eticheta *terra incognita* – teritoriu necunoscut. Prin urmare, hărţile lor arătau care spaţii sunt cunoscute şi care sunt necunoscute, un lucru foarte util. Exploratorii ştiau unde este nevoie de serviciile lor şi dispuneau, de asemenea, de informaţii solide despre modul în care pot ajunge în acel loc. În acelaşi mod, atunci când vă planificaţi explorarea este foarte bine să aveţi o hartă conceptuală unde apare cât mai clar posibil amplasarea acelei *terra incognita* pe care doriţi să o vizitaţi, iar aceasta vă va ajuta să ajungeţi uşor acolo.

Sarcina 4a: Alcătuirea listei conceptelor esenţiale

În studiul nostru, harta conceptuală cuprinde mai multe concepte şi poate fi descompusă în categoria de subiecţi pe care dorim să o studiem şi problemele de care dorim să ne ocupăm în acest studiu:

Categoria de subiecţi (din Sarcina 1b)

- Femei
- care au suferit agresiuni din partea partenerilor
- şi s-au refugiat într-un adăpost pentru femei în dificultate,
- iar la plecarea din adăpost au hotărât să nu se întoarcă la parteneri.

Problemele (din Sarcina 1c)

- Relaţiile cu foştii parteneri, aşa cum le percep femeile.
- Experienţele de la tribunal, aşa cum le percep femeile, în cazul celor care au făcut plângere sau au demarat procedurile de divorţ sau de atribuire a custodiei.
- Nivelul respectului de sine al femeilor.
- Capacitatea femeilor de a se ocupa de copiii lor şi de reacţia acestora faţă de despărţire.
- Situaţia lor financiară şi posibilităţile de pregătire profesională (precum şi găsirea unui loc de muncă).
- Problema locuinţei femeilor.
- Problemele legate de siguranţa personală a femeilor.

Dacă ni se pare că ar fi util, putem descompune mai departe unele concepte. De exemplu, „problema locuinţei" implică noţiunile de preţ, confort, amplasament, grad de adecvare şi avantaje.

Sarcina 4b : Rafinarea conceptelor şi precizarea sensului lor

Dintre conceptele enumerate mai sus, unele trebuie să fie definite (cele legate de categoria de subiecţi), iar altele trebuie să fie lăsate ca *terra incognita* (cele legate de probleme). Din fericire pentru noi, cele cu privire la categoria de subiecţi sunt uşor de definit – putem accepta, pur şi simplu, faptul că principalul nostru concept se aplică oricărei femei care a fost primită într-un adăpost, se autodefineşte ca victimă şi are de gând să-şi părăsească partenerul de viaţă. În alte studii, acest concept ar putea avea nevoie de foarte multă gândire. Oare violenţa în familie trebuie să fie interpretată doar ca violenţă fizică sau trebuie să includă şi abuzul emoţional? Are importanţă dacă făptaşul este indiscutabil responsabil pentru comportamentul lui, spre deosebire de cazurile în care sunt implicate alterări neurologice sau boli mintale? Multe astfel de probleme pot fi importante sau pot să nu fie, însă trebuie bine cântărite.

La fel, pentru a identifica femeile ce părăsesc adăpostul putem, pur şi simplu, să ne bazăm pe cei care lucrează acolo şi pe acele femei. Totuşi, este important să ne gândim bine la acest aspect, astfel încât vor putea fi identificate şi alte probleme, cum ar fi dacă trebuie să includem doar femeile care *au plecat deja* din adăpost sau şi pe cele care *se pregătesc să plece*. Dacă faptul că o femeie s-a hotărât să trăiască independent poate fi definit pe baza mărturiei ei sau trebuie incluse doar femeile ce au stat deja departe de foştii parteneri o anumită perioadă ori au luat măsuri concrete pentru traiul independent. Cât de amănunţită trebuie să fie harta rămâne la latitudinea dumneavoastră, lăsând spiritul practic să vă îndrume. Timpul şi atenţia investite în alcătuirea unei hărţi adecvate oferă garanţia că nu vă veţi rătăci şi nu veţi urmări piste false atunci când studiul este în plină desfăşurare.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Sarcina 4c : Consultarea literaturii de specialitate

Momentul în care trebuie să fie consultată literatura de specialitate este subiectul unei controverse între adepţii cercetării calitative. Unii propun să fie amânat până după încheierea intervievării şi după ce aţi făcut analiza (sau în timp ce o faceţi). Părerea noastră se bazează pe argumentele deja prezentate în discuţia despre avantajele şi dezavantajele planificării şi conceptualizării studiului – considerăm că trebuie să cercetaţi cât mai devreme posibil lucrările legate de aria problemei de care vă ocupaţi (cu toate că este bine să vă planificaţi şi o revenire la ele, mai târziu). Dacă şi dumneavoastră sunteţi interesat de studierea trăirilor unor femei ce au suferit agresiuni în familie, consultarea lucrărilor relevante vă poate ajuta în mai multe feluri să vă alcătuiţi harta conceptuală :

- Cum au conceptualizat alţi cercetători acest tip de violenţă? Dacă au inclus în definiţia lor abuzul psihologic şi emoţional, cum au conceptualizat acest lucru?
- Ce metode au folosit ceilalţi cercetători pentru a înţelege trăirile femeilor? Şi, mai important, cât de bine au funcţionat diferitele variante?
- Cu ce dileme deontologice s-au confruntat ceilalţi cercetători?

Unor întrebări de acest tip (şi multora de alte feluri) li s-a răspuns, poate, în lucrările de specialitate, iar şansa de a învăţa de la exploratorii care au fost în acele locuri înaintea dumneavoastră are o valoare inestimabilă. Vă măreşte atât concentrarea, cât şi simţul de orientare pe parcursul studiului. Volumul de informaţii de care aveţi nevoie pentru a trata majoritatea ariilor problemelor creşte foarte repede, pe zi ce trece. Din fericire, şi tehnologiile ce ne ajută să facem faţă exploziei informaţionale progresează rapid. Folosirea acestor tehnologii pentru a asimila lucrările de specialitate dintr-o anumită arie implică o serie de sarcini complexe ; pentru a vă înfăţişa în mod corect avantajele lor, fără să ne întrerupem fluxul prezentării fazelor, etapelor şi sarcinilor, vă recomandăm să citiţi lucrările lui Elaine Bouey şi Gayla Rogers (1993) şi Gayla Rogers şi Elaine Bouey (1993) înainte de a parcurge literatura de specialitate.

Analizarea procedurilor şi a aspectelor deontologice

După ce aţi încheiat activitatea preliminară de stabilire a conceptelor studiului dumneavoastră, vă puteţi ocupa de altă parte a planificării : aspectele legate de proceduri. Ele implică organizarea resurselor necesare studiului, stabilirea logisticii pentru efectuarea lui şi abordarea aspectelor deontologice.

Viaţa dumneavoastră de adept al cercetării calitative este parţial ştiinţifică şi parţial politică. Studenţii ce efectuează studii incluse în programa de învăţământ trebuie să se gândească la personalitatea, priorităţile şi competenţa membrilor departamentului sau facultăţii de asistenţă socială de care aparţin ei, care ar putea constitui o resursă. O mare parte a activităţii de cercetare din domeniul asistenţei sociale se desfăşoară în cadrul unor instituţii, ceea ce înseamnă că trebuie să ajungeţi la o înţelegere cu personalul instituţiei respective ca să vă sprijine la efectuarea studiului.

Etapa 5: Alegerea unui conducător ştiinţific

Studenţii care efectuează un studiu ca parte a programei de învăţământ reprezintă categoria majoritară de cititori ai acestei cărţi, iar etapa de faţă a fost scrisă având în minte nevoile lor specifice. Dacă nu sunteţi student, dar doriţi să faceţi un studiu calitativ, materialul din această secţiune vă poate folosi şi dumneavoastră când vă gândiţi cum să cereţi sprijin pentru efectuarea studiului şi, poate, când recrutaţi membri pentru a forma o echipă de cercetare.

Atunci când începeţi planificarea studiului trebuie să aveţi deja o listă de potenţiali conducători ştiinţifici cu care aţi dori să lucraţi. În momentul în care cunoaşteţi deja aria problemei (Sarcina 1b) şi aţi formulat ideile iniţiale despre modul în care doriţi să o studiaţi (Sarcina 1c), puteţi începe şi căutarea unui conducător ştiinţific. Etapa 5 este descrisă aici separat din raţiuni organizatorice; de fapt, se suprapune celor patru etape precedente.

Un potenţial conducător ştiinţific va dori, probabil, să contribuie la conceptualizarea studiului, iar amploarea planificării iniţiale necesare este un subiect despre care veţi avea fiecare o anumită părere. Din acest motiv, este bine să începeţi tratativele cu cât mai mulţi conducători ştiinţifici potenţiali la începutul procesului de planificare.

Sarcina 5a: Redactarea unui sinopsis al studiului propus

Aţi hotărât să studiaţi o anumită arie de probleme – ştiţi destul de clar ce categorie de subiecţi vă interesează şi ce aspecte necunoscute doriţi să cercetaţi. Ştiţi de ce aria problemei este importantă şi aţi decis să o exploraţi folosind modalitatea de cercetare calitativă. Rezumaţi toate acestea într-un document care să le prezinte potenţialilor conducători ştiinţifici intenţiile dumneavoastră şi să le trezească interesul faţă de lucrare.

Sarcina 5b: Stabilirea lucrurilor pe care le doriţi de la conducătorul ştiinţific

Fiecare conducător ştiinţific oferă anumite avantaje şi fiecare student doreşte de la un conducător altceva. Evident, aveţi nevoie de cineva cu care credeţi că puteţi avea o relaţie fructuoasă, căruia îi admiraţi competenţa în domeniu, vă va determina să munciţi conform unor standarde înalte şi să realizaţi o lucrare pe care să o puteţi susţine fără nici o şovăială. Pe lângă acestea, mai există câteva aspecte ce trebuie avute în vedere:

- Cât de important este pentru dumneavoastră nivelul înalt al competenţei conducătorului ştiinţific în privinţa categoriei de subiecţi pe care aţi ales-o pentru studiu?
- Doriţi un conducător ştiinţific care vă poate ajuta să obţineţi accesul la categoria de subiecţi vizată?
- Cât de mare este nevoia dumneavoastră de ajutor la identificarea literaturii de specialitate respective sau la conceptualizarea studiului?

- Doriţi un conducător ştiinţific adept al cercetării calitative care este riguros şi are multă experienţă sau unul flexibil şi lipsit de părtinire în privinţa modalităţii de cercetare calitativă?
- Aveţi nevoie de un conducător ştiinţific care să vă îndrume în privinţa metodelor şi a procedurilor de cercetare sau puteţi obţine aceste informaţii din altă parte?
- Stilul dumneavoastră de lucru este relativ independent sau doriţi un conducător ştiinţific care poate şi doreşte să vă stea la dispoziţie frecvent şi să vă ajute să vă structuraţi activitatea propunând termene de predare pentru anumite sarcini?
- Care este gradul de compatibilitate pe care îl doriţi între dumneavoastră şi conducătorul ştiinţific în privinţa unora dintre aspectele metodologice discutabile pe care le-am menţionat deja, cum ar fi necesitatea unei hărţi conceptuale preliminare sau rolul literaturii de specialitate şi momentul în care se apelează la ea?

Scriind răspunsurile la întrebările de mai sus (ar putea exista şi altele în cazul dumneavoastră şi/sau al conducătorului ştiinţific), veţi constata care sunt criteriile importante pentru dumneavoastră. Puteţi, de asemenea, să stabiliţi ordinea priorităţii criteriilor şi să hotărâţi în privinţa cărora trebuie să fiţi ferm şi în privinţa cărora vă puteţi arăta mai flexibil. Pe măsură ce se limpezeşte profilul conducătorului ştiinţific ideal, veţi începe, probabil, să vă gândiţi la anumiţi profesori şi să puneţi de acord ceea ce doriţi în mod ideal cu realitatea - cu persoanele disponibile, pregătite să accepte şi doritoare să o facă. Conducătorul ştiinţific nu trebuie să vă ofere absolut tot ce vă este necesar pentru efectuarea studiului; de obicei, pe măsură ce studiul înaintează, este nevoie să vă consultaţi şi cu alte persoane în privinţa ariei sau a metodei reale.

Sarcina 5c: Discuţia cu conducătorii ştiinţifici potenţiali

După ce aţi identificat unul sau mai mulţi conducători ştiinţifici potenţiali, oferiţi-le sinopsisul şi stabiliţi o întâlnire pentru a discuta mai detaliat ideile dumneavoastră. În timpul acestor discuţii trebuie să aveţi în minte criteriile stabilite (Sarcina 5b), astfel încât să puteţi evalua măsura în care fiecare dintre aceste persoane corespunde necesităţilor dumneavoastră legate de învăţare şi cercetare.

Sarcina 5d: Stabilirea modului de colaborare cu conducătorul ştiinţific

După ce aţi căzut de acord cu unul dintre conducătorii ştiinţifici să lucraţi împreună, termenii colaborării trebuie să fie stabiliţi fără echivoc. S-ar putea ca unii să dorească să-şi limiteze implicarea la o colaborare până în momentul în care aţi elaborat o propunere de cercetare completă, când are loc o trecere în revistă şi se stabilesc noi termeni de colaborare. Volumul muncii conceptuale ce trebuie să fie efectuată înainte de a începe culegerea informaţiilor, modul de abordare a literaturii de specialitate şi tipul de propunere care trebuie elaborată sunt alte aspecte în privinţa cărora trebuie să obţineţi un acord explicit. La fel de important este şi acordul asupra modului în care aţi dori să se desfăşoare coordonarea: cât de des vă veţi întâlni, măsura în care aveţi nevoie de îndrumare şi de sprijin şi care sunt aspectele importante legate de fondul studiului sau de metodologie pentru care ar putea fi nevoie de sprijin suplimentar din partea altcuiva.

Etapa 6: Identificarea resurselor necesare

Stimularea intelectuală, sprijinul şi asistenţa tehnică sunt resurse importante, de care aţi ţinut cont atunci când aţi ales un conducător ştiinţific. Pentru ca studiul să aibă succes este nevoie şi de alte resurse şi este bine să le stabiliţi cu cât mai multă atenţie. Resursele necesare fiecărui studiu sunt foarte diferite, însă putem sugera câteva aspecte comune la care să vă gândiţi. Ele sunt: timpul disponibil, accesul la categoria de subiecţi, echipamentul şi proviziile disponibile, spaţiul disponibil şi prietenii.

• *Timpul.* Studiile calitative necesită eforturi uriaşe şi este recomandabil să vă gândiţi bine la timpul care va trebui să le fie dedicat (cu toate că o evaluare riguroasă este dificilă). Veţi avea nevoie de timp pentru a pregăti propunerea de cercetare. La culegerea informaţiilor, trebuie să prevedeţi timp pentru întâlnirile cu reprezentanţii instituţiei alese, care vă pot înlesni accesul la subiecţi, pentru contactarea lor în vederea stabilirii întâlnirilor şi pentru călătorie (pe lângă timpul necesar intervievării). Dacă intenţionaţi să transcrieţi benzile convorbirilor (discutaţi aceasta cu conducătorul ştiinţific – unii consideră că este important să o faceţi dumneavoastră înşivă), veţi descoperi cât de mult timp vă ia acest lucru, oricât de priceput aţi fi la dactilografiere. În sfârşit, analizarea informaţiilor calitative este o sarcină migăloasă şi de durată, aşa cum veţi afla, dacă îi întrebaţi, de la cei care au dus la bun sfârşit studii calitative. Ei vă vor mai spune, probabil, că aţi subestimat timpul pe care îl va consuma studiul.

• *Accesul.* Aţi definit categoria de subiecţi pe care să-i rugaţi să participe la studiul dumneavoastră şi ştiţi ce anume din experienţa lor vă interesează. Uneori, accesul la o anumită categorie de subiecţi este uşor, dar nu aşa stau lucrurile întotdeauna. Trebuie să vă sondaţi resursele în legătură cu acest lucru. Aveţi contacte cu instituţii ce se ocupă de această categorie de subiecţi? Puteţi ajunge la subiecţi făcând public studiul dumneavoastră şi cerându-le lor să vă contacteze? Care sunt lucrurile cerute pentru a primi permisiunea de a efectua studiul în instituţia la care doriţi să apelaţi?

• *Echipamentul şi proviziile.* Dacă studiul necesită deplasarea, pot să apară cheltuieli mari. Dacă doriţi să înregistraţi convorbirile, aveţi nevoie de un aparat de înregistrare de bună calitate (trebuie să fie fiabil, cu un microfon foarte sensibil) şi de benzi. Aţi putea avea nevoie şi de echipament pentru a înlesni transcrierea benzilor şi de accesul la un calculator, în vederea prelucrării textelor. Dacă nu sunteţi singurul utilizator al acelui calculator, este obligatoriu să puteţi lucra la transcrieri în linişte şi asigurându-vă că nimeni altcineva nu are acces la fişierele dumneavoastră. Dacă intenţionaţi să analizaţi convorbirile cu ajutorul unui program de calculator, aveţi nevoie de o copie a *soft*-ului (şi acest lucru trebuie să-l discutaţi cu conducătorul ştiinţific, întrucât unii consideră că implicarea calculatorului vă deformează relaţia cu informaţiile culese). Pentru redactarea formei finale a raportului este nevoie de accesul la imprimante, dispozitive de legat lucrările şi alte echipamente sau servicii de acest gen. În sfârşit, gândiţi-vă la mărunţişuri: hârtie, taxe poştale, cheltuieli cu telefoanele etc.

• *Spaţiul*. Aveţi nevoie de un spaţiu de lucru confortabil (veţi petrece multe ore acolo) şi de un loc sigur pentru depozitarea benzilor şi a transcrierilor, în care să nu aibă acces decât persoanele autorizate.

• *Prietenii*. Nu conducătorul ştiinţific este cel care trebuie să vă asculte plângându-vă de una sau de alta ori bătând câmpii despre cum o să daţi naibii totul şi o să vă duceţi să trăiţi într-o colibă acolo unde şi-a înţărcat mutu' iapa, şi nu el trebuie să vă confirme că nu sunteţi altceva decât o biată victimă. Prietenii, cei din preajmă, familia – chiar şi animalele din casă care *par* să vă asculte – sunt mult mai indicaţi pentru rolul important de a vă oferi sprijin emoţional. Unii adepţi ai cercetării calitative consideră că un grup de colegi interesaţi de acel subiect este foarte important pentru că oferă atât sprijin emoţional, cât şi sfaturi concrete. Evaluaţi-vă propriile reţele în funcţie de disponibilitatea lor de a oferi sprijinul social care vă trebuie şi gândiţi-vă dacă este sau nu nevoie să le extindeţi. În ochii conducătorului ştiinţific, nu sunteţi un beneficiar al serviciilor – sunteţi un student care învaţă cum să facă cercetare calitativă.

Etapa 7: Alegerea locului în care se va efectua studiul

Alegerea locului în care se va efectua studiul înseamnă să identificaţi unde puteţi să-i întâlniţi pe cei care alcătuiesc categoria de subiecţi vizată şi să-i invitaţi să participe. Este foarte important să discutaţi cu persoane din comunităţile potenţiale vizate încă de la începutul procesului de planificare (sinopsisul pregătit pentru alegerea conducătorului ştiinţific poate fi folosit şi pentru a prezenta studiul unor potenţiale instituţii-gazdă).

În cazul în care consideră că ideea dumneavoastră este interesantă, reprezentanţii instituţiei implicate şi viitorii subiecţi vă pot oferi un feedback foarte util. Acest tip de participare duce la creşterea interesului, astfel încât are un efect secundar benefic, şi anume cultivarea unei potenţiale resurse viitoare. Dacă interesul este slab, cel puţin aflaţi acest lucru din timp, ca să puteţi căuta alte variante.

Atunci când şi dumneavoastră, şi instituţia-gazdă sunteţi interesaţi de colaborare, aflaţi care sunt formalităţile necesare pentru a vă asigura accesul la acea comunitate. Adesea, se recomandă să aveţi o scrisoare semnată de o persoană influentă, prin care vi se permite să efectuaţi studiul, iar instituţia-gazdă poate avea propriul proces de verificare a aspectelor deontologice, pe care va trebui să-l parcurgeţi. Cu cât veţi afla mai curând şi mai multe lucruri despre acest tip de cerinţe, despre formalităţile necesare pentru îndeplinirea lor şi chiar despre persoanele ce vor juca un rol în aprobările oficiale necesare studiului dumneavoastră, cu atât veţi fi mai în măsură să evaluaţi cât de mari sunt şansele de a efectua studiul în acea comunitate.

O parte din sarcina dumneavoastră, din punctul de vedere al relaţiei cu instituţia sau instituţiile-gazdă, poate fi instructivă. Cei cu care veţi avea de-a face pot avea despre cercetare concepţii bazate pe modelul cantitativ, ce predomina pe când erau ei studenţi, iar ocazia de a discuta cu ei procedurile şi obiectivele asociate cu studiul calitativ se poate dovedi foarte benefică. Dacă personalul unei instituţii mai mari cuprinde şi cercetători, este important să ştiţi dacă ei agreează studiile calitative şi să vă gândiţi la implicaţiile ce apar în cazul în care nu este aşa.

Alegerea unei anumite comunităţi pentru studiul dumneavoastră este, probabil, una dintre cele mai dificile părţi ale efectuării oricărui studiu (cantitativ sau calitativ), de vreme ce comunitatea aleasă în cele din urmă trebuie să accepte ca dumneavoastră să „vă impuneţi prezenţa pe teritoriul ei".

Etapa 8: Identificarea şi tratarea considerentelor deontologice

În sfârşit, trebuie să vă ocupaţi de aspectele deontologice legate de studiul dumneavoastră. La toate studiile, în prim-plan se află consimţământul deplin conştient, păstrarea secretului şi gestionarea informaţiilor. Gestionarea informaţiilor include aspecte cum sunt locul în care vor fi depozitate benzile, însemnările şi transcrierile, ce se va întâmpla cu ele la încheierea studiului şi ce se va întâmpla cu rezultatele obţinute.

Unii adepţi ai cercetării calitative consideră că şi relaţia stabilită în cadrul cercetării este un aspect deontologic. Este vizat aici faptul că unii adepţi ai cercetării cantitative au tendinţa să se raporteze la subiecţi de pe o poziţie de superioritate bazată pe competenţa şi pe statutul lor şi nu le dezvăluie întotdeauna obiectivele cercetării, procedura şi rezultatele. De la adepţii cercetării calitative se aşteaptă o relaţie mai echilibrată, în care cei implicaţi în studiu sunt desemnaţi ca participanţi sau colaboratori la cercetare. Se poate promova egalitatea şi prin accentul pus pe implicarea tuturor participanţilor în stabilirea obiectivelor şi în planificarea studiului, în confirmarea validităţii rezultatelor obţinute şi în luarea deciziilor legate de redactarea raportului final.

Va trebui să vă stabiliţi propriile valori în privinţa gradului de implicare şi de acces la luarea deciziilor acordat tuturor participanţilor. Ştim din experienţă că situaţia ideală înfăţişată în paragraful anterior apare de puţine ori în realitate, sau chiar niciodată. Totuşi, o valoare esenţială – pe care toţi cercetătorii sunt obligaţi de codul deontologic să o respecte – este necesitatea consimţământului deplin conştient. Nu trebuie să includeţi în studiul dumneavoastră nici o persoană fără ca ea să fi fost de acord în mod explicit să participe, după ce i s-au dezvăluit integral obiectivele urmărite, modul de utilizare a rezultatelor şi lucrurile implicate de participare.

Având în minte subiecţii cercetării cantitative, Margaret Williams, Leslie M. Tutty şi Richard M. Grinnell, Jr. (1995) prezintă aceste observaţii despre importanţa consimţământului deplin conştient:

> Formula „în deplină cunoştinţă de cauză" înseamnă că fiecare individ înţelege perfect lucrurile ce se vor petrece în timpul studiului, motivele pentru care se vor petrece aceste lucruri şi efectele pe care ele le vor avea asupra lui. Dacă interlocutorul are probleme psihiatrice, este retardat mintal sau este incapabil în orice fel de o înţelegere deplină, studiul trebuie să fie prezentat altcuiva – rudă, paznic, asistent social, soţie sau altă persoană care se îngrijeşte de bunăstarea interlocutorului. Este limpede că nici o persoană nu poate fi mituită, ameninţată, înşelată sau silită în vreun fel să participe. Interlocutorul trebuie întotdeauna să fie încurajat să pună întrebări, atât la începutul studiului, cât şi pe parcursul lui. Se poate ca unele persoane care au crezut că au înţeles explicaţia dumneavoastră să o fi interpretat eronat sau să nu o fi înţeles decât parţial. Pot spune că au înţeles, când de fapt nu au înţeles, ca să nu pară proaste. Ele pot chiar să semneze documente pe care nu le înţeleg, în care confirmă presupusa lor înţelegere, şi este sarcina dumneavoastră să vă asiguraţi că au înţeles într-adevăr şi pe deplin.

Este foarte important pentru interlocutori să ştie că nu renunţă la drepturile lor atunci când semnează un formular de acceptare. Ei pot decide în orice moment să se retragă din studiu fără să li se întâmple nimic neplăcut, nici măcar o privire plină de reproş. Rezultatele obţinute li se vor pune la dispoziţie imediat după finalizarea studiului. Nu trebuie niciodată să promiteţi un lucru pe care nu-l veţi putea îndeplini.

O promisiune extrem de importantă pentru mulţi dintre interlocutori este anonimatul. De exemplu, pe un delincvent din categoria drogurilor îl poate speria foarte tare ideea de a fi identificat; o persoană care trăieşte din ajutorul social poate fi deranjată de gândul că va afla cineva despre situaţia în care se află. Pe lângă toate acestea, se face adesea confuzia între termenii „anonimat" şi „păstrarea secretului".

...(De obicei, ştim) în ce fel a reacţionat un anumit participant şi am acceptat să nu divulgăm nimănui informaţiile. În aceste cazuri, informaţia este confidenţială (dar nu şi anonimă). Atunci când îi dăm explicaţii unui potenţial interlocutor, trebuie să includem şi o prezentare clară a informaţiilor ce vor fi împărtăşite şi a persoanelor care vor avea acces la ele. Toate acestea par rezonabile în teorie, însă obligaţiile deontologice sunt adesea greu de îndeplinit în activitatea concretă.

De exemplu, sunt momente când este foarte greu să înlăturăm influenţele coercitive, deoarece ele sunt inerente. O femeie care aşteaptă să i se facă un avort poate accepta să dea informaţii despre sine şi despre partenerul ei deoarece crede că, dacă nu le dă, o să i se interzică avortul. N-are nici un rost să-i spunem că nu este aşa, pentru că s-ar putea să simtă că nu-şi poate permite să rişte. Există categorii de subiecţi captivi în închisori, şcoli sau aziluri care pot accepta să participe la un studiu din pură plictiseală. Sau pot participa în schimbul unor privilegii, sau pentru că se tem de represalii. Pot fi persoane ce acceptă deoarece sunt silite de cineva din familie sau vor să-l mulţumească pe asistentul social, sau au nevoie de un serviciu ori de nişte sume pe care cred că le vor primi în schimbul cooperării. Adesea, situaţiile de acest gen nu pot fi schimbate, însă putem, cel puţin, să ştim că există şi să încercăm să le abordăm în mod deontologic.

Formularul de consimţământ trebuie să fie doar o parte din procesul de informare a interlocutorilor în privinţa rolului lor în studiu şi a drepturilor lor ca voluntari. El trebuie să le prezinte aspectele fundamentale legate de obiectivele studiului, de procedurile folosite şi de drepturile lor ca participanţi voluntari. Toate informaţiile trebuie să fie într-un limbaj simplu şi limpede, nu în termeni de specialitate. Formularul de consimţământ trebuie să conţină punctele următoare, ţinând însă cont de faptul că pertinenţa acestor informaţii şi volumul lor variază la fiecare studiu:

- O scurtă descriere a scopului studiului, precum şi a valorii lui pentru comunitatea generală/de asistenţă socială (probabilitatea şi natura avantajelor directe şi indirecte) şi pentru participanţi şi/sau alte persoane.
- O explicaţie a modului şi/sau a motivelor alegerii lor şi o declaraţie că participarea lor este deplin voluntară.
- O descriere a condiţiilor şi/sau procedurilor. Unele puncte care nu trebuie să lipsească sunt:
  - frecvenţa cu care vor fi contactaţi participanţii;
  - durata întrevederilor cerută de participanţi;
  - efortul fizic cerut şi/sau garanţia evitării extenuării;
  - aspectele emoţionale delicate care pot ieşi la lumină şi/sau mijloacele de tratare disponibile, la nevoie;
  - locul în care se desfăşoară şedinţele (de exemplu, necesitatea de a călători/naveta);

- informaţiile care vor fi înregistrate şi modul de înregistrare (de exemplu, pe hârtie, prin fotografiere, bandă video, bandă audio);
- descrierea posibilităţii de apariţie a unor senzaţii neplăcute sau a altor inconveniente legate de participare, precum şi a riscurilor pe termen scurt sau lung care sunt cunoscute sau bănuite;
- prezentarea persoanelor care vor avea acces la informaţiile culese şi la identitatea participanţilor (de exemplu, gradul de anonimat sau de păstrare a secretului în privinţa participării şi a informaţiilor, în cazul fiecărei persoane) şi a duratei de păstrare a informaţiilor;
- descrierea modului de difuzare a informaţiilor (de exemplu, prezentarea unei lucrări ştiinţifice, formă tipărită). Este necesar un consimţământ suplimentar pentru difuzarea fotografiilor şi a benzilor audio şi/sau video;
- prezentarea celorlalte proiecte de cercetare sau persoane care ar putea folosi informaţiile;
- explicarea drepturilor persoanei cu care se poartă convorbirea:
  - o Poate să se oprească sau să se retragă din studiu în orice moment.
  - o Poate să ceară lămuriri sau informaţii suplimentare pe tot parcursul studiului.
  - o Poate contacta organul administrativ competent dacă are obiecţii legate de comportamentul celor care conduc convorbirea sau de procedurile folosite.

Am adăuga la acestea un avertisment legat de păstrarea secretului, important în special pentru asistenţii sociali care efectuează studii calitative. Atunci când participanţii la cercetare sunt invitaţi să-şi împărtăşească experienţa într-un mod mai puţin riguros, trebuie să ştie de la bun început că există unele informaţii pe care legea vă interzice să le păstraţi secrete. În studiul nostru, una dintre zonele identificate pentru cercetare este încercarea femeilor implicate de a-şi redefini relaţia cu foştii parteneri, după luarea hotărârii de despărţire.

Aşa cum ştiţi, probabil, aceasta implică adesea abordarea unor probleme de genul dreptului la custodie şi la vizitare. Să presupunem că, pe când cercetăm aceste aspecte, una dintre femei ne dezvăluie informaţia că partenerul ei a abuzat sexual de copilul lor în timpul vizitelor nesupravegheate. În majoritatea jurisdicţiilor, sunteţi obligat să aduceţi această informaţie la cunoştinţa autorităţilor competente; obligaţia respectivă primează asupra oricărei promisiuni anterioare de păstrare a secretului. Dacă există riscul unei astfel de situaţii, participanţii la cercetare trebuie să ştie, atunci când îşi dau consimţământul, care sunt limitele păstrării secretului.

Cu toate că problema riscului personal este un aspect deontologic general în cercetare, merită să fie subliniată importanţa lui în cazul studiilor calitative, în care modul de culegere a informaţiilor favorizează adesea explorarea unor materiale intime, ce se pot dovedi problematice din punct de vedere emoţional. De exemplu, în studiul nostru a trebuit să ţinem cont de faptul că unii participanţi ar putea veni în contact cu aspecte extrem de tulburătoare ale experienţei lor – lucru de aşteptat atunci când sunt cercetate probleme legate de propria siguranţă şi de cea a copiilor implicaţi.

Soluţia deontologică la această problemă include următoarele măsuri:

- Am prevăzut avertizarea preliminară (la obţinerea consimţământului deplin conştient, dat în formă scrisă) că vor fi discutate aspecte ce pot fi supărătoare.

- I-am explicat fiecărei femei că, în orice moment i se pare că acea convorbire este prea greu de suportat, poate să spună aceasta şi suntem de acord să-i modificăm cursul sau s-o întrerupem cu totul.
- Am folosit pentru convorbiri persoane foarte bine pregătite şi cu multă experienţă în discutarea problemelor emoţionale.
- Am avut grijă să existe echipe de intervenţie (de exemplu, personalul adăpostului, consilieri) cărora să li se poată adresa subiectul, dacă este cazul.

Etapa 9: Redactarea unei propuneri

Aşa cum se întâmplă cu multe alte aspecte ale efectuării unui studiu calitativ, convenţiile privind pregătirea propunerilor nu sunt la fel de bine precizate ca în cazul cercetării cantitative. Va trebui să discutaţi cu conducătorul ştiinţific deja stabilit sau cu cel potenţial, precum şi cu alte persoane care trebuie să aprobe studiul, forma şi conţinutul propunerii. Propunerea noastră a fost scrisă pentru potenţialii finanţatori şi a urmat linia explicării etapelor şi a sarcinilor din acest capitol; o prezentăm în figura 1.1 ca model posibil, pe care îl puteţi modifica în funcţie de scopurile vizate.

Propunerea pe care o faceţi vă va îndruma pe parcursul întregului proces de cercetare şi va avea rolul unei foarte utile hărţi. Vă va ajuta la notarea rezultatelor studiului, deoarece poate fi folosită ca schiţă a raportului final (Faza 4).

INTRODUCERE

Identificaţi aria generală a problemei.
Specificaţi categoria de subiecţi pe care o veţi studia.
Formulaţi problemele acelei categorii de subiecţi.
Formulaţi obiectivul cercetării.
Formulaţi raţiunea efectuării studiului: de ce este important?

CONCEPTUALIZAREA ŞI CONSULTAREA LUCRĂRILOR DE SPECIALITATE

Consultaţi lucrările despre aria generală a problemei.
Consultaţi lucrările despre categoria de subiecţi.
Consultaţi lucrările despre problemele acelei categorii de subiecţi.
Descrieţi conceptele-cheie (cu alte cuvinte, categoria de subiecţi şi problemele).
Schiţaţi propriile idei preconcepute şi înclinaţii.

MODALITATEA DE CERCETARE

Formulaţi motivul folosirii modalităţii de cercetare calitative.
Formulaţi avantajele prevăzute: tipul de cunoştinţe căutat.
Arătaţi legătura dintre atuurile modalităţii de cercetare şi obiectivul ales.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descrieţi procedurile propuse.
Identificaţi variantele posibile şi motivaţia pentru varianta aleasă.
Descrieţi mărimea şi caracteristicile categoriilor de subiecţi vizate.
Descrieţi procedurile propuse de culegere a informaţiilor.
Descrieţi analiza informaţiilor pe care o propuneţi.
Prezentaţi considerentele deontologice.
Prezentaţi formalităţile pentru obţinerea consimţământului deplin conştient.
Prezentaţi riscurile şi modalităţile prin care pot fi evitate.

SCHIŢAREA RESURSELOR NECESARE

Treceţi în revistă sarcinile concrete care trebuie să fie îndeplinite.
Estimaţi echipamentul şi proviziile necesare.
Estimaţi cerinţele impuse participanţilor şi instituţiei vizate de efectuarea studiului.

BUGETUL (DACĂ ESTE CAZUL)

ANEXE

Prezentaţi o mostră de scrisoare/scrisori de recomandare.
Prezentaţi o mostră de formular de consimţământ deplin conştient.

Figura 1.1. Schema unei propuneri de cercetare calitativă

Etapa 10: Obţinerea aprobărilor privind conţinutul şi aspectele deontologice

Cu toate că situaţia din sfera cercetării este pe cale să se schimbe, efectuarea unui studiu calitativ continuă să fie considerată un lucru neobişnuit, pe care unii îl privesc cu suspiciune. Este adevărat însă şi faptul că folosiţi o metodă în care regulile şi standardele sunt mai puţin clare decât în cazul studiilor cantitative. Este de dorit ca la sfârşitul studiului să nu vă treziţi că vi se reproşează ignorarea sau înşelarea anumitor aşteptări de care nu aţi fost conştient şi cu care nu aţi fi fost în nici un caz de acord. Cea mai bună cale de evitare a acestei situaţii este stabilirea de la început a unei înţelegeri clare, oficiale, cu autorităţile de resort.

Sperăm că aţi redactat o propunere ce acoperă cât mai multe puncte fundamentale posibil, arătând care este obiectivul urmărit, ce veţi face pentru a-l atinge şi în ce mod veţi trata aspectele deontologice. Această propunere trebuie să fie prezentată conducătorului ştiinţific, membrilor comitetului (dacă este cazul) şi responsabililor din cadrul instituţiei sau comunităţii implicate. Sfatul nostru este să vă întâlniţi apoi cu ei, să reluaţi verbal conţinutul propunerii şi să cereţi să se discute orice aspect problematic. De la persoanele-cheie, cum sunt conducătorul ştiinţific şi directorii instituţiei implicate, este

bine să obţineţi o scrisoare în care este confirmată propunerea şi în care se declară că studiul proiectat este acceptabil.

Rezumat

Am prezentat sumar aspectele fundamentale ale începerii unui studiu calitativ. Ştim din propria experienţă că, pe cât acordaţi mai multă atenţie planificării studiului, pe atât vă va fi mai uşor pe urmă. Conţinutul acestui capitol ar trebui să vă ajute să redactaţi o propunere de cercetare, care este una dintre etapele finale din Faza 1.

Bibliografie comentată

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences* (capitolul 4), Allyn & Bacon Needham Heights, MA. Capitolul despre aspectele deontologice din lucrarea lui Berg prezintă un scurt istoric al creşterii preocupării faţă de securitatea participanţilor la cercetare, de la exemplele clasice, cum este „experimentul lui Milgram", până la „Tearoom Study" despre homosexuali. În acest capitol apare o privire generală succintă, însă foarte pertinentă, a modului de tratare a aspectelor deontologice.

Erlandson, D., Harris, E., Skipper, B., şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods* (capitolele 3 şi 4), Sage, Newbury Park, CA. Erlandson şi colegii lui dedică două capitole elaborării unui studiu calitativ. Capitolul 3 se axează pe etapele tipice din fazele iniţiale ale procesului de elaborare: (1) identificarea unei probleme, (2) parcurgerea completă a lucrărilor de specialitate, (3) formularea problemei de cercetare şi a întrebărilor, (4) alegerea unei comunităţi şi (5) obţinerea accesului la locul în care se efectuează cercetarea. Autorii evidenţiază punctele importante din fiecare etapă de mai sus, cu ajutorul exemplelor luate din lucrări de cercetare deja încheiate. Autorii susţin că este foarte important ca aceste etape să fie tratate de cercetători cu maximă atenţie, întrucât de ele depinde reuşita studiului.

În capitolul 4, autorii evidenţiază punctele-cheie create de Lincoln şi Guba (1985, mai jos), un aspect extrem de util fiind alcătuirea unei liste a activităţilor pe care cercetătorul le poate planifica dinainte, pentru a obţine un proiect de cercetare „care reiese din ele". Ele includ planificarea culegerii şi analizării informaţiilor, selectarea eşantioanelor, elaborarea unui plan logistic, negocierea condiţiilor de acces şi determinarea modului de difuzare a studiului.

Glesne, C. şi Peshkin A. (1992), *Becoming qualitative researchers: An introduction* (capitolul 2), Longman, White Plains, NY. Glesne şi Peshkin prezintă o viziune detaliată a diferitelor faze din elaborarea cercetării calitative, subliniind faptul că planurile nu sunt decât schiţe de lucru care, adesea, se modifică pe măsură ce se desfăşoară munca de teren. Materialul oferit de autori este util în special celor care sunt începători în cercetarea calitativă. Însă şi adepţii experimentaţi ai cercetării calitative vor constata că materialul, redactat foarte limpede, este un excelent mijloc de împrospătare a cunoştinţelor.

Deosebit de folositoare este prezentarea fazelor procesului de elaborare: (1) parcurgerea lucrărilor de specialitate, (2) articolul de fond şi (3) obţinerea accesului. Glesne şi Peshkin admit existenţa unei dispute în literatura de specialitate privind rolul pe care îl

are în cercetarea calitativă consultarea lucrărilor. Cu toate că sunt conştienţi de riscurile consultării literaturii de specialitate înainte de a începe culegerea informaţiilor, ei susţin că avantajele consultării ei la început sunt mai mari decât riscurile. Avantajele menţionate includ: verificarea oportunităţii temei alese, precizarea obiectivului cercetării şi elaborarea celui mai bun plan şi a celor mai pertinente întrebări care ar putea fi puse în convorbiri.

„Articolul de fond" este prezentarea scrisă a cercetătorului şi a studiului propus, destinată participanţilor potenţiali, autorii oferind o listă a punctelor principale care trebuie să fie incluse în acest document. Obţinerea accesului la o anumită comunitate este prezentată ca un proces de stabilire a unor acorduri, cu un rezumat foarte util al aspectelor ce trebuie să fie discutate.

Janesick, V. (1994), „The dance of qualitative research design: Metaphor, methodology and meaning", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 209-219. Janesick oferă o vedere generală succintă a procesului de elaborare în cercetarea calitativă, identificând trei faze. Faza 1, „Încălzirea", se ocupă de prezentarea deciziilor luate la începutul studiului: (1) stabilirea obiectului cercetării, (2) formularea întrebărilor, (3) alegerea unei comunităţi şi a participanţilor, (4) obţinerea accesului, (5) stabilirea termenelor, (6) alegerea strategiilor de cercetare adecvate şi (7) stabilirea relaţiei dintre studiul respectiv şi teorie.

Faza 2, „Încordarea maximă", se ocupă de deciziile luate pe măsură ce lucrarea înaintează. Janesick pune accentul pe importanţa efectuării unui studiu-pilot înainte de începerea activităţii propriu-zise. Cercetătorul poate folosi feedback-ul obţinut astfel pentru a întări bazele studiului. În această fază, autoarea subliniază, de asemenea, faptul că cercetătorul trebuie să fie adaptabil, flexibil.

Faza 3, „Relaxarea", se ocupă de problemele legate de întoarcerea de pe teren şi de efectuarea analizei finale a informaţiilor.

Foarte utilă este prezentarea de către autoare a importanţei pe care o au cinci tipuri de triangulare: (1) comparaţia între diferitele tipuri de informaţii, (2) comparaţia între cercetători, (3) comparaţiile cu teoriile existente, (4) comparaţia cu rezultatele obţinute prin metode diferite şi (5) comparaţiile între discipline.

Lincoln, Y. şi Guba, E. (1985), *Naturalistic inquiry* (capitolul 9), Sage, Newbury Park, CA. Lincoln şi Guba au redactat foarte multe lucrări despre cercetarea calitativă, iar această carte este una de referinţă în domeniu. Capitolul care se ocupă de elaborarea proiectelor în cercetarea calitativă este detaliat şi trebuie să fie citit de mai multe ori, cu mare atenţie.

Înainte de a prezenta concret fazele procesului de elaborare, autorii compară natura proiectelor cantitative şi calitative, subliniind deosebirile dintre ele. La fel ca şi alţi autori, Lincoln şi Guba scot în relief natura relativ lipsită de constrângeri, care se dezvăluie pe măsură ce înaintează, a proiectelor calitative.

Două trăsături distinctive ale lucrării sunt abordarea aspectelor legate de stabilirea modului de folosire a instrumentelor ştiinţifice într-un studiu şi a celor legate de planificarea măsurilor de asigurare a veridicităţii informaţiilor culese. În privinţa veridicităţii, ei prezintă aspectele-cheie ale elaborării – credibilitatea, transmisibilitatea, seriozitatea şi posibilitatea de validare.

Marshall, C. şi Rossman, G. (1989), *Designing qualitative research* (capitolul 2), Sage, Newbury Park, CA. O prezentare uşor de parcurs a problemelor investigate şi a relaţiei lor cu teoria. Ca atare, acest capitol prezintă şi o motivaţie foarte solidă pentru parcurgerea preliminară a literaturii de specialitate. O secvenţă scurtă, ce schiţează o propunere de cercetare calitativă, completează conţinutul secţiunii.

Patton, M. (1990), *Qualitative evaluation and research methods* (capitolul 5), Sage, Newbury Park, CA. În prezentarea detaliată pe care o face proiectelor de cercetare calitativă, Patton subliniază faptul că la baza deciziilor privind alte aspecte ale proiectului stă limpezimea scopului urmărit. Celelalte aspecte includ:

- Rolul consultării literaturii de specialitate în studiile calitative (avantajele şi dezavantajele consultării lor înainte, în timpul sau după efectuarea studiului).
- Problema muncii în extensie sau în profunzime – decizia de a lucra cu un eşantion mic (culegând informaţii detaliate) sau mare (renunţând la ocazia de a culege informaţii în profunzime).

Un aport însemnat al lucrării lui Patton îl reprezintă tratarea detaliată a unui număr de douăsprezece strategii de selectare a eşantioanelor ce pot fi folosite în cercetarea calitativă; foarte utilă este şi prezentarea unor tipuri diferite de triangulare. Autorul se concentrează mai ales pe triangularea metodologică.

Un alt merit al prezentării făcute de Patton este tabelul de la sfârşitul capitolului, care sintetizează aspectele planificării discutate anterior şi opţiunile oferite cercetătorului pentru fiecare dintre aceste aspecte. În general, lucrarea lui Patton despre modul de elaborare a proiectelor de cercetare calitativă este o lectură obligatorie. Datorită claritătii expunerii şi a exemplelor oferite, ea reprezintă o contribuţie valoroasă la literatura de specialitate.

Rothery, M. (1993), „Problems, questions, and hypotheses", în R.M. Grinnell, Jr. (coord.), *Social work research and evaluation* (ed. a IV-a), F.E. Peacock, Itasca, IL, pp. 17-37. Acest capitol ne arată cum să alegem o problemă de cercetare şi cum să aflăm dacă este relevantă, dacă poate fi soluţionată şi dacă este adecvată pentru cercetare, precum şi care sunt cerinţele deontologice implicate.

În acest capitol ni se propune să analizăm care dintre metodele de cercetare este cea mai potrivită cu problema, metoda cantitativă sau cea calitativă, şi nu să folosim automat una dintre ele. Ca atare, este un ghid general util pentru modul în care trebuie să concepem procesul de luare a deciziilor în munca de cercetare.

Referinţe şi lecturi suplimentare

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences* (capitolul 3), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Bouey, E. şi Rogers, G. (1993), „Retrieving information", în R.M. Grinnell, Jr. (coord.), *Social work research and evaluation* (ed. a IV-a), F.E. Peacock, Itasca, IL, pp. 402-426.

Burgess, R.G. (1984), *In the field: An introduction to field research*, Allen & Unwin, Boston.

Creswell, J. (1994), *Research design: Qualitative and quantitative approaches* (capitolele 1-9), Sage, Newbury Park, CA.

Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner, D. şi McCormack-Steinmetz, A. (1991), *Doing qualitative research: Circles within circles* (capitolele 1 şi 2), Falmer Press, New York.

Erlandson, D., Harris, E., Skipper, B. şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods* (capitolele 3 şi 6), Sage, Newbury Park, CA.

Glesene, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers: An introduction* (capitolul 2), Longman, White Plains, NY.

Kuzel, A. (1992), „Sampling in qualitative inquiry", în B. Crabtree şi W. Miller (coord.), *Doing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 31-44.

Locke, L., Spirduso, W. şi Silverman, S. (1987), *Proposals that work : A guide for planning dissertations and grant proposals*, Sage, Newbury Park, CA.

Marshall, L. şi Rossman, G. (1989), *Designing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Miles, M.B. şi Huberman, A.M. (1994), *Qualitative data analysis : An expanded source book*, Sage, Newbury Park, CA.

Morse, J. (1994), „Designing funded qualitative research", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 220-235.

Patton, M. (1984), „Data collection : Options, strategies and caution", în L. Rutman (coord.), *Evaluation research methods : A basic guide*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 39-63.

Punch, M. (1994), „Politics and ethics in qualitative research", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 83-97.

Rogers, G. şi Bouey, E. (1993), „Reviewing the literature", în R.M. Grinnell, Jr. (coord.), *Social work research and evaluation* (ed. a IV-a), F.E. Peacock, Itasca, IL, pp. 388-401.

Schatzman, L. şi Strauss, A. (1973), *Field research : Strategies for a natural sociology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Seidman, I. (1991), *Interviewing as qualitative research : A guide for researchers in education and the social sciences* (capitolul 3), Teachers College Press, New York, NY.

Weller, S.C. şi Romney, K.A. (1988), *Systematic data collection*, Sage, Newbury Park, CA.

Williams, M., Tutty, L.M. şi Grinnell, R.M., Jr. (1995), *Research in social work : An introduction* (ed. a II-a, capitolele 1-5), F.E. Peacock, Itasca, IL.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Faza 2 : Culegerea informaţiilor

Gayla Rogers, Elaine Bouey

Convorbirea din cercetarea calitativă

Tipuri de convorbiri
Convorbiri cu norme fixate / Convorbiri libere / Convorbiri cu norme fixate parţial

Aspecte speciale ale convorbirii din cercetarea calitativă
Relaţia de egalitate între cel care conduce convorbirea şi interlocutor / Modalitatea de abordare a emoţiilor puternice care apar în timpul convorbirii / Convorbirile din cadrul cercetării în comparaţie cu convorbirile terapeutice

Etapele desfăşurării convorbirii
Etapa 1 : Pregătirea convorbirii / Etapa 2 : Alegerea unei metode de înregistrare / Etapa 3 : Desfăşurarea convorbirii / Etapa 4 : Reflecţia asupra convorbirii / Etapa 5 : Încheierea procesului

Rezumat

Bibliografie comentată

Referinţe şi lecturi suplimentare

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Începutul înţelepciunii în luarea de interviuri este recunoaşterea diferenţei dintre ce doriţi să întrebaţi şi cum trebuie să întrebaţi.

Raymond Gorden

În prima fază a procesului de cercetare calitativă aţi construit fundaţia studiului, precizând aria problemei şi ocupându-vă de aspectele metodologice. Acum, după încheierea primei faze, puteţi trece la cea de-a doua. În această fază vă veţi gândi la felul informaţiilor de care aveţi nevoie pentru a soluţiona problema investigată. De asemenea, va trebui să stabiliţi modul în care veţi culege informaţiile. Din fericire, sunt multe feluri de informaţii ce pot fi culese. De exemplu, puteţi folosi informaţiile din dosarele clienţilor, din cele ale instituţiilor, din înregistrările scrise, din arhivele personale şi publice, din documentele solicitate şi nesolicitate, biografice şi autobiografice, legate de evaluarea degradării, a creşterii, sub formă de imagini, din diferite tipuri de analiză de fond şi din convorbiri. Toate aceste tipuri de informaţii şi metodele prin care sunt culese au avantaje şi dezavantaje. În orice caz, lucrul esenţial pe care trebuie să-l reţineţi este că scopul studiului dumneavoastră va determina şi tipul/tipurile de informaţii pe care trebuie să le culegeţi.

Fără îndoială, cea mai des folosită metodă de culegere a informaţiilor în studiile calitative este convorbirea. Prin urmare, capitolul de faţă va prezenta succint convorbirea ca principal mijloc de a culege informaţiile pentru studiul pe care îl efectuaţi, precum şi etapele-cheie şi sarcinile implicate în procesul de intervievare. De asemenea, este important să notaţi faptul că noi prezentăm etapele şi sarcinile pe rând, dar ştim foarte bine că în multe studii ele apar, de obicei, simultan, se pot suprapune şi repeta, schimbându-se între ele. Ne vom ocupa acum de subiectul acestui capitol, rolul convorbirii din cercetarea calitativă.

Convorbirea din cercetarea calitativă

Într-o formulare simplă, convorbirea este o conversaţie dirijată. Scopul ei este să ajute la înţelegerea punctului de vedere al interlocutorului. O convorbire reuşită din cercetarea calitativă poate fi o metodă foarte eficientă de a culege informaţii în domeniul asistenţei sociale. Convorbirile vă dau ocazia de a cunoaşte aspecte pe care nu le puteţi observa direct în mediul natural al unei persoane. Acest lucru este valabil mai ales atunci când vă interesează trăirile, comportamentele, gândurile şi sentimentele unei persoane.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În plus, convorbirile pot evalua percepţia persoanei respective despre semnificaţia pe care toate acestea o au pentru ea.

Convorbirile din cercetarea calitativă, la fel ca toate formele de intervievare, implică un set complex de interacţiuni ale celui care conduce convorbirea cu interlocutorul – în acest caz, cercetătorul (adică dumneavoastră) şi participantul la cercetare. Calitatea, cantitatea şi tipul de informaţii culese sunt influenţate în mare măsură de natura interacţiunii dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor. Totuşi, calitatea informaţiilor culese într-o întrevedere depinde de baza dumneavoastră de cunoştinţe, de competenţa în intervievare şi de gradul de sensibilitate.

Mai recent, a fost acceptat faptul că însuşi procesul convorbirii din cercetarea calitativă poate stimula o modificare individuală şi socială a interlocutorului. De asemenea, este conştientizată la un alt nivel dinamica implicată în lucrul cu subiecţii ce au caracteristici diferite, cum ar fi sexul, rasa, apartenenţa etnică şi statutul social. Aceste lucruri au dus la progrese în privinţa modului în care sunt conceptualizate (partea legată de gândire) şi aplicate (partea legată de acţiune) convorbirile din cercetarea calitativă. De exemplu, acum se consideră că parteneriatul de cercetare dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor trebuie să fie fondat pe egalitate.

Tipuri de convorbiri

Aşa cum vom vedea mai jos, există trei tipuri complementare de convorbiri dintre care puteţi să alegeţi. Tipul sau tipurile de convorbiri la care v-aţi fixat influenţează calitatea şi cantitatea informaţiilor culese. Aşa cum se întâmplă cu majoritatea lucrurilor din viaţă, fiecare tip de convorbire are avantaje şi dezavantaje. În plus, volumul şi genul de pregătire de care veţi avea nevoie diferă de la un tip la altul. Uneori sunt folosite într-un studiu calitativ toate cele trei tipuri. Decizia legată de tipul de convorbire ce va fi folosit se ia, de obicei, în faza de planificare (Faza 1). Totuşi, ea poate fi modificată pe măsură ce înaintează studiul, deoarece informaţiile culese pe parcurs pot să vă sugereze automat un alt plan de intervievare.

Tipul de convorbire ales poate depinde, de asemenea, de numărul disponibil de persoane care conduc convorbirea şi de interlocutori, precum şi de desfăşurarea convorbirilor, individual sau în grup, numit uneori grup-ţintă. Pe de altă parte, puteţi avea mai multe convorbiri cu un interlocutor sau o convorbire cu mai mulţi interlocutori. Este important să reţineţi că, în cazul convorbirilor calitative, puteţi obţine cu uşurinţă, chiar şi de la un număr mic de interlocutori, o mare cantitate de informaţii de bună calitate.

Cel ce conduce convorbirea poate lucra singur sau în cadrul unei echipe, în care fiecare efectuează un anumit număr de convorbiri şi apoi se pun la un loc informaţiile obţinute. Se poate lucra şi în tandem, fiecare împărtăşindu-şi experienţa cu colaboratorul. Lucrul în tandem este foarte util din punctul de vedere al siguranţei, al protecţiei deontologice sau al faptului că mai există o pereche de ochi şi de urechi care să supravegheze şi să înregistreze convorbirile.

Indiferent dacă lucraţi singur, în echipă sau în tandem, veţi efectua unul dintre cele trei tipuri principale de convorbire: (1) convorbire cu norme fixate sau standardizată; (2) convorbire liberă sau deschisă şi (3) convorbire cu norme fixate parţial sau dirijată.

Convorbiri cu norme fixate

Convorbirea cu norme fixate, numită uneori „standardizată", foloseşte o schemă uzuală de intervievare ce conţine întrebări specifice sau itemi. Rolul ei este să ofere tuturor interlocutorilor aproximativ acelaşi set de întrebări, astfel încât răspunsurile să poată fi comparate între ele. Se presupune că întrebările dintr-o convorbire cu norme fixate sunt destul de cuprinzătoare pentru a aduce toate (sau aproape toate) informaţiile importante pentru tema studiului. Se presupune, apoi, că întrebările au fost formulate într-un mod care le permite celor chestionaţi să înţeleagă limpede sensul lor. În sfârşit, se presupune că sensul fiecărei întrebări este identic pentru fiecare persoană ce participă la convorbire.

De vreme ce nu ştim, în principiu, nimic despre femeile care îşi părăsesc partenerii de viaţă după ce au apelat la un adăpost, o convorbire cu norme fixate nu poate constitui prima noastră opţiune. Însă putem formula întrebări pentru o convorbire cu norme fixate, pe baza puţinelor informaţii pe care le deţinem de la un subgrup al eşantionului nostru, femei ce părăsesc adăpostul, dar se întorc la partenerii violenţi. Ştim din alte studii că multe dintre aceste femei trăiesc din ajutorul social (prin urmare, sunt sărace), că existenţa copiilor îngreunează situaţia în cazul despărţirii şi că multe dintre ele se întorc la parteneri din cauza temerilor pentru siguranţa proprie după ce nu mai beneficiază de protecţia adăpostului pentru femei în dificultate.

Aceste date slujesc la formularea întrebărilor unei convorbiri cu norme fixate. Iată câteva exemple de întrebări pe care le-am fi putut pune dacă foloseam în studiul nostru acest tip de convorbire:

- Cum v-aţi simţit după ce aţi părăsit, împreună cu copiii, adăpostul pentru situaţii de criză?
- Cum vă asiguraţi întreţinerea personală şi a copiilor? Aveţi serviciu? Dacă da, în ce constă munca respectivă?
- Aveţi destui bani ca să trăiţi bine? Condiţiile de locuit sunt corespunzătoare? Dacă da, în ce fel?
- Cum au reacţionat copiii la despărţirea de fostul partener? Cum vă simţiţi ca părinte unic?
- Ce fel de contact aveţi acum (dacă este cazul) cu fostul partener? Cum vi se pare acest contact?
- După ce aţi părăsit adăpostul pentru femei în dificultate, v-aţi temut pentru propria siguranţă sau pentru cea a copiilor? Dacă da, în ce fel?
- Aţi obţinut vreo interdicţie judecătorească pentru fostul partener, pentru a vă proteja pe dumneavoastră şi copiii? Dacă da, a fost eficientă?

Observaţi că, într-o convorbire cu norme fixate, întrebările mai delicate sau care pot stârni controverse, cum ar fi cele despre tipul şi frecvenţa contactelor avute de o femeie

cu fostul partener, apar mai târziu. Acest proces prevede timpul necesar pentru ca între cercetător şi interlocutor să se creeze o atmosferă mai destinsă şi mai agreabilă, astfel încât femeia respectivă să simtă că poate avea destulă încredere în el ca să răspundă la acest tip de întrebări intime.

Atunci când pentru studiul dumneavoastră este importantă compararea informaţiilor culese şi când sunt convorbiri multiple de care se ocupă mai mulţi cercetători, trebuie să alegeţi convorbirea cu norme fixate. Ea este utilă şi în cazul în care nu aveţi multă experienţă de intervievare. În această situaţie, o structură mai riguroasă vă ajută să vă dezvoltaţi şi să vă perfecţionaţi tehnicile de intervievare, astfel încât ulterior, în procesul de cercetare, să puteţi îndrăzni să conduceţi convorbiri structurate mai puţin riguros, mai interactive.

Alt avantaj al folosirii unei convorbiri cu norme fixate este faptul că le veţi pune interlocutorilor întrebări despre unele chestiuni care s-ar putea să nu le vină în minte fără o astfel de sugestie. De exemplu, s-ar putea ca o femeie să nu creadă că v-ar interesa dacă se teme sau nu pentru propria siguranţă sau pentru cea a copiilor ei şi să nu vorbească despre acest lucru. Folosind tipul de convorbire cu norme fixate, îi punem fiecărei interlocutoare întrebarea despre nivelul temerii, asigurându-ne că acest subiect important este abordat de toată lumea.

Pe de altă parte, dezavantajul structurii respective este faptul că puteţi descoperi că anumite întrebări nu sunt pertinente în cazul anumitor femei şi că pierdeţi un timp preţios de convorbire bifând aceste subiecte. Este bine să reţineţi că, deşi pot exista motive bine întemeiate pentru folosirea unei convorbiri cu norme fixate, cel care conduce convorbirea va obţine mai ales răspunsuri raţionale, cu un slab conţinut emoţional – aspectul emoţional poate fi exprimat mai uşor în celelalte două tipuri de convorbiri, cele libere şi cele cu norme fixate parţial.

Convorbiri libere

Convorbirile libere, numite uneori şi „deschise", sunt considerate cea mai bună cale de a înţelege percepţiile interlocutorilor. Spre deosebire de rigiditatea convorbirii cu norme fixate, despre care am vorbit mai sus, convorbirea liberă nu foloseşte o schemă de intervievare ce conţine un set comun de întrebări standardizate. Cei care folosesc modalitatea liberă operează pe baza altui set de presupuneri decât cei care folosesc modalitatea cu norme fixate. În primul rând, pornesc de la presupunerea că s-ar putea să nu ştie dinainte care ar putea fi întrebările necesare, astfel încât natura convorbirii este mai ales de explorare. De asemenea, ei presupun că nu toţi interlocutorii vor da aceeaşi semnificaţie întrebărilor standardizate, formulate identic.

Într-o convorbire liberă trebuie să formulaţi, să adaptaţi şi să creaţi întrebările adecvate unei situaţii date şi scopului principal al studiului pe care îl efectuaţi. În studiul nostru despre femeile ce părăsesc adăpostul putem începe convorbirea cu o singură întrebare, cum ar fi: „Cum v-aţi simţit după ce aţi părăsit adăpostul?". Mai departe, ne adaptăm pur şi simplu la acel aspect al experienţei pe care îl alege interlocutoarea, încurajând-o să „ne mai spună ceva" sau punând întrebările care ne vin în minte pe măsură ce

ascultăm relatarea ei. În esenţă, întrebările răsar în procesul interactiv dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor. Mai mult, răspunsurile obţinute de la un interlocutor pot deveni întrebări pe care să le includem în convorbirile următoare.

Dacă începătorii în cercetarea calitativă sunt, de obicei, îngrijoraţi că nu vor putea conduce o convorbire atât de puţin planificată, cei mai mulţi dintre ei vor descoperi cu încântare că, dacă dispun de curiozitate şi de respect faţă de trăirile unice ale fiecăruia, convorbirea se desfăşoară fără probleme. Din multe puncte de vedere, convorbirile libere sunt asemănătoare interviurilor cu clienţii din munca de asistenţă socială, în care lucrătorii încep cu întrebarea: „De care anume problemă doriţi să ne ocupăm?". Reacţiile lucrătorului la relatarea clientului îl pot ajuta pe cel de-al doilea să-şi dezvolte relatarea, cu multe detalii şi idei noi, care îl pot face să-şi vadă propria situaţie într-o lumină diferită. Acest lucru este valabil şi pentru convorbirile din cercetare. Pe scurt, este bine să alegeţi convorbirea liberă atunci când doriţi să obţineţi o descriere şi o cunoaştere profunde şi solide ale lumii interlocutorului.

Convorbiri cu norme fixate parţial

Între cele două extreme, convorbirea cu norme fixate şi convorbirea liberă, se află convorbirea cu norme fixate parţial, numită uneori „dirijată". În acest caz există, de obicei, câteva întrebări formulate anterior sau cuvinte-cheie, folosite ca linii directoare. În studiul nostru despre femeile care părăsesc adăpostul, zonele generale despre care am presupus că ar fi importante includ relaţia cu fostul partener, reacţia copiilor la despărţire şi la actele de violenţă, condiţiile economice ale femeii respective şi siguranţa ei.

Spre deosebire de convorbirea cu norme fixate, nu formulăm întrebări specifice pentru fiecare subiect, ci întrebăm despre fiecare în mod deschis şi în momentul potrivit al relatării făcute de femeie. Cu alte cuvinte, noi am pus întrebări sau am atins anumite puncte în ordinea adecvată fluxului conversaţiei, adaptând formularea întrebărilor, făcând apel la digresiuni şi tatonări, şi am depăşit astfel ceea ce am fi putut obţine cu un set de întrebări pregătite dinainte.

Prin urmare, convorbirea cu norme fixate parţial are avantaje preluate de la ambele tipuri, cel cu norme fixate şi cel liber. Ea permite să se pună întrebări ce vizează anumite subiecte şi, în acelaşi timp, întrebările sunt puse mai deschis decât în convorbirea cu norme fixate. De exemplu, întrebarea din exemplul precedent de convorbire cu norme fixate: „Aţi obţinut vreo interdicţie judecătorească pentru fostul partener, pentru a vă proteja pe dumneavoastră şi copiii?" ar suna astfel într-o convorbire cu norme fixate parţial: „Aţi luat vreo măsură pentru a vă proteja de acţiunile fostului partener?".

Obţinerea unei decizii de interdicţie este doar un exemplu al modului în care o femeie poate să se protejeze: apelul la poliţie şi procurarea unui aparat telefonic ce arată numărul de la care este sunată sunt alte două opţiuni. Cea de-a doua întrebare, mai puţin rigidă, permite fiecărei femei să răspundă într-un mod care reflectă propria experienţă, deoarece lasă deschise numărul şi tipul de răspunsuri posibile.

Pe scurt, convorbirile cu norme fixate parţial sunt foarte potrivite atunci când doriţi să comparaţi informaţiile între mai multe persoane şi, în acelaşi timp, doriţi să înţelegeţi mai bine trăirile fiecăreia dintre ele.

Aspecte speciale ale convorbirii din cercetarea calitativă

Există trei aspecte speciale pe care trebuie să le aveţi în vedere înainte de a conduce o convorbire în cadrul cercetării calitative. Ele sunt legate de : (1) natura sau gradul de echitate a relaţiei de cercetare, (2) modalitatea de abordare a emoţiilor puternice în timpul convorbirii şi (3) deosebirea dintre convorbirile din cadrul cercetării calitative şi cele terapeutice. Ne vom ocupa mai întâi de gradul de echitate a relaţiei de cercetare.

Relaţia de egalitate între cel care conduce convorbirea şi interlocutor

O veche şi persistentă concepţie despre rolul celor care conduc o convorbire destinată cercetării punea accentul pe „neutralitatea şi distanţa" faţă de interlocutor. Se credea că acest lucru aduce la nivel maxim şansa de a afla „în mod obiectiv" viziunea interlocutorului. Totuşi, în ultima vreme, acest mod de a gândi s-a schimbat. Cei care conduc convorbirea se plasează pe poziţii din ce în ce mai apropiate de ale interlocutorilor. Interlocutorul este considerat „expert" când este vorba despre punctul lui de vedere unic, iar cel care conduce convorbirea devine un simplu spectator interesat, al cărui scop este să afle cât mai multe lucruri despre experienţa celui dintâi.

De-a lungul anilor, am ajuns să acordăm mult mai multă atenţie dinamicii care intervine în lucrul cu persoane ale căror moduri de cunoaştere, credinţe, valori şi trăiri se deosebesc de ale noastre. În loc să continuăm să interpretăm conform tiparelor anglo-occidentale trăirile unor persoane din culturi diferite, cu alte preferinţe sexuale şi credinţe, am început să percepem valoarea intrinsecă a acestei diversităţi. De exemplu, din convorbirile noastre cu femei ce au suferit agresiuni şi şi-au părăsit partenerii a reieşit rapid faptul că femei aparţinând mai multor culturi s-au refugiat într-un adăpost pentru situaţii de criză.

Discuţiile cu femei din diferite grupări etnice au dezvăluit faptul că agresiunea suferită este privită ca un lucru reprobabil sau, pur şi simplu, ca un aspect firesc al vieţii conjugale, în funcţie de credinţele culturale şi familiale. În culturile în care violenţa este privită ca o modalitate necesară de exercitare a autorităţii maritale asupra soţiei care nu şi-a îndeplinit „corect" obligaţiile sunt mult mai puţine şanse ca rudele ei să o sprijine în hotărârea de a-şi părăsi soţul. Prin urmare, în analiza făcută, cultura s-a dovedit a fi un aspect major al sprijinului social pe care femeile l-au primit de la prieteni şi de la rude.

Acum puteţi în sfârşit, când conduceţi o convorbire, să vă împărtăşiţi propriile percepţii interlocutorului mai mult decât în trecut. Aceasta vă dă şansa să lucraţi pe bază de dialog şi de parteneriat, fără a renunţa însă la parametrii deontologici. De exemplu, în convorbirile cu femei care au suferit agresiuni din partea partenerului nu am rămas reci la descrierea episoadelor de violenţă - dimpotrivă, ne-am manifestat deschis şi laconic reacţia la suferinţele lor. Comentariile bazate pe o reacţie sinceră la relatarea interlocutorului dau relaţiei sensul de „implicare din ambele părţi", pe care interlocutorul o percepe ca fiind mai armonioasă.

Pe scurt, am început să conducem convorbirile din cadrul cercetării într-un mod mai puţin despotic, mai emancipant. Una dintre implicaţiile acestei atitudini este necesitatea de a fi mai atent la semnalele de trecere în defensivă, de mânie, de neplăcere sau de lipsă de interes pe care le emite interlocutorul. Dacă percepeţi aceste sentimente sau reacţii, trebuie mai întâi să restabiliţi relaţia de parteneriat real, şi abia apoi puteţi relua lucrul conform programului de convorbiri.

Modalitatea de abordare a emoţiilor puternice care apar în timpul convorbirii

Convorbirile din cercetarea calitativă nu determină, în general, apariţia unor suferinţe sau probleme în vieţile interlocutorilor, însă pot stârni sau pot da frâu liber unor sentimente puternice. Evident, atunci când le-am cerut femeilor să vorbească despre recenta despărţire de un partener violent, şi-au amintit multe momente dureroase. Una dintre ele plângea pe când povestea cum prietenul ei a făcut demersuri pentru a obţine custodia fetiţelor ei foarte mici şi care nici măcar nu erau fiicele lui. Teama că le va pierde şi mânia stârnită de faptul că fostul prieten era încă stăpân pe viaţa ei, chiar dacă îl părăsise de o jumătate de an, i-au creat o stare de extremă neîncredere în sine şi de furie. Altă femeie relata cu mânie cum, cu două zile înainte, primise telefon în toiul nopţii de la o vecină care o avertiza că fostul soţ stă ascuns în tufele din dreptul apartamentului ei aflat la parter. Acesta era doar unul dintre multele episoade de pândă şi hărţuire pe care le-a trăit.

Este deci limpede că, atunci când cereţi cuiva să vă împărtăşească momente critice din viaţa sa, sunt multe şanse să le retrăiască intens. Atunci când interlocutorul este copleşit de emoţii, cel mai bine este să staţi liniştit şi să aşteptaţi până îşi revine cât de cât. Înainte de a merge mai departe, puteţi întreba: „Vreţi să continuăm?", sau puteţi arăta că îl înţelegeţi, spunând, de exemplu: „V-a fost tare greu". Este important să nu ieşiţi din rolul de cercetător, asumându-vă în mod impropriu rolul de „asistent social practician" sau de „prieten".

Aşa cum se va arăta în secţiunea următoare, este o greşeală să întreprindeţi o „acţiune terapeutică" asupra interlocutorului, întrucât încercarea de a modifica sau de a justifica sentimentele interlocutorului reprezintă o abatere de la codul deontologic. Pe de altă parte, trebuie să-i respectaţi pe interlocutori şi să dovediţi sensibilitate şi tact faţă de suferinţa lor. În plus, trebuie să fiţi pregătit să întrerupeţi convorbirea dacă interlocutorul este prea tulburat ca să continue. Relaţia dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor nu trebuie să se modifice din cauza manifestării unor emoţii puternice. Indiferent de tipul şi de intensitatea sentimentelor exprimate, relaţia dumneavoastră cu interlocutorul poate să rămână un parteneriat bazat pe respect şi încredere reciprocă, continuând să vă concentraţi pe culegerea de informaţii utile pentru lucrarea de cercetare.

Convorbirile din cadrul cercetării în comparaţie cu convorbirile terapeutice

Există unele asemănări între convorbirea din cercetarea calitativă şi convorbirea terapeutică. Cel care conduce o convorbire din cercetarea calitativă seamănă cu un practician din asistenţa socială atunci când îl îndeamnă pe interlocutor să-şi exprime gândurile şi

observaţiile intime, aducând în prim-plan amintiri şi reflectând asupra lor, când face să iasă la lumină emoţiile profunde şi când ascultă foarte atent ceea ce este spus şi – lucru mult mai important, uneori – ceea ce nu este spus.

Având în minte asemănările de mai sus, Robert Weiss (1994) a semnalat trei moduri în care convorbirea din cercetarea calitativă se deosebeşte de convorbirea terapeutică. În primul rând, scopul şi practica sunt diferite. În convorbirea terapeutică, ţinta interesului este bunăstarea clientului, iar obiectivul este să i se acorde ajutor. Acest lucru se îndeplineşte, adesea, prin declanşarea unei discuţii cu clientul şi prin oferirea de interpretări, sfaturi, alternative, empatie, folosind o relaţie terapeutică. În schimb, în convorbirea din cercetarea calitativă, întrebările dumneavoastră sunt motivate de scopul studiului, iar obiectivul este obţinerea de informaţii utile. Interlocutorul participă la obţinerea informaţiilor. Nu aveţi voie să produceţi modificări în modul de manifestare a interlocutorului şi nu aveţi dreptul să oferiţi interpretări, să faceţi conexiuni sau să daţi sfaturi.

În al doilea rând, conţinutul celor două tipuri de convorbire este diferit. Cercetătorul care conduce o convorbire va dori să audă mai ales relatări ale unor scene, situaţii şi evenimente la care a asistat sau în care a fost implicat interlocutorul şi se concentrează doar pe volumul şi nivelul informaţiilor necesare studiului. Pe de altă parte, practicianul din asistenţa socială îl va lăsa pe client să exploreze scenele, situaţiile şi evenimentele, împreună cu trăirile clientului, istoricul lui şi copilăria, oricât de amănunţit şi de îndelungat doreşte clientul şi este necesar pentru procesul terapeutic.

În al treilea rând, relaţia dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor este diferită în cazul unui adept al cercetării calitative şi al unui practician din asistenţa socială. Practicienii trebuie să-şi ajute clienţii să trăiască în condiţii normale de viaţă. Întrucât clienţii le cer asistenţilor sociali ajutorul, aceştia pot foarte uşor să devină nişte persoane foarte influente şi puternice în viaţa clienţilor (chiar dacă se străduiesc să-i emancipeze) şi, de obicei, îşi păstrează o vreme această importanţă. În schimb, cercetătorul care conduce o convorbire este partener cu interlocutorul la obţinerea informaţiilor.

Este important să reţinem că în convorbirea din cercetarea calitativă relaţia dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor (cercetător – participantul la cercetare) este, de obicei, de scurtă durată, dacă o comparăm direct cu cea dintre asistentul social şi client. Este important să nu uitaţi că rolul dumneavoastră nu este terapeutic, deoarece s-ar putea să vi se ceară un astfel de ajutor. De exemplu, în timp ce se desfăşura o convorbire cu o femeie de 19 ani, prietenul ei i-a telefonat din închisoarea în care îşi executa pedeapsa pentru agresiunea împotriva ei.

După ce a vorbit la telefon, tânăra s-a arătat extrem de tulburată. Era sfâşiată între singurătatea actuală, plus dorinţa de a-şi regăsi fostul partener, care rămânea una dintre puţinele persoane ce o sprijineau, şi, pe de altă parte, teama că el o va răni din nou. Dată fiind dilema în care se afla, era ispititor să transformăm convorbirea într-una de asistenţă sociopsihologică şi să o ajutăm să-şi rezolve problema. Noi ne-am gândit însă că ea se află într-o situaţie dificilă şi tulburătoare, care este de competenţa sociopsihologului din unitatea de informare în domeniul asistenţei sociale de care aparţinea.

Etapele desfăşurării convorbirii

Acum, când cunoaşteţi cele trei tipuri fundamentale de convorbire şi câteva dintre lucrurile care le influenţează, puteţi trece la realizarea concretă a convorbirilor din cercetarea calitativă. Cele mai multe dintre ele implică cinci etape, fiecare având una sau mai multe sarcini specifice. Cele cinci etape ale convorbirii din cercetarea calitativă sunt: (1) pregătirea convorbirii, (2) alegerea metodei de înregistrare, (3) desfăşurarea convorbirii, (4) reflecţia asupra convorbirii şi (5) încheierea procesului de culegere a informaţiilor prin convorbiri. De obicei, ele interacţionează, însă pentru a nu complica lucrurile, vom discuta separat fiecare etapă şi sarcinile ei.

Etapa 1: Pregătirea convorbirii

Pregătirea pentru convorbiri din cadrul cercetării implică propria pregătire pentru a le putea realiza, obţinerea accesului la locul-ţintă al studiului şi pregătirea interlocutorilor, astfel încât contribuţia lor să fie utilă. În această etapă trebuie să îndepliniţi trei sarcini: (1) propria pregătire, (2) pregătirea terenului şi (3) pregătirea interlocutorilor.

Sarcina 1a: Propria pregătire

În Faza 1 aţi făcut planificarea studiului şi v-aţi consultat cu alte persoane. Până în acest moment v-aţi făcut o idee despre ce doriţi să aflaţi, despre persoanele cu care trebuie să staţi de vorbă, despre cei care vor conduce convorbirile şi despre tipul de convorbire pe care doriţi să îl folosiţi. De exemplu, noi ştim că dorim să aflăm mai multe despre experienţele plăcute şi neplăcute ale femeilor care, după ce au stat într-un adăpost, hotărăsc să se despartă de partenerii violenţi. Convorbirile vor fi conduse de două persoane şi se va folosi tipul cu norme fixate parţial. Am ales acest tip de convorbire deoarece am identificat deja unele zone semnificative pe care le considerăm de maximă importanţă pentru a putea trăi departe de un fost partener violent. În plus, nu doream să impunem întrebările dintr-o convorbire cu norme fixate, ce ar fi putut să se dovedească improprii în cazurile unora dintre femeile respective. Aşa cum ştim, convorbirea cu norme fixate parţial ne oferă atât un anumit grad de structurare, cât şi multă flexibilitate.

În acest punct trebuie să vă fi încheiat deja, atât dumneavoastră, cât şi ceilalţi conducători de convorbiri, pregătirea legată de desfăşurarea convorbirilor. Atunci când vă pregătiţi pentru întâlnirea reală cu un interlocutor (sau cu un grup de interlocutori), trebuie să fiţi conştient de faptul că nu veţi extrage, pur şi simplu, informaţii de la ei, ci veţi crea împreună o relaţie de parteneriat în cercetare.

Pregătiţi-vă pentru o activitate de mare intensitate. Aţi declanşat un proces ce va avea impact nu numai asupra dumneavoastră, ci şi a celor cu care purtaţi convorbirile. Aşa cum subliniază William B. Shaffir, Robert A. Stebbins şi Allan Turowetz (1980):

> Munca de teren trebuie să fie, fără îndoială, aşezată în rândul celor mai neplăcute activităţi pe care le-a născocit omenirea. Este, de obicei, incomodă, ca să nu zicem mai mult, uneori neplăcută fizic, adesea stânjenitoare şi întotdeauna tensionată, într-o anumită măsură.

Robert Bogdan şi Steven J. Taylor (1975) au şi ei ceva de spus despre studiile calitative :

> Munca de teren este întotdeauna plătită foarte scump, nu în dolari (munca de teren este mai puţin costisitoare decât cele mai multe dintre celelalte tipuri de cercetare), ci în efort mental şi fizic. Este o muncă foarte grea. Este epuizant să trăieşti în acelaşi timp două vieţi.

Citiţi cu atenţie cele două citate de mai sus. Cu cât sunteţi mai bine pregătit pentru posibilele eşecuri, cu atât veţi fi mai capabil să le faceţi faţă atunci când se produc în timpul efectuării studiului.

În Etapa 1, încercaţi să ţineţi un jurnal personal în care să vă notaţi şi să vă puteţi regăsi gândurile, sentimentele şi reacţiile. El se va dovedi foarte util atunci când triaţi informaţiile primare şi încercaţi să înţelegeţi experienţa altcuiva aşa cum a fost filtrată prin cadrul dumneavoastră de referinţă. Cu cât reuşiţi mai bine să identificaţi în ce mod şi în ce puncte viziunea asupra lumii dumneavoastră (propriile experienţe, tendinţe, presupuneri, valori şi sentimente) impregnează interpretarea pe care o daţi lumii interlocutorului, cu atât veţi putea să înţelegeţi mai bine şi să reconstituiţi mai exact perspectiva interlocutorului.

Procesul de debarasare de propriile tendinţe şi presupuneri este cunoscut ca „un nou început". Înainte de a discuta cu participanţii la cercetare, trebuie să profitaţi cât mai mult de acest „nou început", astfel încât să nu le impuneţi interlocutorilor propriile credinţe. Jurnalul vă poate ajuta în cursul acestui proces de triere.

Participaţi la şedinţe regulate cu cercetători experimentaţi ce aplică modalitatea calitativă, de la care puteţi obţine sfaturi şi îndrumare privind desfăşurarea convorbirilor din cercetarea calitativă. Vă este de mare folos consultarea unor lucrări şi obţinerea altor tipuri de informaţii despre procesele şi tehnicile de intervievare din cercetare, mai ales dacă nu aţi mai condus convorbiri în contextul cercetării. Trebuie, de asemenea, să dobândiţi experienţă în intervievare prin intermediul exerciţiilor cu interpretare de roluri.

Un alt mod de a vă pregăti este cu ajutorul convorbirilor-pilot. Atunci când ne-am pregătit pentru convorbirile cu femeile din studiul nostru, am putut face un astfel de test cu una dintre angajatele adăpostului, care trecuse ea însăşi printr-o experienţă de acest gen. O convorbire-pilot vă ajută să stabiliţi dacă tipul de convorbire ales şi genul de întrebări puse vă oferă informaţii care să aibă calitatea şi bogăţia necesare pentru rezolvarea problemei de cercetare vizate. De asemenea, vă oferă idei despre propriile reacţii faţă de informaţiile pe care le obţineţi de la interlocutorii potenţiali, pe lângă şansa de a evalua rapid eficienţa metodei de înregistrare alese.

Atunci când pregătiţi testarea convorbirilor, este bine să elaboraţi o schemă a convorbirii. Ea va fi mai mult sau mai puţin rigidă şi o veţi folosi într-un mod mai mult sau mai puţin standardizat, în funcţie de tipul de convorbire ales. O schemă scrisă a convorbirii este un instrument foarte util chiar şi în cazul celei mai libere dintre convorbiri. Ea poate fi de folos oferind sugestii sau ca listă de control. În forma ei minimă, trebuie să cuprindă o listă de cuvinte-cheie uşor vizibile, indicând zonele tematice ce trebuie urmărite. În forma cea mai elaborată, ea cuprinde întrebările concrete pe care trebuie să le puneţi şi modalităţile de aprofundare a subiectului care urmează fiecărei întrebări.

Chiar dacă aţi făcut această pregătire, este probabilă modificarea convorbirilor viitoare, pe măsură ce aflaţi din convorbirile avute mai multe lucruri despre aria problemei studiate. De puţine ori veţi fi în postura de a şti, atunci când începeţi convorbirile, ce este cu adevărat important sau esenţial pentru studiul dumneavoastră. Aceasta se va limpezi pe măsură ce înaintează studiul, astfel încât scopul convorbirilor se va ajusta conform apariţiei şi înţelegerii aspectelor din ce în ce mai importante.

Sarcina 1b : Pregătirea terenului

În funcţie de scopul studiului, există două categorii distincte de interlocutori potenţiali : (1) cei care nu pot da decât informaţii, cunoscuţi ca grup de interlocutori bine informaţi, şi (2) cei care, luaţi împreună, reprezintă ceea ce se petrece în cadrul unei categorii de subiecţi afectaţi de o anumită situaţie sau de un anumit eveniment, cunoscuţi ca eşantion de reprezentanţi.

Dacă doriţi să studiaţi experienţele celor care au ceva în comun, trebuie să purtaţi convorbiri cu eşantionul de persoane ce reprezintă fenomenele respective. În schimb, dacă doriţi să aflaţi ceva despre un eveniment sau despre un subiect, trebuie să purtaţi convorbiri cu experţii din domeniul respectiv sau cu cei care au fost martorii evenimentului. Puteţi apela la un grup de informatori pentru a obţine cât mai multe puncte de vedere posibil. În multe cazuri pot fi intervievaţi atât informatorii, cât şi reprezentanţii, pentru a afla cât mai multe posibil despre fenomenul pe care doriţi să-l studiaţi.

În studiul nostru, femeile care au suferit agresiuni erau, evident, interlocutorii-cheie. Totuşi, am purtat convorbiri şi cu un grup de informatori, în care au intrat personalul adăpostului şi câţiva asistenţi sociali ce nu erau angajaţi în instituţii de stat şi conduceau un grup de sprijin pentru femei după plecarea dintr-un adăpost. Multe dintre informaţiile obţinute de la ambele grupuri de participanţi la cercetare s-au suprapus şi s-au validat reciproc, însă discuţiile cu grupul de informatori au oferit nişte avantaje. De exemplu, conducătorii grupului de sprijin au vorbit despre existenţa unei suferinţe, produsă de pierderea relaţiei cu partenerul, pe care femeile au exprimat-o în cursul şedinţelor. În discuţiile cu ei, femeile erau mai înclinate să pună accentul pe mânia şi teama lor faţă de foştii parteneri. Perspectivele ambelor grupuri de interlocutori sunt valide, însă au implicaţii diferite din punctul de vedere al oferirii unui sprijin social.

Pregătirea terenului, în ceea ce priveşte obţinerea accesului la principalii informatori şi la reprezentanţi, necesită din partea dumneavoastră sensibilitate şi perseverenţă. Puteţi găsi interlocutori potenţiali prin intermediul cuiva cunoscut, care vă poate recomanda altora. Puteţi fi nevoit să contactaţi „cerberi" (*gatekeepers*) care sunt în măsură să vă permită accesul la anumite persoane. În studiul efectuat, noi ne-am bazat pe personalul adăpostului pentru femei în dificultate pentru a obţine numele unor persoane ce au trecut pe acolo şi apoi au început o viaţă independentă. Fără sprijinul respectiv, ar fi fost extrem de greu să intrăm în legătură cu femei care să accepte convorbirile. Contactul cu aceşti *gatekeepers* este un subiect ce revine atunci când ajungeţi la niveluri sau zone noi. În plus, un astfel de personaj poate să vă influenţeze direcţia studiului, aşa cum arată Martyn Hammersley şi Paul Atkinson (1983) :

Chiar şi cei mai cooperanţi şi mai prietenoşi *gatekeepers* sau intermediari vor influenţa desfăşurarea cercetării. Într-o măsură mai mare sau mai mică, etnograful va fi canalizat pe reţelele de prietenii şi duşmănii, în teritoriile şi graniţele echivalente ce există deja.

Iar W. Lawrence Neuman (1994) observă:

> În unele comunităţi, aprobarea primită de la *gatekeepers* echivalează cu un stigmat ce inhibă cooperarea membrilor. De exemplu, prizonierii s-ar putea să nu se mai arate cooperanţi dacă ştiu că cercetătorul a primit aprobare de la directorul închisorii. Aşa cum remarca Gordon W. West (1980, p. 35) în legătură cu delincvenţii minori: „Sunt convins că aproape întotdeauna aceste căi întârzie - sau, în unele cazuri, împiedică - stabilirea raporturilor cu delincvenţii".

Poate că aveţi de gând să aveţi o convorbire cu o persoană care să dea legitimitate abordării altora, mai greu de contactat. Pentru a obţine accesul la un astfel de individ sau situaţie-cheie trebuie să apelaţi la strategii prin care să învingeţi opoziţia sau dezinteresul faţă de cercetare. În plus, aveţi nevoie de aprobări de la comitetele pentru protecţia subiecţilor umani şi mai trebuie să înfruntaţi şi problemele legate de statutul de *outsider*.

Va trebui să dovediţi sensibilitate şi respect atunci când abordaţi interlocutorii potenţiali şi să fiţi perseverent şi hotărât să duceţi la bun sfârşit toate acţiunile preliminare necesare, pentru a fi sigur că studiul de care vă ocupaţi se desfăşoară corect în parametrii deontologici şi profesionali. Aceasta este, adesea, o zonă în care vă este de mare folos sfatul unui cercetător cu experienţă.

Sarcina 1c: Pregătirea interlocutorilor

Presupunând că v-aţi ocupat în Faza 1 de aspectele iniţiale, deontologice sau de alt tip, legate de accesul la locul-ţintă, demersurile pentru obţinerea cooperării interlocutorilor încep, probabil, cu un apel telefonic sau cu o scrisoare prin care solicitaţi o convorbire. Dacă începeţi cu un apel, este bine să trimiteţi apoi o scrisoare descriptivă. Dacă începeţi cu o scrisoare, este bine să daţi apoi şi un telefon. În figura 2.1 prezentăm scrisoarea pe care am folosit-o în studiul nostru.

(Antetul instituţiei)

Stimată doamnă care aţi fost rezidentă într-un adăpost,

Numele dumneavoastră ne-a fost dat de unul dintre angajaţii de la centrul de primire, adăpostul local pentru situaţii de criză. Vă invităm să participaţi la un proiect de cercetare în care studiem experienţa unor persoane ce au apelat la un adăpost (aşa cum este cazul dumneavoastră) şi au hotărât să înceapă o viaţă nouă, despărţite de partenerii violenţi.

Studiul nostru îşi datorează existenţa faptului că noi ne-am ocupat în trecut de consilierea femeilor care au suferit agresiuni din partea partenerilor. El este finanţat de

un *grant* al Fundaţiei Thomlison. Informaţiile culese în cadrul lui vor fi folosite la identificarea problemelor încă nerezolvate ale unor persoane ca dumneavoastră, pentru a crea servicii sociale pertinente, care să poată ajuta la rezolvarea acestor probleme.

Vă rugăm să participaţi la o convorbire cu durata de o oră, în care vom discuta experienţa dumneavoastră ulterioară părăsirii adăpostului. Dacă sunteţi de acord, convorbirea va fi înregistrată pe bandă audio. Vom folosi şi unele informaţii din formularul de primire a clienţilor pe care l-aţi completat atunci când aţi fost primită în adăpost.

Răspunsurile dumneavoastră din timpul convorbirii vor fi absolut confidenţiale, iar răspunsurile strict personale nu vor fi împărtăşite personalului adăpostului. Banda audio va avea un cod, astfel încât să nu fie dezvăluit numele dumneavoastră, şi va fi depozitată într-un birou încuiat aflat în complexul Universităţii din Calgary.

Benzile audio vor fi distruse la încheierea studiului. În orice formă ulterioară de difuzare a rezultatelor cercetării, informaţiile care pot duce la identificarea sursei vor fi eliminate sau camuflate.

Desigur, aveţi dreptul să vă retrageţi din proiectul de cercetare în orice moment. Hotărârea de a participa sau nu la el nu afectează în nici un fel relaţia dumneavoastră cu centrul de primire.

Dacă doriţi să participaţi la studiul nostru, vă rugăm să citiţi şi să semnaţi formularul de consimţământ anexat (figura 2.2). Vă mulţumim pentru sprijin.

Apreciem în mod deosebit contribuţia dumneavoastră la proiectul nostru de cercetare şi ea poate fi foarte importantă pentru alte femei care doresc să nu mai fie puse în situaţia de a suferi violenţe.

Figura 2.1. Model de scrisoare prin care fostele beneficiare ale serviciilor sunt solicitate să participe la studiu

Indiferent care va fi modul de abordare, fiţi gata să explicaţi limpede interlocutorilor potenţiali scopul studiului şi cine îl patronează. Spuneţi-le cine sunteţi, cum aţi obţinut numele lor şi motivul pentru care îi invitaţi să participe. Trebuie să le arătaţi ce vor fi întrebaţi, unde vor avea loc convorbirile, care va fi durata lor generală (de exemplu, lungimea şi numărul convorbirilor), ce dispozitive mecanice de înregistrare veţi folosi şi de ce, precum şi ce altceva mai aşteptaţi de la ei (de exemplu, să revadă transcrierile sau însemnările, să comenteze interpretarea lor).

În sfârşit, trebuie să vă ocupaţi de aspectele deontologice legate de caracterul confidenţial, gestionarea informaţiilor (de exemplu, unde vor fi depozitate benzile, însemnările şi/sau transcrierile şi ce se va întâmpla cu ele la încheierea studiului) şi modul de utilizare a rezultatelor. Tratarea informaţiilor nesigure sau ilegale este o altă problemă deontologică inerentă studiilor calitative. De vreme ce au fost asiguraţi de caracterul confidenţial al discuţiei, participanţii pot să divulge sau să recunoască lucruri ilicite. De exemplu, atunci când am discutat cu femeile agresate, una dintre ele a recunoscut că îşi bătea cu cureaua fiul de şase ani. Cum ar fi trebuit să tratăm această informaţie? În acest caz, aveam în aceeaşi măsură obligaţia să informăm organismele de protecţie a copiilor ca şi în cazul în care am fi fost consilierii mamei.

Pentru a evita incidentele similare, Patton (1990) recomandă ca înainte de a începe studiul să fie stabilit un cadru deontologic de tratare a aspectelor de acest gen. Acest cadru trebuie să fie compatibil cu Codul deontologic al asistenţei sociale. Ca atare, trebuie să-i informaţi pe participanţi despre orice risc personal legat de implicarea lor în studiul respectiv. Chiar dacă scopul cercetării pe care o faceţi este progresul cunoaşterii, oamenii de ştiinţă din domeniul social nu au privilegiul păstrării secretelor clienţilor pe care îl au preoţii şi avocaţii, şi puteţi fi citat la tribunal şi obligat să depuneţi mărturie despre informaţiile ce v-au fost divulgate în convorbiri.

Se recomandă ca formularul de consimţământ care conţine informaţiile de mai sus să fie semnat de fiecare interlocutor în două exemplare. Unul dintre ele rămâne în dosarul dumneavoastră, iar pe celălalt îl păstrează interlocutorul. În figura 2.2 puteţi vedea formularul de consimţământ folosit de noi în acest studiu.

Atunci când stabiliţi numărul convorbirilor pe care trebuie să le aveţi cu fiecare dintre interlocutori, gândiţi-vă că este preferabil să aveţi mai multe întrevederi cu ei, în afară de cazul în care ştiţi foarte bine ce informaţii concrete doriţi să culegeţi. De obicei, prima convorbire are, parţial, rolul de a stabili parteneriatul în cercetare, de a da încredere şi de a crea relaţia personală. În cea de-a doua convorbire interlocutorul tinde să devină mai cooperant în furnizarea informaţiilor, permiţându-vă o investigare mult mai profundă şi/sau extinsă, şi puteţi să vă verificaţi percepţiile, observaţiile şi interpretările iniţiale.

Principalul motiv pentru care ar putea fi nevoie de mai multe convorbiri, depărtate în timp, cu acelaşi interlocutor îl constituie efectuarea unui studiu legat de povestea actuală a vieţii acestuia, în plină desfăşurare. De exemplu, am avut cu mai multe femei două convorbiri, la un interval de şase luni, pentru a vedea cum se desfăşoară viaţa lor şi ce aspecte se ameliorează sau devin din ce în ce mai dificile. De obicei, maximum trei convorbiri cu acelaşi interlocutor ar trebui să fie suficiente pentru scopurile majorităţii studiilor.

Stimate cercetător,

Sunt de acord să particip benevol la studiul dumneavoastră despre persoane care au fost rezidente într-un adăpost şi au hotărât să înceapă o viaţă nouă, despărţite de partenerii violenţi. Sunt conştientă de faptul că toate răspunsurile vor fi *absolut confidenţiale* şi că pot să mă retrag din studiu în orice moment, fără ca acest lucru să afecteze în vreun fel relaţia mea cu centrul de primire.

Semnătura : _____

Data : _____

Figura 2.2. Model de formular de consimţământ benevol

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Două alte elemente implicate în pregătirea persoanelor înainte de a efectua convorbirile sunt durata şi locul de desfăşurare. Durata ideală a unei convorbiri este în jur de o oră şi jumătate. Puteţi obţine informaţii importante şi într-o jumătate de oră sau puteţi păstra interesul şi dorinţa cuiva de a coopera timp de două ore. Prin urmare, durata unei convorbiri semnificative poate varia de la caz la caz. Totuşi, nu trebuie să pierdeţi din vedere faptul că o convorbire poate fi epuizantă atât pentru dumneavoastră, cât şi pentru interlocutor. Aveţi grijă să vă planificaţi convorbirile în aşa fel încât să aveţi destul timp la dispoziţie între ele, ca să nu vă grăbiţi să o terminaţi pe prima şi să puteţi fi deplin pregătit pentru următoarea. Acest interval dintre ele vă permite, de asemenea, să faceţi însemnări şi să cugetaţi la cele aflate.

În unele cazuri poate fi preferabil să aveţi convorbirea la domiciliul sau la locul de muncă al interlocutorului, iar în alte cazuri poate fi mai avantajos sau mai indicat ca ea să aibă loc la biroul dumneavoastră sau la dumneavoastră acasă, sau chiar prin telefon. Elementul de care trebuie să ţineţi cont atunci când fixaţi locul convorbirii este măsura în care mediul respectiv influenţează calitatea şi cantitatea informaţiilor pe care doriţi să le obţineţi.

Dacă spaţiul este zgomotos sau sunteţi întrerupţi des, este uşor ca fluxul convorbirii să fie perturbat. Într-un spaţiu nefamiliar, interlocutorii se pot simţi stânjeniţi. Dacă sunt la locul lor de muncă, ei pot să se gândească la lucrările de pe birou sau la ce mai au de făcut în acea zi. Dacă sunt acasă, s-ar putea ca teama de a fi auziţi să le limiteze răspunsurile sau atenţia le poate fi distrasă de cele ce se întâmplă în jur. Toţi aceşti factori vă afectează şi pe dumneavoastră şi vă reduc capacitatea de armonizare cu interlocutorul şi de conducere a convorbirii.

Noi am ales varianta desfăşurării convorbirilor cu femeile din studiul nostru acasă la ele. Cu toate că, în unele cazuri, acţiunile şi zgomotele copiilor mici au întrerupt, într-adevăr, convorbirea, noi am hotărât că, întrucât copiii erau o parte integrantă a experienţei femeilor despărţite de partenerii violenţi, întâlnirile desfăşurate acasă la ele ne pot da cea mai bună imagine a vieţii lor. În mai multe cazuri, modul concret în care tratau comportamentul copiilor dezvăluia disperarea şi singurătatea femeilor respective.

Fetiţei de patru ani a uneia dintre interlocutoare i se pusese de curând diagnosticul de „tulburări de creştere". Înţelegea cu greu ce i se spune, dormea puţin şi, în timpul convorbirii, a încercat tot timpul să deschidă frigiderul ca să mănânce alimente interzise de medic. Mama se descurca foarte bine cu handicapul copilei, pe lângă celelalte probleme pe care i le crea acţiunea judecătorească demarată de soţ pentru a obţine custodia.

Chiar dacă am fost întrerupţi de multe ori, convorbirea cu mama în prezenţa copilului a reliefat aspectele dificile ale vieţii lor într-un mod ce nu ar fi fost posibil dacă discutam doar cu mama. Prin urmare, natura cercetării trebuie să vă inspire decizia privind cel mai bun loc pentru desfăşurarea convorbirilor.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Etapa 2: Alegerea unei metode de înregistrare

Înregistrarea se referă la partea mecanică a culegerii informaţiilor obţinute prin convorbiri, astfel încât să poată fi analizate. Indiferent de tipul de convorbire pe care îl alegeţi, nu vă puteţi atinge scopul dacă nu captaţi cuvintele concrete şi esenţa celor discutate. Există trei modalităţi tipice de înregistrare a informaţiilor culese prin intermediul convorbirilor din cercetarea calitativă: (1) înregistrarea pe bandă (audio sau video), (2) însemnări făcute în timpul convorbirii şi (3) însemnări făcute imediat după convorbire.

Sarcina 2a: Înregistrarea pe bandă

Înregistrarea pe bandă a convorbirilor are avantaje şi dezavantaje. Pentru interlocutor, prezenţa unui aparat de înregistrare poate fi supărătoare şi îl poate împiedica să facă dezvăluiri complete. Cu toate acestea, este singura cale prin care se poate capta bogăţia şi subtilitatea exprimării interlocutorului. Înregistrarea video este singura cale prin care se poate capta limbajul nonverbal al interlocutorilor sau poate fi identificat cu precizie fiecare vorbitor, în cazul convorbirii în grup. Aparatura de înregistrare vă dă, de asemenea, şansa de a vă autosupraveghea şi de a vă corecta, în special dacă sunteţi începător în această activitate. Înregistrarea pe bandă vă permite să vă concentraţi întreaga atenţie asupra interlocutorului şi a convorbirii înseşi, pentru că ştiţi că nu este nevoie să vă chinuiţi să ţineţi minte nişte amănunte sau să faceţi însemnări. În acelaşi timp, există riscul ca, ştiind că banda va reţine tot ce se spune, să vă lăsaţi gândurile să se îndepărteze de subiect.

În cele din urmă, decizia de a apela sau nu la înregistrarea pe bandă depinde de ceea ce doriţi să faceţi cu informaţiile culese. Dacă vreţi să includeţi în studiu multe citate directe din cele spuse de interlocutori, este bine să aveţi o consemnare textuală, pe care o puteţi transcrie ulterior. Dacă formularea exactă a tuturor răspunsurilor nu este importantă pentru studiu, însemnările pot fi suficiente. În orice caz, forţa unui citat din spusele interlocutorilor poate depăşi cu mult o afirmaţie laconică a cercetătorului. Comparaţi afirmaţia „Este important să se ofere servicii suplimentare de asistenţă sociopsihologică celor care au fost rezidenţi într-un adăpost, chiar şi după ce au plecat din el" cu următorul citat din răspunsurile uneia dintre interlocutoarele studiului nostru:

> Dacă nu aveţi de gând să ajutaţi şi după aceea, nu ar trebui să existe acest adăpost. Nu faceţi altceva decât să îngrijiţi femeia pe moment, ca să se poată întoarce acasă, la lucrurile de care a fugit. Şi reuşiţi să o omorâţi...

Vorbele unei femei care a fost rezidentă într-un adăpost, cum sunt cele citate mai sus, au un impact uriaş, deoarece vin direct de la cineva care a fost în această situaţie.

Banda pe care aţi înregistrat convorbirea poate fi folosită în mai multe feluri. Dacă dispuneţi şi de timp, şi de bani, sigur că este preferabil să transcrieţi complet toate convorbirile. Dacă timpul şi bugetul sunt limitate, puteţi asculta banda, folosind însemnările pentru a stabili care părţi trebuie să fie transcrise şi care trebuie să fie parafrazate.

Sarcina 2b : Însemnări făcute în timpul convorbirii

Mulţi adepţi ai cercetării calitative pledează pentru însemnările făcute în timpul convorbirilor, pe lângă înregistrarea pe bandă. Însemnările pot servi drept copie de siguranţă în cazul unor probleme mecanice. Sunt destule şanse ca aceste probleme să apară, la un moment dat, în ciuda tuturor precauţiilor luate. Odată, după ce am hotărât că e mai sigur să punem aparatul în priză decât să folosim baterii, un trăsnet a făcut să cadă reţeaua electrică. Bateriile sunt o soluţie de rezervă utilă, însă au prostul obicei să se descarce în toiul convorbirii, nu la sfârşitul ei.

Însemnările sunt de folos şi ca ghid pentru bandă, ajutându-vă să stabiliţi ce anume transcrieţi şi ce lăsaţi deoparte. În unele cazuri, în care nu este posibilă înregistrarea pe bandă, s-ar putea ca însemnările să fie singura cale de a înregistra informaţiile. Ni s-a întâmplat de multe ori ca o femeie să fie de acord cu conversaţia, dar să nu-i convină înregistrarea pe bandă. În astfel de situaţii, trebuie să încercaţi să scrieţi unele citate exacte şi scurte comentarii, la care veţi adăuga însemnările de după convorbire.

Totuşi, trebuie să reţineţi că unele persoane reacţionează negativ la faptul că luaţi note în timpul convorbirii ; s-ar putea să li se pară că le evaluaţi sau le judecaţi într-un anumit fel. Dacă simţiţi că acest procedeu are un impact asupra convorbirii, este preferabil să aşteptaţi până după încheierea ei pentru a scrie un rezumat.

Dacă lucraţi în tandem, puteţi face însemnările lăsând partenerul să conducă convorbirea. Acest lucru este deosebit de util în convorbirile de grup, în care puteţi observa şi nota cine vorbeşte, cine ascultă, cine înţelege cu adevărat şi ce anume se spune (sau *nu* se spune), în vreme ce colegul dumneavoastră dirijează discuţia.

Sarcina 2c : Însemnări făcute după convorbire

Cea de-a treia modalitate de înregistrare este consemnarea convorbirii la scurt timp după ce s-a încheiat. Ea poate fi făcută în mai multe feluri, dar trebuie să-i fie alocat suficient timp. În cazul unei convorbiri de o oră poate fi nevoie ulterior de trei sau patru ore pentru a dezvolta notele, mai ales dacă este singurul mod de înregistrare utilizat. Una dintre modalităţi este redactarea unui proces-verbal al convorbirii cât mai curând după încheierea ei.

Formatul obişnuit folosit pentru procesele-verbale ale convorbirilor din cercetarea calitativă este pe două coloane. În prima redaţi cât mai fidel posibil conversaţia. Aceasta include atât întrebările, sondările şi afirmaţiile dumneavoastră, cât şi răspunsurile interlocutorului. Folosiţi coloana alăturată pentru a face comentarii şi observaţii : la ce vă gândeaţi sau ce simţeaţi în acel moment, alte lucruri care s-au petrecut şi au putut produce perturbări (de exemplu, încăperea era prea caldă sau prea zgomotoasă sau erau alţi factori de distragere a atenţiei) şi orice intuiţie sau subiect care vă vin în minte.

Se recomandă, de asemenea, ca după fiecare convorbire să scrieţi şi în jurnalul personal. Aceasta vă permite să vă consemnaţi impresiile, reacţiile, presimţirile şi comentariile generale despre cele aflate. Astfel, veţi capta orice experienţă specială intra- sau interpersonală ce ar putea afecta modul în care înţelegeţi informaţiile.

Dacă scrieţi despre propriile reflecţii în conjunctura înregistrării celor întâmplate, veţi dispune de un set de însemnări ce cuprind atât conţinutul convorbirii, cât şi notele dumneavoastră care oglindesc desfăşurarea ei. Acest proces influenţează calitatea informaţiilor culese, interpretarea pe care le-o daţi şi acţiunile dumneavoastră ulterioare. De asemenea, identificarea efectelor pe măsură ce vă sunt dezvăluite vă va uşura interpretarea şi raportarea lor, într-o fază ulterioară a studiului (Faza 4).

În privinţa însemnărilor din Etapa 2, W. Lawrence Neuman (1994) a formulat câteva recomandări:

- Faceţi însemnările cât mai curând posibil după fiecare convorbire şi nu vorbiţi cu altcineva până ce nu v-aţi notat observaţiile.
- Începeţi consemnarea fiecărei convorbiri pe o nouă pagină şi notaţi data şi ora.
- Folosiţi notiţele luate rapid doar ca ajutor temporar pentru memorie, scriind cuvinte sau termeni-cheie, sau primul şi ultimul lucru care au fost spuse.
- Lăsaţi spaţii mari pe margini, pentru a putea adăuga oricând alte însemnări. Întoarceţi-vă la o anumită notă şi adăugaţi ceea ce v-aţi amintit mai târziu.
- Consemnaţi faptele în ordinea în care s-au petrecut şi notaţi durata lor (de exemplu, aşteptare timp de 15 minute, o călătorie de o oră).
- Însemnările trebuie să fie cât mai concrete, bogate şi inteligibile posibil.
- Scrieţi cu multe paragrafe şi ghilimele. Ideal este să vă amintiţi exact cuvintele pe care le puneţi între ghilimele duble; folosiţi pentru parafraze ghilimele simple.
- Notaţi fleacurile rostite sau lucrurile mărunte care par să nu aibă vreo semnificaţie în acel moment; mai târziu ar putea să se dovedească importante.
- „Lăsaţi vorbele să curgă" şi scrieţi rapid, fără să vă sinchisiţi de ortografie sau de „ideile trăsnite".
- Nu renunţaţi niciodată total la însemnări în favoarea înregistrărilor pe bandă.
- Faceţi schiţe sau hărţi ale locului şi reprezentaţi mişcările dumneavoastră şi ale celorlalţi în timpul conversaţiei.
- Includeţi în însemnări propriile cuvinte şi sentimente. Emoţiile şi gândurile intime trebuie să fie înregistrate într-o secţiune separată.
- Evitaţi cuvintele care rezumă făcând evaluări. În loc de: „Chiuveta îţi întorcea stomacul pe dos" scrieţi: „Chiuveta avea pete de rugină şi arăta ca şi cum nu ar fi fost spălată de mult. În ea erau îngrămădite resturi de mâncare şi farfurii murdare ce păreau să stea acolo de mai multe zile".
- Recitiţi periodic însemnările şi notaţi ideile sugerate de recitire.
- Faceţi întotdeauna cel puţin o copie, depozitaţi însemnările într-un loc încuiat şi puneţi copiile în mai multe locuri, pentru a nu le pierde în caz de incendiu.

Etapa 3: Desfăşurarea convorbirii

Desfăşurarea convorbirii cuprinde activităţile specifice implicate în convorbirea însăşi. Este important să abordaţi această etapă hotărât să aflaţi punctele de vedere ale interlocutorilor. La aceasta vă vor ajuta talentul la intervievare, experienţa acumulată şi

tehnicile de intervievare, combinate, mai presus de toate, cu un respect real faţă de oameni. Nu uitaţi că, spre deosebire de convorbirile terapeutice, principalul scop al convorbirilor din cercetare este culegerea informaţiilor. Ele pot să aducă în zona conştientului zone noi atât pentru dumneavoastră, cât şi pentru interlocutori, şi pot provoca schimbări.

În conducerea unei convorbiri din cercetarea calitativă trebuie să fie îndeplinite patru sarcini cruciale: (1) angrenarea, (2) angajarea, (3) conducerea convorbirii şi (4) încheierea.

Sarcina 3a: Angrenarea

În îndeplinirea acestei sarcini trebuie să aveţi în vedere două aspecte: (1) crearea unei relaţii sau a unui parteneriat în cercetare şi (2) câştigarea încrederii şi crearea unui raport armonios. Nu trebuie să le pierdeţi din vedere nici în restul convorbirii, însă la început ele reprezintă un obiectiv prioritar. După părerea lui Robert Weiss (1994), relaţia de parteneriat între cel care conduce convorbirea şi interlocutor implică mai multe elemente:

- Cel care conduce convorbirea şi interlocutorul conlucrează la producerea informaţiilor relevante pentru studiu.
- Cel care conduce convorbirea defineşte (în mod mai mult sau mai puţin structurat) zonele ce vor fi discutate; interlocutorul oferă informaţiile din zonele indicate.
- Scopul întrebărilor puse de cel care conduce convorbirea este întotdeauna legat nemijlocit de studiu; interlocutorul îl consideră pe cel care conduce convorbirea un investigator privilegiat şi poate oferi informaţii ce nu sunt, în general, disponibile.
- Cel care conduce convorbirea respectă integritatea interlocutorului şi, prin urmare, nu-i pune la îndoială valoarea personală, motivaţiile şi opţiunile.
- Cel care conduce convorbirea face tot ce îi stă în putinţă pentru a evita ca interlocutorul să fie afectat în vreun fel de participarea la convorbire.

Câştigarea încrederii se produce la începutul convorbirii, când arătaţi cine sunteţi şi care sunt motivele pentru care aţi solicitat convorbirea. În ceea ce ne priveşte, am vorbit despre experienţa pe care o avem în consilierea femeilor bătute şi despre dorinţa noastră de a afla mai multe despre ceea ce trebuie să facă ele pentru a-şi duce mai departe viaţa. Crearea unui raport armonios este legată de capacitatea de a-i face pe interlocutori să se simtă în largul lor. Cel mai simplu mod de a realiza acest lucru este să le descrieţi ce se va petrece, să le spuneţi ce anume aşteptaţi de la ei şi să-i invitaţi să vi se alăture în acest proces.

Noi am constatat că o modalitate de a consolida contactul cu interlocutorii, la începutul studiului, a fost exprimarea interesului nostru faţă de învăţămintele pe care le-au tras din acea experienţă, arătând că şi altor femei le pot fi de folos cunoştinţele dobândite de ei. O astfel de invitaţie deschide calea către îndeplinirea sarcinii angajării.

Sarcina 3b: Angajarea

Această sarcină implică obţinerea angajamentului interlocutorului de a se implica în convorbire într-un mod serios. Este mai mult decât un simplu acord pentru convorbirea

însăşi. El reprezintă faptul că interlocutorul înţelege scopul convorbirii şi că acceptă să lucreze în condiţiile în care se desfăşoară ea. Pentru a încuraja această atitudine, puteţi oferi interlocutorilor potenţiali o schiţă sau un program, fie verbal, fie în scris. Li se poate da şi o copie după schema convorbirii, indicându-le întrebările ce li se vor pune.

Aşa cum am arătat în Sarcina 1c, angajarea include obţinerea consimţământului scris deplin conştient, care reprezintă recunoaşterea şi acceptarea mutuală a considerentelor deontologice şi a implicaţiilor studiului efectuat. De obicei, angrenarea şi angajarea se produc simultan la începutul convorbirii şi precedă desfăşurarea ei efectivă.

Sarcina 3c : Conducerea convorbirii

În timpul convorbirii, sarcina dumneavoastră este să dirijaţi interlocutorul către subiectele vizate de studiu. De cele mai multe ori, veţi avea nevoie ca interlocutorul să descrie foarte detaliat o situaţie sau o trăire specifică, înfăţişându-vă cele petrecute din propriul unghi de vedere. Nu uitaţi că mulţi interlocutori tind, la început, să prefere (sau tind să creadă că asta aşteptaţi de la ei) relatări generale, nu situaţii reale. Prin urmare, trebuie să le cereţi suficient de clar să vă povestească propriile trăiri şi acţiuni. De exemplu :

Puteţi să-mi povestiţi, de la cap la coadă, cum a fost ultima oară când vi s-a întâmplat _____ ?

Sau :

Vă amintiţi un anumit incident care s-a petrecut atunci când v-aţi simţit (aţi acţionat sau aţi gândit) în acel fel ?

Dacă vă temeţi că o anumită situaţie nu este tipică sau reprezentativă pentru fenomenul respectiv, întrebaţi :

Incidentul produs de această dată este diferit faţă de celelalte ? Dacă da, în ce fel ?

Există două considerente speciale asociate cu sarcina de a conduce o convorbire : (1) dinamica interviului şi (2) tipurile de întrebări.

Dinamica interviului. Aşa cum presupunem că vă este deja limpede, o convorbire implică o interacţiune între cel care conduce convorbirea (cercetătorul) şi interlocutor (participantul la cercetare). În orice convorbire se poate recurge la anumite „ponturi" ce pot stimula dinamica interviului şi, prin urmare, îmbunătăţesc relaţia de parteneriat în cercetare.

- *Pontul 1.* Atunci când începeţi convorbirea, este bine să-l invitaţi pe interlocutor să-şi descrie trăirile sau activităţile din prezent care nu implică lucruri discutabile, pentru a ajuta la crearea unui raport armonios şi pentru a stabili puncte de referinţă pentru alte întrebări. În general, interlocutorilor le este mai uşor să abordeze subiectul experienţelor din prezent. Ele deschid calea către cercetarea trecutului şi a viitorului, care necesită o altă stare de spirit.
- *Pontul 2.* Este bine să întrebaţi cât mai puţin despre aspecte legate de mediul sociocultural şi cu caracter demografic. Pentru cei mai mulţi dintre oameni, întrebările

de acest gen sunt plicticoase şi nestimulante. Se recomandă să culegeţi acest gen de informaţii spre sfârşitul unei convorbiri, nu la începutul ei. Solicitarea unor informaţii demografice la început impune o tonalitate nepotrivită şi transmite un mesaj incorect atât despre scopul convorbirii, cât şi despre contribuţia şi gradul de implicare pe care le aşteptaţi de la interlocutor. Le puteţi cere interlocutorilor să înscrie aceste date pe un formular înainte de întâlnire sau le puteţi pune întrebările respective după ce aţi încheiat convorbirea.

- *Pontul 3.* Este bine să vă obişnuiţi să puneţi întrebări deschise, neutre (ce nu exprimă o judecată de valoare), formulate într-un limbaj cu care interlocutorii sunt familiarizaţi şi la care se pot raporta cu uşurinţă. Încercaţi să folosiţi unele cuvinte din contextul lor, astfel încât să se creeze senzaţia că înţelesurile sunt împărtăşite de toţi cei ce reprezintă parteneriatul în convorbire.
- *Pontul 4.* Întrebările trebuie să fie puse pe rând şi fiecare trebuie să conţină o singură idee, pentru a nu-i zăpăci pe interlocutori. Altfel, ei vor răspunde doar la ultima întrebare pe care au auzit-o sau la cea care li se pare mai uşoară.
- *Pontul 5.* Este important să găsiţi modalităţi de a arăta că ascultaţi cu atenţie. Folosirea unor scurte semnale verbale arată că sunteţi interesat de relatare şi că o urmăriţi cu atenţie. Puneţi din când în când întrebări lămuritoare şi folosiţi formule neutre, însă încurajatoare, care vă vor oferi un feedback al desfăşurării convorbirii.
- *Pontul 6.* Trebuie să le acordaţi interlocutorilor suficient timp să-şi adune gândurile şi să răspundă la întrebări. Găsiţi modalităţi de a-i direcţiona cu blândeţe şi respect către celelalte zone-ţintă din studiul dumneavoastră, pentru a profita la maxim de timpul disponibil. Aceasta include precauţie în folosirea întrebărilor de tipul „de ce", deoarece ele tind să implice schema cauză – efect şi pot să-i facă pe interlocutori să se simtă vizaţi şi să adopte o atitudine defensivă. Dacă doriţi să înţelegeţi de ce s-a petrecut un anumit lucru, încercaţi să o faceţi prin întrebări de tipul „ce anume".
- *Pontul 7.* În convorbirile de grup nu pierdeţi din vedere faptul că nu este o şedinţă de rezolvare a problemelor sau o discuţie în grup *per se*, ci o convorbire care are un scop precis, culegerea de informaţii. Nu este nevoie ca grupul să ajungă la consens, deoarece sarcinile esenţiale implică obţinerea unor puncte de vedere diferite asupra unei anumite situaţii sau fenomen. Fiţi cât mai inventiv în găsirea modalităţilor prin care să-i faceţi pe toţi membrii grupului să se implice, inclusiv tratarea cu tact a celor care s-ar putea să domine convorbirea în grup.
- *Pontul 8.* Când conduceţi o convorbire, trebuie să fiţi atent la propriile norme culturale şi să respectaţi normele culturale, valorile, credinţele şi stilurile cognitive ale celorlalţi. Fiţi atent la cursul convorbirii şi la dinamica ei, astfel încât să puteţi corecta erorile şi să păstraţi armonia.
- *Pontul 9.* Citiţi lucrări despre intervievare, care vă ajută să vă îmbunătăţiţi cunoştinţele şi tehnicile.
- *Pontul 10.* Exersaţi împreună cu colegii de facultate, folosind interpretarea de roluri.

Dacă atunci când conduceţi o convorbire verificaţi rapid împreună cu interlocutorii felul în care aceştia percep desfăşurarea convorbirii şi aveţi în minte sugestiile de mai sus, sunt mari şanse să obţineţi informaţii utile şi semnificative pentru studiul pe care îl efectuaţi.

TIPURILE DE ÎNTREBĂRI. Mulţi dintre cei care conduc prima dată o convorbire din cercetarea calitativă sunt convinşi că, dacă reuşesc să pună „întrebarea cea bună", un soi de vrajă îl va face pe interlocutor să dea „răspunsul perfect". Chiar dacă experienţa de conducere a interviurilor vă va ajuta să formulaţi întrebări inspirate, cel mai important lucru este să stabiliţi un raport armonios cu interlocutorul şi să fiţi foarte atent la dinamica procesului de intervievare. Mulţi dintre interlocutori urmează o cale ocolită atunci când dezvăluie informaţii, şi nu întrebarea însăşi este cea care îi face să procedeze aşa. Adesea, convorbirea este o parte dintr-un proces de cunoaştere nu doar pentru cel care o conduce, ci şi pentru interlocutor. De fapt, s-ar putea să fie prima oară când el şi-a pus ordine în gândurile despre un anumit subiect şi le-a rostit. S-ar putea ca amintirea anumitor evenimente să-i stârnească emoţii profunde.

Sunt multe felurile în care se pot pune întrebări pertinente. De fapt, orice întrebare este pertinentă dacă îl dirijează cu delicateţe pe interlocutor spre dezvăluirea acelor informaţii şi genuri de detalii cerute de studiu. Michael Q. Patton (1990) afirmă că unele dintre dimensiunile variate ale experienţei interlocutorilor pe care le puteţi sonda prin intermediul întrebărilor sunt cele de mai jos, fiecare dintre ele putând să fie din trecut, prezent sau viitor:

- Experienţă/comportament – acţiunile, comportamentele, activităţile, trăirile cuiva. (De exemplu: „Ce aţi făcut după ce soţul v-a ameninţat că vă răpeşte copilul? Cum v-aţi simţit când aţi auzit acea ameninţare?".)
- Păreri/valori – modul în care cineva interpretează o situaţie, ce crede despre ea. (De exemplu: „Ştiind ce ştiţi acum, cum vă explicaţi agresiunea pe care aţi suferit-o? Ce aţi putea spune femeilor din adăpost despre problemele pe care le implică părăsirea unui partener agresiv?".)
- Sentimente/emoţii – sentimente, emoţii ca reacţie la trăiri şi gânduri intime. (De exemplu: „Ce aţi simţit atunci când fostul prieten v-a trimis un buchet de trandafiri şi v-a implorat să vă împăcaţi cu el? Credeţi că relaţia merită să fie reluată?".)
- Cunoştinţe/fapte – ceea ce consideră cineva că este real şi informaţiile reale pe care le deţine. (De exemplu: „Ce aţi învăţat despre ciclul violenţei atunci când aţi participat la şedinţele grupului de sprijin din cadrul adăpostului?".)
- Pe plan senzorial – captează felul în care percepe cineva cele văzute, atinse, gustate, mirosite sau auzite. (De exemplu: „Cum percepeţi traiul în noua locuinţă?")
- Mediul sociocultural/aspecte demografice – informaţiile obişnuite despre caracteristicile personale: vârsta, nivelul de pregătire, ocupaţia actuală etc. (de exemplu: „Când v-aţi născut? Lucraţi în afara casei?").

Punerea unor întrebări „dure" implică pătrunderea în zone sensibile sau dureroase şi necesită un anumit nivel de competenţă. În acest moment îşi arată roadele atenţia acordată anterior stabilirii unui raport armonios şi construirii unei relaţii solide. În primul rând, trebuie să fiţi convins că obiectivul studiului vă justifică nevoia de a cunoaşte şi vă dă permisiunea să puneţi anumite întrebări. Aşa cum am menţionat anterior, în cazul studiului nostru a fost evident faptul că amintirea sau mărturisirea multora dintre aspectele potenţial importante puteau fi neplăcute, printre acestea numărându-se durerea produsă de ruperea unei relaţii de lungă durată, teama, nivelul scăzut al respectului de sine şi disperarea.

Cu toate acestea, pentru a înţelege care sunt necesităţile femeilor aflate în situaţia respectivă, a trebuit să cunoaştem bine măsura în care au avut de înfruntat aceste greutăţi. Se recomandă să identificaţi dinainte întrebările potenţial „dure" şi să exersaţi cele mai potrivite căi de a le prezenta în mod ferm. Dacă nu credeţi în studiul pe care îl efectuaţi, veţi transmite interlocutorului propriile ezitări, nesiguranţă şi jenă atunci când puneţi întrebări „dure".

În al doilea rând, trebuie să le spuneţi limpede interlocutorilor de ce vă veţi aventura pe un teren potenţial dificil, astfel încât să-i convingeţi că aveţi nevoie să ştiţi acele lucruri. Convingerea lor că aceste întrebări, chiar dacă sunt grele, merită un răspuns reflectă în mod nemijlocit capacitatea dumneavoastră de a-i pregăti pentru convorbire şi dezinvoltura cu care îi întrebaţi. O idee bună este ca înainte de a pune o întrebare grea să rostiţi o formulă de genul „Acesta ar putea fi un subiect dureros... sau „Cu riscul de a vă părea indiscret, aţi fi de acord să-mi spuneţi despre..." sau „Mi-ar fi de mare folos să aflu cum aţi ajuns să apelaţi la adăpost".

Desigur, în orice punct al interviului şi conform standardelor deontologice, interlocutorul poate refuza să răspundă la o anumită întrebare. Totuşi, interlocutorii acceptă, adesea, să răspundă la cele mai multe dintre întrebări dacă s-a stabilit raportul corect, dacă momentul este bine ales şi dacă formularea întrebării este inspirată.

Pentru a vă da o idee despre modul în care trebuie să se desfăşoare o convorbire, am inclus un extras din studiul nostru. În acest exemplu, interlocutoarea a vorbit foarte deschis despre relaţiile cu prietenul ei violent. Am avut multă grijă să nu-i dăm sugestii şi să nu punem des întrebări, pentru ca ea să-şi urmeze liber relatarea.

Conducătorul convorbirii: Acum, că am trecut peste formalităţile deontologice, permiteţi-mi să vă spun cât de recunoscător vă sunt pentru că v-aţi făcut timp să-mi vorbiţi despre experienţa dumneavoastră după plecarea din centrul de primire.

Joy: Nu am decât lucruri frumoase de spus despre acel loc. Era atât de tihnit acolo, mă înţelegeţi, nu ai de ce să te temi, nu trebuie să-ţi mai faci griji. Ştii că îţi sunt copiii în siguranţă şi aşa mai departe (pauză) şi că eşti în siguranţă. Şi consilierii mi-au fost de mare folos. Da, mi-a plăcut tare mult locul acela. Era a doua oară că ajungeam acolo. Ca toanta, m-am încurcat iar cu el. Mi-am zis să mai încerc o dată, de dragul fetiţei. Da, zău aşa... Tare mi-a mai plăcut locul acela, a fost grozav.

Conducătorul convorbirii: E plăcut să auzi aşa ceva.

Joy: Erau oameni drăguţi. Şi celelalte femei primite acolo – se ajută unele pe altele în multe feluri. Dacă eşti tristă sau îţi dă de furcă unul dintre copii, sau cine ştie ce altceva – sar toate să te ajute. E tare bine aşa.

Conducătorul convorbirii: Când ai stat prima dată acolo?

Joy: A fost anul trecut, am mers acolo în aprilie. Pe atunci eram în şapte luni. Şi am stat toate cele 21 de zile, perioada completă cât ţi se permite să stai.

Conducătorul convorbirii: Deci s-ar zice că ai o părere bună despre centrul de primire.

Joy: Sigur că da. Primul lucru la care m-am gândit când am început să... prietenul meu nu se ţinuse de cuvânt că nu mai bea, că se duce la A.A.*, că o să mergem împreună

---

* *Alcoholics Anonymous*® – asociaţie creată în SUA în anii '50, ai cărei membri îşi unesc forţele pentru a rezolva problema lor comună, ajutându-i pe cei din afara asociaţiei (n.t.).

la un consilier familial şi tot tacâmul, aşa că am avut un scandal monstru în faţa tuturor care erau la acel târg, şi el îmi smucea bebeluşul din braţe şi era beat criţă. Nu ştiu dacă chiar i-a făcut rău copilaşului, mă înţelegeţi, dar e limpede că ar fi putut să-i facă. Iar după aceea l-a izbit cu căruciorul pe băieţelul meu şi asta a pus capac. Nu se poate controla când e beat, şi primul lucru care mi-a venit în minte a fost centrul de primire. Am chemat şi poliţiştii, ca să mă apere de el, şi ei l-au dus de acolo şi m-au ajutat să mă urc în autobuz fără probleme. Da, primul loc la care m-am gândit a fost centrul de primire.

Conducătorul convorbirii: Aşa că aţi mers cu autobuzul până acolo?

Joy: Da, a trebuit să iau apoi alt autobuz. Poliţiştii erau de serviciu, nu m-au putut însoţi până la capăt. Au avut grijă să pot pleca fără probleme de la târg.

Conducătorul convorbirii: S-a înregistrat o plângere?

Joy: Nu, nu era un caz de condamnare. Pentru că nu ne bătea, de fapt, dar a înşfăcat bebeluşul, m-a ameninţat – m-a ameninţat arătându-mi pumnul. Nu m-a pocnit, dar m-a ameninţat. Şi l-a izbit cu căruciorul pe băieţel, dar zic că asta o fi fost pentru că era beat şi turbat, aşa că, într-un fel, a fost intenţionat, iar în alt fel se poate să fi fost şi un accident. Nu pot suporta trasul la măsea. Eu nu sunt băutoare, aşa că nu mă împac deloc cu asta.

Conducătorul convorbirii: Da, asta complică şi mai mult lucrurile...

Joy: Trasul la măsea a pus capac la toate. Omul a distrus casa noastră şi două apartamente – peste tot lucruri făcute fărâme, găuri în pereţi, uşi smulse din ţâţâni, tot soiul de chestii de-astea. Zău aşa, după prima perioadă la centrul de primire mă gândeam să-l las în plata Domnului, chiar dacă eram gravidă. Apoi am stat de vorbă. Nu l-am sunat multă vreme, dar el mă tot suna la birou şi tot venea pe la birou, mă-nţelegeţi, zicând: „Vreau să limpezim lucrurile". Era minunat, credeam ce spune, aveam încredere în el şi, când am zis în sfârşit: „Bine, mă întorc", chiar s-a ţinut de cuvânt o vreme. Şi pe urmă a început să-şi calce promisiunile. Şi a început să bea pe furiş. Şi a fost tot mai rău... problemele, ciocnirile au fost tot mai dure şi n-am mai putut răbda. Ultimul scandal, la târg, pentru că îşi dorea cu tot dinadinsul un puşcoci, o puşcă mică, cioplită, care trage cu elastice...

Conducătorul convorbirii: Cred că glumiţi!

Joy: Ce motiv stupid ca să explodezi! Mai întâi am zis: „Bine, dar nu ţi-o iau azi, ţi-o iau vineri, când mă întorc". Domnul a fost indignat. Iar atunci când am acceptat să-i cumpăr puşca, domnul iar a fost indignat. Îmi reproşa că m-am răzgândit. Aşa că, oricum aş fi dat-o, tot prost nimeream. Şi toate astea insultându-mă şi zbierând în faţa tuturor celor de acolo. Îmi crăpa obrazul de ruşine. N-am putut cu nici un chip să-l stăpânesc. Nu puteam să-i vorbesc, nu puteam nici măcar să-l potolesc un pic, aşa că am plecat, iar el l-a izbit cu căruciorul pe băieţelul meu, şi asta a fost ultima picătură... Mă săturasem până peste cap. Nu voiam să mai trec vreodată prin aşa clipe. Mi-e mai bine singură... cel mai bine este să nu mai am nimic de-a face cu el. Poate să-şi vadă fetiţa când vrea, mă-nţelegeţi, noi trei ne trăim viaţa noastră, şi el pe-a lui. Să-şi viziteze fetiţa când vrea. Cu condiţia ca întâi să telefoneze. Şi i-am spus să fie treaz când vine. N-am de gând să-l primesc în casă – dacă e beat, nu-i calcă piciorul în casă.

Conducătorul convorbirii: Şi cum a mers acest aranjament până acum?

Joy: Nu bea, dar tot ne războim când vine. Presupun că n-ar fi atât de rău dacă n-am avea fetiţa. Încă nu am făcut demersurile pentru custodie. Dar, ştiu şi eu... uneori mi se pare că ar trebui şi alteori că nu ar trebui, e greu de spus.

Conducătorul convorbirii: Deci nu este unul dintre lucrurile pe care trebuie să le faceţi neîntârziat...

Joy: Nu, nu m-a ameninţat de şase luni că mi-o ia pe Annie, aşa că... e frumos din partea lui (Annie răstoarnă un pahar, Joy şterge pe jos şi îi schimbă scutecul).

Conducătorul convorbirii: Cum vă descurcaţi cu banii?

Joy: Primesc ajutor social... e destul de greu când nu ai decât 800 de dolari pe lună, dar ne descurcăm noi. Anul acesta mi-am făcut o grădină de legume. Lucrez cu program redus joia şi vinerea. Nu stau mult la serviciu... vinerea poate fi mai lung programul, depinde cum merge treaba...

Sarcina 3d: Încheierea

Considerentul principal al acestei sarcini este terminarea convorbirii într-un moment adecvat. Modul în care încheiaţi o convorbire trebuie să fie la fel de bine gândit ca şi etapele şi sarcinile precedente din procesul de intervievare. El implică desprinderea făcută cu delicateţe şi respect dintr-o convorbire care se poate să fi fost foarte intensă pentru toţi cei implicaţi - inclusiv dumneavoastră. Când timpul prevăzut pentru convorbire se apropie de sfârşit, este bine să semnalaţi acest lucru cam cu zece minute înainte de limită. Apoi puteţi întreba dacă interlocutorul mai doreşte să împărtăşească ceva.

Încheierea convorbirii poate fi făcută printr-un rezumat al zonelor ce au fost acoperite. Arătaţi din nou în ce fel se încadrează în studiul dumneavoastră aceste informaţii şi treceţi în revistă considerentele deontologice, cum ar fi caracterul confidenţial, pe care l-am menţionat mai devreme.

Dacă este posibil şi potrivit, daţi-le interlocutorilor ocazia să vă ofere ulterior informaţii suplimentare în formă scrisă. În funcţie de tipul de convorbire ales, lăsaţi-i să parcurgă însemnările transcrise. Aceasta este una dintre modalităţile de a vă asigura că i-aţi auzit bine şi că le-aţi consemnat exact gândurile, sentimentele şi înţelesurile. În unele cazuri se recomandă să le daţi câte o copie, pentru propria informare.

Când încheiaţi o convorbire, puteţi pregăti convorbirile următoare. De asemenea, este bine să le solicitaţi un feedback al felului în care le-a părut lor convorbirea, precum şi sugestiile pe care ar dori să vi le ofere pentru a vă ajuta să pregătiţi convorbirea următoare, cu alt interlocutor. În orice caz, gândiţi-vă foarte serios la feedback-ul oferit de ei. Dacă este cazul, împărtăşiţi-vă propriile gânduri. Femeile din studiul nostru au semnalat adesea că le-a bucurat ocazia de a vorbi despre cele realizate după părăsirea adăpostului.

Nu uitaţi să le mulţumiţi pentru timpul acordat, pentru bunăvoinţa de a participa la studiul dumneavoastră şi pentru informaţiile pe care vi le-au împărtăşit. Arătaţi-le din nou modul în care aceste informaţii vor fi folosite mai departe în acel studiu (în cazul în care vor fi folosite) şi spuneţi-le cum pot să vă contacteze în cazul în care au de pus vreo întrebare.

Intră în sarcinile dumneavoastră să depistaţi orice alte probleme sau nevoi pe care le-ar putea avea (de exemplu, legate de serviciile medicale, psihologice sau sociale),

ieşite la lumină în timpul convorbirii şi care necesită o intervenţie imediată. Îndemnaţi-le să se îngrijească de rezolvarea lor sau vedeţi dacă le puteţi ajuta orientându-le către resursele corespunzătoare. De exemplu, noi am îndemnat-o pe o femeie tulburată de telefonul primit de la prietenul ei să-l sune chiar în acea zi pe sociopsihologul din unitatea de informare în domeniul asistenţei sociale de care aparţinea. În acelaşi timp, trebuie să aveţi grijă să rămâneţi pe o poziţie adecvată şi deontologică. Este un gest frumos din partea dumneavoastră ca după convorbire să trimiteţi o scurtă scrisoare de mulţumire.

Având în vedere faptul că intervievarea este un proces atât de intens, puteţi fi ispitit să amânaţi reflecţia şi însemnările legate de convorbiri şi de propriile reacţii. Totuşi, este de maximă importanţă să folosiţi momentele imediat ulterioare fiecărei convorbiri pentru a îndeplini aceste sarcini.

Etapa 4: Reflecţia asupra convorbirii

Reflecţia este o activitate ce trebuie efectuată în toate studiile calitative şi mai ales în faza de culegere a informaţiilor. Ea implică revederea şi analizarea procesului convorbirii, pe măsură ce acesta se desfăşoară. Reflecţia vă insuflă hotărârile pe care trebuie să le luaţi în fiecare etapă. Ea este cea care dă cercetării calitative forţa şi caracterul ei unic, garantându-i, în acelaşi timp, rigurozitatea metodologică. De asemenea, datorită ei, celor care au făcut cercetare calitativă li se pare adesea că acest proces este extrem de intens.

În ceea ce priveşte intervievarea, activitatea reflexivă implică revederea deliberată, analiza şi luarea de decizii în cursul fiecărei etape şi sarcini, precum şi consemnarea lor atentă şi completă într-un jurnal personal, care însoţeşte transcrierile şi însemnările. Culegerea şi analizarea informaţiilor sunt, prin urmare, simultane. Acest lucru necesită implicare intensă, planificare eficientă şi flexibilitate, pentru a se armoniza cu natura relativ lipsită de constrângeri a studiului.

Informaţiile consemnate în jurnalul personal includ presimţiri, reacţii, întrebări, autoanalize, înclinaţii, impresii despre tiparele care încep să se profileze, idei despre conexiuni cu alte cunoştinţe, decizii despre paşii următori şi motivele acestor decizii. Trebuie să distingeţi întotdeauna cu precizie propriile reflecţii de informaţiile provenite din convorbiri; aceasta se face, adesea, folosind simboluri speciale, împărţind în două sau trei secţiuni paginile pe care faceţi însemnările despre convorbire şi ţinând un jurnal separat pentru documentarea personală a procesului.

Fără reflecţie şi analiză în timpul culegerii informaţiilor, studiul dumneavoastră poate fi imprecis, redundant şi sufocat de o avalanşă de date. Combinate cu informaţiile provenite din convorbiri, reflecţiile dumneavoastră vor asigura baza solidă a analizelor ulterioare mai profunde.

Există două sarcini-cheie asociate cu etapa de reflecţie asupra convorbirilor din cercetarea calitativă: (1) reflecţia în timpul acţiunii şi (2) reflecţia asupra acţiunii. Adesea, ele interacţionează intens şi se suprapun.

Sarcina 4a : Reflecţia în timpul acţiunii

Reflecţia în timpul acţiunii din intervievarea calitativă cere din partea dumneavoastră capacitatea de a vă dezvolta o latură de observator-evaluator, care să acţioneze în momentele în care planificaţi convorbirea, o conduceţi şi o înregistraţi.

Pentru a reflecta corect în timpul acţiunii, trebuie să nu vă permiteţi nici o clipă de rătăcire a gândurilor şi să fiţi deschis la procesul în desfăşurare. Astfel, veţi putea controla ceea ce se întâmplă atât cu dumneavoastră, cât şi cu ceilalţi, cântărind strategiile, planurile sau presupunerile şi stabilind necesitatea, timpul şi modul de transpunere în fapt a anumitor acţiuni.

În timpul convorbirii, este de maximă importanţă reflecţia continuă asupra calităţii informaţiilor primite. Două întrebări ce vă pot ajuta să controlaţi această situaţie sunt:

- Această informaţie este cu adevărat necesară studiului?
- Informaţia este destul de bună ca să o pot folosi în studiu?

Aceste două întrebări stau la baza proceselor de luare a unor decizii în vreme ce dirijaţi fluxul convorbirii. Veţi întâlni cazuri în care interlocutorii vă dau informaţii care nu răspund direct la întrebările dumneavoastră sau sunt în afara subiectului. De exemplu, o femeie din studiul nostru ţinea morţiş să povestească despre amanta pe care a avut-o soţul ei cu mulţi ani înainte ca ea să-l părăsească. Întrucât nu prea vedeam cum ar putea această informaţie să ne facă să cunoaştem mai bine problemele cu care se confrunta interlocutoarea în prezent, am întrebat-o dacă acel adulter continua să aibă o influenţă asupra relaţiei ei cu fostul soţ. Ea a trecut imediat la un aspect prezent în studiul nostru, faptul că sunt foarte dezagreabile momentele în care soţul vine să ia la el copiii, un subiect mai potrivit cu obiectivul proiectului nostru de cercetare.

Pe măsură ce reflectaţi în timpul acţiunii, veţi descoperi, poate, că este util să faceţi scurte însemnări personale, în cazul în care condiţiile v-o permit. De exemplu, conducând o convorbire liberă, vă puteţi nota o întrebare importantă, dar posibil riscantă, ce a apărut în discuţie şi aţi dori să o puneţi mai târziu, dacă prindeţi un moment potrivit. Puteţi nota propria reacţie la modul în care aţi formulat o întrebare sau impactul pe care îl au asupra dumneavoastră comentariile unui interlocutor sau întrebările pe care vi le-a pus el/ea.

Sarcina 4b : Reflecţia asupra acţiunii

Reflecţia asupra acţiunii este procesul prin care revedeţi acţiunile efectuate, precum şi presupunerile de la baza lor. Dacă vă planificaţi să reflectaţi asupra acţiunilor la anumite intervale ale procesului de intervievare, veţi obţine o profunzime şi o perspectivă extrem de utile studiului efectuat.

Dăm aici câteva exemple de întrebări pe care le puteţi pune atunci când reflectaţi asupra acţiunii:

- Datele pe care le obţin sunt relevante pentru studiul meu?
- Convorbirea aceasta a fost prea standardizată?

- Ce ar trebui să fac pentru a obţine informaţii mai profunde despre un tipar care pare să se profileze?
- Oare interlocutorul ascunde ceva – şi ce ar trebui să fac, în acest caz?
- Care este impactul pe care l-ar putea avea asupra studiului efectuat sau a interlocutorului rasa, statutul social, sexul, apartenenţa etnică sau convingerile politice pe care le am?
- Ceea ce a spus interlocutorul sună oare sincer – nu cumva a vrut doar să-mi facă pe plac, să se pună în valoare, să idealizeze o situaţie sau să dea un anumit curs întrevederii?
- De ce mă simt atât de tensionat după această convorbire?
- Ce am presupus atunci când i-am pus interlocutorului o anumită întrebare?

Reflecţia asupra acţiunii se poate face imediat după o acţiune, suprapunându-se şi interacţionând cu reflecţia în timpul acţiunii. Un exemplu este atunci când puneţi întrebarea dură sau riscantă identificată în convorbire prin intermediul reflecţiei în timpul acţiunii, apoi vă întoarceţi şi revedeţi ce s-a petrecut cu dumneavoastră şi cu interlocutorul ca rezultat al acţiunii de a pune acea întrebare. De asemenea, reflecţia asupra acţiunii este necesară şi importantă pentru studiu atunci când aveţi timp să vă exploraţi mai amănunţit gândurile.

Un moment important pentru reflecţia asupra acţiunii este imediat după fiecare interacţiune cu un interlocutor sau cu acele persoane care controlează accesul la subiecţi (*gatekeepers*). Printre celelalte momente se numără cel în care scrieţi în jurnalul personal, după discuţiile cu cei care vă îndrumă în cercetare sau cu colegii. Trebuie să aveţi permanent la dumneavoastră hârtie sau o agendă electronică, ca să notaţi rapid ideile care vă vin, de multe ori, în cele mai neaşteptate momente şi locuri!

Etapa 5: Încheierea procesului

Stabilirea momentului în care credeţi că aţi strâns suficiente convorbiri pentru a satisface nevoile studiului se bazează pe reflecţiile şi analizele efectuate pe parcurs, precum şi pe nişte parametri faptici, cum ar fi timpul disponibil pentru intervievarea altor persoane. Pe măsură ce se apropie de sfârşit această fază a studiului, veţi descoperi că sunteţi mai preocupat de verificarea şi asimilarea celor aflate, şi mai puţin de găsirea altor informaţii. În studiul nostru, am observat că, după nouă convorbiri, nu a mai apărut nici o temă nouă. Întrucât mai stabiliserăm câteva convorbiri, le-am efectuat şi pe ele, dar nu au făcut altceva decât să ne confirme ideea că temele principale fuseseră deja identificate. În acest moment, am decis să oprim procesul de intervievare. Yvonna Lincoln şi Egon Guba (1985) oferă câteva indicaţii pentru luarea hotărârii de a încheia culegerea informaţiilor:

- Aţi epuizat toate resursele (de exemplu, timpul şi bugetul alocate, termenul de valabilitate a accesului).
- Au fost acoperite toate categoriile de informaţii vizate.
- Elementele care apar cu regularitate, suprapunerile, posibilele tipare şi repetările informaţiilor sunt din ce în ce mai frecvente.
- Încep să fie culese informaţii ce nu au legătură cu obiectivul principal al studiului.

Înainte de a lua decizia de sistare a intervievării, trebuie să vă asiguraţi că informaţiile deja culese sunt complete, au logică şi sunt lizibile, audibile sau vizibile. Completaţi toate lacunele. Toate acestea vă dau garanţia că informaţiile se pretează unei analize mai profunde şi mai amănunţite (Faza 3).

Rezumat

Convorbirile reprezintă una dintre modalităţile principale de culegere a informaţiilor din perspectiva altor persoane. Am încercat să vă oferim informaţii concrete despre modul în care trebuie să parcurgeţi procesul de culegere a informaţiilor din convorbiri. Trebuie să faceţi acest lucru cu respect şi atenţie, ţinând cont de normele deontologice. Am descris diferitele tipuri de convorbiri, etapele-cheie şi sarcinile asociate fiecăreia dintre ele. Am subliniat faptul că aceste activităţi se pot produce simultan, recursiv sau secvenţial, corespunzând naturii relativ lipsite de constrângeri şi organice a procesului cercetării calitative. După ce aţi strâns toate informaţiile necesare din convorbiri, trebuie să le analizaţi în mod sistematic – acesta este subiectul Fazei 3, care urmează.

Bibliografie comentată

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences* (capitolul 2), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA. Acest capitol descrie concepte utile, cum sunt tipurile de convorbiri, tipurile de întrebări şi problemele uzuale. În a doua jumătate a capitolului, Berg face o paralelă între cel care conduce convorbirea ca actor, regizor şi coregraf, descriind modul în care „se pune pe roate spectacolul". În cadrul metaforei teatrului, el oferă numeroase sugestii utile pentru rezolvarea problemelor ce apar de obicei în convorbirile din cercetare.

Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner D. şi McCormack-Steinmetz, A. (1991), *Doing qualitative research: Circles within circles* (capitolul 3), Falmer Press, New York. Autorii fac o prezentare scurtă şi instructivă a intervievării, într-un capitol înţesat cu exemple ce întăresc numeroasele idei utile oferite. După descrierea convorbirilor oficiale şi neoficiale, autorii sugerează o serie de întrebări care să-i ajute pe cercetători la planificarea convorbirilor.

Întrebările pe care trebuie să le aibă în vedere cercetătorul includ: „Ce ştiu despre interlocutor?", „Cum obţin accesul la el?", „Cum încep să pun întrebări?" şi „Cum închei convorbirea?". Acest capitol se ocupă şi de aspectele pragmatice, cum sunt strategiile prin care cercetătorul rămâne în armonie cu interlocutorul şi evită explorările improprii sau indiscreţiile.

Alt obiectiv este modul de punere a întrebărilor într-o convorbire. Ely susţine că cercetătorii trebuie să fie atenţi la ritmul, forma şi impactul întrebărilor. Sunt comentate, de asemenea, tipurile de întrebări folosite în cercetarea calitativă şi importanţa explorărilor prin care creşte calitatea informaţiilor obţinute.

Erlandson, D., Harris E., Skipper, B. şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods* (capitolul 5), Sage, Newbury Park, CA. După ce descriu scopurile

intervievării, Erlandson şi colaboratorii lui trec la discutarea soluţiilor pentru desfăşurarea cu succes a convorbirilor, printre care se numără formularea întrebărilor, ascultarea activă şi înregistrarea corectă. Cu toate că este succintă, discutarea aspectelor deontologice legate de intervievare este foarte utilă. Intervievarea este privită ca parteneriat; se subliniază importanţa respectului faţă de participanţi. Sunt tratate şi aspectele pragmatice implicate în pregătirea şi conducerea convorbirii, reliefându-se strategiile prin care puteţi atinge scopul convorbirii.

Fontana, A. şi Frey J. (1994), „Interviewing: The art of science", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 361-376. De mare interes pentru cercetători este descrierea detaliată din acest capitol a trei tipuri de convorbiri: standardizată, liberă şi în grup. Comentând aceste moduri de abordare clasice, autorii prezintă avantajele şi dezavantajele, precum şi competenţele necesare. Extrem de util este tabelul descriptiv al diferitelor tipuri de convorbiri.

Fontana şi Frey identifică şi rezumă apoi problemele cu care se poate confrunta cercetătorul în timpul convorbirii. Acestea sunt: (1) obţinerea accesului la comunitatea vizată, (2) înţelegerea limbii şi a culturii interlocutorilor, (3) stabilirea formulei prin care se prezintă interlocutorilor, (4) reperarea principalilor informatori, (5) câştigarea încrederii, (6) stabilirea unui raport armonios şi (7) culegerea materialelor primare.

În continuare, capitolul tratează trei tipuri de convorbire liberă – „bazată pe relatarea vieţii interlocutorului", „creativă" şi „postmodernă". Extrem de utile sunt comentariile autorilor despre problema sexului persoanelor implicate, recomandând cercetătorilor să nu piardă din vedere importanţa pe care o au sexul celui care conduce convorbirea şi cel al interlocutorului.

Secţiunea finală a capitolului se ocupă de alte elemente, cum ar fi tipul de convorbire care trebuie să fie ales, tehnicile specifice de intervievare, metodele de înregistrare şi interpretare, precum şi aspectele deontologice (cum sunt consimţământul deplin conştient, dreptul la respectarea vieţii personale şi protejarea împotriva efectelor nocive).

Unele aspecte deontologice sunt discutate amănunţit, inclusiv controversa legată de munca pe teren sub acoperire şi de gradul de implicare a cercetătorului în viaţa grupului studiat.

Glesne, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers: An introduction* (capitolul 4), Longman, White Plains, NY. Glesne şi Peshkin vizează atât convorbirile standardizate, cât şi pe cele deschise (nestandardizate). Prima secţiune a lucrării lor se ocupă de elaborarea unor „întrebări utile" şi oferă sugestii în această privinţă. În continuare, se ocupă de deciziile legate de locul de desfăşurare a convorbirilor, de durata lor şi de modul de înregistrare a informaţiilor.

Un aspect neobişnuit al lucrării lui Glesne şi Peshkin este prezentarea calităţilor necesare celui care conduce convorbirea pentru a avea succes: (1) să fie pregătit pentru convorbire, (2) să stabilească un raport armonios cu interlocutorul, (3) să fie pregătit să înveţe din desfăşurarea convorbirii, (4) să fie analitic şi să cântărească sensurile şi explicaţiile din informaţiile culese şi (5) să abordeze cu răbdare strădania de a îmbogăţi informaţiile strânse.

Secţiunea finală a capitolului se ocupă de câteva probleme tipice întâlnite în cursul convorbirilor: modul de tratare a celor care refuză să coopereze, modul de tratare a celor care vorbesc fără încetare şi asigurarea bunei funcţionări a echipamentelor.

Patton, M.Q. (1990), *Qualitative evaluation and research methods* (capitolul 7), Sage, Newbury Park, CA. Deosebit de importantă în acest capitol redactat de Patton este partea în care descrie trei tipuri de intervievare: (1) convorbirea bazată pe o discuţie informativă,

(2) modalitatea de abordare de tip „ghid de convorbire generală" şi (3) convorbirea standardizată deschisă. Patton reliefează comparativ avantajele şi dezavantajele fiecăreia, punând, în acelaşi timp, accentul pe trăsătura comună a celor trei modalităţi de abordare, şi anume „faptul că persoanele intervievate răspund cu propriile cuvinte, prin care exprimă propriile puncte de vedere".

Capitolul se ocupă în continuare de aspectele comune ale intervievării: (1) Ce tipuri de întrebări trebuie să fie puse? (2) În ce ordine trebuie să fie puse întrebările? (3) Cum trebuie să fie formulate întrebările? Discutarea acestor probleme se sprijină pe exemple foarte utile.

Unul dintre principalele merite ale lucrării lui Patton este secţiunea despre folosirea întrebărilor de tatonare şi a celor de urmărire a problemelor. El oferă cititorului definirea diferitelor tipuri de întrebări de tatonare, precum şi o demonstraţie limpede a faptului că folosirea lor este benefică intervievării. De asemenea, secţiunea care se ocupă de înregistrarea informaţiilor este pragmatică şi foarte utilă, în special comentariile despre înregistrarea pe bandă şi transcrierea convorbirilor.

Referinţe şi lecturi suplimentare

Berg, B.L. (1995), *Qualitative research methods for the social sciences* (ed. a II-a), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Bogdan, R.C. şi Biklen, S.K. (1982), *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Bogdan, R.C. şi Taylor, S.J. (1975), *Introduction to qualitative research methods: A phenomenological approach to the social sciences*, John Wiley, New York.

Brady, J. (1976), *The craft of interviewing*, Vintage Books, New York.

Cormier, W.H. şi Cormier, L.S. (1987), *Interviewing strategies for helpers*, Jones and Bartlett Publications, Boston, MA.

Crabtree, B., Yanoshik, M., Miller, W. şi O'Connor, P. (1993), „Selecting individual or group interviews", în D. Morgan (coord.), *Successful focus groups: Advancing the state of the art*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 137-149.

Denzin, N.K. şi Lincoln Y.S. (coord.) (1994), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Easterby-Smith, M., Thorpe, R. şi Lowe, A. (1991), *Management research: An introduction* (capitolul 5), Sage, Newbury Park, CA.

Fontana, A. şi Frey, James H. (1994), „Interviewing: The art of science", în N.K. Denzin şi Y.S. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 361-376.

Frey, J. şi Fontana, A. (1993), „The group interview in social research", în D. Morgan (coord.), *Successful focus groups: Advancing the state of the art*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 20-34.

Gilchrist, V. (1992), „Key informant interviews", în B. Crabtree şi W. Miller (coord.), *Doing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 70-92.

Gorden, R. (1992), *Basic interviewing skills*, F.E. Peacock, Itasca, IL.

Guba, E.G. şi Lincoln, Y.S. (1989), *Fourth generation evaluation*, Sage, Newbury Park, CA.

Hammersley, M. şi Atkinson, R. (1983), *Ethnography: Principles in practice*, Tavistock, Londra.

Kruger, R. (1994), *Focus groups : A practical guide for applied research*, Sage, Newbury Park, CA.
Lincoln, Y.S. şi Guba, E.G. (1985), *Naturalist inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.
McCracken, C. (1988), *The long interview*, Sage, Newbury Park, CA.
Merriam, S.B. (1988), *Case study research in education : A qualitative approach*, Jossey-Bass, San Francisco, CA.
Miller, W. şi Crabtree, B. (1992), „Depth interviewing : The long interview approach", în M. Stewart, F. Tudiver, M. Bass, E. Dunn şi P. Norton (coord.), *Tools for primary care research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 103-119.
Mishler, E.G. (1990), *Research interviewing*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
Morgan, D. (coord.) (1993), *Successful focus groups : Advancing the state of the art*, Sage, Newbury Park, CA.
Neuman, W.L. (1994), *Social research methods : Qualitative and quantitative approaches* (ed. a II-a), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.
Patton, M.Q. (1990), *Qualitative evaluation and research methods*, Sage, Newbury Park, CA.
Schatzman, L. şi Strauss, A. (1973), *Field research : Strategies for a natural sociology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
Schon, D. (1983), *The reflective practitioner : How professionals think in action*, Basic Books, New York.
Seidman, I. (1991), *Interviewing as qualitative research : A guide for researchers in education and the social sciences*, Teachers College Press, New York.
Shaffir, W.B., Stebbins, R.A. şi Turowetz, A. (1980), „Introduction", în W.B. Shaffir, R.A. Stebbins şi A. Turowetz (coord.), *Fieldwork experience*, St. Martin's Press, New York, pp. 3-22.
Spradley, J.P. (1979), *The ethnographic interview*, Holt, Rinehart & Winston, New York.
Stainback, S. şi Stainback, W. (1988), *Understanding and conducting qualitative research*, Kendall/Hunt, Dubuque, IA.
Weiss, R. (1994), *Learning from strangers*, Free Press, New York.
Werner, O. şi Schoepfle, G. (1987), *Systematic fieldwork : Foundations of ethnography and interviewing* (vol. 1), Sage, Newbury Park, CA.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Faza 3 : Analiza informaţiilor culese

Heather Coleman, Yvonne Unrau

Scopul analizării informaţiilor

Stabilirea cadrului iniţial

Etapa 1 : Pregătirea formei transcrise a informaţiilor / Etapa 2 : Elaborarea unui plan de analizare a informaţiilor / Etapa 3 : Codificarea la primul nivel / Etapa 4 : Codificarea la al doilea nivel

Căutarea sensurilor şi a relaţiilor

Etapa 5 : Interpretarea informaţiilor şi construirea teoriilor / Etapa 6 : Evaluarea veridicităţii rezultatelor

Rezumat

Bibliografie comentată

Referinţe şi lecturi suplimentare

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Simplificaţi, simplificaţi, simplificaţi.

Henry David Thoreau

Până acum am prezentat etapele iniţiale ale proiectării şi organizării unui studiu calitativ. Faza precedentă s-a ocupat de sarcinile din cadrul culegerii informaţiilor calitative prin intermediul convorbirilor; următoarea fază importantă este analiza informaţiilor pe care le-aţi cules.

V-aţi dat deja seama că informaţiile calitative apar, în mod caracteristic, sub forma cuvintelor. Aşa cum afirmă Matthew B. Miles şi Michael A. Huberman (1994), cuvintele conţin atât descrieri amănunţite ale situaţiilor, cât şi o semnalare a sensului lor profund. Cuvintele sunt mai „consistente" decât cifrele şi au înţelesuri multiple, făcând ca analizarea informaţiilor calitative să nu fie deloc uşoară.

În continuare, vom prezenta detaliat etapele analizei informaţiilor calitative. La fel ca în fazele precedente (şi în cea care urmează), analiza informaţiilor este prezentată aici ca un proces ce se desfăşoară direct, pas cu pas. Totuşi, în lumea reală a cercetării calitative, ea nu va arăta aşa. Spre deosebire de studiile cantitative, în care culegeţi informaţiile şi le analizaţi pe baza unei proceduri statistice adecvate, în studiile calitative nu este deloc neobişnuit să aveţi convorbiri suplimentare şi/sau noi după ce aţi analizat informaţiile culese de la precedenţii participanţi la cercetare. În plus, analiza nu este un proces cu o singură etapă, ci implică examinarea fiecăreia dintre informaţii în contextul tuturor celorlalte.

Prin urmare, va trebui să treceţi permanent de la primele convorbiri la ultimele şi înapoi, identificând unităţi de sens, codificând şi interpretând informaţiile pe măsură ce înaintaţi. Acest amestec al culegerii şi analizării informaţiilor vă permite să continuaţi convorbirile cu subiecţii oricât de mult este nevoie, până ce ajungeţi la înţelesul deplin al rezultatelor studiului.

Există mai multe modalităţi de a aborda sarcina de analizare a informaţiilor culese din convorbiri. De exemplu, se caută teme şi tipare importante, care apoi se descompun în teme secundare şi categorii, atunci când apar distincţii importante între ele. În esenţă, începeţi cu o perspectivă largă asupra informaţiilor şi apoi grupaţi-le în jurul unor teme mai mici.

În acest capitol însă, vă propunem să începeţi analiza cu unităţile mai mici. Mai târziu, veţi identifica asemănările şi deosebirile dintre ele, pentru a vedea în ce fel se

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

îmbină în teme şi tipare. Prin urmare, în această modalitate de abordare începeţi cu temele mai mici şi abia în final identificaţi temele mari.

Ambele forme de analiză sunt corecte şi ele pot să ofere aceeaşi interpretare a informaţiilor. Noi am preferat să prezentăm în acest capitol o analiză sistematică a unităţilor mici dintr-un singur motiv: considerăm că această modalitate de abordare oferă cele mai mari şanse ca rezultatele să se ivească din informaţiile culese. Procesul comparării şi punerii în contrast sistematice a segmentelor din convorbiri vă menţine atenţia concentrată pe ceea ce spune fiecare interlocutor. Pornind de la perspectiva largă există riscul ca, după ce aţi identificat temele importante, să le aplicaţi segmentelor fiind mai puţin atent la ceea ce se spune cu adevărat.

Cu toate acestea, aveţi posibilitatea de a examina temele mari şi unităţile de sens mai mici aproape simultan. Reţineţi doar că este bine să folosiţi metoda care vi se potriveşte şi nu trebuie să vă descumpănească existenţa unor modalităţi de abordare diferite.

• Scopul analizării informaţiilor

Scopul analizei în studiile calitative este să examineze amănunţit, să trieze şi să organizeze materialul obţinut în etapa de culegere a informaţiilor, în aşa fel încât temele şi interpretările ce reies din acest proces să ofere soluţii problemei/problemelor de cercetare originare, pe care le-aţi identificat în Faza 1. Forţa concluziilor pe care le trageţi în final din studiu se află în planul de *analizare a informaţiilor*. Dacă elaboraţi un proiect de cercetare fără un plan sistematic care să ghideze analiza informaţiilor, există riscul de a obţine rezultate deformate. Totuşi, aşa cum se întâmplă şi cu folosirea convorbirii libere, în care întrebările decurg din desfăşurarea acţiunii, în loc să fie stabilite de la început, analiza informaţiilor diferă de la studiu la studiu, în funcţie de lucrurile pe care le dezvăluie participanţii. În loc să prezentăm un set de reguli şi proceduri concrete de analizare a informaţiilor calitative, vom descrie procesul general al acestui tip de analiză. Interacţiunea dintre culegerea informaţiilor (Faza 2) şi analiza lor (Faza 3) creşte gradul de flexibilitate în interpretarea informaţiilor şi de adaptabilitate atunci când trageţi concluziile.

La baza cercetării calitative stau câteva prezumţii, discutate de noi anterior, care sunt legate nemijlocit de faza analizării. Prin urmare, se impune o rapidă recapitulare a acestor prezumţii:

- Scopul studiului pe care îl efectuaţi (şi, prin urmare, al analizei) este să cunoaşteţi în profunzime realităţile personale ale participanţilor, incluzând aspecte ale experienţei lor care pot fi strict individuale.
- Trebuie să vă străduiţi să cunoaşteţi experienţele umane într-un mod cât mai complex. Aceasta înseamnă o cunoaştere profundă nu numai a experienţelor şi a înţelesurilor ce li se atribuie, ci şi a contextului în care sunt relatate. Contextul include studiul însuşi – de exemplu, relaţia dumneavoastră cu participanţii la cercetare face parte dintre lucrurile pe care trebuie să le aveţi în vedere atunci când analizaţi informaţiile.

- Dată fiind complexitatea comportamentului social, există în domeniul asistenţei sociale multe subiecte greu de măsurat prin mijloacele folosite în studiile cantitative. De exemplu, în studiul nostru o femeie a fost bătută atât de rău încât a avut nevoie de îngrijiri medicale, iar alta a fost ameninţată în mod regulat că va fi împuşcată. Ar fi problematică încercarea de a stabili care dintre ele s-a temut mai tare. În cazul unor astfel de subiecte de cercetare, cuantificarea reduce informaţiile la nivelurile rutiniere. În schimb, într-un studiu calitativ putem descrie experienţa fiecărei femei într-un mod semnificativ. În faza de analiză trebuie să organizaţi informaţiile în aşa fel încât cuvintele, gândurile şi trăirile participanţilor la cercetare să poată fi comunicate limpede.
- Măsura în care studiile şi teoriile anterioare vă influenţează studiul a fost discutată în Faza 1 şi este un aspect controversat, care rămâne la latitudinea dumneavoastră. Nu este nevoie să repetăm aici argumentele pro şi contra familiarizării cu literatura de specialitate, însă trebuie să semnalăm că aceste aspecte îşi păstrează importanţa. De exemplu, puteţi simţi nevoia consultării altor lucrări în toiul activităţii de analiză a informaţiilor. Atunci când analizaţi transcrierile, conceptele pe care le identificaţi şi relaţiile dintre ele pot să vă sugereze nevoia de lecturi, pentru a vedea dacă au avut şi alţii aceleaşi idei.

În studiul nostru, frecvenţa cu care femeile vorbeau despre problemele legate de demersurile juridice pentru obţinerea custodiei, de permisiunea de a vizita copiii şi de aspectele legate de divorţ ne-au determinat să căutăm alte lucrări în care sunt identificate aceste probleme. Tot aşa, atunci când ajungeţi la capătul analizei, este adesea utilă o trecere în revistă a literaturii de specialitate, pentru a putea compara propriile concluzii cu rezultatele altor studii.

Stabilirea cadrului iniţial

În stabilirea unui cadru iniţial pentru analiza informaţiilor sunt implicate două etape principale. În primul rând, trebuie să pregătiţi forma transcrisă a informaţiilor, iar în al doilea rând trebuie să elaboraţi un plan preliminar de desfăşurare a analizei informaţiilor.

Etapa 1: Pregătirea formei transcrise a informaţiilor

Transcrierile sunt înregistrările în scris ale convorbirilor, precum şi orice alte materiale scrise pe care le-aţi strâns. Întrucât sunt nucleul analizei, ele nu constau doar din cuvintele spuse de fiecare persoană în timpul convorbirilor. Le veţi adăuga comentarii ce reflectă interacţiunile nonverbale, cum sunt pauzele, râsul sau plânsul.

Pregătirea transcrierilor implică cinci sarcini fundamentale: (1) alegerea metodei de analizare, (2) desemnarea persoanei care va transcrie informaţiile, (3) examinarea implicaţiilor deontologice în analizarea informaţiilor, (4) transcrierea informaţiilor brute şi (5) formatarea transcrierii pentru analizare.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Sarcina 1a : Alegerea metodei de analizare

Aşa cum am menţionat anterior, procesul cercetării calitative are ca rezultat, de obicei, un volum mare de informaţii. O convorbire de o oră înregistrată pe bandă poate avea ca rezultat o transcriere dactilografiată de 20 până la 50 de pagini. Informaţiile din convorbiri pot fi culese în mai multe feluri, cum ar fi înregistrarea pe casete audio, pe videocasete şi însemnările de pe teren. Puteţi strânge informaţii suplimentare din documente existente deja, cum ar fi tăieturi din ziare, rezumate, jurnale şi scrisori. Pe tot parcursul culegerii informaţiilor veţi examina cu atenţie toate materialele scrise semnificative şi veţi nota detaliat propriile reacţii şi idei.

Programele de procesare de text au simplificat enorm sarcina transcrierii unui volum mare de informaţii. Pe lângă faptul că prezintă informaţiile în mod uniform, aceste programe vă permit să faceţi rapid şi uşor modificări ale convorbirilor, astfel încât să obţineţi o variantă clară a informaţiilor ce trebuie să fie analizate. Nu uitaţi totuşi că, după transcriere, sursele originale ale informaţiilor trebuie să fie depozitate într-un loc sigur, pentru cazul în care aţi dori să reveniţi la ele.

O parte a motivului pentru care analiza calitativă este considerată o responsabilitate uriaşă constă în faptul că, în cele din urmă, trebuie să comparaţi şi să triaţi numeroase segmente dintr-un volum mare de informaţii strânse în prealabil. Sunt posibile mai multe metode de analiză, iar această opţiune va afecta modul în care transcrieţi informaţiile. Prima opţiune este analizarea informaţiilor prin metoda „tăiat şi lipit", în care tăiaţi cu foarfecele porţiuni din transcriere conform categoriilor stabilite şi apoi le grupaţi în mod corespunzător. Unii adepţi ai cercetării calitative preferă şi acum această metodă, rămânând sceptici în privinţa folosirii calculatorului.

A doua opţiune este folosirea în analiză a unui program obişnuit de procesare de text. Chiar dacă nu ştiţi foarte multe despre procesarea de text, se presupune că sunteţi familiarizat cu suficient de multe comenzi pentru a putea tria informaţiile conform categoriilor stabilite în analiză.

Cea de-a treia opţiune este folosirea unui program de calculator creat special pentru analiza calitativă. Printre cele mai cunoscute se numără The Ethnograph şi AskSam. Piaţa de *soft* evoluează atât de rapid, încât vă sfătuim să vă consultaţi în privinţa programelor cu colegii din cercetarea calitativă sau cu firmele ce se ocupă de produse informatice. Nu s-a descoperit încă modalitatea de a înlocui gândirea, acel factor esenţial care hotărăşte dacă o analiză reflectă sau nu cu adevărat materialul respectiv, însă analiza calitativă s-a simplificat mult de când au apărut programe capabile să trieze şi să organizeze destul de uşor segmente ale textului. Calculatoarele sunt de folos şi în cazul sarcinilor mecanice, cum ar fi înregistrarea, editarea şi formatarea, lăsând în seama dumneavoastră doar sarcina analizării.

Unul dintre motivele folosirii calculatorului în analiza calitativă este economia de timp, astfel încât să vă puteţi concentra pe interpretarea sensului informaţiilor. Este greu de crezut că vreun program ar putea să vă înlocuiască în analiză, întrucât trebuie să vă implicaţi profund în citirea informaţiilor pentru a le putea înţelege. Vă semnalăm că, în

consecinţă, analiza informaţiilor calitative face apel din plin la aptitudinile şi resursele *dumneavoastră*.

Majoritatea programelor utile pentru analizarea informaţiilor calitative cer introducerea preliminară a informaţiilor în procesorul de text. Există pe piaţă zeci de pachete de *soft*-uri de acest tip. Totuşi, trebuie să alegeţi un pachet care poate trece textul în format ASCII, întrucât multe dintre programele de analiză calitativă lucrează cu date în ASCII.

ASCII înseamnă American Standard Code for Information Interchange, limbajul de bază al tuturor dispozitivelor *hard* compatibile cu IBM. Fişierele ASCII lucrează cu anumite comenzi de formatare, cum sunt tabulatoarele şi caracterele speciale. Un fişier poate fi convertit cu uşurinţă în ASCII.

• *Sarcina 1b : Desemnarea persoanei care va transcrie informaţiile*

Obiectivul unui studiu determină resursele necesare pentru îndeplinirea fiecărei etape şi sarcini. În studiile mai mici veţi fi, probabil, singurul răspunzător de realizarea de la cap la coadă a fiecărei faze, etape şi sarcini. Cu toate că Faza 3 pare să implice o muncă imensă, faptul că transcrieţi singur convorbirile are avantaje uriaşe. Veţi cunoaşte în amănunt conţinutul convorbirilor, un element esenţial pentru procesul analizei, iar transcrierea oferă o ocazie în plus de a revedea informaţiile şi de a intra în contact strâns cu ele.

În studiile de mare anvergură există o structură de secretariat sau un asistent de cercetare care să vă ajute la transcrierea informaţiilor. Atunci când sunteţi destul de norocos ca să aveţi ajutoare, este esenţial ca toţi cei ce lucrează la acel proiect să respecte aceleaşi principii şi proceduri. Le puteţi oferi o pregătire sistematică, astfel încât informaţiile să fie prelucrate în conformitate cu aceleaşi reguli de luare a deciziilor. În acest caz, puteţi transcrie singur câteva convorbiri, la început, astfel încât ajutoarele dumneavoastră să ştie exact ce doriţi. De asemenea, toţi cei care se ocupă de transcrieri trebuie să cunoască importanţa includerii în textul informaţiilor a comunicării nonverbale, cum sunt râsul sau pauzele din discuţie. În ciuda avantajelor pe care le are prezenţa unor ajutoare în activitatea de transcriere, mulţi adepţi ai cercetării calitative preferă să-şi transcrie singuri informaţiile, atunci când este posibil.

• *Sarcina 1c : Examinarea aspectelor deontologice*

Aşa cum am arătat în Fazele 1 şi 2, deontologia este un considerent crucial în procesul cercetării. În faza de analizare a informaţiilor, caracterul confidenţial este un aspect deontologic fundamental, în special atunci când benzile şi transcrierile sunt date asistenţilor de cercetare sau secretarilor. Pentru a respecta caracterul confidenţial promis interlocutorului, în aceste materiale nu trebuie să fie inclusă nici o informaţie care poate duce la identificare. Puteţi pune un cod nominal sau numeric la începutul benzii, pentru a identifica participantul, şi folosiţi apoi în transcriere doar prenumele. Nu utilizaţi pentru codificare informaţii ce pot fi recunoscute, ca data naşterii, codul de asigurare socială (*social security number*) sau adresa. În plus, trebuie să luaţi măsurile adecvate

pentru a proteja viaţa personală a participanţilor la cercetare, camuflând detaliile ce i-ar putea trăda. De exemplu, dacă includeţi în raportul final (Faza 4) extrase din convorbiri, cititorul ar putea identifica o persoană după statutul ei profesional, după numele, vârstele şi sexul copiilor şi după detaliile experienţei ei strict personale. Acest gen de informaţii ce pot fi recunoscute trebuie să fie camuflate în toate exemplele în care apar.

În studiul nostru a trebuit să fim foarte atenţi la camuflarea trăsăturilor revelatoare, dată fiind natura strict intimă a situaţiilor descrise de acele femei. Într-unul dintre cazuri, soţul interlocutoarei era cercetat ca suspect de abuz sexual şi răpire a fiicei ei în vârstă de zece ani. Întrucât evenimentul era comentat pe larg în presă, am fost extrem de precauţi – nu numai că am transcris singuri benzile, dar în transcriere sau în raportul final n-a apărut nici un detaliu despre situaţia acelei familii.

Sarcina 1d: Transcrierea informaţiilor brute

Transcrierea informaţiilor de pe casete audio sau video este un proces îndelungat şi dificil, care necesită multă atenţie şi o transcriere precisă. În majoritatea cazurilor, transcrierile trebuie să fie literale, pentru a permite contextului discuţiei să ofere cât mai multe sensuri posibil. Redactarea şi cenzurarea în timpul transcrierii pot uşor să şteargă contextul informaţiilor şi, astfel, să disimuleze sensul textului.

În exemplul unui segment de interviu prezentat în Faza 2, puteţi vedea cum contextul discuţiei nuanţează informaţiile şi le structurează. Şi, mai presus de toate, vă permite să vă implicaţi total în informaţii şi să le priviţi în mod holistic.

Prin urmare, este esenţial să înregistraţi evenimentele nonverbale din timpul convorbirii, cum sunt pauzele, râsul, clipele de nervozitate şi emoţia. Puteţi introduce, de asemenea, însemnări ale propriilor impresii sau presupuneri despre contextul comentariilor verbale, cum ar fi „pare că se codeşte să vorbească despre reacţia părinţilor ei la faptul că a apelat la un adăpost".

Dăm mai jos porţiunea de convorbire prezentată în Faza 2, incluzând în paranteză însemnările despre comunicarea nonverbală, făcute de cel care conduce discuţia:

Conducătorul convorbirii: Acum, că am trecut peste formalităţile deontologice, permiteţi-mi să vă spun cât de recunoscător vă sunt pentru că v-aţi făcut timp să-mi vorbiţi despre experienţa dumneavoastră după plecarea din centrul de primire.

Joy (cu entuziasm): Nu am decât lucruri frumoase de spus despre acel loc. Era atât de tihnit acolo, mă înţelegeţi, nu ai de ce să te temi, nu trebuie să-ţi mai faci griji. Ştii că îţi sunt copiii în siguranţă şi aşa mai departe (pauză) şi că eşti în siguranţă. Şi consilierii mi-au fost de mare folos. Da, mi-a plăcut tare mult locul acela. Era a doua oară că ajungeam acolo (pauză). Ca toanta (tonul e stingherit, se foieşte pe scaun, pare să nu fie în largul ei), m-am încurcat iar cu el (tonul e mai ferm). Mi-am zis să mai încerc o dată, de dragul fetiţei. Da, zău aşa... Tare mi-a mai plăcut locul acela, a fost grozav.

Sarcina 1e : Formatarea transcrierilor pentru analizare

Formatul transcrierilor trebuie să asigure citirea cu mare uşurinţă şi un spaţiu suficient pentru scrierea comentariilor. Vă recomandăm să folosiţi hârtie de dimensiuni standard şi să lăsaţi la dreapta un spaţiu de 5-10 cm. În transcrierile structurate astfel puteţi introduce cu uşurinţă însemnări, coduri şi numerotarea rândurilor în dreptul textului corespunzător.

Numerotarea fiecărui rând al transcrierii ajută la organizarea informaţiilor; unele programe de procesare a textului sau cele destinate analizării informaţiilor calitative, cum este The Ethnograph, fac ele acest lucru în locul dumneavoastră. Cu această numerotare identificaţi cu uşurinţă secvenţele specifice şi aflaţi unde se află un anumit cuvânt, precum şi unde începe şi unde se termină o propoziţie sau un paragraf, ca în exemplul de mai jos:

1. *Joy* (cu tristeţe): Trasul la măsea a pus capac la toate. Omul a distrus casa noastră
2. şi două apartamente - peste tot lucruri făcute fărâme, găuri în pereţi,
3. uşi smulse din ţâţâni, tot soiul de chestii de-astea (pauză). Zău aşa,
4. după prima perioadă la centrul de primire mă gândeam
5. să-l las în plata Domnului, chiar dacă eram gravidă. Apoi am
6. stat de vorbă (oftează). Nu l-am sunat multă vreme,
7. dar el mă tot suna la birou şi tot venea pe la birou, mă-nţelegeţi,
8. zicând: „Vreau să limpezim lucrurile". Era minunat,
9. credeam ce spune, aveam încredere în el şi, când am zis în sfârşit
10. „Bine, mă întorc" (pauză), chiar s-a ţinut de cuvânt o vreme.
11. Şi pe urmă a început să-şi calce promisiunile.
12. Şi a început să bea pe furiş. Şi a fost tot mai rău...
13. problemele, ciocnirile au fost tot mai dure şi n-am mai putut răbda.
14. Ultimul scandal, la târg, pentru că îşi dorea cu tot dinadinsul un
15. puşcoci, o puşcă mică, cioplită, care trage cu elastice...
16.
17. *Conducătorul convorbirii*: Cred că glumiţi!
18.

Etapa 2 : Elaborarea unui plan de analizare a informaţiilor

După ce aţi petrecut mult timp cu fazele iniţiale ale studiului calitativ, s-ar putea ca acum să vă doriţi să scăpaţi rapid de analizarea informaţiilor. Din păcate, având în vedere numeroasele etape şi sarcini, precum şi gândirea complexă care sunt implicate în analiza calitativă, vă puteţi aştepta să fie nevoie de mult mai mult timp şi răbdare pentru prelucrarea tuturor informaţiilor culese.

Unul dintre avantajele analizei calitative este faptul că nu se supune aceleiaşi metodologii riguroase ca analiza cantitativă. Cercetătorul are mai multă libertate atunci când

examinează calităţile unice ale ansamblului de informaţii, în loc să fie limitat de modul în care se comportă oamenii „de obicei". Aceasta nu înseamnă însă că analiza calitativă nu este sistematică. Este esenţial să documentaţi regulile şi procedurile folosite în analiză suficient de amănunţit ca procedurile analitice să poate fi repetate şi aplicate fiecărei unităţi de informaţii din analiză.

Chiar dacă analiza calitativă este atât orientată spre un scop precis, cât şi sistematică, în etapele iniţiale se ghidează doar după reguli *generale*. Dumneavoastră veţi dezvolta aceste reguli orientative, stabilind ce ansambluri de informaţii se îmbină în mod semnificativ şi în ce fel trebuie să fie codificate, procese pe care le vom prezenta detaliat puţin mai târziu. În următoarele etape ale analizei veţi clarifica şi veţi perfecţiona regulile, reflectând asupra situaţiilor în care trebuie să fie aplicate şi analizând în mod critic situaţiile respective. Până la sfârşitul studiului va trebui să aplicaţi în mod consecvent regulile la toate informaţiile.

Elaborarea unui plan preliminar de analizare a informaţiilor implică două sarcini generale: (1) un tur de orizont al informaţiilor şi (2) stabilirea lucrurilor ce trebuie să fie consemnate în jurnalul dumneavoastră.

Sarcina 2a: Turul de orizont al informaţiilor

Chiar dacă în unele cazuri veţi transcrie şi veţi analiza convorbirile pe măsură ce le efectuaţi, în altele veţi începe analizarea doar după ce aţi terminat convorbirile. Înainte de a vă lansa în etapele şi sarcinile de codificare şi de interpretare a informaţiilor culese, se recomandă să citiţi toate convorbirile disponibile, pentru a cunoaşte mai bine întregul ansamblu de informaţii. În acest punct, este important să nu impuneţi informaţiilor un cadru sau nişte categorii. După cum am arătat anterior, atunci când începeţi să vă familiarizaţi cu informaţiile calitative, puteţi fi ispitit să le încadraţi de la prima vedere în unităţi (sau categorii) de sens.

De asemenea, puteţi aplica teoriile pe care le cunoaşteţi sau puteţi lansa ipoteze. Însă, procedând aşa, puteţi crea un „efect de pâlnie" care lasă pe dinafară unele informaţii importante înregistrate în cea de-a doua parte a ansamblului. În analiza calitativă, sensul informaţiilor reiese din ansamblul de informaţii. Astfel, dacă sunt impuse prematur nişte categorii, interpretarea informaţiilor poate fi deformată de noţiuni preconcepute sau de punctul dumneavoastră de vedere.

Există câteva strategii ce vă ajută să nu vă concentraţi prea devreme pe anumite aspecte. În primul rând, dacă transcrierile sunt foarte lungi, nu încercaţi să le citiţi pe toate odată. Atunci când mintea începe să rătăcească, sau v-aţi pierdut răbdarea, sau v-a scăzut interesul, este vremea să faceţi o pauză. Nu uitaţi că analiza calitativă este de durată. Dacă vreţi să obţineţi un lucru de bună calitate, trebuie să respectaţi cu stricteţe procesul. În mare parte, acest proces nu poate fi accelerat.

În al doilea rând, nu citiţi întotdeauna însemnările şi transcrierile de la început. Când începeţi să citiţi sunteţi, de obicei, în cea mai bună formă. Dacă vă dedicaţi întotdeauna această energie primei secţiuni a informaţiilor, există mari riscuri de a exclude sau de a trece cu vederea informaţii valoroase din secţiunile următoare. Citirea ultimei treimi a

unei convorbiri înaintea celei dintâi este o tehnică prin care puteţi pune fiecare convorbire într-o lumină nouă.

Sarcina 2b : Folosirea unui jurnal în timpul analizării informaţiilor

Aşa cum am semnalat în Faza 2, vă recomandăm să aveţi un jurnal în care să înregistraţi desfăşurarea studiului şi propriile reacţii la problemele ce apar din analiză. Yvonna Lincoln şi Egon Guba (1985) propun ca jurnalul destinat cercetării calitative să conţină două componente fundamentale: (1) însemnări despre metoda folosită în studiu şi (2) însemnări despre problemele de credibilitate şi „pista de auditare" (ce vor fi descrise ulterior). Fiecare componentă trebuie să cuprindă o secţiune despre deciziile luate în timpul analizei, alături de motivaţiile lor.

Schema de clasificare pe care o veţi construi va fi un segment esenţial al secţiunii din jurnal legate de metodologie. Atunci când despărţiţi informaţiile în unităţi şi faceţi repartizarea lor iniţială pe categorii (le codificaţi), vă vor veni în minte numeroase întrebări şi idei despre informaţii. Notarea în jurnal a acestor întrebări şi comentarii legate de identificarea unităţilor de sens şi a categoriilor este cunoscută ca redactarea de „note analitice". Această strategie este de mare folos pentru organizarea gândirii. Cu toate că formatul folosit pentru notele analitice reflectă, de obicei, stilul fiecărui cercetător, Anselm Strauss şi Juliet Corbin (1990) oferă câteva sugestii despre redactarea unor note analitice utile:

- Scrieţi data notei.
- Includeţi toate referinţele sau sursele importante.
- Puneţi antete care să prezinte categoria primară sau conceptul semnalat.
- Identificaţi codul/codurile în care se încadrează notele teoretice.
- Folosiţi scheme care să explice ideile.
- Păstraţi mai multe copii ale notelor.
- Nu le limitaţi conţinutul; lăsaţi ideile să curgă.
- Semnalaţi momentul în care consideraţi că o categorie a fost definită suficient.
- Faceţi note analitice ale procesului propriei gândiri, ce vă sunt de folos atunci când treceţi cu analiza de la descriere la interpretare.

Procesul de redactare a notelor analitice este, parţial, ceea ce unii autori numesc lăsarea unei „piste de auditare". O „pistă de auditare" se foloseşte atunci când este chemată o persoană din afară pentru a trece în revistă munca dumneavoastră, pentru a se asigura că nu există abateri grave în desfăşurarea studiului. Această persoană poate să meargă pe urmele dumneavoastră începând de la culegerea informaţiilor brute, cântărind cu grijă fiecare decizie pe care aţi luat-o în cadrul studiului. Întrucât lucrarea de care vă ocupaţi trebuie să poată fi examinată şi de alţii, însemnările precise din jurnal despre metodologia pe care aţi aplicat-o sunt de maximă importanţă.

Jurnalul vă va ajuta, de asemenea, să vă asiguraţi că regulile ce stau la baza definirii categoriilor şi a includerii informaţiilor în aceste categorii devin universale şi sunt aplicate consecvent. Însemnările despre procesul de codificare asigură consecvenţa

codificării, protejând regulile de orice capriciu sau decizie impulsivă. Veţi nota şi acronimul codului (versiunea prescurtată a denumirii categoriei) atribuit fiecărei categorii, precum şi caracteristicile unităţii de sens care îi dau dreptul să fie clasificată ca atare. Ulterior, s-ar putea să simţiţi nevoia de a revizui schema de clasificare, moment în care trebuie din nou să consemnaţi limpede motivele acestei decizii şi modul în care s-au schimbat caracteristicile informaţiilor. Prin urmare, acest proces urmăreşte desfăşurarea analizei informaţiilor.

În Faza 2 am descris folosirea unui jurnal pentru a nota observaţiile dumneavoastră pe marginea celor petrecute în cursul convorbirilor şi modul în care aţi cooptat participanţii la cercetare. Vi s-a recomandat să faceţi însemnări speciale despre reacţiile dumneavoastră sincere legate de interlocutori, deoarece aceste comentarii vor fi folosite, până la urmă, la evaluarea credibilităţii participanţilor la efectuarea studiului. De exemplu, dacă v-aţi bazat prea mult pe un informator sau v-aţi format o prejudecată împotriva unui subansamblu de interlocutori, concluziile dumneavoastră vor fi părtinitoare. Nădăjduim că acest soi de tendinţe vi se vor dezvălui atunci când citiţi însemnările din jurnal.

De asemenea, este esenţial să consemnaţi şi alte încercări de a stabili credibilitatea studiului, cum ar fi să le cereţi altor persoane să vă clasifice informaţiile conform unor unităţi şi categorii, ca dovadă că schema dumneavoastră de clasificare este utilă şi adecvată. Acest proces, numit „triangularea analiştilor", va fi descris mai amănunţit ulterior. În sfârşit, jurnalul trebuie să aibă o secţiune dedicată propriilor reacţii faţă de desfăşurarea studiului, asemănătoare cu un jurnal intim. Dăm mai jos un exemplu de comentariu din jurnalul nostru în cazul studiului menţionat. Este vorba despre o notă analitică în care apar atât aspecte legate de credibilitate, cât şi reacţii faţă de studiu în ansamblul lui.

> *16 mai 1995.* Simt că discuţia cu Joy s-a desfăşurat excelent. Ea a fost surprinzător de sinceră în privinţa celor ce i s-au întâmplat şi părea foarte doritoare ca şi alte femei care trăiesc alături de bărbaţi de genul fostului ei partener să ştie ce opţiuni au. E impresionant felul în care a reuşit să-şi organizeze noua viaţă, cu doi copii mici şi un venit atât de redus. Cred că relatarea ei adaugă un lucru semnificativ convorbirilor efectuate până acum, deoarece se descurcă atât de bine în condiţii grele.

Etapa 3: Codificarea la primul nivel

După ce aţi transcris informaţiile şi aţi făcut o trecere în revistă preliminară a lor, puteţi să vă apucaţi de codificarea la primul nivel: o combinaţie între identificarea unităţilor de sens, încadrarea lor în categorii şi atribuirea de coduri acestor categorii. În această secţiune vom descrie individual fiecare dintre aceste sarcini, dar, repetăm, în practică veţi vedea că se suprapun. De exemplu, atunci când identificaţi în transcrieri anumite unităţi de sens, vă puteţi gândi la categoriile în care să le încadraţi (şi veţi folosi notele analitice, ca să vă asiguraţi că nu uitaţi aceste idei iniţiale).

Codificarea începe în punctul în care observaţi primele asemănări şi diferenţe dintre segmentele de informaţii sau unităţile de sens. Puteţi vedea în informaţii şi anumite tipare, pe care le veţi eticheta mental. Pe măsură ce citiţi informaţiile noi şi le recitiţi pe

cele vechi, conectaţi conceptual unităţile de sens, formând categorii. Folosiţi o procedură numită metoda „comparaţiei permanente" : se consideră că unităţile de sens cu aceleaşi caracteristici se încadrează în aceeaşi categorie şi primesc acelaşi cod ; unităţile de sens ce se deosebesc în liniile importante sunt puse într-o categorie diferită şi li se dă alt cod.

Codificarea se face în trepte, iar în codificarea din diferitele trepte ale analizei sunt implicate mai multe etape. Codificarea la primul nivel este predominant concretă şi presupune identificarea acelor proprietăţi ale informaţiilor care sunt evidente în text. Acest conţinut este depistat fără a combina informaţiile, pentru găsirea sensului profund. Codificarea la al doilea nivel (Etapa 4) este mai abstractă şi presupune interpretarea sensului profund al ideilor mai evidente ce apar din informaţii.

Până la sfârşitul fazei de analizare veţi ajunge să lucraţi atât cu conţinutul concret, cât şi cu cel abstract. Începeţi analiza cu codificarea concretă, dar în fazele ei finale vă veţi strădui să cunoaşteţi conţinutul mai profund, abstract. Nu uitaţi, cercetarea calitativă este mai mult decât descriere – ea vizează, în mod firesc, sensul care stă la baza cuvintelor.

Pe scurt, sarcina primordială a codificării este să identifice şi să eticheteze categorii relevante de informaţii, mai întâi concret (la primul nivel de codificare) şi apoi abstract (la al doilea nivel de codificare). Codificarea la primul nivel este un proces îndelungat şi minuţios, ce implică cinci sarcini : (1) se identifică unităţile de sens, (2) se atribuie denumiri de categorii grupurilor de unităţi de sens asemănătoare, (3) se atribuie coduri categoriilor, (4) se perfecţionează şi se reorganizează codificările şi (5) se ia decizia de încheiere a acestei activităţi. Şi aici, sarcinile se suprapun uneori şi trebuie să fie privite ca absolut esenţiale în procesul de codificare la primul nivel.

Sarcina 3a : Identificarea unităţilor de sens

După ce aţi făcut un tur de orizont al informaţiilor, ele trebuie să fie organizate într-un format manevrabil. Pentru aceasta, trebuie mai întâi să identificaţi experienţele sau ideile principale ce apar în ele. Acesta este procesul de clasificare şi de comprimare a informaţiilor în „unităţi de sens". Hotărâţi care informaţii merg împreună ; acestea sunt segmentele care vor fi, până la urmă, repartizate pe categorii, codificate şi triate, alcătuind tiparele folosite la rezumarea interpretării pe care o veţi da dumneavoastră informaţiilor culese.

Unităţile sunt segmente (sau bucăţi) de informaţii, reprezentând elementele de construcţie ale unei scheme de clasificare. O unitate constă dintr-un singur cuvânt, o propoziţie parţială sau completă, unul sau mai multe paragrafe. Este o porţiune dintr-o transcriere despre care consideraţi că are sens în sine. În acest punct nu analizaţi înţelesul informaţiilor, nu faceţi altceva decât să identificaţi fragmentele importante din ceea ce spun participanţii la cercetare.

Dacă este posibil ca pentru cititorii din afară să fie limpede ce anume constituie o unitate de sens, nu este obligatoriu ca lucrurile să stea astfel. Creatorii programului The Ethnograph au studiat modul în care mai mulţi studenţi au analizat fişiere cu informaţii identice. În vreme ce unii au identificat unităţi de sens foarte mici, de 5-50 rânduri de transcriere, alţii au identificat unităţi mai mari, analizând segmente de 50-200 de rânduri. Pe lângă aceasta, categoriile cărora le-au fost atribuite unităţile de sens erau foarte

diferite. Unii studenţi au stabilit categoriile în mod concret şi detaliat, iar alţii s-au dovedit mai impresionişti şi abstracţi. Unii au identificat categorii similare cu ale altor studenţi, însă alţii au identificat categorii unice. Acest exemplu ilustrează, pur şi simplu, faptul că persoane diferite identifică şi clasifică în mod diferit aceleaşi unităţi de sens din cadrul aceluiaşi ansamblu de informaţii. Morala este că nu există o modalitate inerent „bună" sau „rea" de a organiza informaţiile calitative. Modalitatea pe care o alegem pentru a aduce informaţiile într-o formă manevrabilă este o chestiune personală.

În segmentul din ansamblul de informaţii al studiului nostru pe care l-am prezentat anterior am identificat, la începutul procesului de codificare la primul nivel, următoarele unităţi de sens (prima este subliniată, a doua e scrisă în italice):

1. *Joy* (cu tristeţe): Trasul la măsea a pus capac la toate. *Omul a distrus casa noastră*
2. şi două apartamente - peste tot lucruri făcute fărâme, găuri în pereţi,
3. *uşi smulse din ţâţâni, tot soiul de chestii de-astea* (pauză). Zău aşa,
4. după prima perioadă la centrul de primire mă gândeam
5. să-l las în plata Domnului, chiar dacă eram gravidă. Apoi am
6. stat de vorbă (oftează). Nu l-am sunat multă vreme,
7. dar el mă tot suna la birou şi tot venea pe la birou, mă-nţelegeţi,
8. zicând: „Vreau să limpezim lucrurile". Era minunat,
9. credeam ce spune, aveam încredere în el şi, când am zis în sfârşit:
10. „Bine, mă întorc" (pauză), chiar s-a ţinut de cuvânt o vreme.
11. *Şi pe urmă a început să-şi calce promisiunile.*
12. Şi a început să bea pe furiş. Şi a fost tot mai rău...
13. problemele, ciocnirile au fost tot mai dure şi n-am mai putut răbda.
14. Ultimul scandal, la târg, pentru că îşi dorea cu tot dinadinsul un
15. puşcoci, o puşcă mică, cioplită, care trage cu elastice...
16.
17. *Conducătorul convorbirii*: Cred că glumiţi!

În jurnal am notat că prima unitate de sens vizează faptul că fostul ei partener bea (rândul 1), iar a doua vizează comportamentul lui distructiv precedent (rândurile 1-3).

Cea de-a treia unitate de sens (rândurile 3-10) este destul de lungă şi ar putea fi nevoie să fie descompusă mai târziu, pentru a fi încadrată în mai multe categorii. Ea descrie procesul reluării relaţiei cu un partener după o şedere anterioară în adăpost. Ultima unitate de sens (rândurile 11-15) descrie experienţa care a dus la ultima şedere în adăpost. Temele din unităţile de sens pot deveni categorii dacă se repetă mai târziu în convorbire sau dacă şi alţi interlocutori identifică aspecte similare.

Prima parcurgere rapidă a informaţiilor pentru a identifica unităţile de sens va fi întotdeauna ezitantă şi supusă schimbării. Dacă nu sunteţi sigur că trebuie să descompuneţi o unitate de sens mai mare, lăsaţi-o întreagă. Pe parcursul studiului veţi avea ocazia să descompuneţi unităţile de sens în fragmente mai mici. Acest proces este puţin mai simplu decât combinarea ulterioară a unităţilor, mai ales atunci când începe codificarea la al doilea nivel (Etapa 4).

Sarcina 3b : Identificarea categoriilor

După ce aţi identificat unităţile de sens din transcrieri, sarcina următoare este să vedeţi care dintre ele pot fi grupate împreună pe categorii. Mai ales la primul nivel de codificare, categoriile identificate trebuie să se lege în mod logic şi simplu de informaţiile pe care le reprezintă. Categoriile pot să se ivească din întrebările pe care le puneţi sau pot să reflecte, pur şi simplu, evenimentele esenţiale pe care le identificaţi în relatările participanţilor la cercetare. Totuşi, aşa cum am menţionat anterior, chiar dacă nu este nevoie să fie arătată de la început raţiunea de a fi a categoriilor, trebuie să vă explicaţi limpede motivele atunci când analiza informaţiilor este în curs de desfăşurare şi devine mai complexă. Până la sfârşitul studiului trebuie să fie definite toate categoriile şi codurile lor respective.

Mai devreme am prezentat metoda comparaţiei permanente, care este tehnica principală de dirijare a procesului clasificării. Comparaţia permanentă începe după ce a fost examinat întregul ansamblu de informaţii şi au fost identificate unităţile de sens. Fiecare unitate este clasificată ca asemănătoare sau diferită de altele. Dacă primele două unităţi de sens au calităţi asemănătoare într-o anumită măsură, ele sunt puse provizoriu în aceeaşi categorie şi li se atribuie acelaşi cod creat pentru categoria respectivă.

Nu uitaţi să faceţi însemnări despre caracteristicile prin care se aseamănă unităţile de sens şi să consemnaţi aceste observaţii în jurnal. Dacă primele două unităţi de sens nu se aseamănă prin calităţile identificate, se creează pentru cea de-a doua o categorie separată, cu un nou cod. Şi în acest caz trebuie să se noteze informaţii despre elementele ce definesc cea de-a doua categorie, procesul urmând să întărească regulile de includere a anumitor unităţi de sens în acea categorie.

Pentru a examina restul unităţilor de sens, repetaţi, pur şi simplu, aceşti paşi. De exemplu, cea de-a treia unitate de sens este analizată din punctul de vedere al asemănărilor şi diferenţelor faţă de prima şi de a doua. Dacă se deosebeşte de ele, se creează a treia categorie, cu codul aferent. Comparaţia permanentă se desfăşoară până când toate unităţile de sens au fost clasificate în categorii descrise anterior sau noi.

Pentru a ilustra modul în care se creează categoriile pe baza unităţilor de sens, vom folosi extrasul din studiul nostru prezentat mai sus. Prima unitate de sens identificată, „trasul la măsea a pus capac la toate" (rândul 1), se potriveşte cu o serie de alte comentarii făcute de Joy, precum şi cu comentariile altor participante la cercetare, legate de faptul că fostul partener făcea abuz de substanţe nocive. Prin urmare, categoria a fost etichetată : „Partenerul consumă excesiv substanţe nocive". Regula a fost ca orice aspecte legate de abuzul de substanţe nocive făcut de partener în trecut sau în prezent să fie incluse în această categorie.

Totuşi, aspectele legate de abuzul de substanţe nocive făcut de interlocutoarele înseşi trebuie să fie puse într-o categorie separată : „Participantul la cercetare consumă excesiv substanţe nocive". Prin urmare, fiecare unitate de sens este evaluată în comparaţie cu alte unităţi de sens similare, iar categoria reprezintă o modalitate de identificare a principalelor asemănări în privinţa aceleiaşi persoane şi între persoane.

Numărul categoriilor va creşte ori de câte ori veţi identifica unităţi de sens care se deosebesc în moduri importante de cele clasificate deja. Trebuie însă să aveţi grijă ca numărul categoriilor să rămână în limite operaţionale. La începutul comparaţiei permanente, categoriile noi apar rapid, apoi mai lent, după ce aţi analizat 40-50 de segmente de informaţii. Uneori, unităţile de sens nu pot fi încadrate direct într-una dintre categoriile create în timpul analizei, căzând în categoria „diverse". Aceste segmente nepotrivite trebuie să fie puse deoparte, într-o „grămadă" separată, împreună cu alte unităţi de sens greu de clasificat. Faceţi însemnări speciale despre motivele pentru care nu se potrivesc în vreo categorie. La un moment dat, s-ar putea ca aceste unităţi de sens imposibil de clasificat să înceapă să semene între ele şi să poată fi puse într-o categorie specifică lor. După ce aţi revăzut toate categoriile, cercetaţi grămada „diverselor" ca să vedeţi ce unităţi ar putea fi grupate într-o nouă categorie sau o nouă serie de categorii.

Dacă observaţi că aruncaţi prea des informaţii în grămada „diverselor", s-ar putea să fiţi obosit. Este deci momentul să faceţi o pauză şi să vă întoarceţi la analiză atunci când v-aţi înviorat. Prezenţa grămezii diverselor vă împiedică să aruncaţi la coş unităţi de sens ce par să nu aibă nici o legătură cu celelalte. Este riscant să le eliminaţi, deoarece s-ar putea să descoperiţi că schema de clasificare trebuie să sufere mari schimbări şi că trebuie să reluaţi întregul proces de la zero. Se recomandă ca unităţile diverse să reprezinte sub 10% din ansamblul informaţiilor. Un procent mai mare semnalează faptul că schema de clasificare iniţială nu este bine structurată.

Uneori va trebui să vă opriţi şi să reconfirmaţi regulile după care sunt aşezate unităţile de sens în fiecare categorie. Aceste hotărâri trebuie să fie justificate, iar acest factor este folosit ulterior ca bază a testelor prin care vedeţi dacă alte persoane ce folosesc regulile dumneavoastră identifică unităţi de sens şi categorii similare.

Categoriile din studiul dumneavoastră se dezvoltă şi se modifică pe parcurs. Este normal ca unele categorii să se modifice sau să devină irelevante (să decadă) în fazele ulterioare ale analizei. În astfel de cazuri pot fi create categorii noi, iar cele vechi pot fi revizuite, contopite cu altele sau eliminate.

Numărul de categorii dintr-un studiu depinde de amploarea şi profunzimea cu care doriţi să analizaţi informaţiile. Unele subiecte necesită o analiză foarte detaliată şi precisă şi aproape fiecare rând din transcriere poate fi codificat într-o categorie aparte. Pentru o lucrare mai puţin detaliată pot fi codificate segmente mai mari – de exemplu, de 50 sau chiar de 200 de rânduri.

Trebuie să ţineţi cont şi de complexitatea clasificării. O unitate de sens se poate potrivi, de fapt, în mai multe categorii. De asemenea, pot fi codificate unităţi de sens ce se suprapun parţial. În altă situaţie, apare codificarea de tip „cuib", în care mai multe categorii mici intră într-una mai mare, mai cuprinzătoare. În plus, poate exista şi o combinaţie de categorii multiple, de tip „cuib" şi parţial suprapuse.

De exemplu, în convorbirea cu Joy, unitatea de sens mai mare legată de împăcarea cuplului (rândurile 3-10) putea fi încadrată în două categorii mai mici, una numită „Încercările de împăcare făcute în trecut de partener" (rândurile 5-10) şi cealaltă numită „Motive care au anulat împăcarea din trecut" (rândurile 11-13). Acestea s-ar putea suprapune parţial categoriei „Partenerul consumă excesiv substanţe nocive" (rândurile 1

şi 12), astfel încât consumul excesiv de substanţe nocive este uneori clasificat în categoria „Motive care au anulat împăcarea din trecut".

Categoriile trebuie să fie destul de limpezi pentru a simplifica informaţiile şi a evita mersul înapoi şi recodificarea. Numele categoriilor trebuie să reflecte substanţa unităţilor de sens. De exemplu, în studiul nostru multe femei au declarat că au un nivel scăzut al respectului de sine şi considerau că acest lucru le influenţează capacitatea de a reuşi în viaţă sau de a trăi despărţite de partenerul violent. În prima rundă de clasificări, unităţile de sens legate de tema respectului de sine au fost etichetate „Părerea despre sine: nu valorez nimic". Aceste cuvinte nu reflectau corect sensul segmentelor din convorbiri, întrucât nici una dintre interlocutoare nu a spus că nu valorează nimic, în schimb multe dintre ele au remarcat că au puţin respect de sine. Categoria rebotezată „Nivel scăzut al respectului de sine" reflecta mai corect înţelesul informaţiilor.

Sarcina 3c: Codificarea categoriilor

Codurile nu sunt altceva decât o formă abreviată a numelui categoriei, care devine o metodă rapidă de identificare a categoriilor. Codurile au, în mod caracteristic, forma unor şiruri de litere şi/sau simboluri. De exemplu, forma de codificare folosită în The Ethnograph poate să aibă până la 10 litere şi poate să includă şi simboluri. De obicei, codurile sunt trecute pe una dintre marginile textului transcris (adesea, cea din dreapta).

După cum puteţi vedea din exemplul nostru, am făcut deja câteva distincţii care trebuie să fie incluse într-o parte a codului. Un aspect evident este faptul că unele comentarii ale femeii sunt despre sine, altele despre partener şi altele despre copiii ei. Prin urmare, am folosit *F* ca primă literă a numelui codificat dacă este vorba despre femeie, *P* dacă este vorba despre partener şi *C* dacă este vorba despre copiii lor. A doua distincţie importantă a fost între aspecte trecute (*T*), prezente (*P*) sau de viitor (*V*). În sfârşit, într-o listă de categorii legate de problemele întâlnite, categoria despre consumul excesiv de substanţe nocive a fost etichetată *CESN*. Aşadar, codul trecut în dreptul unităţii de sens „trasul la măsea a pus capac la toate" a fost *P-T-CESN*, semnificând categoria despre consumul excesiv de substanţe nocive de către partener în trecut. Pe măsură ce analiza devine mai complexă, codurile se lungesc.

În etapele iniţiale ale codificării la al doilea nivel, codurile de pe margini sunt folosite pentru a pune la un loc toate unităţile de sens, din toate convorbirile, care se încadrează într-o anumită categorie.

Sarcina 3d: Perfecţionarea şi reorganizarea codificării

Înainte de a depăşi stadiul primului nivel de codificare, vă sugerăm să faceţi o ultimă explorare a informaţiilor, pentru a vă asigura că analiza reflectă ceea ce au spus participanţii la cercetare. Opriţi-vă şi reflectaţi la analiza făcută până acum, cântărind atent logica ideilor ce stau la baza regulilor pentru fiecare categorie. Ca să nu vă treziţi la sfârşitul analizei că aţi judecat greşit, acesta este momentul potrivit pentru verificarea modului de gândire.

De exemplu, puteţi fi mirat că aţi creat unele categorii sau, în cazul altora, puteţi fi nesigur în privinţa regulilor de clasificare. Puteţi constata că unele categorii sunt prea complexe şi pot fi despărţite în mai multe categorii noi. Acum e timpul să faceţi toate clarificările şi să confirmaţi elementele ce dau dreptul fiecărei unităţi de sens să se încadreze într-o anumită categorie.

Trebuie să parcurgeţi toate categoriile, pentru a vedea în ce fel se „potrivesc" unităţile în fiecare dintre ele. Acum puteţi întări regulile, pentru a fi sigur că nu există nici un dubiu în privinţa modului de clasificare a fiecărei unităţi de sens. Dacă aţi conceptualizat corect unităţile de sens, fiecare categorie va avea „coeziune internă" şi va fi uşor de distins printre celelalte.

Puteţi descoperi că unele categorii nu sunt dezvoltate complet sau sunt definite doar parţial. Tot aşa, puteţi constata că unele categorii despre care aţi crezut iniţial că vor răsări din informaţii lipsesc cu desăvârşire. Sunt cele mai mari şanse să descoperiţi că lipsesc categorii atunci când veţi cugeta la logica profundă a schemei de clasificare. În acest caz, notaţi categoriile absente, ca şi pe cele incomplete sau nesatisfăcătoare dintr-un anumit punct de vedere. De fapt, s-ar putea să simţiţi nevoia unor convorbiri suplimentare, pentru a completa aceste lacune.

Este momentul potrivit să-l rugaţi pe un coleg să vă codifice una sau două convorbiri, folosind regulile pe care le-aţi elaborat. Acest proces este o verificare, pentru a vă asigura că şi categoriile, şi regulile ce le definesc sunt logice. Dacă acel coleg va codifica unităţile de sens cu totul altfel decât dumneavoastră, s-ar putea ca schema de clasificare să aibă nevoie de o revizuire serioasă.

Sarcina 3e: Decizia de încheiere a activităţii respective

Care sunt semnalele că acesta ar putea fi momentul potrivit pentru a încheia codificarea la primul nivel? Le-am descris pe unele dintre ele în Etapa 5 din Faza 2. Multe dintre acele semnale funcţionează şi aici. Cel mai obişnuit semnal rămâne însă faptul că unităţile de sens din convorbirile cu noi participanţi la cercetare se încadrează cu uşurinţă în schema de clasificare utilizată şi nu mai apar categorii noi. Acest proces se numeşte „saturare categorială". În esenţă, informaţiile încep să se repete şi continuarea analizei nu face altceva decât să confirme zonele acoperite deja. În acest stadiu se recomandă o ultimă trecere în revistă a tuturor categoriilor, pentru a vă asigura că analiza a fost meticuloasă. Vom lăsa acum deoparte codificarea la primul nivel şi ne vom ocupa de următoarea etapă a procesului de analizare a informaţiilor – codificarea la al doilea nivel.

Etapa 4: Codificarea la al doilea nivel

Atunci când au fost îndeplinite corect, sarcinile din codificarea iniţială (Etapa 3) construiesc o bază solidă pe care se poate trece la perfecţionarea procesului de analizare a informaţiilor. Până în acest moment, informaţiile au fost împărţite şi transformate în mai multe feluri. Au fost selectate secţiuni din convorbirile transcrise şi au fost identificate

ca unităţi de sens. Unităţile au fost apoi clasificate pe categorii cărora li s-a atribuit un cod de identificare. Aţi parcurs întreg volumul de transcrieri, dând unităţilor de sens adecvate denumirea codificată a categoriei respective. Tot în cadrul acestui proces aţi reexaminat regulile pe care le-aţi elaborat, pentru a fi sigur că puteţi explica clar tipurile de informaţii incluse în fiecare categorie.

Aşa cum am arătat mai devreme, al doilea nivel de codificare este mai abstract şi implică interpretarea sensurilor categoriilor de la primul nivel. Pentru a putea raporta un conţinut abstract trebuie să daţi exemple amănunţite din convorbire care să sprijine fiecare interpretare. Bruce L. Berg (1995) afirmă că în sprijinul fiecărei astfel de interpretări este nevoie de cel puţin trei exemple independente. La al doilea nivel de codificare veţi reuni sau „recupera" unităţile de sens ce se încadrează în fiecare categorie, fie cu ajutorul calculatorului, fie tăind şi lipind. Procesul vă permite să examinaţi unităţile din categorii în lipsa oricărei asocieri cu persoana care a formulat iniţial ideea respectivă. Prin urmare, scopul analizei se deplasează de la contextul interlocutorului la contextul categoriilor. Procedând aşa, analiza trece la alt nivel de abstracţie, deoarece este cu un pas mai departe de convorbiri.

La al doilea nivel de codificare, principala activitate este identificarea asemănărilor şi a diferenţelor dintre categorii, căutând relaţiile. Pe scurt, următoarea etapă de codificare implică două sarcini : (1) recuperarea unităţilor de sens care formează categorii şi (2) compararea categoriilor.

Sarcina 4a : Recuperarea unităţilor de sens care formează categorii

Mai devreme aţi identificat unităţi de informaţii distincte, pe care le-aţi grupat şi le-aţi codificat pe baza asemănărilor şi a deosebirilor. La al doilea nivel de codificare veţi recupera unităţile codificate din fiecare categorie, fie tăind din manuscrisul dactilografiat şi lipind, fie cu ajutorul unui program de calculator. Prin intermediul acestui proces se grupează toate unităţile de sens ce se încadrează în prima categorie, toate cele care se încadrează în a doua categorie etc. Nu uitaţi că unităţile de sens au fost culese din convorbiri diferite. Prin urmare, acest proces scoate fiecare unitate din contextul relatării fiecărui participant. Un inconvenient este faptul că puteţi pierde sau interpreta greşit o unitate de sens desprinsă de contextul experienţei fiecărui participant la cercetare. Avantajul este că puteţi examina informaţiile din fiecare categorie în mod diferit, în funcţie de fiecare persoană. Aşadar, vedeţi cât de important este faptul că aţi limpezit în timpul procesului iniţial de codificare (Sarcina 3d) regulile de încadrare a unei unităţi de sens într-o anumită categorie.

Sarcina 4b : Compararea categoriilor

Dacă mai devreme aţi căutat asemănările şi diferenţele dintre unităţile de sens, pentru a le putea despărţi în categorii distincte, pasul următor este compararea şi punerea în contrast a categoriilor pentru a descoperi relaţiile dintre ele. În acest punct al analizei, scopul dumneavoastră este să integraţi categoriile în teme principale şi teme secundare,

pe baza proprietăţilor lor. Găsirea temelor implică depistarea tiparelor ce apar de mai multe ori în ansamblul de informaţii. După ce aţi identificat o temă, veţi crea un cod pentru ea, în acelaşi mod în care aţi codificat categoriile. În majoritatea cazurilor, temele vor forma baza unor concluzii majore ce decurg din analiză.

Ce tipuri de relaţii aţi putea găsi între categorii?

- Poate exista o relaţie temporală, ca atunci când o categorie precedă întotdeauna altă categorie. În astfel de cazuri puteţi identifica un proces important pentru aspectul abordat. De exemplu, în studiul nostru am descoperit că, deşi se întâmplă adesea ca, la început, copiii să reacţioneze pozitiv la despărţirea de tatăl violent, ulterior tind să pledeze pentru împăcare.
- Poate fi o relaţie cauzală, ca atunci când o categorie este cauza alteia. De exemplu, noi am observat că femeile care după plecarea din adăpost refuză orice contact cu partenerii agresivi par, în general, să se descurce mai bine. Totuşi, notaţi că este riscant să presupunem că o categorie este cauza alteia, întrucât s-ar putea ca, în realitate, lucrurile să stea exact invers. În acest exemplu, s-ar putea ca faptul că femeile se descurcă bine să ducă la refuzul oricărui contact cu foştii parteneri.
- O categorie poate fi cuprinsă în altă categorie sau poate reprezenta un alt tip al acesteia. În studiul nostru am considerat, iniţial, că acea categorie în care bărbaţii le implorau sau chiar le „mituiau" pe femei ca să se împace este diferită de categoria în care le ameninţau, de exemplu, cu alte violenţe sau cu neplata pensiei alimentare dacă nu se întorc. Însă, în această fază a analizei, ne-am schimbat punctul de vedere şi am considerat că apelurile „bazate pe iubire" sunt legate de ameninţări. Noua temă care le combină a fost numită „Strategiile de împăcare folosite de partener".

Evident, puteţi găsi şi alte tipuri de relaţii, dar exemplele precedente apar cel mai des. Unele categorii pot să conţină suficiente informaţii pentru a fi considerate teme în sine.

Ca un alt exemplu de combinare a categoriilor în teme, să luăm studiul nostru despre femei care au fost supuse violenţei. Următoarele trei categorii: „Probleme legate de custodia copiilor", „Demersuri pentru despărţire sau divorţ" şi „Obţinerea deciziilor de interdicţie" implică relaţii cu diferite aspecte ale sistemului juridic, incluzând poliţia, avocaţii şi judecătorii. Esenţa celor trei categorii era similară, şi anume era foarte probabil ca femeile să nu reuşească să se descurce în mod adecvat cu aceste sisteme. În plus, experienţa risca să readucă în prim-plan problemele maritale, expunând femeile unor noi agresiuni. Prin urmare, prin combinarea celor trei categorii a fost creată tema „Probleme legate de sistemul juridic".

• Căutarea sensurilor şi a relaţiilor

Pe lângă organizarea informaţiilor, codificarea dă sens informaţiilor examinate. Oricum, după ce aţi ajuns la etapa „formală" a interpretării informaţiilor se consideră că s-a încheiat codificarea la ambele niveluri. În procesul căutării în ansamblul de informaţii a sensurilor şi a relaţiilor sunt implicate două etape importante. În primul rând, va trebui

să daţi informaţiilor o interpretare. Interpretările sunt uneori descriptive, dar pot sugera şi explicaţii cauzale ale evenimentelor importante. În al doilea rând, trebuie să fie evaluat gradul de credibilitate şi de fiabilitate al procesului de cercetare şi al concluziilor.

Etapa 5: Interpretarea informaţiilor şi construirea teoriilor

Extragerea sensului din informaţiile culese este, poate, cea mai motivantă etapă a analizei calitative. Ea implică două sarcini importante: (1) elaborarea unor sisteme de clasificare conceptuală şi (2) constituirea unor teme sau a unei teorii.

Sarcina 5a: Dezvoltarea unor sisteme de clasificare conceptuală

Obiectivul fundamental al cercetării calitative este identificarea tuturor relaţiilor dintre temele majore conturate din ansamblul de informaţii. Pentru aceasta, trebuie să construiţi interpretări logice ale temelor, care să fie compatibile cu schemele de clasificare precedente şi cu unităţile de sens. O idee ce vă poate ajuta să percepeţi relaţiile dintre teme şi natura globală a informaţiilor este să vizualizaţi temele şi categoriile printr-o diagramă. Reprezentarea vizuală a temelor vă poate ajuta să organizaţi redactarea concluziilor. De asemenea, vă poate ajuta să identificaţi cu precizie conexiunile dintre teme şi categorii sau să identificaţi în ansamblul de informaţii categoriile lipsă. Matthew B. Miles şi Michael A. Huberman (1994) propun mai multe strategii pentru a extrage sensul dintr-un ansamblu de informaţii:

- *Desenaţi o diagramă de tip „ciorchine" (cluster diagram).* Acest tip de diagramă vă ajută să vedeţi dacă temele şi categoriile ar putea sau nu să fie legate între ele. Desenaţi cercuri cu numele fiecărei teme şi aşezaţi-le conform relaţiilor dintre ele. Unele cercuri se vor suprapune parţial, altele vor fi independente. Cercurile temelor mai importante vor fi mai mari decât cele ale temelor şi categoriilor mai puţin importante pentru concluzii. Faptul că vă gândiţi la ponderea pe care o au temele, la modul în care interacţionează şi la importanţa lor în schema finală este preţios pentru definirea sensului studiului pe care îl efectuaţi.
- *Creaţi o matrice.* Prezentările matriceale sunt utile pentru observarea relaţiilor dintre categorii sau teme. O matrice implică o listă de categorii aşezate vertical pe o latură a foii şi o listă de categorii sau de teme aşezate orizontal, în partea de sus a foii. În fiecare casetă arătaţi dacă acele categorii se potrivesc sau nu. Luând ca exemplu studiul nostru, puteţi scrie pe verticală categoriile ce reflectă tema „Strategiile de împăcare folosite de partener". În partea de sus, orizontal, puteţi trece categoriile din tema „Convingerile pe care le au femeile în legătură cu părăsirea partenerului violent". Acolo unde se intersectează în matrice două categorii notaţi cu (+) convingerile ce se potrivesc cu dorinţa de împăcare a fostului partener şi cu (–) cele care nu se potrivesc. O astfel de matrice vă arată echilibrul dintre imboldul de a ieşi din relaţia violentă şi dorinţa de împăcare.
- *Număraţi de câte ori apare o unitate de sens sau o categorie.* Cu toate că cifrele sunt asociate în mod caracteristic cu studiile cantitative, este acceptabilă folosirea lor în

studiile calitative, pentru a arăta la câţi dintre participanţi a apărut o anumită temă. De exemplu, puteţi fi interesat să vedeţi câţi dintre interlocutori au avut diferite probleme după despărţirea de partenerii violenţi. Puteţi scrie codurile femeilor în stânga paginii, pe verticală, şi lista problemelor în partea de sus, pe orizontală. Pentru a completa tabelul, bifaţi pe rândul cu numele fiecărei femei problemele pe care le-a avut.

Cifrele vă ajută să vă protejaţi analiza de parţialitatea produsă atunci când sunt prezente exemple de teme emoţionante, dar rare. De exemplu, în studiul nostru, o femeie a povestit cum i-a murit fetiţa din vina fostului partener, eveniment care a fost urmat imediat de despărţire. Cu toate că era un eveniment profund emoţionant, cu siguranţă că nu era tipic pentru experienţa majorităţii femeilor. Totuşi, cele mai multe dintre femei şi-au exprimat îngrijorarea legată de maltratările suferite în trecut de copiii lor din partea foştilor parteneri. Cu toate că nu putem să nu ţinem cont de experienţa femeii a cărei fetiţă a murit, acest eveniment se încadrează în contextul gradului de gravitate a maltratării copiilor.

- *Creaţi o metaforă.* Crearea de metafore ce transmit esenţa rezultatelor este un alt mecanism de extragere a sensului. De exemplu, într-un studiu calitativ despre femeile bătute de parteneri, Lenore Walker (1979) a identificat un ciclu ce apare de obicei, în care tensiunea dintr-un cuplu creşte până când soţul îşi bate soţia. Acest incident violent este urmat de o fază de calm şi iubire, până când tensiunea începe iar să se acumuleze. Numele dat de Walker procesului, „ciclul violenţei", este un exemplu de metaforă ce descrie atât de bine acest tipar, încât metafora a fost adoptată de toată lumea.
- *Căutaţi legăturile care lipsesc.* Dacă două categorii de teme par să fie legate între ele, dar nu direct, s-ar putea să existe a treia variabilă ce le conectează.
- *Notaţi dovezile contrare.* Nu uitaţi că dovezile contrare trebuie să fie luate în consideraţie. Lanţul dovezilor trebuie să fie desăvârşit, astfel încât să fie justificate orice conexiuni între categorii şi teme. De obicei ne concentrăm pe găsirea dovezilor care ne susţin ideile, însă trebuie să identificăm, de asemenea, temele şi categoriile ce ne pun concluziile sub semnul întrebării. În ultimă instanţă, dovezile de acest tip pot fi foarte utile ca excepţii ale procesului descris.

Sarcina 5b : Prezentarea temelor sau a teoriilor

Cu toate că mulţi adepţi ai cercetării calitative îşi încheie lucrările descriind temele majore ce au reieşit din informaţii, alţii folosesc temele şi interpretările lor pentru a elabora ipoteze sau teorii. În studiul nostru despre femeile care au suferit agresiuni am prezentat, pur şi simplu, temele majore conturate din informaţii, fără să încercăm să formulăm pe baza lor o teorie. Chiar şi aşa, temele puteau fi reformulate ca întrebări menite să constituie ipotezele din alte lucrări de cercetare. De exemplu, o temă esenţială a fost faptul că accesul la copii al fostului partener crea o situaţie în care exista un grad mare de risc ca femeile să fie agresate în continuare. Ca ipoteză, acest lucru putea fi reformulat astfel: „Pentru femeile ai căror parteneri violenţi îşi vizitează copiii după

despărţire sunt mai multe şanse de continuare a violenţelor decât pentru femeile care, în această situaţie, nu se mai întâlnesc deloc cu partenerul".

În schimb, teoriile răspund la întrebări cum ar fi: „De ce se produce un anumit fenomen?" sau: „Care este legătura între aceste două concepte?". Dacă teoria este creată pe baza studiului, ea nu va fi vizibilă la început, dar se dezvoltă din procesul de analizare. Cel mai probabil este să apară în etapa de clasificare a categoriilor pe teme şi de căutare a relaţiilor dintre aceste teme.

Un exemplu de teorie ivită dintr-un alt studiu calitativ despre femei bătute este „ciclul violenţei" al lui Lenore Walker (1979), menţionat anterior ca exemplu de metaforă. Dezvoltarea unor teorii de tipul celei elaborate de Walker implică o trecere de la studierea unor situaţii specifice la studierea tiparelor generale. Cu fiecare etapă de analiză a informaţiilor, gândirea dumneavoastră devine mai abstractă; cu alte cuvinte, vă îndepărtaţi şi mai mult de exemplele concrete din transcrierea originară. Folosind metoda comparaţiei permanente, ajungeţi să cunoaşteţi tiparele sau ideile fundamentale ce leagă între ele categoriile şi temele formulate anterior.

Etapa 6: Evaluarea veridicităţii rezultatelor

Cu toate că dezvoltarea unor interpretări şi teorii poate fi o treaptă extrem de atractivă a analizei calitative, trebuie ca pe întreg parcursul procesului de cercetare să acţionaţi în mod responsabil, pentru a asigura veridicitatea concluziilor trase în final. Adepţii cercetării calitative au identificat mai multe aspecte pe care trebuie să le aveţi în vedere pentru a mări credibilitatea rezultatelor cercetării. Există diferite moduri de abordare şi aspecte pe care se pune accentul (la fel ca şi gradele de detaliere a discutării tehnicilor ce pot fi folosite). Vom reveni la aceste aspecte în Faza 4, deoarece sunt importante pentru redactarea raportului. Ne vom ocupa acum de problemele cu care vă confruntaţi în timpul analizei. Cele trei sarcini sunt: (1) stabilirea propriei credibilităţi, (2) documentarea modului de asigurare a consecvenţei şi (3) documentarea modului de controlare a predispoziţiilor şi prejudecăţilor.

Sarcina 6a: Stabilirea propriei credibilităţi

Întrucât un studiu calitativ depinde în atât de mare măsură de raţiunea şi de disciplina cercetătorului, trebuie să arătaţi de ce ar trebui să vi se dea crezare. Aceasta înseamnă că trebuie, pe de o parte, să arătaţi ce pregătire şi ce experienţă în domeniu aveţi şi, pe de altă parte, să consemnaţi în jurnal procedurile urmate, deciziile luate (împreună cu motivaţiile lor) şi procesele gândirii care v-au dus la acele concluzii. Consemnarea meticuloasă a acestor lucruri vă va fi de mare folos ca să-i convingeţi pe cei care trebuie să vă evalueze lucrarea că pot să-i acorde credit.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Sarcina 6b : Documentarea modului de asigurare a consecvenţei

Consecvenţa (numită uneori şi fiabilitate) este un alt element-cheie pentru stabilirea credibilităţii studiului dumneavoastră. Chiar dacă lucrările de tip calitativ sunt influenţate de evenimentele şi relaţiile speciale ce apar pe parcursul studiului, rămâne necesar un anumit grad de consecvenţă. Sperăm că aţi fost riguros în desfăşurarea convorbirilor şi în elaborarea regulilor de codificare şi că aţi consemnat detaliat modul de luare a deciziilor. Dacă aşa stau lucrurile, alt cercetător ar trebui să fie capabil să urmeze acest proces şi să ajungă la concluzii similare. De asemenea, dacă refaceţi singur, ulterior, porţiuni din analiză, rezultatul trebuie să fie foarte asemănător cu cel din analiza originară. Iată câteva aspecte şi proceduri concrete pe care va trebui să le aveţi în vedere pentru a asigura consecvenţa :

- *Specificaţi contextul convorbirilor şi modul în care aţi încorporat acest lucru în analiză.* Unele circumstanţe pentru culegerea informaţiilor le dau acestora o mai mare credibilitate decât altele şi, prin urmare, puteţi alege modul în care să daţi mai mare greutate convorbirilor. De exemplu, unii autori susţin că informaţiile culese mai târziu pe parcursul studiului sunt mai relevante decât cele strânse la început, probabil pentru că stilul de intervievare devine mai relaxat şi mai puţin indiscret. În plus, informaţiile obţinute direct sunt considerate mai fiabile decât cele dezvăluite de un terţ. Informaţiile oferite voluntar sunt considerate mai veridice, aşa cum sunt informaţiile culese atunci când interlocutorul este singur cu dumneavoastră.
- *Triangularea.* Aceasta este o metodă obişnuită de stabilire a veridicităţii informaţiilor calitative. Există mai multe tipuri de triangulare, dar esenţa termenului semnifică faptul că sunt comparate mai multe perspective. Aceasta ar putea însemna să-l rugaţi pe un coleg să folosească regulile pe care le-aţi aplicat dumneavoastră ansamblului de informaţii, pentru a vedea dacă ia aceleaşi decizii în privinţa unităţilor de sens, a categoriilor şi a temelor ; sau poate însemna să culegeţi informaţii din mai multe surse, în afară de convorbiri. Să sperăm că perspectivele diferite se vor confirma reciproc, dând o mai mare credibilitate analizei dumneavoastră.
- *Verificarea făcută de membri.* Obţinerea unui feedback de la participanţii la cercetare este o tehnică esenţială de asigurare a credibilităţii, specifică metodelor calitative. Feedback-ul dat de participanţii la cercetare trebuie să facă parte din întregul proces al studiului calitativ, însă este cu atât mai important atunci când analiza şi interpretările s-au încheiat şi s-au tras concluziile. Cu alte cuvinte, vă întoarceţi la participanţii la cercetare, cerându-le să vă confirme sau să vă respingă interpretările.

Nu uitaţi că participanţii la cercetare s-ar putea să nu fie întotdeauna de acord cu informaţiile, între ei sau cu interpretările dumneavoastră. În acest caz, trebuie să hotărâţi dacă excludeţi informaţiile la care participanţii au obiecţii sau consemnaţi într-un fel dezacordurile şi vă declaraţi poziţia faţă de ele.

Sarcina 6c: Documentarea modului de controlare a predispoziţiilor şi prejudecăţilor

Atunci când raportaţi rezultatele, este util să includeţi şi un inventar detaliat al propriilor predispoziţii şi prejudecăţi. Catalogarea lor vă ajută să nu uitaţi să vă asiguraţi permanent că informaţiile, şi nu propriile convingeri înrădăcinate sunt cele care vă dictează concluziile. O astfel de listă este de folos şi cititorilor, care vor dori să verifice în ce măsură aţi reuşit să vă menţineţi sub control predispoziţiile în timpul culegerii şi analizării informaţiilor.

În acest scop vă este foarte util şi jurnalul în care aţi consemnat notele analitice şi procesul de luare a deciziilor. Cineva care doreşte să vă examineze foarte atent lucrarea va fi interesat de aceste dovezi ale strădaniei dumneavoastră de a fi deschis la ceea ce aveau de spus participanţii. Menţionăm mai jos câteva aspecte riscante pentru credibilitatea studiilor calitative, legate de problema parţialităţii, la care este bine să vă gândiţi (şi să vă referiţi la ele în jurnal):

- Propriile predispoziţii şi concepţii de viaţă pot afecta interpretarea pe care o daţi informaţiilor. Predispoziţiile reprezintă o calitate umană firească şi, atunci când trecem de la particular la general, există tendinţa de a manipula informaţiile pentru a le face să se armonizeze cu ceea ce credem deja.
- Puteţi trage concluzii înainte de a analiza informaţiile sau înainte de a fi stabilit dacă informaţiile culese sunt veridice.
- Puteţi cenzura, ignora sau elimina anumite informaţii, ca fiind irelevante. Aceasta se poate petrece ca rezultat al supraîncărcării cu informaţii sau pentru că ele contrazic un mod de gândire deja încetăţenit.
- Puteţi face afirmaţii nejustificate sau lipsite de dovezi despre relaţii cauzale, pe baza propriilor impresii, şi nu a unei analize solide.
- Puteţi fi prea dogmatic, reducându-vă concluziile la un număr limitat de opţiuni.

Matthew B. Miles şi Michael A. Huberman (1994) au propus strategii de înlăturare a acestor riscuri:

- Verificarea făcută de membri a fost deja descrisă în sarcina precedentă, dar îşi are locul şi aici, pentru că este un mijloc util de a vă asigura că nu propriile predispoziţii sunt cele care vă dictează concluziile.
- În analiză este uşor să daţi, în mod pripit, o credibilitate mai mare anumitor evenimente sau persoane decât altora. Aceasta însă vă împiedică să interpretaţi corect informaţiile, deoarece persoanele şi evenimentele selectate nu sunt suficient de reprezentative. Puteţi ajunge la concluzia că v-aţi bazat pe informaţii prea uşor accesibile sau că aţi deformat rezultatele, favorizând persoane care vă sunt pe plac. Pentru a evita aceste posibilităţi, puteţi căuta în mod deliberat evenimente şi persoane ce se deosebesc semnificativ de cele cu care aţi avut deja convorbiri, pentru a echilibra perspectiva informaţiilor culese. Dacă depistaţi o astfel de predispoziţie, puteţi avea convorbiri cu mai multe persoane, căutând anume persoanele şi evenimentele atipice.
- Evaluaţi-vă interacţiunea cu participanţii la cercetare: altă sursă de parţialitate este efectul pe care îl puteţi avea asupra interlocutorilor, ca şi efectul lor asupra dumnea-

voastră. Aceste efecte sunt deosebit de intense în cazul metodelor calitative, în care culegerea informaţiilor poate să vă impună să petreceţi mult timp cu interlocutorii. Nu este un lucru ieşit din comun ca persoana care conduce convorbirea să aibă reacţii personale faţă de interlocutori, mai ales atunci când aceştia dezvăluie detalii intime ale experienţei lor. Nu vă sugerăm să rămâneţi distant, însă o receptivitate prea mare îi poate face pe interlocutori să vă inducă în eroare prin strădania lor de a vă face pe plac.

- Căutarea dovezilor contrare este un fel de comparaţie permanentă, de căutare a persoanelor care sunt altfel şi de folosire a unor situaţii extreme. Dovezile negative trebuie să fie căutate asiduu în momentul în care se trag concluziile preliminare, pentru a vedea dacă există informaţii ce vă contrazic concluziile sau nu se potrivesc cu ele. Cercetătorul trebuie să vâneze neobosit informaţiile contradictorii, care ar putea să se opună unei concluzii preliminare şi propriilor credinţe.

Rezumat

Acest capitol a prezentat o modalitate sistematică şi riguroasă de abordare a analizării informaţiilor în studiile calitative. Etapele predominante ale analizei informaţiilor sunt pregătirea transcrierilor (Etapa 1), elaborarea unui plan preliminar de analizare a informaţiilor (Etapa 2), codificarea la primul nivel (Etapa 3), codificarea la al doilea nivel (Etapa 4), interpretarea informaţiilor şi construirea teoriilor (Etapa 5) şi evaluarea veridicităţii rezultatelor (Etapa 6). Cu toate că aceste etape sunt prezentate liniar, procesul de analizare a informaţiilor nu este chiar atât de simplu. Trebuie să fiţi flexibil şi să pendulaţi între etape şi sarcini, pentru a produce rezultate bogate şi semnificative.

Acum, după ce aţi analizat informaţiile şi le-aţi dat interpretări, următoarea fază a procesului cercetării calitative este redactarea unui raport despre rezultate, astfel încât şi alte persoane din domeniul asistenţei sociale - practicieni, cei care stabilesc politicile, cei care se ocupă de educaţie şi cercetători - să poată avea acces la ele. Modalitatea de a difuza rezultatele pe care le-aţi obţinut, pentru a putea fi citite, este faza finală din prima parte a acestei cărţi.

Bibliografie comentată

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences* (capitolul 5), Allyn & Bacon, Needham Heights, MA. O prezentare complexă şi foarte utilă a analizei conţinutului ca strategie de analizare a informaţiilor în cercetarea calitativă. Cititorii care caută exemple detaliate de identificare a unităţilor şi a categoriilor şi de codificare vor găsi în acest capitol un supliment practic la lucrurile prezentate de noi în Faza 3.

Lincoln, Y. şi Guba E. (1985), *Naturalistic inquiry* (capitolele 11-13), Sage, Newbury Park, CA. Trei capitole din această carte conţin informaţii legate de Faza 3. Întrucât ideile lui Lincoln şi Guba despre analiza informaţiilor stau la baza multora dintre concepţiile noastre despre acest subiect, capitolul 12, „Prelucrarea informaţiilor obţinute pe cale naturală", este o paralelă utilă cu cartea noastră. Cititorii vor găsi numeroase exemple ce clarifică fiecare etapă a procesului de analizare a informaţiilor, cu un accent pus pe metoda comparaţiei permanente.

Modul în care discută Lincoln şi Guba în capitolul 11, „Stabilirea veridicităţii", aspectele legate de veridicitate reprezintă, probabil, deliberarea clasică privind felurile în care se asigură credibilitatea, transferabilitatea, fiabilitatea şi gradul înalt de coroborare. Capitolul este detaliat, oferind majoritatea informaţiilor de care au nevoie atât adepţii noi ai cercetării calitative, cât şi cei cu experienţă, pentru a da credibilitate rezultatelor lor. Ca parte a discuţiei, autorii au semnalat aspecte foarte utile legate de crearea unei „piste de auditare" – însemnări despre proceduri şi despre modul de a gândi, pe care să le poată citi cei care vă evaluează studiul.

Capitolul 13, „Rapoartele de caz, verificarea făcută de membri şi auditarea", este citat aici datorită utilităţii ultimelor două subiecte : importanţa verificării făcute de membri şi strategiile de desfăşurare a auditării unui studiu calitativ. Şi aici, Lincoln şi Guba folosesc un stil accesibil şi oferă informaţii atât conceptuale, cât şi practice. Oferă chiar şi programul unei întâlniri cu participanţii la cercetare, pentru a face verificarea ! Discuţia din capitolul 11 despre „pistele de auditare", menţionată mai sus, vizează în primul rând crearea unui astfel de dosar, în vreme ce în capitolul 13 accentul este pus pe traseul urmat de auditor pentru a evalua veridicitatea unui studiu calitativ. Aceste sugestii pot fi utile cercetătorilor atunci când îşi planifică „pista de auditare".

Miles, M. şi Huberman, M. (1984), *Qualitative data analysis : A sourcebook of new methods*, Sage, Newbury Park, CA. Această carte este plină de detalii analitice. Fondul îl constituie descrierea comprimării informaţiilor şi a expunerii lor, pornind de la presupunerea că cititorul cunoaşte primele stadii ale cercetării calitative. Prin urmare, discuţia trece rapid la faza de analizare a informaţiilor.

Cartea este plină de detalii şi este nevoie de mult timp pentru a-i asimila conţinutul. Punctul forte al textului este prezentarea unei game de opţiuni pentru expunerea informaţiilor, iar propunerile sunt susţinute de exemple concrete. În orice caz, chiar dacă este plină de sugestii, lucrarea este mai potrivită pentru cercetătorii care au cunoştinţe de nivel mediu spre avansat despre metodele calitative. Abundenţa detaliilor poate fi deconcertantă pentru începători şi nu ţine de metoda de abordare a analizei informaţiilor de tipul „învăţare din mers".

Patton, M.Q. (1990), *Qualitative evaluation and research methods* (capitolele 8 şi 9), Sage, Newbury Park, CA. Două dintre capitolele acestei cărţi sunt relevante pentru Faza 3. Însă, chiar dacă în capitolul 8, „Analiza şi interpretarea calitative", există multe informaţii utile, ele sunt uneori greu de identificat din cauza numărului de subiecte prezentate şi a complexităţii lor. De exemplu, autorul nu se ocupă doar de analiza globală a cazurilor, obiectivul principal al Fazei 3 din lucrarea noastră, ci şi de analiza studiilor de caz, de metodele de observare, de analiza studiilor fenomenologice etc. Acest capitol se recomandă cercetătorilor care cunosc foarte bine diferenţele dintre modalităţile de abordare calitative.

În schimb, capitolul 9, intitulat „Creşterea calităţii şi credibilităţii analizei calitative", conţine o prezentare utilă şi uşor de urmărit a tehnicilor disponibile pentru întărirea credibilităţii unui studiu calitativ. Acest capitol se bazează pe un capitol similar din cartea lui Lincoln şi Guba (1985, menţionată mai jos) şi tratează unele dintre sugestiile făcute de Miles şi Huberman (1994, menţionată mai jos) despre rigurozitatea culegerii informaţiilor, ca măsură de asigurare a credibilităţii.

Seidel, J., Kjolseth, R. şi Seymour, E. (1988), *The Ethnograph (Versiunea 3.0)*, Qualis Research Associates, Corvallis, OR. Acest manual, redactat într-un stil direct, ce însoţeşte pachetul de *soft*, are rolul de a-l învăţa pe începătorul în cercetarea calitativă cum să

folosească programul de analiză a informaţiilor The Ethnograph. Lucrarea prezintă limpede şi concis fiecare etapă.

Dincolo de discutarea mecanismului acestui program special, instrucţiunile din manual sunt îmbinate cu sugestii foarte utile de codificare a informaţiilor calitative. De asemenea, arată cum pot ajuta la analizarea informaţiilor calitative unele programe de procesare de text folosite pe scară largă. Capitolul 7, „Reguli de codificare şi cartografierea codurilor", este extrem de util pentru începătorii în analiza calitativă. El prezintă vizual şi conceptual complexitatea schemelor de codificare (de exemplu, suprapunerea parţială şi segmentele aflate în „cuib"). Manualul este recomandat celor care doresc să evite dezbaterile mai filosofice despre cercetarea calitativă. Principalul atu al cărţii este faptul că descrie în mod concret şi demistificator analiza calitativă a informaţiilor.

Strauss, A. şi Corbin, J. (1990), *Basics of qualitative research : Grounded theory, procedures, and techniques,* Sage, Newbury Park, CA. Această carte explică, pas cu pas, procedurile şi tehnicile modalităţii de abordare a cercetării calitative printr-o teorie bazată pe fapte. Scopul abordării respective este construirea teoriei cu ajutorul unui set sistematic de proceduri, la fel cu multe dintre cele incluse în Faza 3 din lucrarea noastră. Fiecare capitol descrie detaliat un concept sau o tehnică din cercetarea calitativă. Partea a doua cuprinde identificarea diferitelor strategii de codificare, sugestii privind modul de a evita parţialitatea, pentru a rămâne obiectiv pe parcursul analizei, şi explicarea modului în care se ivesc din informaţii teoriile. Partea a treia oferă cititorului diferite tehnici utile pentru îmbunătăţirea procedurilor de culegere a informaţiilor şi strategii de analizare. Cartea se numără printre resursele utile unui cercetător aflat la început şi este de ajutor în toate etapele unui studiu calitativ.

Taylor, S. şi Bogdan, R. (1984), *Introduction to qualitative research methods : The search for meaning* (capitolul 6), Wiley & Sons, New York. Aşa cum am arătat în Faza 3, acest capitol analizează informaţiile calitative identificând mai întâi temele principale, care sunt descompuse apoi în teme secundare şi categorii, metoda inversă celei prezentate în lucrarea noastră. Dacă aţi optat pentru ea, capitolul redactat de Taylor şi Bogdan oferă o descriere inteligibilă şi fundamentală a acestui mod de analizare a informaţiilor. Aşa cum am arătat mai sus, vă recomandăm să porniţi analiza de la categorii, nu de la temele generale, deoarece din experienţa noastră cu modul de abordare prezentat de Taylor şi Bogdan reiese că un cercetător debutant tinde să nu mai acorde atenţie sensului real al vorbelor participanţilor atunci când se străduieşte să încadreze unităţile de sens în nişte teme prestabilite.

Referinţe şi lecturi suplimentare

Altheide, D. şi Johnson, J. (1991), „Criteria for assessing interpretive validity in qualitative research", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 485-499.

Charmaz, K. (1983), „The grounded theory methods : An explication and interpretation", în R. Emerson (coord.), *Contemporary field research*, Little, Brown, Boston, pp. 109-126.

Crabtree, B. şi Miller, W. (1992), „A template approach to next analysis : Developing and using code books", în B. Crabtree şi W. Miller (coord.), *Doing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 93-109.

Denzin, N.K. (1994), „The art and politics of interpretation", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 500-515.

Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner, D. şi McCormack-Steinmetz, A. (1991), *Doing qualitative research : Circles within circles*, Falmer Press, New York.

Erlandson, D., Harris, E., Skipper, B. şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry : A guide to methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Fielding, N.G. şi Fielding, J.L. (1986), *Linking data : Qualitative research methods series No. 4*, Sage, Newbury Park, CA.

Fielding, N.G. şi Lee, R. (coord.) (1992), *Using computers in qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Glaser, B. şi Strauss, A. (1967), *The discovery of grounded theory : Strategies for qualitative research*, Aldine De Gruyter, New York.

Glesene, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers : An introduction*, Longman, White Plains, NY.

Huberman, A.M. şi Miles, M. (1994), „Data management and analysis methods", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 428-444.

Kirk, J. şi Miller, M. (1986), *Reliability and validity in qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Krefting, L. (1991), „Rigor in qualitative research : The assessment of trustworthiness", *The American Journal of Occupational Therapy*, 45, pp. 214-222.

Lincoln, Y. şi Guba, E. (1985), *Naturalistic inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.

Miles, M. şi Huberman, M. (1994), *Qualitative data analysis : A sourcebook of new methods* (ed. a II-a), Sage, Newbury Park, CA.

Mostyn, B. (1985), „The content analysis of qualitative research : A dynamic approach", în M. Brenner, J. Brown şi P. Canter (coord.), *The research interview : Uses and approaches*, Academic Press, New York, pp. 119-131.

Patton, M.Q. (1990), *Qualitative evaluation and research methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Pfaffenberger, B. (1988), *Microcomputer applications in qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Richards, L. şi Richards, T. (1991), „Computing in qualitative analysis : A healthy development?", *Qualitative Health Research*, 1, pp. 234-262.

Rubin, A. şi Babbie E. (1993), *Research methods for social work* (ed. a II-a), Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, CA.

Schatzman, L. şi Strauss, A. (1973), *Field research : Strategies for a natural sociology*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Seidel, J., Kjolseth, R. şi Seymour, E. (1988), *The Ethnograph* (Version 3.0), Qualis Research Associates, Corvallis, OR.

Seidman, I. (1991), *Interviewing as qualitative research : A guide for researchers in education and the social sciences*, Teachers College Press, New York.

Silverman, D. (1993), *Interpreting qualitative data : Methods for analyzing talk, text, and interaction*, Sage, Newbury Park, CA.

Strauss, A. şi Corbin, J. (1990), *Basics of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Tesch, R. (1990), *Qualitative research : Analysis types and software tools*, Falmer Press, New York.

Walker, L. (1979), *The battered woman*, Harper & Row, New York.
Weissman, H. (1981), „Teaching qualitative methods", în S. Briar, H. Weissman şi A. Rubin (coord.), *Research utilization in social work education*, Council on Social Work Education, New York, pp. 59-65.
Wolcott, H. (1994), *Transforming qualitative data : Description, analysis, and interpretation*, Sage, Newbury Park, CA.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASVCENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Faza 4: Redactarea raportului

Robert McClelland, Carol D. Austin

Cum va arăta raportul final?

Etapele procesului de difuzare

Etapa 1: Începerea redactării / Etapa 2: Redactarea raportului / Etapa 3: Trimiterea manuscrisului la o revistă

Rezumat

Referinţe şi lecturi suplimentare

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Îmi place grozav să fiu scriitor.
Ce mă calcă pe nervi e hârţogăria.
Peter De Vries

Redactarea şi difuzarea rezultatelor este o fază decisivă a procesului cercetării calitative. Fără un plan şi o strategie adecvate de difuzare a rezultatelor, ele nu vor ajunge la practicienii cărora le-ar putea fi de folos. Părerea noastră este că mult prea multe rapoarte de cercetare zac prin rafturi, pline de praf, pentru că autorii lor nu au acordat atenţie difuzării rezultatelor. În scopul îndeplinirii angajamentului de a mări baza de cunoştinţe din domeniul nostru, este nevoie de o metodă de publicare minuţios concepută şi transpusă în fapt, pentru a informa comunitatea practicienilor. Este extrem de important să fiţi conştient de faptul că rezultatele cercetării calitative pot contribui la creşterea nivelului cunoştinţelor ştiinţifice din domeniul social sau pot fi apă de ploaie şi cai verzi pe pereţi, aşa cum arată, pe drept cuvânt, Bruce L. Berg (1989):

> Într-o duminică, la masa de prânz, copiii mei, Alex şi Kate, mâncau supă cu tăiţei în formă de litere. Kate, care avea vreo patru ani, scormonea prin farfurie cu mare atenţie. A reuşit să prindă în lingură câteva litere, a lăsat să se scurgă uşor lichidul şi şi-a alcătuit numele.
>
> „Uite, tati, mi-am scris numele cu tăiţei!" Îmi întindea lingura, să verific. Aşezase literele astfel încât formau cuvântul „KATIE". Alex, văzând atenţia care i se acordă surioarei, şi-a smuls lingura din supă, împroşcând podeaua, şi a strigat: „Şi eu!". Din păcate, literele lui alcătuiau cuvântul „XCYU", o ortografiere cam ciudată a numelui „Alex" sau, pur şi simplu, un eşec în „alegerea tăiţeilor din supă" astfel încât să însemne ceva pentru ceilalţi.

Păstrând în minte citatul de mai sus, nu trebuie să uitaţi totuşi că s-ar putea ca rezultatele studiului dumneavoastră să nu implice difuzarea. Acest lucru este valabil indiferent de tipul de cercetare adoptat – calitativ sau cantitativ. Toţi cercetătorii trebuie să evalueze utilitatea şi semnificaţia practică a rezultatelor lor înainte de a hotărî dacă raportul trebuie sau nu să fie redactat pentru o posibilă publicare. În cazul studiilor calitative pot fi aplicate mai multe criterii de evaluare:

- Rezultatele cercetării dumneavoastră extind teoriile curente?
- Studiul respectiv a adăugat ceva bazei teoretice a activităţii de asistenţă socială?
- În ce măsură a trecut acest studiu testul veridicităţii? Cât de credibil este?
- În ce măsură ar putea rezultatele acestui studiu să îmbunătăţească activităţile zilnice din asistenţa socială?

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Fiecare dintre criteriile de mai sus trebuie să fie evaluat în funcţie de publicul-ţintă. Pentru o distribuire eficientă trebuie să ştiţi precis cine trebuie să afle despre studiul pe care l-aţi efectuat. Această precizie va fi de mare ajutor la alegerea şi aplicarea unei strategii de difuzare. Nimeni nu se îndoieşte de faptul că textul scris a dominat de-a lungul timpului activităţile de difuzare. Pe lângă reviste şi cărţi, literatura de specialitate este şi mai accesibilă acum datorită căutării *online*. Totuşi, metodele de difuzare s-au diversificat şi ia amploare prezentarea rezultatelor cercetării calitative pe alte căi decât tipăriturile. Pentru lucrătorii din asistenţa socială care creează modele de intervenţie specifice instituţiilor respective, metodele ce nu se bazează pe tipărituri pot fi utile în pregătirea suplimentară a personalului.

Benzile audio şi video sunt modalităţi deosebit de eficiente de difuzare a informaţiilor care implică tehnici practice. Din păcate, celor mai mulţi dintre noi nu le este accesibilă crearea unor produse prin alte mijloace decât tiparul, astfel încât aceste modalităţi pot fi greu de folosit. Este limpede faptul că mijloacele diferite de tipar sunt forme de difuzare din ce în ce mai puternice, însă ele impun, de obicei, colaborarea cu un coleg care dispune de tehnica necesară.

Cum va arăta raportul final?

Când aţi încheiat studiul calitativ, speraţi, probabil, să descoperiţi un format prestabilit de raportare a rezultatelor – un raport, o lucrare de control, o formă oarecare de manuscris. Însă nu există reguli fixate pentru raportarea lor. În comparaţie cu formatul relativ standardizat al rapoartelor din cercetarea cantitativă, rapoartele calitative sunt foarte variate.

Forma şi stilul produsului obţinut depind în mare măsură de publicul-ţintă şi de mijlocul de difuzare ales. De exemplu, raportarea rezultatelor destinate mediului universitar se deosebeşte enorm de publicarea într-o revistă de specialitate. Adesea, studiile calitative sunt scrise în formă de carte, deoarece acest format este foarte propice raportării detaliilor necesare. O lucrare clasică bazată pe modalitatea de abordare calitativă este *Tally's Corner*, a lui Elliot Liebow (1967), raportând activităţile de zi cu zi ale americanilor de origine africană care erau figuri familiare pe străzile dintr-un anumit perimetru. Comprimarea în câteva pagini a rezultatelor lui Liebow ar însemna sacrificarea acelei comori de detalii ce au făcut ca lucrarea lui să fie extrem de fecundă.

Adesea, primul pas oficial către difuzare este prezentarea orală în faţa colegilor de an sau a unor profesori, ori într-un seminar din cadrul întrunirilor anuale, cum ar fi National Association of Social Workers şi Council on Social Work Education. Colegii de facultate şi din domeniu care sunt familiarizaţi cu problemele pe care le studiaţi vă pot ajuta să vă perfecţionaţi analiza, făcând-o şi mai relevantă pentru practica din asistenţa socială. Adesea, publicul local – personalul instituţiei respective, administratorii şi participanţii la cercetare, pe lângă grupurile din comunitatea locală – este dornic să afle rezultatele. Toate aceste modalităţi de difuzare sunt importante pentru dumneavoastră, deoarece vă pot oferi o validare exterioară în momentul în care sarcina de redactare a rezultatelor pare copleşitoare.

Etapele procesului de difuzare

Indiferent dacă intenţionaţi să începeţi prin a prezenta rezultatele colegilor de an, îndrumătorului în cercetare, unei comisii de doctorat sau unui public format din lucrători în domeniul asistenţei sociale sau prin a redacta un manuscris destinat publicării, trebuie să parcurgeţi trei etape fundamentale. Întrucât cei mai mulţi dintre oameni se urnesc greu, este util să folosiţi o strategie care să asigure realizarea unui progres.

În acest scop, este bine să vă angajaţi faţă de ceilalţi, stabilind un termen-limită rezonabil la care să le prezentaţi colegilor de an şi/sau din domeniu rezultatele iniţiale. Feedback-ul din partea colegilor poate fi un foarte bun mijloc de a vedea dacă sunteţi sau nu pregătit pentru alte posibilităţi de difuzare. Procesul de difuzare include: (1) începerea redactării, (2) redactarea raportului şi (3) trimiterea manuscrisului la o revistă, în vederea publicării.

Etapa 1: Începerea redactării

Începerea redactării rezultatelor studiului calitativ implică două sarcini: (1) stabilirea momentului din desfăşurarea studiului în care începe redactarea şi (2) planificarea şi alegerea unui obiectiv. Ne vom ocupa mai întâi de prima sarcină, alegând momentul în care să începem redactarea.

Sarcina 1a: Stabilirea momentului din desfăşurarea studiului în care începe redactarea

Atunci când începeţi redactarea raportului, prima sarcină este să stabiliţi momentul din procesul de cercetare în care să vă apucaţi de scris. În această privinţă, fiecare are părerea lui. Pe de o parte, există convingerea solidă că adeptul cercetării calitative trebuie să rămână deschis la lucrurile ce i se spun. Cei care consideră că această deschidere este prioritară spun că apare riscul de închidere prematură dacă începeţi redactarea prea devreme. Pe de altă parte, unii obiectează că este util să începeţi cât mai devreme posibil organizarea şi redactarea studiului. Ei consideră că este foarte posibil să fiţi imobilizat de însuşi volumul informaţiilor acumulate în timpul studiului. Noi considerăm că este cel mai bine să începeţi redactarea rezultatelor studiului cât mai devreme posibil.

Redactarea este o aptitudine dobândită, iar scriitorii novici pot să se codească mult până să se apuce de lucru. Unii autori obişnuiesc să apeleze la diversiuni ritualizate pentru a întârzia începerea redactării. Ordinea care trebuie făcută pe birou, ascuţirea creioanelor, baia pisicilor, mersul la pescuit cu Bob (care, fie vorba între noi, nu prinde niciodată nimic), curăţenia prin casă şi chiar citirea unor lucrări de cercetare şi de statistică par să fie mai urgente decât redactarea rezultatelor. Adevărul este însă că a începe să redactaţi rezultatele cercetării înseamnă, pur şi simplu, să scrieţi *ceva*. În acest stadiu nu vizaţi perfecţiunea; ţinta dumneavoastră este să creaţi o „copie de lucru", care să poată fi revăzută şi corectată, revăzută şi corectată încă o dată, şi încă o dată...

Nu vă neliniştiţi, o parte din munca de redactare a rezultatelor a fost deja făcută în Faza 1. Propunerea de cercetare iniţială a inclus o mare parte din conţinutul raportului final (vedeţi figura 1.1). Prin urmare, redactarea începe cu o propunere de cercetare logică, lucidă, raţională şi coerentă, aşa cum am subliniat la sfârşitul Fazei 1. Dacă propunerea de cexrcetare pe care aţi conceput-o avea defecte, puteţi fi sigur că raportul final va merge cu poticneli şi, probabil, n-o să fie scris într-o formă care să aibă sens şi pentru altcineva în afară de dumneavoastră.

Sarcina 1b : Planificarea şi alegerea unui obiectiv

Trebuie să fie evident de-acum faptul că propunerea de cercetare iniţială vă oferă linii directoare foarte utile pentru redactare. În propunere au fost identificate motivaţiile şi procesul de cercetare a problemei alese. Parcurgerea literaturii de specialitate a demonstrat importanţa problemei cercetate şi a plasat studiul dumneavoastră în contextul larg al teoriilor deja stabilite (dacă există astfel de teorii).

În propunere au fost schiţate şi justificate metodologiile alese pentru culegerea informaţiilor. A fost descrisă şi argumentată selecţia participanţilor la cercetare. A fost arătat modul în care urmau să fie rezolvate aspectele deontologice şi cele legate de consimţământul deplin conştient şi au fost prezentate conceptele esenţiale (de exemplu, evenimentele trăite, atitudinea faţă de anumite probleme, metaforele) care urmau să structureze metoda de culegere a informaţiilor şi organizarea rezultatelor studiului. Aceste componente ale propunerii pot folosi acum la organizarea prezentării orale a studiului sau la redactarea lui în vederea publicării.

Etapa 2 : Redactarea raportului

Redactarea unui raport implică patru sarcini : (1) folosirea terminologiei adecvate, (2) prezentarea dovezilor veridicităţii, (3) alegerea stilului de redactare şi (4) modul de organizare a raportului.

Sarcina 2a : Folosirea terminologiei adecvate

E ciudat, dar vă puteţi trezi la început că redactaţi rezultatele folosind un cadru de referinţă cantitativ. Aceasta este o imensă greşeală. Rezultatele cercetării calitative nu pot fi exprimate în termenii folosiţi la raportarea rezultatelor unui studiu cantitativ. Dacă se întâmplă aşa, acest lucru duce la o nepotrivire din punctul de vedere al terminologiei. Dacă folosiţi în întregul raport o terminologie cantitativă, puteţi ajunge să fiţi privit de ceilalţi ca „lupul cantitativ în piele de oaie calitativă" (Miles şi Huberman, 1994). După cum ştiţi, cercetarea calitativă se bazează pe alt set de presupuneri decât cercetarea cantitativă. Prin urmare, terminologia metodologică folosită pentru raportarea rezultatelor calitative trebuie să fie adecvată unui proiect de cercetare calitativ – nu cantitativ – şi să-l reflecte corect.

Când este vorba despre demonstrarea rigurozităţii, standardele studiilor calitative sunt diferite de cele ale studiilor cantitative. De exemplu, în studiile cantitative sunt

folosite în mod curent testele de depistare a elementelor ce ameninţă validitatea şi fiabilitatea. În studiile naturaliste, conceptul analog este veridicitatea. Atunci când raportaţi rezultatele calitative, trebuie să-i demonstraţi cititorului că aţi respectat cu stricteţe standardele de veridicitate ale observaţiilor şi ideilor pe care le raportaţi. Pentru aceasta, trebuie să apreciaţi dacă raportul scris oferă suficiente dovezi ale gradului de veridicitate stabilit. Aceste considerente sunt esenţiale în crearea cadrului conceptual al procesului de redactare, în special atunci când prezentaţi metodologia studiului efectuat.

Sarcina 2b : Prezentarea dovezilor veridicităţii

Există un set de standarde care generează dovezile veridicităţii, vizând patru probleme majore : credibilitatea (valoarea de adevăr), posibilitatea de transferare (aplicabilitatea), fiabilitatea (consecvenţa) şi posibilitatea de confirmare (neutralitatea). Acestea sunt, în mare, echivalentele conceptelor de validitate internă, validitate externă/posibilitate de generalizare, soliditate şi, respectiv, obiectivitate (Guba, 1981) din cercetarea cantitativă. Demonstrarea credibilităţii este deosebit de importantă şi se face pe baza următoarelor aspecte ale studiului :

- Perioadă mare de interacţiune cu participantul/participanţii la cercetare, observare persistentă şi triangulare.
- Prezentarea activităţii în faţa colegilor de facultate şi din domeniu, trecând periodic în revistă împreună cu ei aspectele de fond, metodologice, juridice şi deontologice ale studiului.
- Analiza de caz negativă, care implică revizuirea analizei până ce acoperă toate cazurile cunoscute.
- Asigurarea referinţelor corespunzătoare, care constă în înregistrări ale convorbirilor şi observaţiilor pe casete video sau audio, dosare ale cazurilor şi transcrieri.
- Verificările făcute de membri, în care cereţi participantului/participanţilor să vă ofere feedback-ul la informaţiile pe care le-aţi cules şi la concluziile pe care le-aţi tras.

Conceptul de triangulare merită să fie examinat mai îndeaproape, deoarece poate avea mai multe forme. Cea mai obişnuită formă de triangulare a informaţiilor este coroborarea informaţiilor din alte surse (de exemplu, alţi participanţi la cercetare sau documente ale instituţiilor). Altă formă implică triangularea teoretică, prin care se explorează în procesul de intervievare teoriile rivale. Nu contează faptul că aceasta din urmă poate implica un stil de convorbire mai viu decât cred unii adepţi ai cercetării calitative că ar fi potrivit. Valoarea ei rezidă în faptul că leagă rezultatele de o perspectivă teoretică.

Problemele legate de posibilitatea de transferare sunt rezolvate prin descrierea detaliată a studiului. Cititorul trebuie să primească suficiente informaţii pentru a putea aprecia dacă rezultatele dumneavoastră se bazează pe studierea unor cazuri similare cu contextul său propriu. Pentru aceasta este nevoie de o descriere minuţioasă a participanţilor la cercetare şi a situaţiei lor, într-un studiu calitativ neexistând presupuneri statistice legate de posibilitatea de generalizare.

Fiabilitatea se sprijină pe tehnicile descrise în secţiunea despre credibilitate. În special eforturile de demonstrare a triangulării informaţiilor sunt importante pentru

evaluarea fiabilităţii. O auditare a procesului făcută de colegi poate oferi dovezi suplimentare ale străduinţei de a menţine consecvenţa pe întreg parcursul studiului.

Posibilitatea de confirmare poate fi demonstrată prin crearea unei „piste de auditare" şi prin triangulare. Jurnalul trebuie să ofere multiple dovezi ale strădaniei dumneavoastră de a conştientiza permanent, în mod critic, relaţia energetică şi dinamică dintre cel care conduce convorbirea (cercetător) şi interlocutor (participant la cercetare). Pe parcurs, jurnalul vă poate ajuta să vă integraţi observaţiile, conştiinţa de sine, cunoştinţele şi ideile apărute într-un tot coerent. El dezvăluie gradul de imparţialitate cu care aţi abordat întregul proces de cercetare. Este un valoros îndrumător al procesului şi păstrează însemnările pentru cazul în care aţi vrea să trasaţi o „pistă de auditare".

Dovezile atenţiei acordate acestor criterii de evaluare a veridicităţii studiului trebuie să fie inserate în raportul final. Acest lucru îi permite cititorului să judece calitatea procesului de cercetare. Un plan după care sunt generate dovezile veridicităţii rezultatelor obţinute din cercetare este una dintre principalele dumneavoastră sarcini în faza de proiectare. Seminţele capacităţii de a obţine rezultate care să se încadreze în standardele de veridicitate sunt răspândite cu mult înainte de momentul în care începeţi să treceţi pe hârtie acele rezultate.

Sarcina 2c : Alegerea stilului de redactare

John Van Maanen (1988) descrie produsul unui studiu calitativ ca fiind raportarea unor „poveşti" în care implicarea autorului este recunoscută în mai mare sau mai mică măsură. Poveştile realiste sunt narate la persoana a treia şi pot deveni un articol de revistă redactat în stil academic. Poveştile de tip confesiune sunt la persoana întâi şi recunosc participarea autorului, pe post de observator. Poveştile impresioniste, tot la persoana întâi, se caracterizează prin naraţiuni pline de viaţă, ce includ, adesea, reacţiile şi părerile autorului.

Pentru a-l ajuta pe cititor să înţeleagă mai bine tema cercetată se folosesc citate din spusele participanţilor la cercetare. Scopul celui care conduce convorbirea/autorului este să capteze şi să transmită schimburi personale importante, ce aduc dovezi despre ideile discutate. Citatele directe din replicile unui participant nu trebuie să aibă referinţe şi niciodată nu trebuie să fie folosite numele reale.

După ce v-aţi angrenat într-un proces de intervievare de lungă durată, impresiile personale devin pertinente şi relevante. Gândurile dumneavoastră din timpul convorbirilor pot fi o parte importantă a studiului. Prin urmare, puteţi opta pentru recunoaşterea propriilor sentimente legate de o convorbire pe care o redaţi, deoarece aceste emoţii vă influenţează concluziile. Suprimarea acestor informaţii ar putea influenţa capacitatea cititorului de a înţelege dinamica descrisă.

Acesta este un stil foarte diferit de cel întâlnit în rapoartele convenţionale. Este nevoie de experienţă pentru a-l putea folosi în mod corespunzător, întrucât mulţi profesori sunt împotriva textelor cu tentă personală, metaforice sau interpretative. Prin urmare, scopul dumneavoastră este să prezentaţi un raport credibil şi captivant, care să fie luat în serios de cititori.

Pot exista şi momente când este necesar un stil de redactare mai tradiţional. Uneori, comisiile de profesori ce analizează tezele şi disertaţiile oficiale preferă un stil de redactare tradiţional, în care trebuie, prin urmare, să folosiţi persoana a treia atunci când prezentaţi observaţiile. Şi unele reviste de specialitate preferă un stil mai tradiţional. În esenţă, este bine să vă alegeţi stilul în funcţie de cititori, atâta vreme cât acesta nu afectează precizia rezultatelor. Atunci când cunoaşteţi dinainte publicul-ţintă, este logic să alegeţi un stil de redactare acceptabil pentru el.

Sarcina 2d : Modul de organizare a raportului

Trebuie să acordaţi foarte multă atenţie organizării raportului final. Analizele şi rezultatele calitative trebuie să fie prezentate într-o formă ordonată, coerentă, credibilă şi atrăgătoare. Pentru a realiza acest lucru, un raport de cercetare calitativă bine întocmit trebuie să aibă şase părţi standardizate : (1) un rezumat, (2) introducerea şi trecerea în revistă a lucrărilor de specialitate, (3) prezentarea metodologiei, (4) prezentarea rezultatelor şi a analizei, (5) o concluzie sau prezentarea semnificaţiei rezultatelor studiului şi (6) lista lucrărilor bibliografice. Vom arăta cum pot fi redactate aceste şase părţi folosind exemplul nostru referitor la femeile care plănuiesc ca, după ce părăsesc adăpostul pentru situaţii de criză, să se despartă de partener. Stilul de redactare pe care l-am folosit este foarte adecvat pentru cititorii revistelor de specialitate.

REZUMATUL. La începutul raportului final trebuie să fie inclus un rezumat. Este o scurtă expunere, în general de circa 150 de cuvinte, despre scopul studiului pe care l-aţi efectuat şi despre concluziile lui. De obicei, el expune la început teza centrală sau problema de cercetare şi teoriile examinate (dacă este cazul). Urmează o prezentare a metodologiei folosite pentru culegerea informaţiilor. Dacă proiectul de cercetare sau participanţii la cercetare au ceva special, se poate descrie şi acest lucru. În sfârşit, sunt expuse pe scurt rezultatele principale şi sunt rezumate concluziile. Un rezumat al exemplului folosit pe întreg parcursul lucrării de faţă ar suna cam aşa :

> Chiar dacă adăposturile pentru situaţii de criză au devenit principala modalitate de a ajuta femeile care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor lor, aceste facilităţi nu pot să ofere altceva decât asistenţă pe termen scurt. Ca etapă iniţială în evaluarea eficienţei serviciilor de monitorizare oferite celor care au părăsit adăpostul, acest studiu a identificat principalele nevoi exprimate de femeile care şi-au părăsit partenerul agresiv. Informaţiile au fost culese în cursul convorbirilor purtate cu 18 femei dintr-un orăşel din sudul provinciei Ontario, Canada. Analiza de fond a arătat că principalele griji ale participantelor la cercetare sunt legate de raporturile cu foştii parteneri şi cu autorităţile judecătoreşti, precum şi de nivelul redus al respectului de sine şi de reacţiile copiilor lor faţă de modificările intervenite în modul de viaţă. Implicaţiile studiului sunt prezentate în raport cu nevoia de a diversifica serviciile oferite femeilor care doresc să se despartă de partenerii violenţi.

INTRODUCEREA. Introducerea unui raport calitativ cercetează natura problemei sau a problemelor investigate şi semnificaţia lor pentru profesiunea noastră. Pentru a

demonstra semnificaţia problemei de cercetare, trebuie să prezentaţi o trecere minuţioasă în revistă a literaturii de specialitate. Această prezentare constă, de obicei, dintr-un rezumat al istoricului acestor lucrări, precum şi al literaturii actuale teoretice sau didactice legate de subiectul studiului. Lungimea introducerii variază foarte mult, de la o pagină până la mai multe, dar trebuie să-i dea cititorului siguranţa că sunteţi familiarizat cu rezultatele actuale din zona de care se ocupă lucrarea dumneavoastră. Dacă scopul studiului este modificarea unor concepte sau o contribuţie teoretică, trebuie să includeţi o prezentare a literaturii de specialitate suficient de extinsă pentru a stabili baza analizei pe care o veţi face ulterior. O prezentare suplimentară a literaturii relevante va fi inclusă în secţiunea de analiză şi de discutare a rezultatelor. Folosind în continuare exemplul nostru, am redactat o introducere formată din trei părţi care se suprapun parţial: (1) cercetarea legată de femei care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor, (2) cercetarea legată de femei şi de adăposturi şi (3) evaluarea serviciilor oferite femeilor care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor.

Cercetarea legată de femei care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor. O mare parte din informaţiile existente deja despre bărbaţii care îşi agresează partenerele au fost culese de la femei ce au apelat la adăposturile pentru situaţii de criză. Această categorie de femei a fost deja ţinta multor studii, mai ales pentru a descoperi variabilele ce ar putea explica motivele pentru care rămân alături de un bărbat agresiv fizic şi emoţional. Descrierile victimelor agresiunii maritale din literatura de specialitate au dezvăluit unele caracteristici comune, cum este senzaţia de neputinţă (Hilberman şi Munson, 1978; Walker, 1978), orientarea tradiţională în privinţa rolului sexelor, izolarea socială (Wetzel şi Ross, 1983; Pressman, 1989) şi nivelul scăzut al respectului de sine (Carlson, 1977; Hilberman şi Munson, 1978; Hartik, 1982).

Cu toate acestea, Hotaling şi Sugarman (1990) au ajuns recent la concluzia că „după 15 ani de cercetare empirică a agresiunilor asupra soţiilor, au fost găsiţi puţini indicatori de risc pentru identificarea femeilor expuse la violenţe în relaţiile intime... este evident faptul că cercetătorii trebuie să acorde o mai mare atenţie făptaşilor, dinamicii relaţiilor şi contextului social în care există relaţiile respective" (p. 12). Cu toate că nu este indicată concentrarea pe caracteristicile victimei pentru a afla modul în care femeile ajung să fie implicate într-o relaţie violentă, aceste trăsături sunt interesante, deoarece pot fi privite ca rezultat al traiului într-o astfel de relaţie (Tutty, Bidgood şi Rothery, 1993).

Nivelul scăzut al respectului de sine este unul dintre cele mai des întâlnite rezultate şi se consideră că este o consecinţă nu numai a violenţei fizice suferite de aceste femei, ci şi a maltratării emoţionale care este o parte firească a unei relaţii agresive (Pressman, 1989; Follingstad, Rutledge, Berg, Hause şi Polek, 1990). O senzaţie copleşitoare de neputinţă este altă trăsătură a femeilor care au fost maltratate fizic şi este folosită pentru a explica de ce multe dintre ele rămân în astfel de relaţii violente. Simţindu-se incapabile să plece, femeile care au fost agresate pot să devină deprimate, neliniştite şi pasive (Hilberman şi Munson, 1978; Walker, 1978).

În schimb, alţi autori, cum sunt Bowker (1984) şi Gondolf şi Fischer (1988), le consideră pe femeile din această categorie „supravieţuitoare", nu „victime". Ei descriu eforturile, adesea pline de ingeniozitate, făcute de aceste femei pentru a reduce violenţa, fără să rupă relaţia. În studiul lui Bowker (1983), femeile nu acceptau pasiv violenţa, ci se foloseau de toate strategiile ce le veneau în minte ca să o oprească - se ascundeau, ameninţau că pleacă, răspundeau şi ele cu violenţă şi se plângeau prietenilor. Totuşi, nimic nu a reuşit să modifice comportamentul violent al soţilor.

Multe femei agresate simt povara izolării sociale (Wetzel şi Ross, 1983 ; Pressman, 1989), care poate fi, parţial, reacţia la stinghereala legată de efectele vizibile ale maltratării, la restricţiile impuse de soţul gelos şi la îndepărtarea rudelor şi a prietenilor, nemulţumiţi de faptul că femeia respectivă nu este în stare să iasă dintr-o situaţie dureroasă (Mardoyan, 1985). Follingstad *et al.* (1990) raportează că 75% dintre soţii eşantionului de 234 de femei le-au limitat marja de acţiune, interzicându-le accesul la sprijin social sau la bani.

Caracteristicile menţionate rămân obiective-cheie pentru modificările intervenţiilor în sprijinul acestei categorii de femei (de exemplu, Bidgood, Tutty şi Rothery, 1991), deoarece sunt mari şanse ca ele să influenţeze orice efort către independenţă, făcând ca femeile să fie vulnerabile şi predispuse să reia o relaţie violentă. Caracterul copleşitor al acestor probleme sugerează motivele pentru care adăposturile pentru situaţii de criză nu pot acoperi singure toate nevoile femeilor agresate şi sunt necesare resurse suplimentare pentru a sprijini eforturile lor de a obţine independenţa. În loc să se mulţumească să descrie situaţia grea a acestei categorii de femei, generaţia următoare de studii trebuie să se concentreze pe nevoile lor şi pe resursele necesare pentru a le ajuta, după ce părăsesc adăposturile pentru situaţii de criză, să înceapă o viaţă nouă.

Cercetarea legată de femei şi de adăposturi. În cazul multor femei este nevoie de ani întregi petrecuţi în relaţii agresive până să se hotărască să plece. Problema modului şi a momentului în care o femeie ia această decizie a constituit obiectivul unui mare număr de articole ştiinţifice. În unul dintre studii, decizia de a se refugia într-un adăpost a fost luată într-un interval variind de la două săptămâni până la mai multe luni după un incident violent esenţial (Giles-Sims, 1983). Acest incident nu a fost neapărat cel mai violent, dar avea trei caracteristici : (1) teama că vor fi răniţi copiii, (2) resentimentul împotriva bărbatului din cauza căruia copiii şi-au văzut mama bătută şi (3) faptul că la tiparul violenţei au fost martore persoane din afara familiei.

Moore (1979) a identificat relaţia dintre existenţa unui grup de sprijin puternic, absenţa copiilor şi creşterea gravităţii şi frecvenţei bătăilor cu ruperea mai rapidă a relaţiei. Gelles (1976) a constatat că factorul care asigură cea mai bună predicţie este independenţa financiară. Interesant este faptul că într-un studiu pe un eşantion de femei care au apelat la un centru de consultanţă ambulatorie nu s-a descoperit nici un raport între frecvenţa, gravitatea sau durata maltratării şi hotărârea de a pleca de acasă (Greaves, Heapy şi Wylie, 1988).

Cu toate că serviciile şi siguranţa oferite de un adăpost femeilor agresate reprezintă o intervenţie vitală într-un moment de criză, intrarea într-un adăpost nu înseamnă neapărat sfârşitul relaţiei violente. Multe femei se întorc direct la soţi (55% la Snyder şi Scheer, 1981 ; 49% la Aguirre, 1985). Dintre femeile din alt studiu (Giles-Sims, 1983), 58% s-au întors acasă cel puţin temporar după ce au apelat la adăpost. După şase luni, 33% dintre femei continuau relaţia violentă, 25% trăiau separat, iar 33% erau divorţate.

Giles-Sims a sugerat că, în general, femeile care au fost maltratate de parteneri pleacă şi se întorc de patru-cinci ori înainte ca despărţirea să devină permanentă. Okun (1988) a avansat ideea că ciclul părăsirii şi revenirii la un soţ violent nu este un semn că personalul adăpostului a greşit sau că femeia este inconsecventă, ci este, în sine, un proces care culminează, în cele din urmă, cu plecarea definitivă a femeii. Wilson, Baglioni şi Downing (1989) au aceeaşi părere : „Faptul că femeile se întorc într-un adăpost trebuie să fie privit ca un grad mai mare de control al propriei siguranţe fizice şi de implicare socială" (p. 276).

Se ştiu puţine lucruri despre ceea ce deosebeşte femeile care, atunci când ies din adăpost, se întorc direct acasă de cele care încearcă să ducă o viaţă independentă şi de cele

care reuşesc perfect să se descurce singure. Un studiu efectuat de Schutte, Bouleige şi Malouf (1986) a descoperit o relaţie semnificativă între nivelul scăzut al respectului de sine, percepţia autoblamării pentru violenţă şi decizia de a se întoarce la partenerul agresiv. Cannon şi Sparks (1989) au raportat că doar 50% dintre femei şi-au pus în practică planul iniţial de a trăi despărţite de parteneri după ce părăsesc adăpostul. Într-un studiu despre un „adăpost de nivelul doi" (*second-stage shelter*) făcut de McDonald, Chisholm, Peressini şi Smillie (1986), 78% dintre rezidente considerau că, în afară de centrul de primire, singura opţiune era să se întoarcă la relaţia violentă.

Nouăzeci de procente dintre femeile care ajungeau a doua oară în adăpost nu aveau obiecte personale, haine de schimb sau bani, ceea ce arăta gradul lor de dependenţă. După ce au părăsit „adăpostul de nivelul doi", la acele femei s-a constatat, „la o monitorizare după şase luni, un grad mai mare de autocontrol şi de independenţă socială decât atunci când apelaseră la adăpost" (McDonald, 1989, p. 122). Cu toate acestea, într-un studiu de mică amploare, trei din nouă femei s-au întors la soţii lor după şase luni petrecute într-un „adăpost de nivelul doi" (Barnsley, Jacobson, McIntosh şi Wintemute, 1980). La fel, în studiul lui Smillie (1991), trei femei care, după ce stătuseră şase luni într-un „adăpost de nivelul doi", s-au descurcat foarte bine trăind independent în comunitatea respectivă mai mult de un an, s-au întors până la urmă la soţi.

Dintr-un unghi de abordare diferit, un alt studiu (Johnson, Crowley şi Sigler, 1992) a arătat că multe femei reiau o relaţie violentă din cauză că se tem de partener, mai ales în situaţia în care restricţiile juridice (decizia de interdicţie) sau sancţiunile aplicate de poliţie sunt insuficiente. O femeie este apărată când se află în adăpost, însă îngrijorarea reală în privinţa siguranţei ei şi a copiilor revine atunci când trebuie să-şi ducă viaţa separat în acea comunitate. Prima perioadă riscantă pentru femei după ce pleacă de acasă durează câteva luni, mult mai mult decât perioada de şedere care este permisă în majoritatea adăposturilor pentru situaţii de criză (Ellis, 1992).

Wilson *et al.* (1989) au studiat factori legaţi de reprimirea unor femei în adăpost după ce s-au mutat de acasă. Aceştia includ lipsa veniturilor şi un număr mai mare de copii, a căror vârstă este mai mică. Autorii au tras concluzia că „un pas uriaş în prevenirea recurenţei maltratărilor este ca femeile maltratate să fie ajutate să se încadreze într-o reţea de sprijin formată din prieteni, rude şi colegi de serviciu. Intrarea în «grupuri de autosprijinire» (*self-help groups*), munca în afara casei şi întreţinerea unor relaţii de sprijin în afara nucleului familial reprezintă modalităţi importante prin care o femeie maltratată poate să se încadreze în reţelele sociale" (p. 282).

Interesant este faptul că nu mărimea venitului determina reprimirea femeilor într-un adăpost, ci însăşi existenţa sau absenţa unui venit, sugerând că munca în afara casei este o strategie importantă.

Femeile care decid să nu se întoarcă la soţi trebuie să facă faţă multor probleme dificile, cum sunt locuinţa, un loc de muncă, îngrijirea copiilor, reacţiile emoţionale ale copiilor faţă de despărţire, o posibilă lipsă de sprijin social şi sarcinile complicate şi mari ale unui părinte singur. Se presupune că, după criza iniţială şi despărţirea de soţ, o femeie trebuie să se străduiască să-şi mărească gradul de autonomie. Sprijinul acordat după ieşirea din adăpost este esenţial în acest proces, mai ales atunci când nu se poate apela la „adăposturi de nivelul doi" (Scyner şi McGregor, 1988).

Deşi se afirmă că violenţa în familie se produce independent de statutul socioeconomic sau de încadrarea în muncă (Greaves *et al.*, 1988), femeile care apelează la adăposturi sunt, adesea, dezavantajate de faptul că nu sunt încadrate în muncă (60% la Wilson *et al.*, 1989). Trecerea cu succes la viaţa independentă impune, adesea, pregătirea pentru ocuparea unui post sau creşterea nivelului de calificare, ceea ce implică cheltuieli, nu câştiguri.

S-a observat că femeile rup o relaţie violentă în aceeaşi măsură pentru copii şi pentru ele însele (Wilson *et al.*, 1989). Aşa cum am menţionat anterior, Giles-Sims (1983) a constat că două dintre motivele ce determină o femeie să plece sunt legate de copii: (1) teama că ei ar putea fi răniţi şi (2) resentimentul determinat de faptul că ei au asistat la maltratare. Studiul despre Canada al lui MacLeod (1987) a arătat că maltratarea copiilor de către tatăl lor sau de către cel care reprezintă imaginea tatălui a fost citată ca motiv principal în cererea de primire într-un adăpost pentru situaţii de criză. Un studiu dedicat credinţelor care împiedică femeile să rupă o relaţie violentă a constatat că una dintre credinţele de bază este că femeia trebuie să rămână de dragul copiilor (Hilberman şi Munson, 1978).

La copiii care au fost martori ai violenţei între părinţi există mari riscuri de apariţie a unor tulburări de comportament (Fantuzzo şi Lindquist, 1989; Jaffe, Wolfe şi Wilson, 1990; Moore, Peplar, Mae şi Kates, 1989), mai ales dacă au suferit şi ei maltratări (Hughes, 1988). Un studiu despre un adăpost pentru situaţii de criză (Sample Survey and Data Bank Unit, 1984) a arătat că mamele raportau cel puţin o problemă generală în cazul a 63% dintre copii - cea mai frecventă fiind faptul că erau închişi în sine. Jaffe *et al.* (1990) au identificat două tipare la copiii care au fost martorii violenţei între părinţi, fie închidere în sine, fie agresivitate. În convorbirile lui Smillie (1991) cu femei care s-au întors la soţi în ciuda faptului că au trăit o perioadă independent în comunitatea respectivă, interlocutoarele au menţionat probleme legate atât de stresul situaţiei de părinte singur, cât şi de comportamentul copiilor. Date fiind multiplele nevoi ale femeilor şi ale copiilor lor atunci când încep o viaţă nouă, autonomă, sunt esenţiale programele ce extind sprijinul acordat de adăposturi dincolo de perioada şederii în ele.

Evaluarea serviciilor oferite femeilor care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor. Serviciile oferite femeilor care au suferit violenţe fizice din partea partenerilor sunt rareori evaluate. De-abia de curând au început să apară dovezi empirice ale faptului că adăposturile înseşi sunt folositoare (McDonald, 1989), cu toate că declaraţiile acestor femei despre protecţia pe care le-o oferă au făcut ca utilitatea lor să fie cât se poate de vizibilă. Multe dintre studiile despre femeile din adăposturi s-au concentrat pe identificarea caracteristicilor comune ale femeilor agresate sau pe aspecte legate de organizare şi pe trăsăturile adăposturilor. Am găsit un singur studiu care evalua impactul unui adăpost pentru situaţii de criză asupra femeilor maltratate (Cannon şi Sparks, 1989).

Cu toate că doar şase rezidente au răspuns atât la intrarea în adăpost, cât şi după patru săptămâni sau când erau pe punctul de a pleca din el, s-au constatat îmbunătăţiri ale nivelului de acceptare a celorlalţi. Interesant este faptul că nu s-au observat creşteri ale nivelului de acceptare de sine, care era semnificativ de scăzut la femei în momentul intrării în adăpost. Puţine sunt studiile ce au urmărit trecerea femeilor prin această experienţă, identificând ce se întâmplă cu ele după ce pleacă din adăpost şi ce trebuie să se întâmple ca să li se uşureze traiul independent.

Au existat mai multe evaluări ale „adăposturilor de nivelul doi". McDonald, Chisholm, Peressini şi Smillie (1986) au constatat, printr-o monitorizare la şase luni după ce femeile au părăsit adăpostul, că acestea au un grad mai mare de autocontrol şi de independenţă socială decât atunci când apelaseră la adăpost. Russell (1990) a comparat rapoarte despre „adăposturi de nivelul doi" din punctul de vedere al beneficiarilor. Cele patru adăposturi erau Monroe House din Vancouver (Barnsley *et al.*, 1980), Safe Choice din Vancouver (Russell, Forcier şi Charles, 1987), Discovery House din Calgary (McDonald *et al.*, 1986) şi Women in Second-Stage Housing (WISH) (Scyner şi McGregor, 1988).

Cu toate că rezultatele celor patru studii nu pot fi comparate direct, toate programele includeau întrebări despre gradul de mulţumire al beneficiarilor. Consilierea individuală

a fost considerată utilă atât pentru femei, cât şi pentru copiii lor. Russell (1990) a ajuns la concluzia că, ţinând cont de prevalenţa problemelor psihologice ale femeilor dintr-un adăpost, lipsa serviciilor de consiliere poate fi considerată nerentabilă şi chiar periculoasă.

Studiile au identificat şi câteva probleme cu care s-au confruntat rezidenţii dintr-un „adăpost de nivelul doi". Printre ele se numără plângerile legate de traiul în comun făcute de femei în cazul a trei dintre cele patru adăposturi. Au existat şi conflicte legate de copii şi de îngrijirea copiilor, cu excepţia lui Safe Choice, ce oferea un program de consiliere pediatrică. Femeile priveau în mod diferit nevoia de asistenţă sociopsihologică. Unele afirmau că o asistenţă pe termen scurt este suficientă, în vreme ce altele doreau asistenţă de durată mai mare şi la un nivel mai profund.

Din păcate, nu încape îndoială că lipsesc studiile care arată gradul de competenţă şi adecvare a serviciilor oferite acestor femei şi copiilor lor şi că ele reprezintă următoarea etapă esenţială pentru cercetarea modului în care reţeaua de servicii pentru această categorie de femei le îndeplineşte nevoile.

METODOLOGIA. Prezentarea metodologiei studiului dumneavoastră este o ocazie de a vă ocupa de multe dintre aspectele legate de veridicitate. Ea include raţiunile pentru care aţi folosit această modalitate de cercetare (de exemplu, intervievarea, observarea participanţilor, grupuri-ţintă). De asemenea, explică motivele şi modul alegerii participanţilor la cercetare. După cum ştiţi, în studiile calitative nu se folosesc eşantioanele aleatorii. Dimpotrivă, trebuie să identificaţi un eşantion de participanţi teoretic sau cu un sens bine definit, el fiind alcătuit din persoane care pot oferi informaţii pentru elaborarea unei teorii. În mod caracteristic, numărul participanţilor la cercetare este mic şi e determinat de profunzimea intervievării.

Pentru a identifica participanţii suplimentari se poate folosi tehnica „bulgărelui de zăpadă" (*snowball*), cerând fiecărei persoane intervievate să facă trimiteri. Această operaţiune se poate repeta până când constataţi că trimiterile suplimentare nu mai aduc nici o informaţie nouă. Metodologia de cercetare aleasă depinde de natura problemei de cercetare şi de accesul la participanţii la cercetare. Cei care vă citesc raportul final vor fi foarte interesaţi de motivaţia pe care aţi oferit-o pentru modalitatea de culegere a informaţiilor şi pentru persoanele ce participă la studiu.

Dacă credibilitatea este evaluată prin dovezi despre perioada mare de interacţiune cu participanţii, observarea persistentă şi triangulare, trebuie să descrieţi procesul de culegere a informaţiilor suficient de amănunţit pentru ca cititorul să poată evalua acest aspect important al veridicităţii. Acelaşi lucru este valabil şi pentru indicatorii folosiţi la evaluarea posibilităţii de transferare, fiabilităţii şi posibilităţii de confirmare. Sunt oportune o cronologie a studiului şi o descriere a modului în care s-a desfăşurat. O descriere pertinentă a cadrului ales este şi ea importantă în raportarea rezultatelor. Cititorul raportului va dori să vadă dacă influenţa cadrului cercetării a fost recunoscută în mod adecvat în analiza informaţiilor. Continuând cu exemplul nostru, am hotărât să descompunem secţiunea despre metodologie în două părţi: (1) metoda şi (2) participanţii la cercetare.

Metoda. Informaţiile au fost culese de la 18 femei care au rupt o relaţie agresivă şi au apelat la un adăpost pentru situaţii de criză dintr-un orăşel din sudul provinciei Ontario, Canada. Informaţiile au fost strânse în interval de un an de la plecarea din adăpost,

folosind atât o componentă calitativă, cât şi una cantitativă: o anchetă de monitorizare şi convorbiri. Răspunsurile la anchetă au arătat problemele cu care s-a confruntat fiecare femeie şi caracteristicile demografice ale grupului. Cu şapte dintre femei au avut loc apoi convorbiri. Convorbirile au durat, în medie, o oră şi jumătate şi au oferit descrieri detaliate şi contextul experienţei fiecărei femei. Convorbirile au fost analizate folosind metoda comparaţiei permanente (Glaser şi Strauss, 1967).

Interpretarea rezultatelor noastre este limitată de proporţiile reduse ale eşantionului de femei care au răspuns până acum. Cu toate acestea, dată fiind penuria de studii despre femeile aflate în situaţii similare, suntem de părere că natura de explorare a studiului nostru este justificată şi că rezultatele pot fi utile organismelor ce stabilesc politicile şi organismelor finanţatoare în luarea deciziilor.

Participanţii la cercetare. Paisprezece dintre cele optsprezece femei descrise în ancheta de monitorizare aveau între 20 şi 40 de ani, două aveau sub 20 de ani şi două peste 40. Douăsprezece dintre ele nu terminaseră liceul, iar dintre acestea trei terminaseră doar clasa a IX-a. Totuşi, trei dintre femei absolviseră liceul şi cel puţin una fusese studentă. Patru dintre femei nu fuseseră niciodată căsătorite: două erau divorţate, douăsprezece trăiau despărţite de soţ. Durata relaţiilor maritale era de la mai puţin de un an până la 23 de ani. În majoritatea cazurilor, violenţa avusese loc în cea mai mare parte a relaţiei. Doar în trei cazuri aceasta era prima despărţire provocată de violenţa fizică. Şase dintre femei se despărţiseră de parteneri o dată sau de două ori; alte şase se despărţiseră de trei până la şase ori. Una dintre ele a declarat că îşi părăsise soţul de cincisprezece ori, ca reacţie la comportamentul lui violent.

Toate femeile suferiseră abuzuri emoţionale şi, cu excepţia uneia, toate suferiseră violenţe fizice. În douăsprezece relaţii, banii erau sub controlul partenerului; treisprezece femei au relatat că au fost rănite animalele din casă sau au fost distruse obiecte. Opt femei au suferit abuzuri sexuale din partea partenerilor. Ca indicator suplimentar al gravităţii abuzului, nouă femei au declarat că au fost agresate zilnic, şase o dată pe săptămână, iar două o dată pe lună. Pentru una dintre ultimele participante, frecvenţa agresiunilor era imposibil de prevăzut. Obiecte sau arme au fost folosite la agresarea a opt femei. În opt familii a fost cerută intervenţia poliţiei şi în şase familii au fost obţinute decizii de interdicţie. În paisprezece cazuri, în comportamentul violent al partenerului a fost implicat consumul excesiv de droguri sau de alcool; totuşi, o singură femeie a semnalat nevoia de ajutor pentru problemele ei de comportament legate de consumul de alcool sau de droguri.

Dintre cele cincisprezece mame, paisprezece au declarat că şi copiii au fost agresaţi de parteneri. Cel mai des menţionată a fost agresiunea fizică, adesea combinată cu abuzul psihologic. Într-o familie, copiii au suferit abuzuri fizice şi sexuale. Patru mame au semnalat abuzul emoţional suferit de copiii lor, în unele cazuri din cauza faptului că au asistat la agresarea fizică a mamei. Cu toate că circumstanţele erau foarte diferite, natura şi amploarea abuzurilor erau grave şi de lungă durată.

Dintre cele şapte femei cu care s-au purtat convorbiri pentru a culege mai multe detalii despre experienţele lor, patru au intrat într-un adăpost pentru situaţii de criză imediat după despărţirea de parteneri. Dintre celelalte trei, două îşi părăsiseră partenerul violent mai devreme şi au apelat la adăposturi din alte oraşe. Ultima dintre participante era o tânără al cărei apartament şi ale cărei bunuri fuseseră distruse de persoana căreia îi subînchiriase apartamentul pe perioada în care a urmat cursuri în altă localitate. Situaţia ei financiară era dezastruoasă, pentru că-şi pierduse cea mai mare parte a bunurilor şi locuia în adăpost pentru că nu avea alte resurse.

În afara ultimei participante, toate celelalte aveau copii, de vârste diferite: patru femei aveau copii de vârstă preşcolară care locuiau cu ele, două aveau copii mai mari (de 9-10 ani) sau adolescenţi. În două familii erau copii care nu locuiau cu mama: într-unul dintre cazuri, un băiat de 15 ani s-a mutat înapoi la tatăl lui, în celălalt unul dintre copii fusese dat spre îngrijire altei familii.

REZULTATELE. În prezentarea rezultatelor şi a analizelor apar portretele participanţilor şi citate directe, ce ilustrează problemele pe care le exploraţi. Aceste citate pot fi conforme cu teoriile general acceptate, pot să le contrazică sau pot să le modifice. Ele trebuie să ajute cititorul să înţeleagă mai bine problemele specifice cercetate. Informaţiile culese sunt organizate în structuri ce le prezintă sistematic. De exemplu, doriţi să comparaţi atitudinea participanţilor cu o teorie general acceptată despre comportamentul uman. Cercetând această problemă, trebuie să examinaţi motivele pentru care unii participanţi se încadrează în teorie, iar alţii nu. În studiile calitative, părerea majoritară nu este decât o parte a lucrării. O temă analitică obişnuită în studiile calitative este căutarea atât a dovezilor ce infirmă, cât şi a celor ce confirmă. Aceasta duce la o reconceptualizare a credinţelor sau a teoriilor înrădăcinate. Continuăm cu exemplul nostru:

Aspectele cruciale. Din grupul mic de studii, trecute în revistă mai sus, care s-au ocupat de ceea ce se întâmplă cu femeile după ce îşi părăsesc partenerii agresivi, se desprinde ideea că aspectele cruciale sunt locuinţa, încadrarea în muncă, reacţiile emoţionale ale copiilor faţă de despărţire, sarcinile complicate şi mari ale unui părinte singur şi lipsa sprijinului social. Participantele la studiul nostru au identificat multe dintre aceste probleme ca fiind semnificative în menţinerea deciziei de a pleca de acasă şi de a trăi despărţite de partenerii violenţi.

Cele mai stringente şase aspecte pentru aceste femei au fost, în ordinea gravităţii: (1) relaţia cu foştii parteneri, (2) autorităţile judecătoreşti, pentru femeile care au demarat proceduri legale sau se confruntau cu probleme legate de divorţ sau de custodie, (3) respectul de sine, (4) rezolvarea problemelor legate de reacţia copiilor faţă de despărţire, (5) aspectele financiare şi pregătirea profesională sau găsirea unui loc de muncă şi (6) locuinţa. În prezentarea pe care o facem mai jos fiecărui aspect dăm extrase din transcrierile convorbirilor, ce aduc imagini din viaţa reală a acestor femei:

Relaţiile cu foştii parteneri. Toate cele optsprezece femei au afirmat că au probleme în relaţiile cu foştii parteneri şi acest aspect a fost considerat cel mai dificil; patru femei l-au desemnat ca problema lor cea mai stringentă, iar alte şapte l-au plasat pe locul doi sau trei în ordinea importanţei. Această concluzie coincide cu rezultatele altui studiu despre femei care încercau să ducă o viaţă independentă într-un „adăpost de nivelul doi" (Russell, Forcier şi Charles, 1987). În acel studiu, trei dintre cele mai importante probleme erau legate de relaţia cu fostul partener: (1) cum să se descurce cu teama din momentele următoare unor situaţii în care viaţa le-a fost în pericol, (2) cum să se descurce cu comportamentul soţului şi (3) hotărârea dacă să se împace sau nu cu el.

Nu toate femeile au rămas în contact cu partenerii lor, în majoritatea cazurilor datorită faptului că au fugit în alt oraş. În cazul celor care au rămas în contact cu fostul partener pentru a-i permite vizitarea copiilor, relaţia implica o continuare a abuzului emoţional şi, uneori, fizic sau presiuni pentru reîntregirea familiei.

Unii bărbaţi foloseau mijloace de ameninţare sau de intimidare, multe legate de accesul la copii sau de cererea custodiei totale, un fapt comun, în opinia lui Beaudry (1985). În studiul nostru, trei sau patru femei care s-au despărţit de parteneri au descris modul în care au fost apoi ameninţate sau hărţuite:

- Păi, lasă bilete pe maşinile cu care merg... şi, când să parchez aici, într-o seară, era cu câteva (maşini) mai în spate şi se pregătea să se repeadă la mine, dar tipul care locuieşte la etaj l-a văzut, ştiţi. Şi apoi mă sună în toiul nopţii şi întreabă dacă ăia mici sunt în pat şi... ce mai, a fost rău de tot pe-aici o vreme.
- Nu, nu m-a mai ameninţat de anul trecut că-l ia (pe băieţelul de doi ani), aşa că... asta e în regulă. *Nu e nici o problemă că ştie unde staţi ?* Nu... de fapt, într-un fel este. Soră-mea e încă îngrijorată, pentru că şi ea a trecut prin aşa ceva cu soţul ei, că uite cum se repetă povestea cu noi, fetele... Nu ştiu ce naiba se întâmplă când e vorba de bărbaţi. Da' e speriată de-a binelea şi ea. M-a sunat zilele trecute şi a zis că ar vrea să plec şi gata, că, ştiţi, situaţia poate să se strice. Fiindcă ne înfruntăm când ne întâlnim. Când se arată pe aici, ne războim cu înverşunare.

Alţi bărbaţi le-au implorat pe fostele soţii să revină, şi unii le-au oferit daruri ca să se împace. Aşa cum este tipic pentru relaţiile în care bărbaţii îşi agresează partenerele, implorările şi remuşcările erau împletite cu ameninţări sau hărţuieli. Aceleaşi două femei şi-au descris experienţa cu astfel de presiuni:

- Pe 8, luna asta, e taman un an de când am plecat... dar mi-a zis că dacă mă împac cu el îmi ia altă maşină. Şi zice: „Eşti sigură că vrei să divorţezi?". Încă mă doreşte. Şi, cică, o să mă ierte pentru... am fost combinată cu doi tipi. Grozav! Şi tocmai îi spuneam aseară toate astea şi face: „Tu eşti cea mai grozavă! Mă perpelesc singur în pat"... aşa că nu ştiu dacă o să se schimbe ceva sau o să fie iar violent... cum să zic, n-ai de unde şti.
- O ţinea una şi bună, că să mă întorc. O ţinea una şi bună cu „o să mă schimb, o să mă schimb", da' nu se schimba nimic. Lucrurile se petreceau la fel, şi el îi tot dădea cu „o să mă schimb".

Autorităţile judecătoreşti. Aspectele privind confruntarea cu sistemul juridic sunt strâns legate de teama de fostul partener. Cu toate că multe unităţi de poliţie sunt instruite special pentru a interveni mai eficient în agresiunile din familie (Miller, Cragg şi Rothery, 1991), persistă atitudinea sceptică faţă de traducerea în fapt a deciziilor de interdicţie şi faţă de efectele pe care le are asupra femeilor faptul că poliţia îi pune sub acuzare pe soţi (Fusco, 1989). Custodia şi accesul la copii sunt, fără nici o îndoială, principalele motive care le menţin pe femei în contact cu foştii parteneri mai mulţi ani după desfacerea căsătoriei.

Bătălia iniţială pentru custodie perpetuează conflictul, măcar pentru faptul că le oferă bărbaţilor ocazia de a încerca să-şi controleze partenerele. Totuşi, unele cupluri se războiesc pe probleme legate de custodie mult după ce tribunalul a „rezolvat" acel caz, şi multe mame au declarat că sunt în permanenţă îngrijorate de soarta copiilor în perioada în care stau cu tatăl. Aspectele legate de custodie şi de permisiunea de a-şi vedea copiii au un potenţial atât de mare de perpetuare a violenţei, încât au fost create, în colaborare cu adăposturile, programe de sprijinire a femeilor în acest sens (de exemplu, Custody and Access Support Committee of Vancouver).

În studiul nostru, patru femei demaraseră proceduri legale împotriva partenerilor pe motivul agresiunii sau se confruntau cu probleme legate de divorţ sau de custodie. Confruntarea cu sistemul juridic şi înfăţişările la tribunal erau surse de nelinişte. Alte

patru femei considerau că potenţialele aspecte juridice sunt dificile, cu toate că nu reprezentau problema cea mai stringentă.

- (Doi membri ai personalului adăpostului) m-au ajutat în privinţa deciziei de interdicţie... şi am scris împreună o declaraţie despre ce s-a întâmplat în ziua în care am chemat poliţia. Şi în afară de asta n-a mai fost vreo înfăţişare la tribunal... Încă nu am făcut demersurile pentru custodia băiatului. Dar, ştiu şi eu..., uneori mi se pare că ar trebui, şi alteori că nu ar trebui..., e greu de spus.
- Mai ales că acum (băieţelul de doi ani) mă întreabă tot timpul unde e tatăl lui. Aşa că şi cu asta am de furcă. *Tatăl lui vine să-l vadă acum ?* Tatăl lui? Păi, da... *Şi vă e greu în continuare când vine să-l vadă ?* Mă gândesc că n-ar fi fost aşa de rău dacă nu aveam copilul, da' pe urmă, zic eu, ce-i făcut e bun făcut. Adică, aşa fac toţi bătăuşii. Întotdeauna poţi să-i faci pe copii să creadă că lucrurile s-ar putea îndrepta, nu-i aşa, şi vai ce trist e că a făcut aşa ceva. *Vrea în continuare să vă împăcaţi ?* Da.
- A trebuit să merg la tribunal pentru pensia alimentară a copilului, pardon, custodie, de fapt amândouă, şi mă simţeam ca un şoricel... Nu voiam să merg.

Respectul de sine. În general, se consideră că femeile care au fost implicate într-o relaţie violentă au un nivel scăzut al respectului de sine, ce le influenţează capacitatea de a lua hotărâri şi de a se arăta în cea mai bună lumină atunci când au de-a face cu reprezentanţi ai instituţiilor de asistenţă socială sau cu posibili angajatori. Nivelul scăzut al respectului de sine, favorizat de lungi perioade în care fostul partener le-a desconsiderat calităţile, poate fi şi un factor care le face pe femei să se împace cu soţii, în ciuda faptului că s-ar putea să prefere altceva. Şaptesprezece femei au declarat că au puţin respect de sine. Cu toate că a fost identificat doar de două dintre ele ca problemă principală, alte unsprezece l-au menţionat pe locul doi sau trei între problemele lor stringente. Mai multe femei au semnalat că nivelul respectului lor de sine era atât de scăzut încât s-au gândit la sinucidere :

- La mine e rău de tot cu sinuciderea. Uneori, lucrurile se încurcă prea tare şi apare o criză, cu diferiţi bărbaţi... Îmi făceam rău de-a binelea. Mă tăiam la genunchi şi la încheieturile mâinilor şi încercam să mă sinucid, şi mă înjuram singură cum îmi venea la gură, şi îmi ziceam că toate sunt din vina mea, că prea nu-s bună de nimic... Simt că nu sunt normală, cu toate problemele astea emoţionale pe care le-am avut înainte, şi uneori încă le am. Da' m-am întrebat întotdeauna cum e de fapt normal, pentru că, dacă eşti de-acum într-o relaţie în care mănânci bătaie, când te uiţi la ce-a fost înainte, ce-a fost înainte nu era normal.
- Înainte să mă mut aici mă gândeam la sinucidere şi de când sunt aici mi-a dispărut cu totul din minte... sunt atâtea lucruri pentru care merită să trăieşti, zău aşa, sunt atâtea lucruri pentru care merită să trăieşti. Oamenii pe care îi întâlneşti... sunt atât de drăguţi şi dornici să te ajute. Cum ziceam, presupun că e pur şi simplu un alt fel de a gândi.

Nivelul atât de scăzut al respectului de sine este o problemă copleşitoare, ce afectează modul în care femeile o scot la capăt cu toate aspectele vieţii lor.

Rezolvarea problemelor legate de reacţia copiilor faţă de despărţire. Chiar dacă femeile ar putea face faţă reacţiei emoţionale normale faţă de părăsirea unui partener şi viaţa independentă, dacă au copii sunt mari şanse ca problemele să persiste, din cauză că fostul partener continuă să fie prezent în timpul vizitelor. În plus, copiii au şi ei reacţii emoţionale faţă de despărţirea părinţilor şi faţă de orice întrerupere a vizitelor tatălui. În studiul lui Smillie (1991), mai multe femei care reuşiseră să se descurce foarte bine

singure în comunitatea respectivă mai mult de un an s-au întors, în cele din urmă, la soţi. Două dintre motivele principale au fost „să aibă copiii un tată" şi stresul legat de situaţia de părinte singur.

Unsprezece femei din studiul nostru au menţionat probleme legate de copiii lor. Două au arătat că aceasta era grija lor principală; cinci au pus-o pe locul doi sau trei ca importanţă. Patru dintre femeile intervievate de autor au descris presiunile pentru realizarea împăcării, datorate fie reacţiei copiilor faţă de despărţire, fie faptului că partenerul apela la copii ca să facă presiuni.

- Am fost ispitită (să mă împac)... Chiar am fost, că el se ţinea ca scaiu'... are dreptul să o vadă şi eu am custodia ei (fetiţei de trei ani) deplină. *Vine să o vadă ?* Nu intră în casă... a venit acum vreo săptămână şi jumătate şi a luat-o pe fetiţă la el acasă cam o săptămână. Însă n-a plătit vreodată pensie alimentară copilului sau ceva de soiul ăsta. Da' vine să o vadă şi J. e la vârsta la care crede că tati e foarte important şi: „Îl iubesc pe tati".
- Cum să zic, i-aş fi ţinut piept lui, dar nu le-am putut ţine piept copiilor. Nu am avut cum să-l opresc să-i preseze pe copii şi copiii să mă preseze la fel de tare pe mine. Dar mă luptam şi eu. Şi el a... *Avea dreptul la vizite ?* Da, i-am dat drepturi depline să-şi vadă copiii, nu l-am împiedicat niciodată... Puteam să o fac, da' tot în capul meu se spărgea până la urmă, din cauza băieţilor. Pentru că: „Păi, mama nu-l mai lasă pe tata să vină să mă vadă". Astea erau armele cu care lupta el. Şi acum e mai uşor, s-a apucat din nou să muncească şi lucrurile s-au mai liniştit.
- Dacă (tatăl lor) îi vede în mod regulat? Păi, depinde. O bună bucată de vreme am tot primit bilete în care zicea că vine sâmbătă să-i ia. Dar vineri seara era văzut la crâşmă. Aşa că sâmbăta ar fi trebuit să-i ia la 10, dar nu reuşea să dea de omul de legătură şi nu mai venea deloc, şi nu dădea nici măcar un telefon. Dar sâmbătă seara iar era văzut la crâşmă. Şi tot aşa, până ce nu l-am mai lăsat să-i vadă. Şi acum îmi trimite vorbă că nici nu mai are chef să-i vadă vreodată.

Aspectele financiare şi creşterea nivelului de calificare sau pregătirea pentru ocuparea unui post. Toate cele şapte femei care au spus ce venituri au trăiau din ajutorul social, care era de 400 până la 1.000 de dolari pe lună, în funcţie de condiţiile lor de viaţă şi de numărul copiilor. Cele mai multe primeau 800 de dolari ca ajutor. Cu toate că cincisprezece femei au considerat că aspectul financiar este problematic, nici una dintre ele nu a opinat că este aspectul cel mai grav. Întrucât toate femeile primeau deja ajutor social, problemele băneşti erau mai puţin presante decât altele cu care se confruntau. Pentru câteva dintre ele, problema era mai degrabă să înveţe să se descurce cu un venit atât de mic:

- Nu e uşor să trăieşti din ajutorul social. În primul rând, o mulţime de oameni n-au telefon şi maşină şi dacă tot au ajuns acolo, acolo rămân, dar n-au telefon ori maşină. Aşa că nu pot să comunice - n-au cum să se descurce.

Cele mai multe dintre femei sperau să-şi ridice nivelul de calificare sau să urmeze cursuri de pregătire profesională, astfel încât să nu fie nevoite să trăiască din ajutorul social.

- Lucrez cu jumătate de normă, de-abia am început... Habar n-aveam ce e aia curriculum vitae... Fusesem doar o femeie la casa ei, şi ce soi de experienţă îţi poate da asta? Nu e ceva pe care oamenii să-l pună uneori pe hârtie. Eu nu aş fi scris despre asta.

Locuinţa. Găsirea unei locuinţe şi instalarea într-o nouă casă se numără, evident, printre priorităţile absolute ale femeilor care doresc să trăiască independent. De obicei,

una dintre sarcinile asumate de un adăpost pentru situaţii de criză este să le ajute pe femei să-şi găsească o locuinţă. După ce s-a rezolvat problema spaţiului de locuit, multe femei trebuie să-şi înjghebeze gospodăria pornind de la zero - mobilă, haine şi alte lucruri necesare. Dacă o femeie nu poate să-şi permită o locuinţă proprie, s-ar putea să se întoarcă la partener din cauza lipsei banilor (DeKeseredy şi Hinch, 1991).

Un studiu despre femeile fără adăpost (Breton şi Bunston, 1992) a arătat că o treime dintre ele au fost agresate fizic de un bărbat, sugerând că pentru femeile care au fost agresate fizic de către partener există un risc destul de mare de a deveni persoane fără adăpost. O jumătate dintre cele optsprezece participante la studiul nostru au menţionat problema locuinţei, cu toate că nu era factorul principal pentru nici una.

CONCLUZIILE. Există persoane care susţin că fondul şi concluziile unui raport de cercetare aparţin autorului şi cercetarea de tip interpretativ trebuie să înceapă şi să se încheie cu asumarea de către scriitor, care sunteţi dumneavoastră, a responsabilităţii studiului. Aceasta nu împiedică o verificare finală făcută de membri, în care treceţi în revistă rezultatele împreună cu participanţii la cercetare, dovedind astfel respect faţă de cei care au făcut posibil studiul dumneavoastră. Dacă participanţii nu sunt de acord cu concluziile, această informaţie merită să fie raportată şi analizată, însă există în acest proces un punct în care studiul devine mai mult decât simpla raportare a celor spuse. În acest punct dumneavoastră, şi numai dumneavoastră, trebuie să vă asumaţi răspunderea pentru analiza informaţiilor.

Concluzia este o discutare a semnificaţiei pe care o au pentru cititori rezultatele obţinute. Publicul vrea să cunoască părerea *dumneavoastră* despre importanţa rezultatelor *dumneavoastră*. De exemplu, cititorii pot fi lucrători din asistenţa socială ce se ocupă de probleme din aceeaşi familie. Dacă rezultatele pe care le-aţi obţinut contrazic cunoştinţele profesionale deja existente şi sugerează o revizuire a practicilor curente, cititorii vor dori să le arătaţi în ce mod pot fi afectate aceste practici. De asemenea, discutarea implicaţiilor pe care rezultatele dumneavoastră le au asupra programelor sau a politicilor poate fi utilă unui public alcătuit din administratori din domeniul asistenţei sociale.

Atunci când faceţi afirmaţii, în secţiunea de concluzii a raportului, trebuie să aveţi în vedere un echilibru foarte delicat. Studiile calitative nu sunt destinate unor generalizări statistice, însă trebuie să fie relevante pentru cititori. De vreme ce studiul dumneavoastră s-a conformat standardelor calitative, concluziile trebuie să fie prezentate cu convingere. De exemplu, editorii revistelor doresc ca articolele pe care le publică să atragă cititorii.

Adesea, studiile calitative au printre obiectivele lor principale cercetarea unui subiect ce nu a fost bine conceput. În secţiunea de discutare a raportului trebuie să ajutaţi la formularea unor noi întrebări şi să propuneţi ipoteze noi, care să fie studiate ulterior. Discutarea unor teme importante care să fie aprofundate este utilă în special pentru alţii, aflaţi la începutul procesului de investigare. Să mergem mai departe cu exemplul nostru şi să vedem în ce mod am prezentat recapitularea şi concluziile:

Femeile care erau în perioada de trecere la o viaţă independentă de partenerii violenţi considerau că există diferite aspecte cruciale. Zonele pe care le-au identificat sunt congruente cu rezultatele cercetărilor anterioare privind experienţa femeilor după ce au rupt o relaţie violentă. Interesant este faptul că femeile din studiul nostru vizau mai puţin

nevoile elementare, dintre care multe fuseseră acoperite prin intermediul adăpostului, şi se axau pe modul în care făceau faţă problemelor legate de foştii parteneri, de copii şi de propriul nivel scăzut al respectului de sine.

Problemele dezvăluite semnalează că femeile care încearcă să trăiască independent pot avea mari greutăţi, mai ales dacă fostul partener face presiuni pentru împăcare sau pentru obţinerea custodiei copiilor. Aspectele legate de nivelul scăzut al respectului de sine erau la fel de izbitoare prin măsura în care femeile simţeau că nu sunt în stare să facă nimic bine, de la lucruri simple, cum ar fi să telefoneze la un birou ca să ceară o informaţie, până la situaţii evident stresante, cum ar fi înfăţişările la tribunal. În cazul multor femei, lucrul care le tulbura era cascada de situaţii noi pe care trebuiau să le înfrunte. Câteva dintre ele nu fuseseră niciodată puse în situaţia de a se ocupa singure de o casă.

Gravitatea problemelor descrise în studiul nostru dovedeşte că femeile au nevoie de sprijin continuu după ce au părăsit o relaţie violentă. Multe femei au afirmat că asistenţa sociopsihologică primită când se aflau în adăpost a fost esenţială pentru decizia de a-şi părăsi partenerul, însă au arătat şi cât de greu le este să se descurce singure, precum şi cât de mare este tentaţia să reia acea relaţie. S-au reliefat ca priorităţi absolute sprijinul şi sfaturile permanente pentru a rezolva problemele legate de fostul partener, de copii, de sistemul juridic şi de asistenţă socială, precum şi de luarea unei decizii în privinţa creşterii nivelului de calificare sau a încadrării în muncă. Izbitor a fost şi faptul că, pentru multe dintre femei, problemele au persistat cel puţin un an, contrar aşteptărilor personalului din adăpost ca sprijinul acordat timp de trei până la şase luni să fie suficient pentru a uşura cea mai mare parte a necazurilor. Având în vedere numeroasele modificări implicate de alcătuirea unei menaj diferit şi de pierderea unui partener, nu trebuie să pară neobişnuit faptul că aceste femei au nevoie de mai mult timp pentru a se adapta la noile condiţii.

Acest sprijin poate fi oferit prin intermediul unor programe de monitorizare ce se dezvoltă ca parte a unui lanţ neîntrerupt de servicii în multe adăposturi pentru situaţii de criză. Majoritatea programelor de monitorizare au unul sau doi lucrători cu normă întreagă care locuiesc în adăpostul pentru situaţii de criză, însă îşi vizitează clienţii în casele acestora. Lucrătorii care se ocupă de monitorizare trebuie să fie capabili să împlinească diferitele nevoi exprimate de fiecare femeie, în funcţie de tipul de sprijin şi de servicii ce îi sunt necesare, pentru a o ajuta să-şi organizeze o viaţă independentă de partener, în siguranţă. Gama acestor probleme se întinde de la sprijinul legat de nevoile elementare, cum sunt informaţiile despre hrană, sarcinile casnice şi buget, până la probleme mai complicate, cum sunt ajutorul în problemele juridice sau cercetarea posibilităţilor de calificare superioară ori de angajare.

Un lucrător care se ocupă de monitorizare trebuie, prin urmare, să reacţioneze flexibil în funcţie de problemele semnalate de participantul la program. Lucrătorul poate fi un instructor care oferă informaţii începând cu chestiunile legate de agresarea soţiei până la posibilităţile de creştere a nivelului profesional sau de petrecere a timpului liber pe care le oferă comunitatea. El/ea poate acţiona ca apărător în relaţiile cu reprezentanţii legii, cu lucrătorii din domeniul protecţiei copilului sau al asistenţei sociale. În timpul vizitelor săptămânale, el/ea oferă sprijin şi îndrumare individuală legate de problema respectului de sine, de fostul partener sau de reacţiile copiilor faţă de despărţire. Din multe puncte de vedere, lucrătorul funcţionează ca un administrator de caz şi el/ea va fi, probabil, singurul lucrător din comunitate bine informat despre gama de servicii pe care le primeşte fiecare femeie sau de care ar putea beneficia în viitor.

Necesitatea existenţei unor astfel de servicii de monitorizare li se va părea evidentă celor care au discutat cu persoane găzduite vreodată într-un adăpost. Şi totuşi, în aceste

vremuri de restricţii economice, a fost greu să-i convingem pe finanţatori, în ciuda faptului că programele sunt relativ necostisitoare, mai ales dacă le comparăm cu „adăposturile de nivelul doi" (*second-stage shelters*). Serviciile oferite de adăposturile pentru situaţii de criză sunt cruciale, însă este vremea să se extindă sprijnul adecvat oferit unei femei care, la plecarea din adăpost, doreşte să ducă o viaţă independentă.

REFERINŢELE. În sfârşit, trebuie să includeţi o listă a lucrărilor de referinţă, astfel încât cititorul să poată găsi materialele pe care le-aţi folosit pentru documentare în cele cinci secţiuni precedente. Ele reprezintă o sursă importantă pentru cititor şi, prin urmare, nu trebuie să se strecoare nici o greşeală. Cel mai cunoscut manual de stilistică pentru referinţe, ca şi pentru stilul general, este cel publicat de American Psychological Association (1994), însă unele reviste preferă stilul Chicago (University of Chicago Press, 1982). Majoritatea revistelor primesc pentru lectură manuscrise redactate conform oricărui manual de stilistică şi cer modificări în cazul acceptării pentru publicare. Pentru studiul nostru am folosit stilul APA ; lucrările de referinţă sunt prezentate corect, după cum urmează :

Aguirre, B. (1985), „Why do they return? Abused wives in shelters", *Social Work*, 30, pp. 350-354.

Barnsley, J., Jacobson, H., McIntosh, J. şi Wintemute, M.J. (1980), *A review of Monroe House : Second stage housing for battered women*, Women's Research Center, Vancouver.

Beaudry, M. (1985), *Battered women*, Black Rose Books, Montreal.

Bidgood, B., Tutty, L. şi Rothery, M. (1991), *An evaluation of the Coordinated Family Violence Treatment Program of the Waterloo Region of Ontario*, Center for Social Welfare Studies, Wilfrid Laurier University, Waterloo, ON.

Bowker, L. (1983), *Beating wife-beating*, Lexington Books, Lexington, MA.

Bowker, L. (1984), „Coping with wife abuse : Personal and social networks", în A. Roberts (coord.), *Battered women and their families : Intervention strategies and treatment programs*, Springer, New York, pp. 56-90.

Breton, M. şi Bunston, T. (1992), „Physical and sexual violence in the lives of homeless women", *Canadian Journal of Community Mental Health*, 11, pp. 29-44.

Brinkerhoff, M. şi Lupri, E. (1988), „Interspousal violence", *Canadian Journal of Sociology*, 13, pp. 407-434.

Cannon, J. şi Sparks, J. (1989), „Shelters - An alternative to violence : A psychosocial case study", *Journal of Community Psychology*, 17, pp. 203-213.

Carlson, B. (1977), „Battered women and their assailants", *Social Work*, 22, pp. 455-460.

DeKeseredy, W. şi Hinch, R. (1991), *Woman abuse : Sociological perspectives*, Thompson, Toronto.

Ellis, D. (1992), „Woman abuse among separated and divorced women : The relevance of social support", în E. Viano (coord.), *Intimate violence : Interdisciplinary perspectives*, Hemisphere Publishing, Washington, DC, pp. 177-189.

Fantuzzo, J. şi Lindquist, C. (1989), „The effects of observing conjugal violence on children : A review and analysis of research methodology", *Journal of Family Violence*, 4, pp. 77-94.

Follingstad, D., Rutledge, L., Berg, B., Hause, E. şi Polek, D. (1990), „The role of emotional abuse in physically abusive relationships", *Journal of Family Violence*, 5, pp. 107-120.

Fusco, L. (1989), „Integrating systems: Police, courts, and assaulted women", în B. Pressman, G. Cameron şi M. Rothery (coord.), *Intervening with assaulted women: Current research, theory, and practice* (pp. 125-135), Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.

Gelles, R. (1976), „Abused wives: Why do they stay?", *Journal of Marriage and the Family*, 27, pp. 659-668.

Giles-Sims, J. (1983), *Wife-battering: A systems theory approach*, Guilford Press, New York.

Gilman, S. (1988), „A history of the sheltering movement for battered women in Canada", *Canadian Journal of Community Mental Health*, 7, pp. 9-21.

Glaser, B. şi Strauss, A. (1967), *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, Aldine de Gruyter, New York.

Gondolf, E. şi Fisher, E. (1988), *Battered women as survivors: An alternative to treating learned helplessness*, Lexington Books, Lexington, MA.

Greaves, L., Heapy, N. şi Wylie, A. (1988), „Advocacy services: Reassessing the profile and needs of battered women", *Canadian Journal of Community Mental Health*, 7, pp. 39-51.

Hilberman, E. şi Munson, K. (1978), „Sixty battered women", *Victimology*, 2, pp. 460-470.

Hotaling, G. şi Sugarman, D. (1990), „A risk marker analysis of assaulted wives", *Journal of Family Violence*, 5, pp. 1-13.

Hughes, H. (1988), „Psychological and behavioral correlates of family violence in child witnesses and victims", *American Journal of Orthopsychiatry*, 58, pp. 77-90.

Jaffe, P., Wolfe, D. şi Wilson, S. (1990), *Children of battered women*, Sage, Newbury Park, CA.

Johnson, I., Crowley, J. şi Sigler, R. (1992), „Agency response to domestic violence: Services provided to battered women", în E. Viano (coord.), *Intimate violence: Interdisciplinary perspectives*, Hemisphere Publishing, Washington, DC, pp. 44-51.

MacLeod, L. (1987), *Battered but not beaten: Preventing wife battering in Canada*, Canadian Advisory Council on the Status of Women, Ottawa.

Mardoyan, J. (1985), *Personality characteristics of battered women: The examination of self-concept, locus of control, and irrationality*, University Microfilms International, Ann Arbor, MI.

McDonald, P.L. (1989), „Transition houses and the problem of family violence", în B. Pressman, G. Cameron şi M. Rothery (coord.), *Intervening with assaulted women: Current research, theory, and practice*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ, pp. 111-123.

McDonald, P.L., Chisholm, W., Peressini, T. şi Smillie, T. (1986), *A review of a second stage shelter for battered women and their children* (Project No. 4558-32-2), National Welfare Grants Directorate, Health and Welfare Canada, Ottawa.

Miller Cragg, S. şi Rothery, M. (1991), „Police officers' responses to assaults against women", *Canadian Journal of Community Mental Health*, 10, pp. 93-102.

Moore, D. (coord.) (1979), *Battered women*, Sage, Newbury Park, CA.

Moore, T., Peplar, D., Mae, R. şi Kates, M. (1989), „Effects of family violence on children: New directions for research and intervention", în B. Pressman, G. Cameron şi M. Rothery (coord.), *Intervening with assaulted women: Current research, theory, and practice*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ, pp. 93-110.

Okun, L. (1988), „Termination or resumption of cohabitation in woman-battering relationships: A statistical study", în G. Hotaling, D. Finkelhor, J. Kirkpatrick şi M. Straus (coord.), *Coping with family violence: Research and policy perspectives*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 235-243.

Pressman, B. (1989), „Treatment of wife-abuse: The case for feminist therapy", în B. Pressman, G. Cameron şi M. Rothery (coord.), *Intervening with assaulted women: Current research, theory, and practice*, Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ, pp. 21-45.

Russell, M. (1990), „Second stage shelters: A consumer's report", *Canada's Mental Health*, 38, pp. 24-27.

Russell, M., Forcier, C. şi Charles, M. (1987), *Safe Choice: Clients satisfaction survey*, Act II, Vancouver.

Russell, M., Phillips, N., Lipov, E. şi Sanders, C. (1989), „Assaultive husbands and their wives: A Canadian-American comparison", *The Social Worker*, 57, pp. 181-185.

Sample Survey and Data Bank Unit (1984), *Breaking silence: Descriptive report of a follow-up study of abused women*, University of Regina, Regina.

Schutte, N., Bouleige, L. şi Malouf, J. (1986), „Returning to a partner after leaving a crisis shelter: A decision faced by battered women", *Journal of Social Behavior and Personality*, 1, pp. 295-298.

Scyner, L. şi McGregor, N. (1988), „Women in second stage housing: What happens after the crisis", *Canadian Journal of Community Mental Health*, 7, pp. 129-135.

Smillie, T. (1991), *Why women return to battering relationships*, proiect MSW nepublicat, University of Calgary, Calgary.

Smith, M. (1987), „The incidence and prevalence of woman abuse in Toronto", *Violence and Victims*, 1, pp. 173-187.

Snyder, D. şi Scheer, N. (1981), „Predicting disposition following brief residence at a shelter for battered women", *American Journal of Community Psychology*, 9, pp. 559-566.

Tutty, L., Bidgood, B. şi Rothery, M. (1993), „An evaluation of support groups for assaulted women", *Journal of Family Violence*, 8, pp. 325-343.

Walker, L. (1978), „Battered women and learned helplessness", *Victimology*, 2, pp. 525-534.

Wetzel, L. şi Ross, M. (1983), „Psychological and social ramifications of battering: Observations leading to a counseling methodology for victims of domestic violence", *Personnel and Guidance Journal*, 61, pp. 423-428.

Wilson, M., Baglioni, A. şi Downing, D. (1989), „Analyzing factors influencing readmission to a battered woman's shelter", *Journal of Family Violence*, 4, pp. 275-284.

Etapa 3: Trimiterea manuscrisului la o revistă

Difuzarea rezultatelor este, de obicei, un proces secvenţial ce începe cu prezentarea în faţa colegilor de facultate, la cursuri, sau în faţa colegilor din domeniu, la întrunirile profesionale, şi se încheie cu publicarea în reviste sau cărţi. Aşa cum am menţionat mai devreme, studiile calitative sunt foarte potrivite şi pentru prezentarea în format diferit de tipar, cum sunt videocasetele, fotografiile şi casetele audio. Ele oferă o minunată ocazie de a capta nuanţele din viaţa oamenilor, fără să trebuiască să li se reducă experienţa la cuvinte. Totuşi, majoritatea celor care fac cercetare calitativă doresc să-şi vadă rezultatele studiilor în forma tipărită.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Sarcina 3a : Alegerea unei reviste

Pe lângă redactarea unui raport calitativ, trebuie să vă ocupaţi şi de mecanismul publicării. Prima sarcină este alegerea definitivă a unei reviste. Fiecare revistă preferă un anumit tip de raport. Se recomandă să studiaţi gama de reviste posibile şi să alegeţi una care preferă să publice rezultate despre subiectul studiului efectuat de dumneavoastră. Adesea, revistele sunt specializate pe categorii de clienţi (de exemplu, copiii) şi, uneori, pe metodele folosite (de exemplu, activitatea în grup). Prin urmare, un studiu axat pe reacţiile copiilor la tratamentul în grup are mai multe şanse să fie acceptat de o revistă specializată în această categorie de vârstă şi/sau în această metodă de abordare a practicii. Unele reviste sunt specializate în difuzarea rezultatelor cercetării calitative.

Majoritatea revistelor oferă la începutul (sau la sfârşitul) fiecărui număr un rezumat al priorităţilor lor de publicare. Puteţi face o listă cu opţiunile posibile şi apoi verificaţi reputaţia fiecăreia. Trebuie să fie luate în calcul mai multe aspecte. Care este rata respingerilor? Câte numere apar anual? Este specializată în subiectul pe care doriţi să-l discutaţi? Cine sunt abonaţii acestei reviste? Câţi cititori are? Este considerată publicaţie de referinţă? O sursă utilă pentru a vă forma o imagine despre numeroase reviste este *An Author's Guide to Social Work Journals*, de Henry Mendelsohn (1992).

Sarcina 3b : Pregătirea raportului pentru trimiterea la o revistă

Ca parte a procesului de cizelare, puteţi să revedeţi raportul final şi să faceţi modificări prin care să-i sporească şansele de a fi acceptat de o revistă. De exemplu, autorii trebuie să evite folosirea unui limbaj ce implică stereotipuri sau prejudecăţi sexuale, etnice sau de alt gen. Neutralitatea faţă de sexul participanţilor este obligatorie, în afară de cazul în care este vorba despre o anumită persoană (sau grup de persoane).

Atunci când cunoaşteţi categoria de cititori ai revistei respective (de exemplu, practicieni din domeniul asistenţei sociale), relatarea dumneavoastră trebuie să le fie adresată. De exemplu, în loc să arătaţi în ce fel ar putea interesa rezultatele dumneavoastră un public oarecare, este preferabil să prezentaţi modul în care se pot folosi de ele lucrătorii din asistenţa socială.

Multe reviste au cerinţe specifice privind formatul şi lungimea şi trebuie să vă adaptaţi la ele. În general, acestea sunt precizate la începutul (sau la sfârşitul) fiecărui număr. Din ce în ce mai multe reviste cer, în plus, o copie a manuscrisului pe dischetă şi într-un limbaj obişnuit de procesare de text, cum ar fi WordPerfect sau Word.

Sarcina 3c : Verificarea aspectelor deontologice

Toate revistele presupun că v-aţi asigurat deja consimţământul pentru dezvăluirea informaţiilor din manuscris. Acest lucru este extrem de important în studiile calitative, deoarece descrierile amănunţite şi citatele directe fac să fie greu de păstrat cu stricteţe caracterul confidenţial şi anonimatul, chiar dacă numele reale nu figurează în raport. Prin urmare, în formularele pentru consimţământul deplin conştient pe care le-au semnat participanţii la cercetare trebuie să formulaţi limpede intenţia de publicare a rezultatelor.

De multe ori, studiile calitative aduc informaţii ce pot fi folosite pentru mai multe articole, însă trimiterea aceluiaşi material la mai multe reviste este respinsă de normele deontologice şi poate încălca legile copyright-ului. Într-o astfel de situaţie, trebuie să declaraţi că manuscrisul trimis în vederea unei eventuale publicări face parte dintr-un studiu mai mare, publicat în altă parte. Orice articol nou trebuie să aducă informaţii noi, chiar dacă este redactat pe baza aceluiaşi studiu iniţial.

Sarcina 3d : Finisarea

Înainte de a trimite raportul unei reviste pentru eventuala publicare, este bine să verificaţi o serie de aspecte practice, şi anume : (1) includerea unei scurte scrisori de prezentare către editor, (2) includerea unei cărţi poştale timbrate, adresată dumneavoastră, în cazul în care primirea manuscrisului trebuie să fie confirmată, (3) o revedere foarte atentă a manuscrisului, pentru a vă asigura că se conformează instrucţiunilor revistei (de exemplu, prima pagină conţine toate elementele de identificare, nu există nici un element de identificare pe alte pagini, fiecare pagină are un antet, schemele sau graficele pot fi fotografiate) şi (4) faptul că originalul este însoţit de numărul corect de copii (de obicei, între trei şi şase). Îndeplinirea cerinţelor formulate de editorul revistei uşurează procesul de evaluare a manuscrisului.

Sarcina 3e : Trimiterea raportului pentru publicare

Procesul de evaluare a manuscrisului diferă de la revistă la revistă. Una dintre deosebirile principale este prezenţa sau absenţa evaluării bazate pe referinţe. Acest proces de evaluare se caracterizează prin faptul că toate manuscrisele trimise pentru publicare sunt evaluate de specialişti. Recenzenţii specialişti sunt desemnaţi de către editor în virtutea faptului că sunt experţi în ariile de interes ale revistei. De obicei, doi sau trei recenzenţi evaluează manuscrisul pe baza criteriilor pe care le consideră importante revista respectivă. Criteriile tipice sunt prezenţa sau absenţa unui aport semnificativ al manuscrisului la baza de cunoştinţe din domeniul asistenţei sociale, gradul de corectitudine metodologică, gradul de relevanţă pentru cititorii revistei şi faptul că este sau nu bine scris. Fiecare manuscris este evaluat pe baza acestor criterii şi apoi se recomandă una dintre următoarele soluţii : (1) publicare fără revizuire, (2) publicare cu revizuiri minore, (3) rescriere şi retrimitere sau (4) respingere definitivă.

Sarcina 3f : Rescrierea raportului

Un manuscris acceptat pentru publicare fără revizuire trebuie totuşi să fie revizuit pe baza recomandărilor făcute de colegiul redacţional. Aceste sfaturi sunt utile, ca să nu spunem mai mult. La urma urmei, redactorii cunosc bine cititorii acelei reviste. Pe de altă parte, produsul final trebuie să fie acceptabil din punctul dumneavoastră de vedere, iar editorul revistei recunoaşte acest lucru. Dacă acceptarea raportului este condiţionată de revizuire, modificările pe care trebuie să le faceţi sunt precizate, mai mult sau mai puţin, de către recenzenţi. Va trebui să faceţi aceste modificări cu competenţă şi promptitudine şi să retrimiteţi raportul.

Dacă răspunsul editorului este că trebuie să rescrieţi lucrarea şi să o retrimiteţi, aceasta semnalează un interes real faţă de conţinutul raportului, însă este nevoie de mari schimbări. Veţi primi un feedback legat de natura deficienţelor, pe care trebuie să-l priviţi cu seriozitate. Întrucât s-a manifestat interes faţă de studiul dumneavoastră, de obicei veţi face modificările sugerate, însă uneori schimbările cerute sunt nepotrivite sau inacceptabile din punctul dumneavoastră de vedere. În ambele cazuri, o scrisoare adresată editorului, în care prezentaţi aceste probleme, poate avea ca urmare modificarea cerinţelor. Dacă nu, există alte reviste care ar putea fi mai puţin pretenţioase.

Sarcina 3g : Ce trebuie făcut în cazul respingerii

Manuscrisul dumneavoastră poate fi respins definitiv. De fapt, acest lucru chiar se întâmplă foarte des. Aceasta nu înseamnă că raportul dumneavoastră nu este publicabil. Există multe motive pentru care evaluarea nu a fost favorabilă. De exemplu, revistele primesc frecvent manuscrise cu acelaşi subiect. Dacă momentul nu este bine ales, editorul poate să vă respingă lucrarea pentru că nu vrea să publice două articole despre acelaşi subiect. Mai des se întâmplă ca recenzenţii care au evaluat raportul să recomande respingerea lui. De obicei, vi se trimit comentariile recenzenţilor, ca feedback constructiv. Adesea, aceste comentarii vă oferă idei preţioase de îmbunătăţire a manuscrisului pentru următoarele încercări de publicare.

Veţi gândi, poate, că respingerea înseamnă să puneţi cruce publicării. Ar fi o imensă greşeală. Trebuie să faceţi modificările relativ uşoare şi să pregătiţi manuscrisul pentru trimiterea la altă revistă. Rareori este nevoie de rescrierea completă a raportului. Reveniţi, pur şi simplu, la lista cu revistele pe care aţi alcătuit-o mai devreme. Trebuie să fie acolo perspective la fel de favorabile. Având în vedere faptul că manuscrisul reprezintă o investiţie uriaşă de timp şi energie, o singură respingere nu înseamnă că trebuie să-l abandonaţi. După ce aţi revizuit manuscrisul şi v-aţi asigurat că se încadrează în noile priorităţi specifice, trebuie să-l trimiteţi noii reviste alese.

Sarcina 3h : Cunoaşterea motivelor pentru care raportul poate fi respins

Cunoaşterea unghiului de vedere al recenzenţilor vă poate ajuta să evitaţi mari pericole. Richard Daft (1985) oferă idei foarte utile despre motivele pentru care manuscrisele pot fi respinse. Comentariile lui se bazează pe 111 recenzii de manuscrise de la două reviste cu orientare managerială, *Administrative Science Quarterly* şi *Academy of Management Journal*. Aceste reviste acceptă rezultate atât din cercetarea cantitativă, cât şi din cea calitativă. Autorul a identificat ca problemă majoră absenţa teoriei. În jumătate dintre lucrările respinse, suportul teoretic al informaţiilor era insuficient sau lipsea complet. El observă :

> Unica problemă uriaşă pe care am depistat-o în cercetarea calitativă este lipsa teoriei, lucru care m-a surprins, întrucât scopul cercetării calitative este să construiască teorii. Problema era că cercetătorii nu defineau concepte şi nu creau teorii... Scopul cercetării este să creeze un set bine definit de construcţii mentale şi un model care să poată fi folosit la îndrumarea cercetărilor ulterioare.

Altă problemă comună rapoartelor bazate pe cercetarea calitativă implică aspecte fundamentale de proiectare. Studiile calitative sunt utile în lucrările de cercetare cu caracter explorator, de construire a unei teorii. O problemă de proiectare apare atunci când la studierea unei anumite arii de probleme se foloseşte o modalitate de abordare greşită. De exemplu, acolo unde există un volum mare de lucrări de cercetare pe baza cărora se pot formula ipoteze explicite, abordarea calitativă, largă şi cu concluzii provizorii, poate să pară prea impresionistă şi vagă pentru a furniza noi cunoştinţe despre un subiect bine definit. Desigur, dacă scopul dumneavoastră este să creaţi o nouă teorie, puteţi folosi abordarea calitativă. Esenţial rămâne faptul că trebuie să demonstraţi că modalitatea de cercetare aleasă este adecvată. Acest lucru s-ar putea să nu fie evident pentru recenzenţii manuscrisului.

Sarcina 3i : Dezvoltarea unor competenţe importante prin intermediul rescrierii

Atunci când faceţi un studiu calitativ trebuie să vă dezvoltaţi trei tipuri de competenţe : (1) de teoretizare, (2) de proiectare şi (3) de redactare. Deficienţele din toate aceste zone pot fi eliminate prin procesul de rescriere. Majoritatea manuscriselor, dacă nu chiar toate, trec prin numeroase revizuiri înainte de a fi publicate. Trebuie să prevedeţi suficient timp ca să puteţi lăsa lucrarea deoparte pentru o scurtă perioadă. Aceasta ajută adesea la sesizarea lacunelor majore din material. Apoi trebuie să-i rugaţi pe colegii de facultate şi din domeniu să vă citească manuscrisul, concentrându-se pe aspectele teoretice, pe proiectul de cercetare şi pe stilul de redactare. Există un punct în care este greu să-ţi mai apreciezi în mod critic lucrarea. Comentariile unui coleg aduc un punct de vedere nou într-un moment în care gândirea proprie stagnează.

Rezumat

Pentru a vă vedea studiul publicat este nevoie de gândire strategică. Trebuie să identificaţi revista potrivită şi să pregătiţi un raport acceptabil din punctul de vedere al recenzenţilor publicaţiei respective. Aceasta presupune tenacitate şi răbdare. De la prima trimitere a manuscrisului până la ieşirea lui de sub tipar pot să treacă ani întregi. Cele mai multe reviste comunică reacţia recenzenţilor în interval de două luni, însă unele sunt mai eficiente în procesul de evaluare şi de tipărire. Pentru a vă purta corect faţă de reviste trebuie să uşuraţi procesul, reacţionând prompt la cererile de revizuire. Cu toate că procesul poate fi uneori obositor, faptul că vă vedeţi lucrarea tipărită este o mare bucurie. Planificarea difuzării studiului nu trebuie să vă vină în minte abia după finalizarea lui. Identificarea publicului-ţintă, formatele posibile şi potenţiala piaţă de desfacere se numără printre primele considerente la proiectarea oricărei lucrări de cercetare. Raportarea rezultatelor calitative necesită un set aparte de capacităţi de proiectare, analitice şi interpretative. Trebuie să vă asiguraţi că au fost respectate criteriile de veridicitate.

Studiile care folosesc metodologia calitativă trebuie să aibă încă de la început ca obiectiv publicarea, dacă doriţi să fie recunoscute ideile dumneavoastră valoroase despre practica asistenţei sociale. Dacă integraţi partea legată de difuzare în planul general de cercetare, cresc mult şansele ca rezultatele pe care le veţi obţine să se bucure de o primire favorabilă.

Referinţe şi lecturi suplimentare

American Psychological Association (1994), *Publication manual of the American Psychological Association* (ed. a IV-a), Author, Hyattsville, MD.

Becker, H. (1986), *Writing for social scientists*, University of Chicago Press, Chicago.

Beebe, L. (coord.) (1992), *Professional writing for the human services*, NASW Press, Washington, DC.

Berg, B.L. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Bogdan, R.C. şi Biklen, S.K. (1982), *Qualitative research for education*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Braxton, L.A., Davis, C.A., Loomis, K.H., Pazdan, S.D. şi Winchester, N.A. (1992), „NASW quick guide to mechanics", în L. Beebe (coord..), *Professional writing for the human services*, NASW Press, Washington, DC, pp. 223-258.

Cheniz, C. şi Swanson, J. (1986), *From practice to grounded theory*, Addison-Wesley, Menlo Park, CA.

Campbell, D. şi Stanley, J. (1963), *Experimental and quasi-experimental designs for research*, Rand McNally, Chicago.

Daft, R.L. (1985), „Why I recommended that your manuscript be rejected and what you can do about it", în L.L. Cummings şi P.J. Frost (coord.), *Publishing in the organizational sciences*, Irwin, Homewood, IL, pp. 35-62.

Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner, D. şi McCormack-Steinmetz, A. (1991), *Doing qualitative research : Circles within circles*, Falmer Press, New York.

Erlandson, D., Harris, E., Skipper, B. şi Allen, S. (1993), *Doing naturalistic inquiry : A guide to methods*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 35-62.

Glaser, B.G. şi Strauss, A.L. (1967), *The discovery of grounded theory*, Aldine, Chicago.

Glesene, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers : An introduction*, Longman, White Plains, NY.

Goldstein, H. (1993), „The qualitative research report", în L. Beebe (coord.), *Professional writing for the human services*, NASW Press, Washington, DC, pp. 87-103.

Guba, E.G. (1981), „Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries", *Educational Communication and Technology Journal*, 29, pp. 75-91.

Liebow, E. (1967), *Tally's Corner*, Little, Brown and Company, Boston.

Lincoln, Y. şi Guba, E.G. (1985), *Naturalist inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.

Marshall, C. şi Rossman, G. (1989), *Designing qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Mendelsohn, H.N. (1992), *An author's guide to social work journals* (ed. a III-a), NASW Press, Washington, DC.

Miles, M.B. şi Huberman, A.M. (1994), *Qualitative data analysis : An expanded source book* (ed. a II-a), Sage, Newbury Park, CA.

Richardson, L. (1990), *Writing strategies : Reaching diverse audiences*, Sage, Newbury Park, CA.

Richardson, L. (1994), „Writing: A method of inquiry", în N.K. Denzin şi Y. Lincoln (coord.), *Handbook of qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 516-529.

Van Maanen, J. (1988), *Tales of the field : On writing ethnography*, University of Chicago Press, Chicago.

Wolcott, H. (1990), *Writing up qualitative research*, Sage, Newbury Park, CA.

Wolcott, H. (1994), *Transforming qualitative data : Description analysis and interpretation*, Sage, Newbury Park, CA.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA A II-A

Exemple de cercetare

Studiul A: Femei care comit abuzuri sexuale asupra copiilor
Laurie Robinson, Nick Coady şi Leslie M. Tutty

Studiul B: Consiliile de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială
David Este

Studiul C: O tragedie din domeniul protecţiei copilului
Barbara Thomlison, Ray J. Thomlison şi Lesa Wolfe

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Studiul A: Femei care comit abuzuri sexuale asupra copiilor

Laurie Robinson, Nick Coady, Leslie M. Tutty

Trecerea în revistă a lucrărilor de specialitate

Caracteristicile delincventelor / Tratarea delincventelor

Culegerea informaţiilor

Selectarea participanţilor la cercetare / Forma de intervievare / Considerente deontologice / Participanţii la cercetare / Metoda de înregistrare a informaţiilor / Stabilirea momentului în care se încheie culegerea informaţiilor

Analizarea informaţiilor

Modul de asigurare a credibilităţii şi fiabilităţii

Interpretarea rezultatelor

Tema principală nr. 1: Înţelegerea modului de manifestare a pacientei / Tema principală nr. 2: Înţelegerea procesului de tratare / Tema principală nr. 3: Experienţa personală/ profesională a terapeuţilor

Rezumat şi concluzii

Orientări pentru cercetări ulterioare / Implicaţii pentru practica clinică

Referinţe

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Abuzurile sexuale asupra copiilor sunt o problemă majoră în societatea de astăzi. Un studiu sugerează că 27% dintre femei şi 16% dintre bărbaţi au suferit astfel de abuzuri în copilărie (Finkelhor, Hotaling, Lewis şi Smith, 1990). Întrucât majoritatea abuzurilor sexuale sunt comise de persoane de sex masculin împotriva unor persoane de sex feminin, cele mai multe studii s-au concentrat pe bărbat ca autor şi pe femeie ca victimă (Finkelhor *et al.*, 1990). S-a acordat relativ puţină atenţie măsurii în care copiii sunt maltrataţi sexual de către delincvente. Se consideră că, până în prezent, Finkelhor şi Russell (1984) au oferit cea mai corectă estimare a amplorii acestei probleme atunci când au tras concluzia că numărul cazurilor de maltratare sexuală comise de femei reprezintă circa 5% din numărul celor de maltratare a fetelor şi 20% din numărul celor de maltratare a băieţilor.

Cu toate că numărul femeilor care comit abuzuri sexuale este mult mai mic decât al bărbaţilor, este limpede că existenţa delincventelor „nu este atât de rară cum se credea mai demult" (Wakefield şi Underwager, 1991, p. 56). Această problemă a fost adusă în prim-plan de dovezi clinice recente ale faptului că mai multe paciente dezvăluie un comportament abuziv din punct de vedere sexual (Knopp şi Lakey, 1987 ; Lepine, 1990 ; Russell, 1984). În ancheta lor la nivel naţional despre instituţiile americane ce se ocupă de delincvenţi sexual, Knopp, Rosenberg şi Stevenson (1986, citată în Knopp şi Lakey, 1987) au fost surprinşi să descopere că, din 660 de instituţii incluse în anchetă, 392 au raportat că se ocupă de câteva femei care au comis delicte sexuale. Într-un studiu ulterior, Knopp şi Lakey (1987) au primit de la 44 de instituţii de profil rapoarte că se ocupă, în total, de 476 de delincvente sexual.

Nota editorilor

Acest studiu a fost inclus nu numai datorită temei noi, de care ar trebui să fie interesaţi practicienii din domeniul asistenţei sociale, ci şi datorită atenţiei deosebite pe care autorii au acordat-o problemelor metodologice, cum sunt credibilitatea, fiabilitatea şi aspectele deontologice. În plus, autorii prezintă un cadru foarte bine formulat în schema lor de clasificare.

Acum, când faptul că există într-adevăr abuzuri sexuale comise de femei asupra copiilor este recunoscut pe scară din ce în ce mai largă, terapeuţii se confruntă cu numeroase probleme legate de modul de identificare, evaluare şi tratare a acestor paciente.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În realitate, toate modalităţile curente de tratare a persoanelor care au comis delicte sexuale au fost concepute pentru bărbaţi (Groth, 1982; Hollin şi Howells, 1991) şi nu putem presupune că ar fi la fel de potrivite şi în cazul femeilor (Grayson, 1989; Mathews, 1987).

Aria generală a problemei de cercetare pentru acest studiu este înţelegerea comportamentului delincventelor şi modurile în care terapeuţii pot interveni cu maximă eficienţă.

Trecerea în revistă a lucrărilor de specialitate

Chiar dacă unii adepţi ai cercetării calitative se opun unei consultări prealabile a literaturii de specialitate, alţii sugerează că avantajele consultării unor lucrări înainte de a începe culegerea informaţiilor depăşesc orice efecte nocive posibile (Glesne şi Peshkin, 1992; Patton, 1990). Întrucât suntem de părerea celor din urmă, am efectuat o trecere în revistă a lucrărilor despre delincvente înainte de a proiecta şi de a transpune în fapt studiul.

Mai întâi, aşa cum am arătat în secţiunea precedentă, am consultat lucrările de specialitate pentru a verifica dacă în cercetarea din domeniul asistenţei sociale este recunoscută ca arie de probleme justificată comiterea de către femei a abuzurilor sexuale asupra copiilor, precum şi dacă studiul de faţă ar putea să mărească baza de cunoştinţe despre abuzul sexual a lucrătorilor din asistenţa socială.

În plus, a fost considerată necesară o consultare mai aprofundată a literaturii de specialitate pentru a investiga caracteristicile delincventelor şi modalităţile posibile de tratare ce ar putea fi utile asistenţilor sociali.

Caracteristicile delincventelor

Mai mulţi autori au publicat în studii de caz descrieri fie ale victimelor unor delincvente (Goodwin şi DiVasto, 1979, 1989; Krug, 1989; Margolis, 1984; Shengold, 1980; Wahl, 1960), fie ale delincventelor înseşi (Chasnoff *et al.*, 1986; Lukianowicz, 1972; Wakefield, Rogers şi Underwager, 1990). Singurele cercetări despre caracteristicile delincventelor au fost găsite în câteva proiecte descriptive de mică amploare (Faller, 1987; Finkelhor, Williams şi Burns, 1988; Mathews, Mathews şi Speltz, 1989; McCarty, 1986; O'Connor, 1987; Travin, Cullen şi Protter, 1990). Din consultarea acestor lucrări au reieşit patru teme comune.

Prima temă o constituie faptul că majoritatea delincventelor au suferit ele însele în copilărie abuzuri sexuale. Lucrul în sine nu este surprinzător. Mai multe studii despre făptaşi au identificat, de asemenea, o legătură strânsă între statutul de victimă şi cel de făptaş (Groth, 1979). Totuşi, în cazul femeilor, elementul semnificativ este posibilitatea ca gravitatea maltratărilor suferite în copilărie să fie un factor crucial al predispunerii către maltratarea altora (Johnson, 1989).

Referindu-se la eşantionul studiat de ea, Johnson nota că „abuzul sexual declarat de aceşti copii era dintre cele mai grave, prin faptul că frecvenţa lui era ridicată, cei

implicaţi erau rude foarte apropiate (şi), în cea mai mare parte, abuzul se petrecea pe o perioadă mare de timp" (p. 581). De asemenea, Mathews *et al.* (1989) au descoperit că un grup de delincvente, identificate ca având „predispoziţie de la o generaţie la alta" (*intergenerationally predisposed*), fuseseră în copilărie victime ale unor abuzuri sexuale grave. Autorii citaţi sugerează că acest tip de delincvente este cel mai răspândit.

A doua temă este faptul că la puţine dintre delincventele descrise în aceste studii s-au constatat maladii mentale grave sau handicapuri de dezvoltare. Înainte se credea că orice femeie care comite un act de pedofilie trebuie să fie nebună; şi totuşi, unii autori (Faller, 1987; Finkelhor şi Russell, 1984) au detronat acest mit.

A treia temă majoră este faptul că în multe cazuri de abuz sexual comis de femei era prezent şi un co-delincvent (Faller, 1987; Finkelhor *et al.*, 1988; Mathews *et al.*, 1989; McCarty, 1986; O'Connor, 1987). Această dinamică este rar întâlnită la delincvenţii masculini. Faller (1987) şi Mathews *et al.* (1989, 1990, 1991) au explicat că, într-o proporţie semnificativă, femeile co-delincvente nu iniţiau abuzul, ci erau fie silite, fie convinse de către partenerii lor să participe. În consecinţă, Mathews *et al.* (1989) au schimbat denumirea folosită anterior de McCarty (1986), de autoare „co-delincventă", în autoare „constrânsă de un bărbat".

A patra temă este ipoteza propusă de mai mulţi autori că, prin intermediul comportamentului abuziv, delincventele îşi exprimă trauma maltratării sexuale grave pe care au suferit-o (Johnson, 1989; Mathews *et al.*, 1989; Travin *et al.*, 1990). După părerea lui Johnson (1989), abuzul sexual comis de tinerele din studiul ei părea să fie „reconstituirea compulsivă a unor experienţe anterioare tulburătoare" (p. 582). Abuzul a fost interpretat adesea ca încercarea acestor copii de a se debarasa de evenimentele dureroase din trecutul apropiat.

Tratarea delincventelor

Doar câteva dintre sursele consultate ne-au ajutat să dobândim cunoştinţe preliminare despre tratamentul necesar în cazul delincventelor adulte. Aceste surse sunt descrieri publicate ale unor cazuri clinice (Lepine, 1990), lucrări nepublicate distribuite de Safer Society Program of Vermont (un birou central pentru cercetarea legată de abuzul sexual asupra copiilor comis de femei) şi o lucrare despre delincvenţi adolescenţi (Scavo, 1989). Chiar dacă nu am descoperit studii ce se ocupă de aspectele clinice legate de această categorie de subiecţi, consultarea literaturii despre tratamente a scos la iveală câteva teme majore.

În primul rând, femeile care au comis abuzuri sexuale asupra copiilor tind să ceară ajutor în două feluri. Unele încep tratamentul ca delincvente identificate, însă altele dezvăluie abuzul în timpul tratamentului pentru maltratările pe care le-au suferit ele însele.

În al doilea rând, se consideră că o relaţie terapeutică strânsă şi pozitivă este crucială atunci când se lucrează cu delincvente (Mathews *et al.*, 1989; Scavo, 1989). Poate fi o încercare foarte grea pentru terapeut să treacă de „repulsia iniţială faţă de comportamentul pacientului şi să intre în relaţie cu persoana care a fost zdrobită" (Mathews *et al.*, 1989, p. 66). Totuşi, se consideră că delincventele au un sentiment profund de ruşine faţă de

maltratările suferite în copilărie, pe lângă abuzurile sexuale pe care le-au comis (Grayson, 1989). După părerea lui Mathews *et al.* (1989), relaţia terapeutică este cea care îi permite delincventei să treacă de la starea de ruşine la cea de transformare şi de dezvoltare a identităţii.

A treia temă este modul de abordare a dezvăluirii abuzurilor comise. Lepine (1990) le recomandă terapeuţilor să reacţioneze fără ezitare la comportamentul delictual şi să discute într-un mod neutru abuzurile comise, fără a emite judecăţi. Se consideră că această abordare îi ajută pe pacienţi să vorbească mai deschis despre propriul comportament delictual. După părerea lui Scavo (1989), discutarea în acest mod, de la început, a abuzurilor comise poate stabili o relaţie bazată pe încredere.

A patra temă este problema modului în care terapeuţii trebuie să echilibreze aspectele terapeutice ale abuzului comis de pacienţi cu cele ale matratării pe care au suferit-o. Scavo (1989) susţine că, deşi făptaşele trebuie să fie tratate pentru maltratările suferite, nu trebuie să fie subestimată gravitatea delictului de abuz sexual comis. Indiferent în ce mod intră în atenţia terapeutului comportamentul delictual al femeii, prioritatea o are tratarea comportamentului delictual şi siguranţa copiilor expuşi acestuia (Carey, citat în Grayson, 1989; Lepine, 1990). După ce au fost rezolvate aspectele legate de siguranţă, tratamentul se poate concentra pe procesul de vindecare (Lepine, 1990).

În opoziţie cu cele de mai sus, Larson şi Maison (citaţi în Grayson, 1989; Lepine, 1990) susţin că, deoarece maltratările suferite de delincvent la o vârstă fragedă reprezintă „condiţia de bază care a pregătit terenul comiterii abuzurilor" (p. 11), aspectul de victimă al delincventelor trebuie să aibă prioritate în tratament. În orice caz, mulţi autori consideră că aspectele statutului de fostă victimă sunt împletite strâns cu cele ale statutului de făptaş (Grayson, 1989; Lepine, 1990; Mathews *et al.*, 1989; Scavo, 1989), iar o componentă esenţială a tratamentului este ajutarea femeilor care au comis abuzuri sexuale să-şi asume responsabilitatea comportamentului lor delictual.

Pe scurt, chiar dacă sunt câţiva autori care au identificat teme importante şi au făcut sugestii utile pentru tratarea delincventelor, există mai multe zone de dezacord, iar discuţia este, fără îndoială, la nivelul explorării. Numărul redus de studii aduce un argument în plus pentru abordarea problemei ca o cercetare calitativă, şi nu din perspectiva cantitativă, mai tradiţională (Rothery, 1993).

Având în vedere faptul că se cunosc puţine lucruri despre tratarea delincventelor, pentru acest studiu este potrivită o metodă de cercetare ce vizează un proces de descoperire, nu unul de verificare a ipotezelor. Am considerat că, în acest caz, metodele cercetării calitative sunt cele mai adecvate mijloace de a corobora punctele de vedere ale terapeuţilor care au lucrat cu delincvente sexual.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Culegerea informaţiilor

Selectarea participanţilor la cercetare

În loc să intervievăm paciente care au comis abuzuri sexuale, am hotărât să avem convorbiri cu terapeuţii care ofereau asistenţă sociopsihologică acestor femei.

Motivul pentru care am cules informaţii de la terapeuţi, şi nu direct de la delincvente, a fost triplu:

- S-a considerat că delincventele vor fi greu de convins să participe la studiu.

Nota editorilor

> Autorii oferă o motivaţie solidă pentru deciziile de a intervieva terapeuţi, şi nu delincvente, şi de a folosi tipul de interviu semistandardizat. Obiectivul studiului, abuzul sexual, a impus şi o atenţie sporită faţă de considerentele deontologice.

- Pentru a afla lucruri legate de tratarea acestei categorii de subiecţi, era logic să ne adresăm terapeuţilor care fac tratamentele.
- Întrucât majoritatea terapeuţilor trataseră mai multe delincvente, am putut cunoaşte experienţa lor acumulată pe baza unui număr mare de paciente.

Terapeuţii intervievaţi au fost aleşi pe baza unei singure cerinţe, de a fi lucrat cu cel puţin o delincventă din această categorie. Iniţial, am telefonat instituţiilor ce se ocupă de tratamente, am trimis scrisori prin care am menţinut legătura şi am difuzat anunţuri, pentru a face cunoscut studiul şi a contacta terapeuţii. Apoi, am apelat la eşantionarea de tip bulgăre de zăpadă (*snowball*) – procesul prin care contactaţi câţiva interlocutori, iar aceştia vă prezintă apoi altora care au caracteristicile vizate (Taylor şi Bogdan, 1984) – pentru a intra în legătură cu alţi terapeuţi. A fost alcătuit un profil al terapeuţilor, cerându-li-se să completeze un scurt chestionar cu informaţii personale.

Forma de intervievare

Pe baza consultării iniţiale a literaturii de specialitate am făcut proiectul de cercetare, alegând ca mijloc principal de culegere a informaţiilor tipul de interviu semistandardizat. Acest tip de interviu se bazează în mod obligatoriu pe o cunoaştere prealabilă a problemei investigate, întrebările sunt formulate într-un limbaj familiar participanţilor la cercetare şi reflectă încercarea cercetătorului de a privi lumea din perspectiva informatorului (Berg, 1989).

Întrebările incluse în interviul semistandardizat au fost:

- Cum ajung delincventele să intre în atenţia terapeuţilor?
- Care sunt caracteristicile femeilor adulte ce au suferit abuzuri sexuale în copilărie şi ce au comis abuzuri sexuale asupra copiilor?

- Care sunt diferenţele dintre femeile foste victime care comit şi care nu comit abuzuri sexuale asupra copiilor?
- Care sunt principalele aspecte ale tratamentului acordat femeilor adulte foste victime ce au comis abuzuri sexuale asupra copiilor?
- Cum percep terapeuţii lucrul cu femei adulte victime ale unor abuzuri sexuale care au comis abuzuri sexuale asupra copiilor?

Primele patru întrebări reflectă obiectivul principal al studiului, care era cercetarea cunoştinţelor terapeutului despre delincvente, şi tratamentul pe care li-l oferă. Cea de-a cincea întrebare reprezintă obiectivul secund al studiului: explorarea rapidă a experienţelor personale şi profesionale ale terapeuţilor.

Formatul semistandardizat dă interviului o structură iniţială, lăsându-i totuşi celui care ia interviul libertatea de a face cercetări dincolo de răspunsurile la întrebările pregătite (Berg, 1989). Astfel, chiar dacă a fost folosit interviul ca ghid pentru explorarea aspectelor specifice, s-a păstrat un anumit grad de flexibilitate, pentru a da terapeuţilor ocazia să „dea direcţia conţinutului".

Folosirea unui chestionar nu anulează natura „deschisă" a interviului calitativ. Pentru fiecare întrebare rămâne ocazia unor răspunsuri nestructurate, ce deschid noi perspective. Aşa cum este de aşteptat în cazul acestui tip de tehnică de culegere a informaţiilor, atât formularea, cât şi ordinea întrebărilor au fost adaptate în timpul interviurilor (Patton, 1990). Întrebările au fost rareori puse aşa cum erau pe hârtie, de cele mai multe ori fiind parafrazate în aşa fel încât să ofere libertate în formularea răspunsului.

Folosirea interviului ca ghid pentru a ne asigura că anumite subiecte sunt acoperite complet s-a dovedit a fi o strategie metodologică judicioasă (Patton, 1990) şi a sporit şansele ca informaţiile să fie comparabile (Lofland şi Lofland, 1984). Analiza ulterioară a implicat identificarea acelor elemente din experienţe care sunt comune pentru acest grup de terapeuţi.

Considerente deontologice

Aspectele deontologice majore în acest studiu au fost garanţiile că:

- Cei care acordau tratament erau conştienţi de obligaţia de a raporta dezvăluirile legate de abuzuri pe care le-ar putea discuta în interviurile de cercetare.
- Terapeuţii înţelegeau caracterul voluntar al studiului şi faptul că au dreptul să se retragă din el.
- Numele terapeuţilor nu vor fi folosite în studiu.
- Numele pacientelor delincvente nu vor fi menţionate în interviuri.
- Informaţiile posibil identificatoare legate de exemplele de cazuri vor fi eliminate sau camuflate în raportul scris.
- Benzile audio vor fi depozitate într-un loc sigur, în casa cercetătorului, şi vor fi distruse după încheierea studiului.

La începutul interviului, fiecărui terapeut i s-a oferit un set de materiale informative compus dintr-o scrisoare de prezentare a studiului, un formular de consimţământ şi

chestionarul pentru profilul terapeutului. Au fost discutate aspectele deontologice din scrisoare şi din formularul de consimţământ şi au fost completate şi semnate toate formularele înainte de a începe interviul.

Participanţii la cercetare

Între cei nouă terapeuţi intervievaţi au fost opt femei şi un bărbat. Acest raport între bărbaţi şi femei este considerat reprezentativ pentru comunitatea profesională ca întreg, deoarece puţini terapeuţi bărbaţi lucrează cu femei care au fost victime ale unor maltratări. Din punct de vedere profesional, şase intervievaţi erau asistenţi sociali şi trei erau psihologi. Cinci lucrau în cabinete particulare, doi lucrau în instituţii publice nonprofit, unul lucra într-o instituţie ce acorda asistenţă familială şi unul lucra şi într-o instituţie publică nonprofit, şi într-un cabinet particular.

Vârsta medie a terapeuţilor era de 40 de ani, gama completă fiind de la 31 la 49 de ani. Media anilor de experienţă în domeniul asistenţei sociopsihologice era de 14 ani, gama completă fiind de la 2 la 27 de ani. Semnificativ a fost faptul că intervievaţii lucraseră în medie cu 10 delincvente, gama completă fiind de la 2 la 25. În total, cei nouă terapeuţi au lucrat cu 91 de delincvente.

Metoda de înregistrare a informaţiilor

Toţi cei nouă terapeuţi au fost de acord cu înregistrarea interviului pe bandă audio. Fiecare interviu s-a desfăşurat la locul de muncă al terapeutului. Cu unul dintre ei au avut loc trei întâlniri ; restul au fost intervievaţi o singură dată.

Interviurile au fost concepute ca secvenţe de două ore, în care prima jumătate de oră a fost rezervată prezentărilor, precum şi citirii şi semnării formularelor. Fiecare dintre interviurile unice a durat aproximativ o oră şi jumătate, iar interviul desfăşurat pe parcursul a trei întâlniri a durat două ore şi jumătate.

În timpul procesului de intervievare a avut loc a doua fază a consultării literaturii de specialitate. Scopul a fost explorarea mai multor zone, pentru a ajuta persoana care ia interviul să înţeleagă diferitele teme ce se iveau în timpul interviurilor.

De exemplu, lucrările despre bărbaţii care comit abuzuri sexuale asupra copiilor au fost folosite pentru a înţelege mai bine experienţa terapeuţilor legată de contrastul dintre lucrul cu bărbaţii şi cel cu femeile. Totuşi, trebuie să menţionăm faptul că unii adepţi ai cercetării calitative nu apelează la literatura de specialitate înainte de încheierea proiectelor.

Stabilirea momentului în care se încheie culegerea informaţiilor

Se pare că sunt puţine reguli în privinţa numărului de interviuri necesare într-un proiect de cercetare calitativă ; în studiul de faţă, culegerea de informaţii a fost încheiată după cel de-al nouălea interviu. În acest punct, observaţiile şi notele de teren arătau că nu se mai iveau idei noi (Taylor şi Bogdan, 1984). Alţi factori care au influenţat decizia de a

ne opri după al nouălea interviu a fost situaţia concretă a resurselor fixate şi a limitelor temporale (Patton, 1990).

Analizarea informaţiilor

După părerea lui Taylor şi Bogdan (1984), analiza informaţiilor calitative vizează cunoaşterea în profunzime a fenomenului studiat şi, în general, implică mai multe faze distincte. Prima fază din analiză este procesul de descoperire de pe parcursul culegerii informaţiilor, care serveşte, adesea, la modelarea conţinutului interviurilor semistandardizate cu ajutorul sondărilor neplanificate. Cea de-a doua fază are loc după ce au fost strânse informaţiile şi cuprinde codificarea şi trierea categoriilor ce reies din reexaminarea în profunzime a transcrierilor literale ale interviurilor (Taylor şi Bogdan, 1984).

Abordarea globală a analizării informaţiilor a fost analiza conţinutului (Berg, 1989), care a vizat descoperirea temelor comune din răspunsurile terapeuţilor la interviuri. O dată începută, „codificarea deschisă" (Berg, 1989) a însemnat mai multe ore de cercetare atentă a fiecărei transcrieri. Codificarea deschisă este descrisă de Berg ca o reexaminare intensivă „fără restricţii" a documentului, „rând cu rând" şi „cuvânt cu cuvânt" (p. 121). Analiza începea cu citirea întregii transcrieri, făcând interpretări preliminare pe margini şi codificând ideile principale ce rezultau din informaţii. Temele au apărut ca rezultat al unui proces combinat – familiarizarea deplină cu informaţiile, crearea unor asociaţii logice cu întrebările din interviu şi luarea în consideraţie a lucrurilor aflate în timpul primei consultări a literaturii de specialitate.

Nota editorilor

Acest studiu este remarcabil în ceea ce priveşte atenţia acordată problemelor din Faza 3. Autorii descriu cu minuţiozitate procesul de codificare şi prezintă o motivaţie limpede a cadrului structurat pe baza interviurilor. Ei se ocupă în mod sistematic şi de aspectele legate de credibilitate şi de fiabilitate.

Pe măsură ce se reliefau categoriile, temele principale şi temele secundare, erau definite concret şi înregistrate într-un „registru al codurilor" (Glesne şi Peshkin, 1992). Registrul codurilor a fost utilizat în mod constant pe parcursul analizelor ulterioare şi au fost adăugate noi categorii, pe măsură ce noile inteviuri aduceau în prim-plan alte idei. Toate interviurile codificate au fost introduse în programul The Ethnograph (1988), pentru ca segmentele din transcrieri să fie sortate conform categoriilor respective codificate.

Fiecare categorie a fost apoi reexaminată în mod sistematic. După părerea lui Taylor şi Bogdan (1984), această fază a procesului de cercetare implică perfecţionarea analizei şi permite cercetătorului să „înţeleagă informaţiile în contextul în care au fost culese" (p. 134). Au fost notate temele consistente, precum şi zonele destinate unei explorări ulterioare.

Faptul că după cel de-al şaselea interviu nu au mai fost identificate categorii sau teme noi a indicat producerea „saturării" (Berg, 1989, p. 118). În concepţia lui Berg, saturarea este adesea semnul că s-a încheiat codificarea intensivă şi că poate să înceapă faza următoare a analizei. Apariţia saturării la cel de-al şaselea interviu a confirmat decizia iniţială de a încheia culegerea informaţiilor după al nouălea interviu, întrucât nu mai apăreau idei noi (Taylor şi Bogdan, 1984). După terminarea analizei, registrul codurilor conţinea trei teme principale, şapte teme secundare şi treizeci şi şapte de categorii.

Modul de asigurare a credibilităţii şi fiabilităţii

La trei săptămâni după ce s-a încheiat codificarea primului interviu, transcrierea a fost recodificată, concentrându-ne pe perfecţionarea categoriilor de coduri şi pe reexaminarea motivaţiei pentru potrivirea dintre informaţii şi codurile atribuite iniţial. După părerea lui Krefting (1990), acest tip de procedură de codificare-recodificare este o metodă excelentă de creştere a fiabilităţii. Cu toate că a fost nevoie de o definire mai clară a începutului şi sfârşitului mai multor segmente, nu s-au făcut mari modificări în codurile iniţiale sau în repartizarea lor. În cele din urmă, toate interviurile au fost codificate de două ori.

În plus, pentru a asigura credibilitatea (Krefting, 1990; Lincoln şi Guba, 1985; Patton, 1990), a fost folosită strategia numită „triangularea analiştilor" (Patton, 1990). Triangularea este descrisă de Lincoln şi Guba ca folosirea unor surse „multiple şi diferite" pentru a verifica (sau confirma) rezultatele. Un alt specialist familiarizat cu metodele cercetării calitative a fost angajat să codifice parţial primul interviu, cu ajutorul registrului de coduri. Strategia viza testarea posibilităţii de a reproduce atribuirea iniţială a categoriilor de coduri segmentelor de informaţii (Krefting, 1990).

Global, rezultatele procedurii de triangulare au fost pozitive. Compararea segmentelor codificate separat a arătat un grad înalt de potrivire a atribuirii codurilor; chiar şi notele teoretice se refereau la aceleaşi dileme de codificare. În urma aplicării acestei proceduri, a reieşit că unele coduri se repetă şi au fost comasate.

Cea de-a treia fază a consultării literaturii de specialitate s-a desfăşurat în timpul şi în urma analizării informaţiilor. Au fost cercetate lucrările relevante, pentru a susţine rezultatele studiului şi pentru a oferi motivaţiile unor cercetări ulterioare.

Însemnările din jurnal au fost folosite la formularea unui plan preliminar pentru prezentarea rezultatelor scrise ale studiului. Totuşi, înainte de a putea considera analiza încheiată, a fost nevoie să limpezim împreună cu terapeuţii mai multe aspecte. Într-un proces similar cu „verificarea făcută de membri" (Krefting, 1990; Lincoln şi Guba, 1985), cercetătorul s-a întâlnit cu şase dintre cei intervievaţi pentru a le prezenta rezultatele brute ale studiului, a face clarificările necesare şi a primi confirmarea lor privind structura rezultatelor.

Celorlalţi trei terapeuţi, care nu au putut participa la şedinţa de informare, li s-au trimis rezumate ale rezultatelor şi au fost rugaţi să ia legătura cu cercetătorul dacă descoperă vreo neconcordanţă sau doresc să adauge ceva la analiză. Terapeuţii au fost de acord cu rezultatele preliminare, aducând puţine modificări structurii lor.

Interpretarea rezultatelor

Rezultatele acestui studiu reprezintă punctul culminant al unui proces îndelungat de lucru cu informaţiile şi de experimentare a mai multor posibilităţi de prezentare a produsului cercetării. Decizia de a organiza rezultatele studiului în forma actuală s-a ivit dintr-un proces combinat de abordare a faptelor pe baza detaliilor din informaţii şi de inspirare din experienţa acumulată, pentru a plasa aceste fapte în ceea ce numim „structura" de înţelegere a modului de manifestare a delincventelor şi a modalităţilor de tratare.

Dezvoltarea structurii rezultatelor a implicat mai multe faze de lucru cu informaţiile, pentru a identifica relaţiile dintre teme şi pentru a verifica posibilităţile de organizare a unor concepte asociate în categorii unificatoare. Cu timpul, printr-un proces de identificare a modului în care se suprapun parţial rezultatele şi prin reorganizare, s-a restrâns numărul de teme principale, teme secundare şi categorii.

Rezultatul este o structură alcătuită din trei teme principale (TP, cu majuscule), şapte teme secundare (TS, în cursive) şi treizeci şi şapte de categorii (C, cu caractere obişnuite).

Prima temă principală cuprinde problemele legate de înţelegerea modului de manifestare a delincventei şi deosebirea ei de alte paciente.

A doua temă principală cuprinde problemele legate de tratamentul oferit de terapeuţi delincventelor.

A treia temă principală cuprinde reacţia personală şi profesională a terapeuţilor faţă de dezvăluirea abuzului comis de pacientă. Prezentăm mai jos structura rezultatelor:

TP 1: ÎNŢELEGEREA MODULUI DE MANIFESTARE A PACIENTEI

TS 1: *Diferenţe între foste victime şi foste victime-delincvente*
- C 1: Disocierea
- C 2: Tendinţele autodistructive
- C 3: Motivaţia pentru a primi ajutor
- C 4: Gravitatea experienţei ca victimă

TS 2: *Semne ale comiterii abuzului*
- C 5: „Blocajul"
- C 6: Practicile suspecte în creşterea copiilor

TS 3: *Caracteristici ale comiterii abuzului*
- C 7: Comiterea în trecut
- C 8: „Neplănuit, impulsiv"
- C 9: Natură asexuală

TS 4: *Motivaţia comiterii abuzului: traumă nevindecată*
- C 10: Reproducerea abuzului din copilărie
- C 11: Redobândirea puterii

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

C 12 : Un strigăt de ajutor/căutarea sensului
C 13 : Comportamentul dobândit
C 14 : O expresie a furiei

TS 5 : *Diferenţe între femei şi bărbaţi*
C 15 : „Asumarea deplină" a responsabilităţii
C 16 : Dezgustul de sine şi autoacuzarea
C 17 : Altceva decât pedofilia
C 18 : Mai sever faţă de „propriul" abuz

TP 2 : ÎNŢELEGEREA PROCESULUI DE TRATARE

TS 6 : *Modul de abordare a dezvăluirii*
C 19 : Importanţa prezentării subiectului
C 20 : Normalizarea/educarea
C 21 : Problema creată de dezvăluirile timpurii
C 22 : Dezvăluirea spontană ca dovadă a „răutăţii"
C 23 : Raportarea
C 24 : Garantarea siguranţei copiilor
C 25 : Anticiparea „repercusiunilor"

TS 7 : *Probleme ale tratamentului şi tehnici*
C 26 : Relaţia terapeutică
C 27 : „Blocajul" ca „pedeapsă meritată"
C 28 : Tratarea problemelor legate de ambele statuturi, fostă victimă/delincventă
C 29 : Echilibrul între responsabilitate şi absolvire
C 30 : Repararea greşelilor
C 31 : Adaptarea tehnicilor de tratare a fostelor victime

TP 3 : EXPERIENŢA PERSONALĂ/PROFESIONALĂ A TERAPEUŢILOR
C 32 : Marea problemă este conştiinţa
C 33 : Şocul dezvăluirii
C 34 : Reacţionarea în mod profesional
C 35 : Sentimente de „compasiune", nu de „dezgust"
C 36 : Grija faţă de sine
C 37 : Atitudini faţă de ruperea tăcerii

Tema principală nr. 1: Înţelegerea modului de manifestare a pacientei

Tema principală, numită „înţelegerea modului de manifestare a pacientei", conţine segmentele ce au fost identificate din informaţii ca încercări ale terapeutului de a-şi cunoaşte pacienta. Temele secundare şi categoriile din această temă au fost distinse prin referire la aspectele ce influenţau modul de prezentare a pacientei din punctul de vedere al

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

terapeutului. Aceasta este cea mai mare grupare de rezultate, cu cinci teme secundare şi nouăsprezece categorii.

După părerea terapeuţilor, delincventele nu sunt identificate iniţial ca atare; de obicei, comiterea abuzurilor este mărturisită după o perioadă de tratament pentru abuzurile suferite în copilărie. Cu toate că există asemănări între simptomele femeilor adulte foste victime ale unor abuzuri sexuale şi cele ale fostelor victime care au comis la rândul lor abuzuri sexuale, acestea din urmă sunt caracterizate prin simptome mai acute, incluzând disociere gravă şi tentative de sinucidere. Impasul apărut în procesul terapeutic şi practicile suspecte în creşterea copiilor sunt semnale preliminare ale faptului că o femeie fostă victimă a comis abuzuri sexuale asupra unor copii. Cu toate acestea, abuzurile sexuale comise de aceste femei sunt în mod caracteristic neplănuite şi au o natură asexuală. Se consideră că femeile foste victime-delincvente comit abuzuri sexuale asupra copiilor din cauza traumei nevindecate legate de propriul statut de victimă.

În plus, terapeuţii au arătat că femeile foste victime care au comis abuzuri se deosebesc în mai multe feluri de delincvenţii de sex masculin. Cea mai importantă dintre aceste deosebiri este măsura în care femeile acceptau să-şi asume responsabilitatea pentru aceste abuzuri şi gradul de dezgust faţă de sine pe care îl manifestau.

În general, rezultatele legate de tema înţelegerii modului de manifestare a delincventelor arată că majoritatea pacientelor de care s-au ocupat cei nouă terapeuţi seamănă foarte mult cu ceea ce Mathews *et al.* (1989) numesc delincvente „cu predispoziţie de la o generaţie la alta" (*intergenerationally predisposed*). Faptul nu este surprinzător, întrucât se consideră că acesta este tipul predominant de delincvente (Mathews *et al.*, 1989). În conformitate cu tipul respectiv de delincvente, toate femeile incluse în studiu au fost în copilărie victime ale abuzului sexual şi ale unor relaţii violente în perioada adultă. În plus, majoritatea au fost descrise ca victime ale unor abuzuri sexuale dintre cele mai grave. De obicei, delincventa „cu predispoziţie de la o generaţie la alta" dezvăluie spontan comportamentul ei abuziv şi abordează tratamentul cu un intens sentiment de ruşine, caracteristici distincte ale delincventelor la care s-au referit terapeuţii din acest studiu.

Deşi se poate aduce obiecţia că rezultatul era într-o anumită măsură previzibil, ţinând cont de faptul că acest studiu vizează tratarea unor paciente delincvente sexual care erau şi victime ale unor abuzuri sexuale suferite în copilărie, merită să notăm caracteristicile considerate compatibile cu acest tip de delincvent. De asemenea, merită să notăm faptul că nici una dintre femeile foste victime-delincvente la care s-au referit participanţii la studiul nostru nu s-a dovedit a fi fost constrânsă de un bărbat. Cu toate că multe dintre ele erau implicate în relaţii violente cu bărbaţi, nici una dintre participantele la cercetare nu a menţionat constrângerea exercitată de un bărbat. Prin urmare, femeile foste victime-delincvente la care se referă studiul nostru nu se încadrează în tipul cu constrângere masculină descris de Mathews *et al.* (1989).

Tema principală nr. 2: Înţelegerea procesului de tratare

Tema „înţelegerea procesului de tratare" include o gamă largă de subiecte legate atât de reacţia terapeuţilor la dezvăluirea abuzului sexual, cât şi de intervenţiile lor care vizau comiterea de abuzuri şi statutul de fostă victimă.

Sugestiile terapeuţilor despre modul de scoatere la lumină şi de abordare a dezvăluirii abuzurilor includeau felurile în care discutau ei subiectul comiterii abuzurilor de către femei şi garantarea siguranţei copiilor. Rezultatele legate de problemele şi tehnicile tratamentului arată că pentru procesul de vindecare sunt esenţiale o relaţie terapeutică pozitivă şi un echilibru între responsabilitatea faţă de comiterea abuzului sexual şi absolvirea de vină. Multe dintre tehnicile de tratare recomandate pentru foste victime-delincvente derivă din cele folosite pentru femeile foste victime.

O mare parte a rezultatelor legate de această temă au confirmat teme deja identificate în lucrările de specialitate consultate. Totuşi, în fiecare dintre temele secundare apar idei noi. De exemplu, terapeuţii din acest studiu au subliniat puternic faptul că dezvăluirile erau în mod caracteristic neaşteptate şi că pacientele erau copleşite de ruşine atunci când relatau delictele.

Mai mulţi terapeuţi au arătat că experienţele lor recente cu foste victime ale abuzurilor sexuale care au dezvăluit comiterea de abuzuri i-au determinat să tragă concluzia că delictul sexual este o problemă importantă ce apare în tratarea majorităţii femeilor foste victime. Terapeuţii consideră că femeile foste victime trebuie să fie instruite în privinţa fenomenului comiterii de abuzuri de către femei, pentru a le uşura, dacă este cazul, dezvăluirea abuzurilor comise de ele şi pentru a le ajuta să depăşească acea experienţă.

Cu toate că majoritatea terapeuţilor nu au recomandat ca femeia fostă victimă să fie întrebată direct dacă a comis vreodată vreun abuz sexual asupra unui copil, mulţi dintre ei au sugerat ca subiectul să fie abordat devreme, ca o componentă educaţională a terapiei, considerând că această modalitate este cea mai potrivită pentru a comunica ideea că abuzul sexual comis de femei nu este un lucru ieşit din comun. Totuşi, cei mai mulţi terapeuţi credeau că nu trebuie să fie folosite tehnici de provocare a mărturisirilor, deoarece considerau că dezvăluirile premature pot fi dăunătoare. S-a sugerat că pacienta trebuie să fie „pregătită" să înfrunte tot ce implică o astfel de dezvăluire.

Alt factor care complică problema dezvăluirii este convingerea terapeuţilor că ea este făcută, adesea, ca o dovadă suplimentară a faptului că pacientele „nu sunt bune de nimic". Acest aspect are implicaţii semnificative în echilibrarea asumării responsabilităţii pentru abuz cu absolvirea de vină pentru comiterea lui. Terapeuţii au observat că este importantă anticiparea „repercusiunilor", cum ar fi tentativele de sinucidere de după dezvăluire – un considerent crucial în tratarea acestor femei. Problema esenţială este faptul că persoana care face tratamentul trebuie să fie pregătită să facă faţă şocului de după dezvăluire.

Tema principală nr. 3: Experienţa personală/profesională a terapeuţilor

Tema prezintă acele zone din lucrul terapeuţilor cu delincvente pe care le consideră foarte dificile din unghiul de vedere personal. Este limpede că tratarea acestui gen de paciente poate fi dificilă. În lucrările despre delincvente este menţionată rareori experienţa personală şi profesională a terapeutului. Majoritatea terapeuţilor din acest studiu au afirmat că este foarte dificilă confruntarea cu conştiinţa faptului că există femei care comit astfel de abuzuri. Prin urmare, multe dintre informaţiile incluse în această temă pot să-i ajute pe alţi terapeuţi să se descurce mai bine cu această categorie de subiecţi.

Categoria (C) 33, numită „şocul dezvăluirii", se referă la consternarea iniţială pe care au manifestat-o trei terapeuţi după ce le-au auzit pe paciente dezvăluind comiterea abuzurilor. Toţi trei s-au referit la o ezitare iniţială în acceptarea dezvăluirii de către pacientele lor a abuzului sexual comis asupra unui copil, notând că au fost siliţi să-şi verifice propriile sisteme de credinţe legate de persoanele care comit abuzuri sexuale asupra copiilor.

În ciuda şocului iniţial la dezvăluirea unor abuzuri comise de femei, mai mulţi terapeuţi au vorbit despre faptul că sunt conştienţi de necesitatea de a reacţiona la acea dezvăluire în mod profesional. Cei mai mulţi au spus că ceea ce au simţit iniţial ca uluire a lăsat repede locul unei „percepţii intensificate" a lucrurilor ce trebuie să fie făcute din punct de vedere clinic.

Terapeuţii au raportat că, în loc să simtă repulsie faţă de acel comportament, au simţit o imensă milă faţă de paciente. Majoritatea s-au concentrat pe suferinţa lor, nu pe comportament, şi mulţi au făcut comentarii despre forţa şi curajul evidente pe care le-au dovedit aceste paciente când au dezvăluit spontan comiterea de abuzuri. Terapeuţii au lansat ipoteza că reacţia lor era legată de faptul că, în general, delincventele îşi asumă pe deplin responsabilitatea propriului comportament şi manifestă un imens dezgust de sine. Aceste caracteristici declanşează, probabil, empatia terapeuţilor, care, după toate probabilităţile, lucrează de multă vreme cu pacientele respective, între ei stabilindu-se o puternică alianţă terapeutică. Acest rezultat dovedeşte devotamentul terapeuţilor faţă de rolul lor profesional şi subliniază importanţa capacităţii de a reacţiona rapid şi adecvat în situaţii foarte tensionate.

Categoria (C) 36, „grija faţă de sine", a fost asociată cu concepţia, susţinută de majoritatea terapeuţilor, că tratarea delincventelor este epuizantă din punct de vedere emoţional. Mulţi au sugerat că, prin urmare, au obligaţia să acorde o atenţie deosebită propriei stări de sănătate fizică şi emoţională. Aceasta a inclus recunoaşterea „sănătăţii prin distracţii", cu momente de întrerupere a programului de lucru şi cu folosirea pauzelor ca mijloc important de recuperare a forţelor, pentru a putea continua această activitate atât de dificilă şi apăsătoare.

Rezumat şi concluzii

Acest studiu cu caracter explorator a folosit analizarea calitativă a interviurilor individuale cu nouă terapeuţi care lucraseră în total cu 91 de delincvente. Proiectul studiului a fost explorarea a cinci probleme de cercetare legate de caracteristicile şi necesităţile de tratament ale unor adulte foste victime ale abuzului sexual care au comis, la rândul lor, abuzuri sexuale. Această investigaţie, pe lângă faptul că a confirmat mai multe probleme tratate anterior în puţinele lucrări existente despre delincvente, a descoperit importante informaţii despre înţelegerea comportamentului femeilor foste victime-delincvente.

Trebuie să fie recunoscute două rezultate generale importante. Unul dintre rezultatele cele mai semnificative asociate cu această investigaţie este numărul surprinzător de mare de paciente delincvente menţionat de terapeuţi. Cu toate că alte studii cantitative arată că răspândirea abuzurilor sexuale comise de femei este limitată, numărul mare de cazuri raportate în acest studiu confirmă sugestia că terapeuţii au de-a face cu mai multe femei care dezvăluie un comportament sexual abuziv (de exemplu, Knopp şi Lakey, 1987; Lepine, 1990; Russell, 1984). Rezultatul însuşi dovedeşte importanţa efectuării unor studii despre femeile care comit abuzuri sexuale asupra copiilor.

Al doilea rezultat esenţial este faptul că marea majoritate a delincventelor menţionate de terapeuţii din acest studiu erau în tratament pentru probleme legate de statutul de foste victime şi ulterior au dezvăluit spontan faptul că au comis abuzuri sexuale asupra unor copii. De fapt, rezultatele arată că dezvăluirea nu a avut loc înainte de a fi „ajuns departe" în procesul de tratare. Această concluzie confirmă elementele din puţinele lucrări existente despre delincvente ce sugerează că mai mulţi terapeuţi au de-a face cu paciente care dezvăluie comiterea de abuzuri în timpul tratamentului pentru abuzurile suferite de ele înseşi (Kasl, 1990; Lepine, 1990; Russell, 1984; Mathews *et al.*, 1989; Travin *et al.*, 1990).

Orientări pentru cercetări ulterioare

Având în vedere faptul că s-au făcut puţine studii despre femeile care comit abuzuri sexuale asupra copiilor, recomandăm continuarea studierii caracteristicilor femeilor adulte foste victime care au comis abuzuri sexuale asupra copiilor. Iată câteva sugestii mai concrete pentru investigaţiile viitoare.

În primul rând, este necesar un studiu mai aprofundat al ipotezei că terapeuţii au de-a face cu mai multe femei care, în cursul tratamentului pentru abuzurile suferite, dezvăluie comiterea unor abuzuri (Kasl, 1990; Knopp şi Lakey, 1987; Krug, 1989; Lepine, 1990; Russell, 1984). Cu excepţia lucrării lui Knopp şi Lakey (1987) şi a investigaţiei calitative prezente, nu există dovezi empirice care să susţină aceste afirmaţii. Prin urmare, o anchetă printre terapeuţi, de genul studiului efectuat de Knopp şi Lakey, ar

putea oferi mai multe informaţii despre sfera problemei şi despre zonele ce trebuie să fie studiate mai aprofundat.

În al doilea rând, o explorare mai profundă a experienţei delincventelor este crucială pentru dezvoltarea bazei teoretice a tratamentului acordat acestor paciente. Chiar dacă există mai multe studii de mică anvergură despre caracteristicile delincventelor sexual, trebuie să se pună accentul pe crearea unei tipologii a delincventelor, pe baza unei cunoaşteri profunde a experienţei lor. Pentru atingerea acestui obiectiv ar fi extrem de importantă o investigaţie calitativă a experienţei făptaşelor.

În al treilea rând, am sugerat faptul că studiile actuale ar putea fi reproduse de către părţile interesate, care au mai mult acces la resursele necesare îmbunătăţirii metodologiei. Aceste metode, cum ar fi contactul prelungit (sub forma mai multor interviuri), folosirea mai amplă a triangulării (de exemplu, mai multe surse, mai mulţi cercetători), tehnici de eşantionare mai riguroase (cum ar fi intervievarea unor participanţi la cercetare care au lucrat cu un număr mare de delincvente) şi implicarea unui grup mai mare de informatori, sunt câteva dintre sugestiile pentru această activitate.

Implicaţii pentru practica clinică

Au fost efectuate puţine studii despre cerinţele terapeutice ale delincventelor. Mai grav, sunt şi mai puţine studiile care s-au ocupat de experienţa personală/profesională a terapeutului. Cu toate că, din cauza caracterului explorator al cercetării, rezultatele trebuie să fie privite cu circumspecţie, unele dintre lucrurile descoperite reprezintă noi cunoştinţe care au implicaţii clinice în înţelegerea modului de manifestare şi în tratarea delincventelor, în special a celor care au fost victime ale abuzului sexual.

Mai mulţi autori au făcut comentarii despre diferitele obstacole în calea recunoaşterii abuzurilor comise de femei (Allen, 1990; Groth, 1979; Kasl, 1990), arătând că unele credinţe eronate şi o lipsă generală de cunoştinţe despre comiterea abuzurilor sexuale de către femei sunt probleme semnificative ale societăţii. Se consideră că nici terapeuţii profesionişti care lucrează în domeniul abuzului sexual nu sunt conştienţi fie de problema delincventelor sexual, fie de dinamica asociată cu comiterea abuzurilor de către femei. Prin urmare, într-un sens general, acest studiu poate constitui un mijloc educaţional pentru creşterea gradului de conştientizare în rândurile asistenţilor sociali şi terapeuţilor interesaţi de gama vastă de probleme legate de abuzul sexual. Această cercetare poate fi deosebit de utilă pentru terapeuţii specializaţi în lucrul cu pacienţi şi paciente care au fost în copilărie victime ale abuzului sexual.

Creşterea gradului de conştientizare a problemelor legate de comiterea abuzurilor de către femei le permite terapeuţilor să le transmită pacientelor informaţii noi. Instruirea pacientelor în privinţa comiterii abuzurilor de către femei poate duce la o amplificare a recunoaşterii fenomenului atât de către victime, cât şi de către autoare. Întrucât s-a sugerat că victimele unor delincvente evită dezvăluirile din cauza ruşinii asociate cu ceea ce ele consideră a fi un lucru foarte rar (Goodwin şi DiVasto, 1989; Krug, 1989), faptul că află despre alte persoane care au suferit aceleaşi abuzuri le poate oferi libertatea de a

explora complet experienţa în timpul procesului terapeutic. De asemenea, faptul că femeile foste victime care au comis abuzuri sexuale asupra copiilor află că nu sunt singurele în această situaţie poate reprezenta un pas important în direcţia dezvăluirii spontane şi a vindecării.

În plus, terapeuţii pot folosi cercetarea pentru a se familiariza cu trăsăturile specifice delincventelor. Aceste informaţii trebuie să fie difuzate prin intermediul *workshop*-urilor, conferinţelor şi publicaţiilor, pentru a-i instrui pe cei implicaţi în domeniul abuzurilor sexuale. Terapeuţii, cercetătorii şi profesorii au obligaţia de a recunoaşte existenţa abuzurilor sexuale comise de femei şi de a fi deplin conştienţi de implicaţiile, adesea grave, ale acestui fenomen.

Pentru terapeuţii care au lucrat deja cu delincvente, cercetarea poate oferi certitudinea că nu sunt singuri în efortul lor de a oferi servicii acestor paciente speciale. Rezultatele cercetării pot sprijini unele dintre presupunerile lor teoretice despre grupul de pacienţi şi pot aduce idei noi despre aspectele şi tehnicile tratamentului. De exemplu, cunoaşterea importanţei unei relaţii terapeutice pozitive îi poate ajuta pe terapeuţi să înţeleagă nevoia de conştientizare şi de claritate în privinţa modurilor de reacţie faţă de delincvente. În plus, faptul că acest tip de muncă cere de obicei o implicare de lungă durată atât din partea pacientei, cât şi a terapeutului este un factor important în planificarea şi stabilirea termenilor serviciilor oferite. Tehnicile de genul abordării terapiei în mod neconflictual şi instalarea siguranţei sunt cruciale atunci când se au în vedere problemele legate de stabilirea unui echilibru între responsabilitate şi absolvirea de vină. Acest studiu prezintă o gamă de aspecte şi de tehnici ce pot fi o resursă valoroasă pentru terapeuţi.

Pe plan personal/profesional, acest studiu poate sluji la asigurarea terapeuţilor că şi alţii au suferit şocul dezvăluirii făcute de o pacientă şi s-au luptat cu temerile asociate cu recunoaşterea comiterii abuzurilor de către femei. Ei pot afla că, în ciuda acestor temeri, unii terapeuţi recunosc faptul că abuzurile comise de femei sunt o problemă importantă şi că „ruperea tăcerii" este primul pas pentru a ajuta pacientele să se vindece. În plus, rezultatele pot să-i ajute pe terapeuţi să înţeleagă faptul că propria lor bunăstare emoţională este o parte importantă a eficienţei ca terapeut şi că a avea grijă de sine înseamnă a înţelege că, pentru păstrarea sănătăţii psihice, este nevoie să-şi dedice timp şi altor activităţi decât cele profesionale.

Referinţe

Allen, C. (1990), „Women as perpetrators of child sexual abuse: Recognition barriers", în A. Horton, B. Johnson, L. Roundy şi D. Williams (coord.), *The incest perpetrator: The family member no one wants to treat*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 109-125.

Berg, B. (1989), *Qualitative research methods for the social sciences*, Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Chasnoff, I., Burns, W., Schnoll, H., Burns, K., Chisum, G. şi Kyle-Spore, L. (1986), „Maternal-neonatal incest", *American Journal of Orthopsychiatry*, 54, pp. 577-579.

Faller, K. (1987), „Women who sexually abuse children", *Violence and Victims*, 2, pp. 263-276.

Finkelhor, D., Hotaling, G., Lewis, I. şi Smith, C. (1990), „Sexual abuse in a national survey of adult men and women: Prevalence, characteristics, and risk factors", *Child Abuse and Neglect*, 14, pp. 19-28.

Finkelhor, D. şi Russell, D. (1984), „Women as perpetrators", în D. Finkelhor (coord.), *Child sexual abuse*, Free Press, New York, pp. 171-185.

Finkelhor, D., Williams, L. şi Burns, N. (1988), *Nursery crimes: Sexual abuse in day care*, Sage, Newbury Park, CA.

Glesne, C. şi Peshkin, A. (1992), *Becoming qualitative researchers*, Longman, White Plains, NY.

Goodwin, J. şi DiVasto, P. (1979), „Mother-daughter incest", *Child Abuse and Neglect*, 3, pp. 953-957.

Goodwin, J. şi DiVasto, P. (1989), „Female homosexuality: A sequel to mother-daughter incest", în J. Goodwin (coord.), *Sexual abuse incest victims and their families* (ed. a II-a), Year Book Medical Publishers, Chicago, pp. 140-146.

Grayson, J. (1989), „Female sex offenders", *Interchange*, published by the C. Henry Kemp National Center for the Prevention and Treatment of Child Abuse and Neglect, Newsletter of the Adolescent Perpetrator Network, Denver, CO.

Groth, N. (1979), „Sexual trauma in the life histories of rapists and child molesters", *Victimology*, 4, pp. 10-16.

Groth, N. (1982), „The incest offender", în S. Sgroi (coord.), *Handbook of clinical intervention in child sexual abuse*, Lexington Books, Lexington, MA, pp. 215-239.

Hollin, C. şi Howells, K. (1991), *Clinical approaches to sex offenders and their victims*, Wiley, New York.

Johnson, T. (1989), „Female child perpetrators: Children who molest other children", *Child Abuse and Neglect*, 13, pp. 571-585.

Kasl, C. (1990), „Female perpetrators of sexual abuse: A feminist view", în M. Hunter (coord.), *The sexually abused male*, Lexington Books, Lexington, MA, pp. 259-274.

Knopp, F. şi Lakey, L. (1987), *Female sexual abusers: A summary of data from 44 treatment providers*, Safer Society Press, Orwell, VT.

Krefting, L. (1990), „Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness", *American Journal of Occupational Therapy*, 45, pp. 214-222.

Krug, R. (1989), „Adult male report of childhood sexual abuse by mothers: Case descriptions, motivations, and long-term consequences", *Child Abuse and Neglect*, 13, pp. 111-119.

Lepine, D. (1990), „Ending the cycle of violence; overcoming guilt in incest survivors", în T. Laidlaw, C. Malmo *et al.* (coord.), *Healing voices*, Jossey-Bass, San Francisco, pp. 272-287.

Lincoln, Y. şi Guba, E. (1985), *Naturalistic inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.

Lofland, J. şi Lofland, L. (1984), *A guide to qualitative observation and analysis*, Wadsworth, Belmont, CA.

Lukianowicz, N. (1972), „Other types of incest", *British Journal of Psychiatry*, 120, pp. 108-113.

Margolis, M. (1984), „A case of mother-adolescent son incest: A follow-up study", *Psychoanalytic Quarterly*, 52, pp. 355-385.

Mathews, R. (1987), *Genesis II female sex offender program*, Safer Society Press, Orwell, VT.

Mathews, R., Matthews, J. şi Speltz, K. (1989), *Female sexual offenders: An exploratory study*, Safer Society Press, Orwell, VT.

Mathews, R., Matthews, J. şi Speltz, K. (1990), „Female sexual offenders", în M. Hunter (coord.), *The sexually abused male*, Lexington Books, Lexington, MA, pp. 275-293.

Mathews, R., Matthews, J. şi Speltz, K. (1991), „Female sex offenders: A typology", în M. Quinn Patton (coord.), *Family sexual abuse: Frontline research and evaluation*, Sage, Newbury Park, CA, pp. 199-219.

McCarty, L. (1986), „Mother-child incest: Characteristics of the offender", *Child Welfare*, 65, pp. 447-459.

O'Connor, A. (1987), „Female sex offenders", *British Journal of Psychiatry*, 150, pp. 615-620.

Patton, M. (1990), *Qualitative evaluation and research methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Robinson, L.A. (1994), *Understanding and treating female survivor perpetrators: The view of the therapist*, unpublished masters thesis, University of Calgary, Calgary.

Rothery, M. (1993), „Problems, questions, and hypotheses", în R. Grinnell (coord.), *Social work research and evaluation* (ed. a IV-a), F.E. Peacock, Itasca, IL, pp. 17-37.

Russell, D. (1984), *Sexual exploitation*, Sage, Newbury Park, CA.

Scavo, R. (1989), „Female adolescent sex offenders: A neglected treatment group", *Social Casework*, 67, pp. 114-117.

Shengold, L. (1980), „Some reflections on a case of mother/adolescent son incest", *International Journal of Psycho-Analysis*, 61, pp. 461-476.

Stainback, S. şi Stainback, W. (1988), *Understanding and conducting qualitative research*, Kendall/Hunt, Dubuque, IO.

Taylor, S. şi Bogdan, R. (1984), *Introduction to qualitative research methods* (ed. a II-a), Wiley, New York.

Travin, S., Cullen, K. şi Protter, B. (1990), „Female sex offenders: Severe victims and victimizers", *Journal of Forensic Sciences*, 35, pp. 140-150.

Wahl, C. (1960), „The psychodynamics of consummated maternal incest", *Archives of General Psychiatry*, 3, pp. 188-193.

Wakefield, H., Rogers, M. şi Underwager, R. (1990), „Female sexual abusers: A theory of loss", *Issues in Child Abuse Accusations*, 2, pp. 181-195.

Wakefield, H. şi Underwager, R. (1991), „Female child sexual abusers: A critical review of the literature", *American Journal of Forensic Psychology*, 9, pp. 43-69.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Studiul B: Consiliile de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială

David Este

Conceptele esenţiale

Culegerea informaţiilor

Analizarea informaţiilor

Rezultatele

Relaţia cu sistemul de planificare

Concluzii

Referinţe

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Nenumărate instituţii de asistenţă socială au în frunte consilii de administraţie care, teoretic, sunt esenţiale pentru buna lor funcţionare. Îndatoririle membrilor consiliilor de administraţie sunt prezentate, de obicei, în declaraţii de intenţie ce sună impresionant, sugerând că de la ei se aşteaptă formularea scopului organizaţiei, orientarea activităţii şi îndeplinirea multor altor roluri care să ajute instituţiile respective să funcţioneze eficient.

În ce măsură se potrivesc cu realitatea viziunile ideale despre activitatea consiliilor de administraţie ? Cu toate că s-a scris mult despre consilii, literatura constă în principal din declaraţii despre ceea ce *ar trebui* să facă ele ; există foarte puţine încercări empirice de a stabili ceea ce *fac* şi cât de bine fac. Prin urmare, a fost proiectat un studiu calitativ care să examineze această problemă folosind metoda convorbirilor cu participanţii la cercetare (şi o consultare a documentelor).

Această problemă este importantă, deoarece este utilă formularea unor aşteptări realiste în privinţa lucrurilor pe care le pot face consiliile de administraţie pentru instituţiile respective, dat fiind contextul actual în care trebuie să-şi desfăşoare activitatea. Cunoaşterea relaţiilor dintre „sistemul de planificare" (definit mai jos) şi instituţii, precum şi a celor dintre sistemul de planificare, directorii executivi şi consiliile de administraţie ne ajută să înţelegem modul în care funcţionează în realitate sistemul de asistenţă socială şi ne poate sugera moduri de îmbunătăţire a activităţii consiliilor de administraţie.

Nota editorilor

Cei mai mulţi asistenţi sociali îşi desfăşoară activitatea în instituţii de asistenţă socială şi multe dintre aceste organizaţii au în frunte un consiliu de administraţie. Aceste consilii, alături de directorii instituţiilor şi de principalii finanţatori, au o mare capacitate de a influenţa principiile şi practicile cărora trebuie să li se conformeze asistentul social, ca angajat al instituţiei. Lucrarea este inclusă aici ca exemplu de studiu calitativ ce se concentrează pe ceea ce fac consiliile de administraţie şi pe modul în care lucrează – două aspecte organizaţionale vitale ce influenţează viaţa de zi cu zi a asistentului social. De asemenea, este un bun exemplu de studiu care combină două metode de culegere a informaţiilor : prin convorbiri, dublate de o analiză a documentelor.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Conceptele esenţiale

Această secţiune va discuta sistemul de planificare şi ceea ce se aşteaptă de obicei să facă un consiliu de administraţie.

Sistemul de planificare

În ultimele decenii, activitatea instituţiilor de asistenţă socială a intrat din ce în ce mai mult sub controlul structurilor birocratice guvernamentale: organizaţiile municipale şi comunitare au ajuns să se bazeze mai mult pe guvern în ceea ce priveşte finanţarea şi orientarea politicilor.

Alături de finanţatorii principali, cum este United Way, guvernul a devenit un supervizor de nivel înalt, influenţând intens principiile şi practicile care înainte erau stabilite într-un mod mai independent, în cadrul instituţiilor înseşi. Iată ceea ce înţelegem prin procesul şi sistemul de planificare în faţa cărora răspund consiliile de administraţie ale instituţiilor.

Relaţia dintre sistemele de planificare şi instituţiile de asistenţă socială nu a fost cercetată amănunţit. Nu ştim care este gradul de autonomie pe care îl pot păstra instituţiile şi cum funcţionează relaţiile dintre directorii instituţiilor, membrii consiliilor de administraţie şi persoanele-cheie din sistemul de planificare în faţa cărora răspund ei.

Ce se aşteaptă de obicei să facă un consiliu de administraţie

Există o viziune tradiţională asupra consiliilor de administraţie şi a funcţiilor pe care le îndeplinesc ele pentru instituţia respectivă, viziune pe care o promovează o mare parte dintre lucrările de specialitate fără să se fi întrebat cineva dacă este reală sau nu. În viziunea convenţională, aşteptările sunt ample, incluzând conducerea, responsabilitatea, stabilirea politicilor, gestionarea fondurilor, relaţiile cu publicul, recrutarea şi supervizarea directorului executiv, monitorizarea funcţionării şi autoîntreţinerea.

Conducerea

Autorii consacraţi (Duca, 1986; Houle, 1989; Wolf, 1990) au descris cu mult zel aşteptările idealizate. În concepţia lor, consiliile sunt organisme conducătoare care supervizează toate aspectele activităţii instituţiei, inclusiv orientarea strategică şi realităţile exterioare, politicile şi finanţarea.

Responsabilitatea

Consiliile de administraţie ale organizaţiilor nonprofit au moştenit anumite aşteptări democratice, şi anume că trebuie să rămână în armonie cu dorinţele comunităţilor respective, în faţa cărora răspund. Prin urmare, membrii consiliului de administraţie

ROMANIAN ACADEMY LIBRARY

trebuie să acţioneze ca păzitori ai încrederii publicului şi ca susţinători ai valorilor comunităţii.

Pentru a garanta aceasta, există un sistem de responsabilitate. Un consiliu de administraţie şi instituţia respectivă au nevoie de un mandat, de resursele necesare îndeplinirii lui şi de un sistem de stimulente pentru a încuraja buna funcţionare. De asemenea, consiliile de administraţie răspund în faţa instituţiilor finanţatoare guvernamentale, de la care provine o mare parte din capitalul cu care operează. Responsabilitatea consiliilor de administraţie este, adesea, întărită juridic, deoarece hotărârile autorităţilor locale guvernează multe aspecte ale funcţionării lor.

Stabilirea principiilor

Una dintre obligaţiile esenţiale ale consiliilor de administraţie este stabilirea principiilor – deciziile de mare anvergură ce afectează funcţionarea generală. S-a stabilit că principiile filosofice (misiunea şi aspectele deontologice), fundamentale (funcţionarea şi scopul) şi financiare (resursele şi cheltuielile) sunt tipurile primordiale de care trebuie să se considere răspunzători membrii consiliilor de administraţie. S-a sugerat, de asemenea, să fie vizate principii mai pragmatice, mai concentrate pe rezultate, o legătură mai directă între mijloace şi scopuri. Sunt importante şi principiile ce definesc relaţia dintre consiliul de administraţie şi directorul executiv. Aceste recomandări implică faptul că membrii consiliului de administraţie au atât dorinţa, cât şi competenţa de a formula principii utile.

Gestionarea fondurilor

Crucială pentru aşteptările clasice privind consiliile de administraţie este, de asemenea, implicarea (şi priceperea) în gestionarea şi colectarea fondurilor. Succesul consiliilor de administraţie în acest domeniu este determinat de nivelul competenţei şi de cunoaşterea surselor de finanţare.

Relaţiile cu publicul

Autorii clasici susţin că tot consiliile de administraţie trebuie să se ocupe şi de relaţiile cu publicul, pentru a îmbunătăţi imaginea instituţiei lor în cadrul comunităţii. Mai mult, însuşi actul comunicării eficiente cu publicul poate ajuta instituţia şi consiliul ei de administraţie să rămână în armonie cu nevoile publicului.

Recrutarea şi supervizarea directorului executiv

Se consideră că decizia cea mai importantă a consiliului de administraţie este alegerea directorului executiv. El este unul dintre membrii consiliului de administraţie, dar este şi principalul factor în aplicarea principiilor, aflat în strânsă legătură cu cursul evenimentelor. Directorul executiv este motivatorul, comunicatorul, întreprinzătorul, adminstratorul şi expertul în situaţiile de criză, în vreme ce restul membrilor consiliului sunt conducători complementari, comunicatori, negociatori şi persoane de legătură cu comunitatea.

Monitorizarea funcţionării

Se recomandă monitorizarea şi evaluările programelor, ca modalităţi de a asigura atingerea obiectivelor şi de a menţine pe drumul cel bun activitatea instituţiei. Aşteptările bine definite legate de criterii şi de timp sunt esenţiale. Totuşi, în ciuda importanţei procedurilor de evaluare, ele sunt adesea trecute cu vederea.

Autoîntreţinerea

În sfârşit, consiliul de administraţie trebuie să se preocupe în permanenţă de propria alcătuire. Cine, câte persoane şi cât de des sunt probleme esenţiale ale recrutării, care afectează în ultimă instanţă capacitatea consiliului de a munci eficient şi de a fi reprezentativ pentru comunitate.

Idealul în comparaţie cu realitatea

Dincolo de prescripţiile populare ale responsabilităţilor consiliilor de administraţie zac întrebări cruciale fără răspuns, legate de funcţionarea lor în mediul contemporan al asistenţei sociale. Este rezonabil oare să ne aşteptăm ca membrii voluntari ai consiliilor de administraţie din organizaţiile nonprofit să se înhame la toate sarcinile prescrise lor? Dacă nu ne putem aştepta de la aceşti membri voluntari să se arate la înălţimea prescripţiilor ideale, care sunt limitele rezonabile ale aşteptărilor, astfel încât consiliile de administraţie să le poată îndeplini?

După părerea unor critici, descrierile obişnuite ale funcţionării optime a consiliilor de administraţie sunt foarte idealizate, întrucât:

- Consiliile de administraţie ale organizaţiilor nonprofit sunt, adesea, insuficient implicate în activitatea organizaţiilor pentru a îndeplini sarcinile sugerate.
- Consiliile de administraţie renunţă adesea la rolul lor de a stabili principiile, lăsând în seama direcţiei umplerea acestei lacune, în vreme ce membrii consiliului se împotmolesc în detalii nesemnificative şi nu se ocupă de „imaginea generală".
- Unele consilii de administraţie dovedesc o lipsă de simţ gospodăresc în conducerea activităţii zilnice a instituţiei.
- Recrutarea membrilor consiliilor de administraţie poate pune accentul pe atragerea elitei comunităţii, care îmbunătăţeşte imaginea consiliului şi a instituţiei, fără să crească în mod semnificativ gradul de eficienţă al consiliului.

Viziunea tradiţională a responsabilităţilor consiliului de administraţie este atrăgătoare – rolul pe care îl atribuie acestor organisme implică importante valori democratice şi sociale. Dacă situaţia actuală nu permite consiliilor de administraţie să-şi îndeplinească rolul atribuit lor în mod tradiţional, reiese clar nevoia de informaţii legate de câteva probleme fundamentale: Dacă aceste consilii nu-şi îndeplinesc rolul stabilit, ce anume fac ele? Ce factori justifică activităţile îndeplinite în realitate de consiliile de administraţie? Ce sunt capabile să facă aceste consilii?

Problemele cercetate

O trecere în revistă a literaturii de specialitate sprijină obiectivul general al acestui studiu – există aspecte foarte relevante, legate de scopurile şi de funcţionarea consiliilor de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială, care trebuie să fie cercetate. Literatura sugerează şi faptul că aptitudinea consiliilor de administraţie de a-şi îndeplini sarcinile este influenţată de anumite persoane-cheie : (1) membrii înşişi ai consiliilor de administraţie, (2) sistemul de planificare (în acest caz, finanţatorii guvernamentali) şi (3) directorii instituţiilor. Studiind problema generală în lumina literaturii de specialitate, problemele specifice formulate pentru acest studiu au fost :

- Ce activităţi desfăşoară consiliile de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială participante ?
- Cum răspund consiliile de administraţie în faţa sistemului lor de planificare şi în ce mod îşi dovedesc responsabilitatea ?
- Care este impactul relaţiei dintre instituţii şi sistemul lor de planificare asupra activităţii consiliilor de administraţie ?
- Care este impactul relaţiilor dintre sistemul de planificare, directorii executivi şi consiliile de administraţie asupra activităţii acestor consilii ?

Culegerea informaţiilor

Pentru a culege informaţiile necesare soluţionării problemelor cercetate au fost folosite în acest studiu două tehnici principale. Au fost consultate o serie de documente oferite de organisme guvernamentale şi de instituţiile participante, şi anume : (1) procese-verbale ale şedinţelor consiliilor de administraţie, (2) materiale publicate despre instituţii, (3) rapoarte anuale şi planuri de prestare a serviciilor elaborate de instituţii şi (4) documente guvernamentale. Convorbirile cu participanţii la cercetare identificaţi reprezintă cea de-a doua metodă de culegere a informaţiilor.

Dată fiind complexitatea problemelor studiate, a fost nevoie să stăm de vorbă cu trei tipuri de participanţi la cercetare : finanţatori guvernamentali, membri ai consiliilor de administraţie şi directori executivi.

Prin urmare, obţinerea accesului la sistemul de planificare a implicat mai multe etape : solicitarea sprijinului guvernamental ; selectarea instituţiilor adecvate şi obţinerea acordurilor de participare de la membrii consiliilor lor de administraţie şi de la directorii lor executivi ; identificarea participanţilor la cercetare cărora urma să li se ceară să participe la o serie de convorbiri.

Sistemul de planificare

A fost elaborată o propunere ce descria obiectivele şi planul de cercetare şi a fost înaintată persoanelor din organismele guvernamentale care aveau autoritatea de a aproba

proiectul. Celor care şi-au manifestat interesul li s-au trimis scrisori de prezentare şi au fost stabilite întâlniri, în funcţie de disponibilitatea lor.

Întâlnirile cu reprezentanţii guvernamentali au fost planificate cu mare grijă. Înainte de întâlnire le fuseseră trimise propunerea şi scrisorile, iar informaţiile despre proiect au fost reluate prin viu grai. Au fost prezentate multe detalii despre proiect, despre motivaţia lui şi despre cerinţele privindu-i pe participanţi.

Identificarea instituţiilor

În general, cercetarea calitativă foloseşte mai multe metode de eşantionare nealeatorie, în care cercetătorul caută în mod deliberat „cazuri bogate în informaţii care să clarifice problema studiată" (Lincoln şi Guba, 1985; Patton, 1980).

Patton susţine că eşantionarea deliberată este folosită ca strategie atunci când dorim să aflăm ceva despre anumite cazuri selectate, fără să fie nevoie de generalizare (p. 109).

Toate organizaţiile cărora li s-a cerut să participe la acest studiu primesc cea mai mare parte a fondurilor de la organismele guvernamentale şi au o strânsă relaţie de lucru cu supervizorii guvernamentali. De asemenea, aceste organizaţii au fost alese dintr-o anumită regiune.

Alt factor implicat în selecţie a fost dorinţa ca eşantionul să cuprindă mai multe tipuri de instituţii. Alegerea unui amestec de organizaţii dă studiului un aspect comparativ, iar rezultatele care sunt corecte pentru organizaţii diferite se bucură de mai multă încredere.

Pentru acest studiu am ales şapte organizaţii şi 25 de participanţi la cercetare (informatori esenţiali). Dăm mai jos o prezentare sumară a acestor organizaţii şi a numărului de participanţi la cercetare din fiecare:

- O organizaţie guvernamentală (supervizori de programe), cu patru participanţi la cercetare.
- Un centru pentru sănătatea mentală a copiilor, cu trei participanţi la cercetare.
- O instituţie pentru protecţia copiilor, cu patru participanţi la cercetare.
- Două instituţii de asistenţă socială pentru probleme de dezvoltare, cu nouă participanţi la cercetare.
- Un adăpost pentru femei în dificultate, cu trei participanţi la cercetare.
- O instituţie de asistenţă sociopsihologică, cu doi participanţi la cercetare.

După ce am ales cele şapte organizaţii, a început procesul de negociere a implicării lor efective. Au fost stabilite contacte telefonice cu directorii executivi, iar cercetătorul a trimis directorilor executivi şi preşedinţilor consiliilor de administraţie ale instituţiilor scrisori de prezentare a studiului.

Au avut loc numeroase întâlniri cu directorii executivi şi cu preşedinţii consiliilor de administraţie, în care au fost prezentate toate detaliile despre studiul vizat, iar rezultatul a fost faptul că şase instituţii comunitare au acceptat să participe.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Participanţii la cercetare

Alegerea participanţilor la cercetare a fost o altă decizie majoră. Membrii consiliilor de administraţie şi directorii executivi au fost, evident, participanţi importanţi, deoarece fiecare dintre ei era implicat în propunerea bugetelor şi în dezbaterile problemelor legate de politici şi de servicii. Prin urmare, ei puteau ajuta la clarificarea problemelor de cercetare stipulate: (1) Ce activităţi specifice desfăşoară consiliile de administraţie? şi (2) Care este natura relaţiilor dintre sistemul de planificare, consiliile de administraţie şi directorii executivi?

Trei supervizori guvernamentali de programe au reprezentat cea de-a treia grupare principală de participanţi la cercetare. Aceste persoane sunt reprezentanţii guvernului care lucrează efectiv cu organizaţiile implicate în acest studiu şi se presupune că sunt implicate în procesele de luare a unor decizii pe care le-am menţionat mai sus.

Deci nucleul de informatori a inclus directorii executivi şi preşedinţii consiliilor de administraţie din instituţiile participante, precum şi supervizorii de programe din partea organismelor guvernamentale. La cercetare au mai participat şi persoane identificate de directorii executivi sau de preşedinţii consiliilor de administraţie ca membri foarte activi ai instituţiilor respective.

În diferitele contacte cu directorii executivi, cercetătorul a subliniat faptul că li se vor pune participanţilor întrebări despre experienţa lor în două procese de luare a deciziilor: (1) elaborarea propunerii de buget a instituţiei, care este prezentată organismelor guvernamentale, şi (2) modul de tratare a unei probleme majore legate de politici/servicii cu care s-a confruntat instituţia într-o anumită perioadă.

În cele din urmă au fost recrutaţi 25 de participanţi la cercetare, intens implicaţi în problemele legate de politici şi de finanţe. Ei erau:

- Directori executivi, dar şi supervizori guvernamentali.
- Preşedinţi ai consiliilor de administraţie.
- Directori executivi.
- Alţi şapte informatori esenţiali din organizaţie (dintre membrii consiliilor de administraţie şi cadrele superioare de conducere), implicaţi în prezentarea propunerii de buget şi în formularea politicilor.
- Supervizori de programe din partea organismelor guvernamentale care s-au arătat interesaţi să participe la studiu atunci când propunerea redactată de cercetător a circulat prin biroul local.
- Coordonatorul guvernamental al bugetului.

Convorbirile

Cu fiecare dintre participanţii la cercetare au avut loc cel puţin două convorbiri, majoritatea participând la trei convorbiri. Timpul necesar pentru convorbiri a fost de la 60 la 90 de minute. În cea mai mare parte, convorbirile au fost libere, cu întrebări deschise. Totuşi, ele aveau o orientare generală către obţinerea de informaţii relevante pentru problemele cercetate.

Alegerea obiectivului convorbirilor

Obiectivele convorbirilor cu informatorii esenţiali au fost influenţate de consultarea lucrărilor despre funcţiile consiliilor de administraţie, descrise anterior. În timpul contactelor iniţiale cu supervizorii de programe şi cu directorii executivi, cercetătorul a sugerat ca una dintre convorbiri să se axeze pe procesul prin care instituţia îşi elabora propunerea de buget prezentată organismelor guvernamentale. În plus, fiecare director executiv a fost rugat să ofere documente (procese-verbale ale consiliilor de administraţie, procese-verbale ale comisiilor financiare, descrieri ale procesului) care conţin informaţii legate de acest proces.

În timpul contactelor iniţiale, cercetătorul i-a întrebat pe supervizori sau pe directori dacă există o problemă majoră legată de politici/servicii care ar putea fi folosită în studierea interacţiunii dintre organismele guvernamentale, membrii consiliilor de administraţie şi directorii executivi. Au fost cerute documente legate de aceste probleme (de exemplu, procese-verbale ale şedinţelor consiliilor de administraţie/cadrelor superioare de conducere, procese-verbale ale comisiilor *ad hoc*), iar pregătirea convorbirilor a fost îmbunătăţită prin deţinerea acestor informaţii.

Consultarea documentelor

Folosirea documentelor ca surse de informaţii în studiile calitative are mai multe avantaje:

- Pot fi o sursă bogată de informaţii despre subiectele investigate.
- Sunt o sursă stabilă de informaţii, reflectând situaţii care, datorită faptului că s-au petrecut în trecut, pot fi analizate şi reanalizate fără să sufere modificări.
- Consultarea documentelor ajută cercetătorul să se asigure că rămâne în contact cu contextul istoric şi organizatoric în care trebuie să fie interpretate infomaţiile.
- Consultarea documentelor oferă ocazii de triangulare a dovezilor. În acest studiu, informaţiile obţinute din documente au servit la validarea celor obţinute din convorbiri.

Pe parcursul acestui studiu au fost consultate următoarele tipuri de documente:

- Procese-verbale ale şedinţelor consiliilor de administraţie, comisiilor din cadrul consiliilor, cadrelor superioare de conducere şi personalului.
- Documente care prezentau programele/serviciile oferite şi structura organizatorică;
- Documente care prezentau responsabilităţile consiliilor de administraţie, ale directorilor executivi şi ale altor membri ai personalului.
- Rapoarte anuale şi planuri de servicii.
- Coduri de politici şi proceduri.
- Documente guvernamentale, cum sunt documentaţiile de finanţare.
- Lucrări ce descriu instituţiile guvernamentale.

Consultarea acestor documente a oferit următoarele tipuri de informaţii:

- Informaţii descriptive ale cadrului instituţiilor participante la studiu.
- Informaţii despre activitatea consiliilor de administraţie, a directorilor executivi şi a supervizorilor guvernamentali.
- Date despre procesul prezentării propunerilor de buget.
- Informaţii despre procesele de luare a deciziilor legate de propunerile de buget şi de politici.

Convorbirile cu participanţii la cercetare

Aşa cum am arătat în Faza 2, intervievarea calitativă permite interlocutorilor să-şi împărtăşească percepţiile, gândurile, credinţele şi sentimentele despre subiectul investigat. Unul dintre avantajele speciale ale procesului de intervievare este faptul că îi permite cercetătorului să obţină de la participanţii la cercetare răspunsuri complete şi amănunţite. În acest studiu au fost efectuate două sau trei serii de convorbiri cu participanţii la cercetare; toate convorbirile au constat în principal din întrebări deschise. Primele convorbiri vizau determinarea activităţilor specifice îndeplinite de participanţi şi dezvăluirea naturii interacţiunilor dintre protagonişti. Cele din a doua serie vizau determinarea rolului participanţilor la cercetare în elaborarea şi înaintarea propunerilor de buget.

Cea de-a treia serie s-a concentrat pe procesul de luare a deciziilor în probleme-cheie legate de politici sau de servicii.

Analizarea informaţiilor

Convorbirile şi documentele au fost analizate pe măsură ce se desfăşura culegerea informaţiilor, astfel încât o primă apreciere a temelor potenţiale să stea la baza culegerii informaţiilor ulterioare.

Toate convorbirile au fost înregistrate pe bandă audio şi apoi transcrise (cu permisiunea interlocutorilor). Toate interviurile, după ce au fost transcrise, au fost ascultate din nou, pentru a elimina lacunele din transcrieri şi pentru a declanşa procesul de familiarizare cu informaţiile. Fiecare convorbire a fost citită de cel puţin trei ori, iniţiind procesul de identificare a tiparelor rezultante şi de redactare a notelor analitice.

Înainte de procesul intervievării şi în timpul lui au fost investigate în acelaşi fel documentele, facilitând identificarea timpurie a tiparelor şi a tendinţelor comune. A fost întocmită o listă preliminară de categorii de informaţii, folosind la codificare acronimele alese pentru fiecare categorie. Pe măsura citirii documentelor, se făceau note clasificate cu informaţii legate de problemele cercetate. În cele din urmă, atunci când au fost stabilite categoriile de informaţii sau codurile (pe care le prezentăm mai jos), acestea au fost aplicate informaţiilor din documente. Lista codurilor a oferit punctul de pornire în analiza mai subtilă a informaţiilor.

Cercetătorul a folosit apoi *soft*-ul The Ethnograph pentru prelucrarea transcrierilor convorbirilor codificate conform procedurilor acestui program: numerotarea

convorbirilor, codificarea transcrierilor individuale şi extragerea categoriilor. Prezentăm mai jos, sumar, codurile derivate în cursul analizei.

Codurile atribuite funcţiilor consiliului de administraţie

BCACTA. Activităţile concrete ale consiliului de administraţie (*Board's Actual Activities*): informaţii legate de activităţile concrete desfăşurate de consiliile de administraţie în numele organizaţiei pe care o reprezintă.

IDEAL. Activităţile ideale ale consiliului de administraţie: informaţii legate de activităţile pe care ar trebui să le desfăşoare consiliile de administraţie şi/sau în care ar trebui să se implice mai mult.

BDACMCSS. Responsabilitatea consiliului de administraţie în faţa organismelor guvernamentale: informaţii din domeniile în care organizaţiile răspund în faţa sistemului de planificare.

ACCOMECH. Mecanismele responsabilităţii: toate informaţiile legate de modurile în care organizaţiile nonprofit de asistenţă socială îşi manifestă responsabilitatea faţă de sistemul de planificare.

POWERPLA. Puterea sistemului de planificare: descompusă în mai multe subcategorii, ale căror coduri sunt prezentate sumar mai jos.

IMPACT. Impactul puterii/controlului sistemului de planificare asupra organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială: include toate informaţiile ce reliefează impactul sistemului de planificare asupra capacităţii organizaţiilor nonprofit de a se angrena în procese de planificare semnificative.

AUTONOMY. Autonomia/independenţa organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială: include toate informaţiile legate de puterea/controlul sistemului de planificare şi de modul în care aceasta/acesta afectează independenţa/autonomia organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială.

NONPOWER. Puterea organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială în raport cu sistemul de planificare: include toate informaţiile legate de puterea/influenţa organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială în relaţiile lor cu sistemul de planificare.

PARTNER. Referinţe specifice parteneriatului între instituţii şi organismele guvernamentale: include toate informaţiile legate de teoria şi practica parteneriatului dintre sistemul de planificare şi instituţiile de asistenţă socială.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Codurile atribuite puterii sistemului de planificare

În analiza calitativă a informaţiilor nu este un lucru neobişnuit descompunerea categoriilor în subcategorii, atunci când se urmăreşte analizarea mai subtilă a unui anumit concept.

În acest studiu, conceptul „puterea sistemului de planificare" (POWERPLA) a fost descompus pentru analiză în următoarele cinci subcategorii:

PFUNDER. Sistemul de planificare ca principal finanţator: include manifestările puterii sistemului de planificare rezultând din postura de principal finanţator al organizaţiilor nonprofit de asistenţă socială.

BUGETN. Procesul de negociere a bugetului: include informaţii despre modul în care sistemul de planificare îşi foloseşte puterea în negocierea bugetului cu organizaţiile nonprofit de asistenţă socială.

POLSERV. Determinarea şi stabilirea priorităţilor legate de servicii/politici: include manifestările puterii sistemului de planificare, din poziţia sa de factor dominant, în determinarea şi stabilirea priorităţilor legate de servicii/politici.

LEGISLAT. Legislaţia/stabilirea standardelor serviciilor: include informaţiile despre modul în care sistemul de planificare îşi foloseşte puterea în utilizarea legislaţiei pertinente şi a standardelor de servicii ce afectează în mod direct organizaţiile nonprofit de asistenţă socială.

INFO. Controlul informaţiilor ca formă a puterii: include manifestările puterii sistemului de planificare decurgând din controlul sau conştientizarea informaţiilor care pot afecta organizaţiile nonprofit de asistenţă socială.

Rezultatele

Rezultatele care au apărut în urma analizei au limpezit mult problemele cercetate. Însă, înainte de a ne ocupa de rezultatele înseşi, trebuie să tratăm problema credibilităţii, care este specială în cazul cercetării calitative.

Credibilitatea implică încrederea pe care o pot avea cercetătorul, participanţii şi eventualii cititori în adevărul rezultatelor. În acest studiu, una dintre tehnicile folosite pentru asigurarea credibilităţii rezultatelor a fost verificarea efectuată de participanţii la cercetare: fiecare dintre ei a primit o copie a rezultatelor finale, pe care să o studieze şi să o comenteze.

Prin urmare, au fost folosite percepţiile participanţilor pentru a verifica informaţiile, categoriile analitice, interpretările şi concluziile cercetătorului.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În plus, cercetătorul a notat într-un jurnal informaţii despre propriile sentimente, gânduri şi păreri privind logistica cercetării, precum şi comentarii la convorbirile care erau examinate la scurt timp după încheierea lor. Jurnalul cuprindea şi feedback-ul la convorbiri, primit de la participanţii la cercetare.

De asemenea, la asigurarea credibilităţii studiului au fost folosite două metode de triangulare obişnuite. Prima consta în culegerea informaţiilor atât din convorbiri, cât şi din documente.

A doua consta în implicarea a trei grupuri distincte de participanţi şi a şapte organizaţii diferite. Fiecare dintre aceşti factori permitea confirmarea rezultatelor prin verificarea congruenţei între metode şi între grupurile de participanţi la cercetare.

Funcţiile consiliului de administraţie

Una dintre întrebările-cheie de care s-a ocupat acest studiu este: „Care sunt activităţile desfăşurate de consiliile de administraţie ale instituţiilor participante la studiu?".

Răspunsurile primite la această întrebare generală sunt organizate după cum urmează: (1) un comentariu general despre gama de activităţi desfăşurate de consiliile de administraţie, (2) o examinare mai profundă a activităţilor desfăşurate de consiliile de administraţie atunci când i se înaintează sistemului de planificare o propunere de buget şi (3) o scurtă trecere în revistă a comentariilor participanţilor la cercetare despre alte lucruri pe care consiliile de administraţie ar trebui să le facă sau despre domenii în care implicarea lor ar trebui să crească.

Conducerea

Unii participanţi la cercetare au susţinut faptul că principala funcţie a unui astfel de consiliu este conducerea. Iată părerea unuia dintre ei:

> Consiliul de administraţie este, în esenţă, răspunzător de tot ce se întâmplă în organizaţie, astfel încât reprezintă autoritatea maximă, care îndrumă şi stabileşte exact ceea ce urmează să facă organizaţia respectivă.

La fel, alt participant la cercetare a afirmat că:

> Acest consiliu de administraţie... are în mare măsură rolul de a supraveghea funcţionarea instituţiei în sens general şi de a aproba deciziile majore.

Această idee a conducerii ca *raison d'être* fundamentală a unui consiliu de administraţie este reluată de un director executiv:

> Consiliul de administraţie stabileşte orientarea instituţiei, generând viziunea ţintei spre care se îndreaptă ea.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Stabilirea politicilor

Stabilirea politicilor a fost menţionată foarte frecvent ca activitatea fundamentală a consiliului de administraţie. După cum afirmă un membru al consiliului:

> În esenţă, consiliul de administraţie este implicat în partea care ţine de politici, în opoziţie cu partea practică. O mare parte din responsabilităţile noastre implică elaborarea planului anual de servicii.

Comentariile făcute de directorii executivi au fost asemănătoare celor ale membrilor consiliilor de administraţie. Unul dintre directorii executivi a remarcat că „ei (cei din consiliul de administraţie) tind să se ocupe în primul rând de aspectele legate de politici, spre deosebire de aspectele legate de practică sau de transpunerea în fapt a unor lucruri. Consiliul de administraţie răspunde de stabilirea concretă a politicilor". În aceeaşi linie, un cadru superior de conducere a afirmat că „un consiliu de administraţie este cu adevărat organismul superior din organizaţie care stabileşte politicile şi ia deciziile".

Planificarea strategică

Atât directorii executivi, cât şi reprezentanţii sistemului de planificare au citat procesul de planificare strategică printre activităţile consiliului de administraţie.

În cadrul acestei discuţii, planificarea strategică se referă la procesul de stabilire a obiectivelor şi de determinare a modului în care pot fi atinse. După părerea unui director executiv,

> planificarea strategică sau orientarea strategică reprezintă (un) proces prin care trecem şi care implică mai multe lucruri. Implică îmbunătăţirea dotărilor fizice. Implică îmbunătăţirea tipurilor de servicii pe care le putem oferi. Implică o filosofie diferită faţă de servicii (şi) angajarea personalului, astfel încât consiliul de administraţie se ocupă de unele dintre aceste lucruri.

Alt director executiv a descris procesul de planificare strategică al instituţiei ca

> stabilirea orientărilor strategice şi încercarea de a le proiecta în viitor, pe o perioadă de cinci ani: care este programul concret, care sunt instrucţiunile pentru transpunerea lor în fapt.

Un membru al consiliului de administraţie, descriind activităţile asociate cu planificarea strategică, a afirmat:

> Mă gândesc că acum cinci sau şase ani am elaborat un plan strategic şi el este revizuit anual, adus la zi în fiecare an pentru a-şi păstra valoarea, pentru a vedea dacă nu au apărut condiţii noi ce ar putea afecta direcţia lui de dezvoltare.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Gestionarea fondurilor

Într-un climat de restricţii fiscale, nu este surprinzător faptul că gestionarea fondurilor s-a conturat ca altă activitate majoră desfăşurată de consiliile de administraţie, fiind subliniată chiar de către membrii acestora. După părerea unui membru al consiliului de conducere,

> noi (consiliul de administraţie) suntem aici ca să urmărim modul în care instituţia cheltuieşte banii şi să ne asigurăm că o face în cel mai bun fel posibil.

Altul a observat că

> ei (consiliul de administraţie) urmăresc şi situaţia financiară a instituţiei, mai ales bugetul, ca să se asigure că finanţarea este disponibilă.

Această temă a apărut şi în comentariile directorilor executivi:

> Consiliul de administraţie supraveghează operaţiunile (instituţiei), asigurându-se... că ne folosim fondurile cu înţelepciune.

Obţinerea de fonduri

S-a constatat că obţinerea de fonduri este o funcţie importantă a unora dintre consiliile de administraţie. Aşa cum a afirmat unul dintre directorii executivi,

> noi (instituţia) eram profund implicaţi în obţinerea de fonduri din cadrul comunităţii, iar consiliul de administraţie juca, fără îndoială, un rol principal în această activitate, atât prin faptul că membrii lui făceau parte dintr-un comitet de procurare de fonduri, cât şi prin faptul că acesta ne sprijinea, telefonând persoanelor din comunitate pentru a cere fonduri.

Din comentariile făcute de participanţii la cercetare reiese că cel puţin cinci dintre consiliile de administraţie studiate sunt implicate direct sau indirect în obţinerea de fonduri. Climatul economic s-a arătat a fi motivul principal al atenţiei acordate acestei activităţi.

Alte activităţi ale consiliului de administraţie

Participanţii la cercetare au descris câteva activităţi suplimentare desfăşurate de consiliile de administraţie, printre care monitorizarea programelor şi a serviciilor oferite de instituţie şi activităţi din domeniul relaţiilor cu publicul, destinate instruirii publicului în legătură cu munca efectuată de instituţie.

Activităţile consiliului de administraţie în anumite procese ale organizaţiei

Pe lângă întrebările generale legate de activităţile consiliilor de administraţie, participanţilor la cercetare li s-au pus întrebări despre implicarea consiliului de administraţie în două procese specifice: elaborarea şi prezentarea bugetului şi modul de tratare a unei

probleme legate de politici/servicii. Rezultatele obţinute pe baza acestor întrebări sunt prezentate în rezumat mai jos.

Procesul de elaborare şi prezentare a bugetului

Au fost identificate următoarele activităţi principale desfăşurate de consiliile de administraţie în procesul de elaborare a bugetului pentru a fi prezentat finanţatorilor (de obicei, organisme guvernamentale):

- *Elaborarea bugetului.* Unele consilii de administraţie au contribuit la elaborarea efectivă a bugetului. În majoritatea organizaţiilor, practica predominantă s-a dovedit a fi colaborarea dintre directorul executiv şi membrii comisiei financiare a consiliului de administraţie.
- *Analizarea bugetului.* Consiliile de administraţie se dovedeau extrem de active atunci când li se înfăţişa propunerea de buget pentru analizare şi discutare. Informaţiile legate de buget erau cercetate cu mare atenţie şi discutate de către membrii consiliului de administraţie, înainte ca bugetul să fie aprobat şi, în cele din urmă, prezentat organismelor de resort.
- *Aprobarea bugetului.* Înainte ca bugetul să fie prezentat organismelor de resort, este necesară o ultimă confirmare din partea consiliului de administraţie, şi această etapă era privită cu mare seriozitate de către participanţii la studiu. Se fac mari eforturi pentru ca membrii consiliului de administraţie să primească informaţiile despre buget şi s-a dovedit că, înainte de a-şi da aprobarea, ei au multe ocazii de a-şi exprima părerile.

Procesele de luare a deciziilor legate de servicii/politici

Pentru a obţine informaţii mai amănunţite despre activităţile desfăşurate de consiliile de administraţie, fiecărui director executiv i s-a cerut să dea un exemplu de problemă legată de servicii sau de politici care a fost dezbătută în organizaţie într-un anumit moment. Problemele menţionate au fost: (1) restrângerea programelor şi a serviciilor, (2) stabilirea sorţii unui program după ce sistemul de planificare a sistat finanţarea, (3) fuzionarea a trei servicii oferite de o instituţie şi (4) menţinerea serviciului de transport oferit clienţilor.

A reieşit că, în deciziile privind problemele legate de servicii sau de politici, consiliile de administraţie nu sunt simpli spectatori. De fapt, ele au petrecut mult timp dezbătând aceste probleme:

> Vedeţi dumneavoastră, a trebuit să hotărâm ce e de făcut cu aceasta (problemă legată de servicii), pentru că era clar că trebuie să compensăm cumva lipsa finanţării şi... înainte să luăm hotărârea, au fost o grămadă de discuţii despre diferite căi de înlocuire a finanţării.

> Am participat la şedinţele consiliului de administraţie şi am văzut cum se străduiau să rezolve problemele... Erau discuţii foarte clare în jurul unei probleme, cu îmboldiri şi examinări şi întrebări.

Am făcut un comitet *ad hoc* din membrii consiliului de administraţie şi ai comisiei (pentru a discuta problema). Şi acesta a fost grupul care chiar a început să rezolve problemele şi să facă brainstorming.

În fiecare dintre cazurile trecute în revistă, consiliile de administraţie nu s-au limitat la discutarea problemelor, ci şi-au exercitat puterea de decizie:

Consiliul de administraţie s-a consultat cu personalul în mai multe ocazii, după care preşedintele consiliului a vorbit despre acea idee cu supervizorul programului, şi apoi am intervenit noi şi am stabilit ce vom face, iar consiliul de administraţie a luat decizia finală.

Activităţi ideale ale consiliului de administraţie

Participanţii la cercetare au comentat şi activităţile pe care considerau că ar trebui să le desfăşoare consiliile de administraţie sau domeniile în care consiliile ar trebui să se implice mai mult. Acestea includeau o mai mare atenţie acordată funcţiilor de conducere – cum ar fi oferirea unor previziuni – şi obţinerii de fonduri, o implicare mai mare în planificarea strategică şi în activităţile de relaţii cu publicul.

Relaţia cu sistemul de planificare

Relaţia dintre sistemul de planificare şi instituţii prezintă un echilibru interesant, în care guvernul controlează o mare parte din finanţare şi răspunde de politica publică globală, iar instituţiile sunt experte în prestarea de servicii pentru categorii specifice de clienţi din cadrul unei anumite comunităţi. Evident, alcătuirea bugetului este legată de stabilirea politicilor: o creştere situată sub aşteptări a finanţării poate duce la o rapidă reorientare a serviciilor.

Aspectele acestei relaţii-cheie pe care le examinăm aici sunt: (1) mecanismele responsabilităţii, (2) parteneriatul celor două părţi, (3) sursele puterii sistemului de planificare şi modul de manifestare a puterii, (4) modul în care puterea sistemului de planificare afectează instituţiile de asistenţă socială, (5) autonomia instituţiilor faţă de sistemul de planificare şi (6) modul în care instituţiile îşi controlează dependenţa faţă de sistemul de planificare.

Domeniile de responsabilitate ale consiliului de administraţie

În privinţa responsabilităţii, participanţilor li s-au pus două întrebări-cheie: (1) În ce domenii răspund consiliile de administraţie în faţa sistemului de planificare? şi (2) Ce mecanisme folosesc consiliile de administraţie pentru a face faţă acestor responsabilităţi?

Ca răspuns la întrebarea „În ce domenii răspund consiliile de administraţie în faţa organismelor guvernamentale?", unii participanţi la cercetare au susţinut că, în general, consiliile de administraţie răspund de funcţionarea întregii organizaţii – ele dau socoteală sistemului de planificare de conducerea instituţiilor respective:

Consiliul de administraţie răspunde de elaborarea politicilor, a liniilor directoare, directivelor, previziunilor, misiunii instituţiei.

Pentru funcţionarea instituţiei îi încredinţăm (consiliului de administraţie) întreaga responsabilitate.

Cred că toată lumea se aşteaptă ca acest consiliu de administraţie să supravegheze modul în care personalul conduce instituţia. Ei (sistemul de planificare) vor să fie siguri că instituţia face ceea ce se presupune că trebuie să facă.

Responsabilitatea financiară

Comentariile participanţilor la cercetare, procesele-verbale ale şedinţelor consiliilor de administraţie şi planurile de servicii ale instituţiilor sugerează, toate, că principalul domeniu de responsabilitate a unui consiliu de administraţie este cel financiar. Printre comentariile participanţilor la cercetare se numără următoarele:

Păi, unul dintre ele (domeniile de responsabilitate) este să se asigure că fondurile încredinţate instituţiilor sunt folosite cum se cuvine, că nu sunt irosite.

Ei acoperă nouăzeci la sută, sau mai mult, din finanţare, aşa că responsabilitatea noastră este să ne asigurăm că folosim banii în modul cel mai prompt şi potrivit.

În ceea ce mă priveşte, esenţialul este câţi bani ai, să nu cheltuieşti mai mult de atât, iar dacă o faci, e cazul să ai un motiv foarte bun.

Unii participanţi la cercetare consideră că aceste consilii de administraţie răspund în faţa publicului de modul în care sunt folosite fondurile instituţiei. Unul dintre funcţionarii din sistemul de planificare a remarcat că „trebuie să existe o răspundere faţă de public, pentru că este vorba despre fonduri publice". Alt reprezentant al sistemului de planificare a afirmat că „trebuie să existe încrederea că dolarii investiţi de comunitate în instituţii sunt cheltuiţi cu înţelepciune".

Accentul pus pe răspunderea în faţa publicului întăreşte o temă predominantă în literatura de specialitate clasică, aceea că membrii consiliului de administraţie răspund în faţa mai multor părţi interesate, printre care se numără publicul larg şi comunitatea locală, beneficiarii serviciilor instituţiei şi diverse organisme guvernamentale şi finanţatori.

Mijlocul obişnuit prin care consiliile de administraţie îşi manifestă responsabilitatea financiară este raportul financiar:

Consiliul de administraţie confirmă declaraţiile financiare elaborate de personal... Noi analizăm declaraţia financiară la fiecare şedinţă, care are loc, de obicei, lunar. Avem auditori care raportează consiliului de administraţie. Apoi consiliul prezintă (declaraţia) organizaţiei guvernamentale.

Ei (sistemul de planificare) doresc un sistem de contabilitate foarte amănunţit, în desfăşurare, ca să ştie cum stăm cu fondurile şi să se asigure că totul e în ordine.

Ceea ce se petrece de obicei este că directorul executiv redactează rapoarte către consiliul de administraţie sau către anumite comisii din cadrul lui; consiliul le analizează şi poate da şi verdictul că, da, rapoartele sunt bune şi pot să ne fie trimise.

Prezentarea propunerii de buget organismelor guvernamentale este un factor important al responsabilităţii financiare a consiliului de administraţie, aşa cum sunt şi întâlnirile periodice dintre reprezentanţii sistemului de planificare şi instituţiile de asistenţă socială.

Responsabilitatea faţă de programe

Consiliile de administraţie răspund şi de programe şi servicii. Iată exemple de comentarii ale membrilor sistemului de planificare despre responsabilitatea faţă de programe:

> Ei (consiliul de administraţie) trebuie să răspundă în faţa noastră de serviciile pe care le oferă cu banii contribuabililor.
>
> Responsabilitatea instituţiei (este) altă zonă (în care noi) lucrăm cu instituţiile ca să le sprijinim din punctul de vedere al... eficienţei organizării, rezultatelor programului şi nivelului calitativ.

Pentru membrii consiliilor de administraţie este tipic acest comentariu: „Unul dintre lucrurile pe care trebuie să le facă un consiliu de administraţie este să se asigure... că serviciile pentru care s-a semnat un contract cu guvernul sunt îndeplinite, şi îndeplinite în cel mai bun mod posibil".

Directorii executivi au tins să sublinieze obligaţia consiliului de administraţie de a respecta cu stricteţe condiţiile stabilite în convenţiile oficiale pentru programe şi servicii:

> Cea de-a doua zonă a responsabilităţii este centrată pe practică, pentru a garanta că serviciile oferite sunt în conformitate cu aşteptările organizaţiei guvernamentale şi că pot fi superioare standardelor din convenţia negociată prin care au fost alocaţi bani acelei instituţii, pentru a garanta că serviciile sunt oferite la un nivel şi într-un mod compatibil cu acea convenţie negociată.

Alt director executiv a atras atenţia asupra gradului de specificitate conturat în multe convenţii pentru programe, incluzând angajamente legate de „câţi de mulţi serveşti, pe cine serveşti (şi) ce ai de gând să îndeplineşti în acel program". Consiliile de administraţie trebuie să arate în ce fel şi-a îndeplinit mandatul instituţia respectivă. Comentariile directorilor executivi sugerează, în general, că rapoartele de servicii sunt mijloacele principale prin care instituţiile îşi demonstrează responsabilitatea faţă de mandatele programelor:

> În domeniul serviciilor, ele (organismele guvernamentale) cer consultarea lunară a cererilor de servicii primite de instituţie şi prezentarea clienţilor care au beneficiat de servicii în cadrul diferitelor programe, precum şi tendinţele semnificative ce se manifestă din punctul de vedere al modificării serviciilor cerute, al creşterilor sau scăderilor bruşte ale diferitelor tipuri de folosire a serviciilor.

Unul dintre membrii consiliului de administraţie a descris mijloacele folosite de consiliu pentru a-şi manifesta responsabilitatea faţă de programe:

> Comitetul care răspunde de servicii... examinează toate programele instituţiei. Analizează statisticile de folosire, costurile programelor, modificările programelor, greutăţile din desfăşurarea programelor sau serviciilor, şi aceasta are loc lunar.

Cu toate acestea, participanţii la cercetare au menţionat doar indirect unele instrumente clasice, cum sunt asigurarea calităţii, stabilirea oportunităţii evaluării (*evaluability assessment*) şi evaluarea programelor.

Pe scurt, rapoartele anuale şi ale comitetelor, ca şi documentele elaborate de directorii executivi sunt mijloace suplimentare prin care consiliile de administraţie îşi manifestă responsabilitatea faţă de cerinţele bugetului şi faţă de mandatele legate de programe şi de servicii.

Respectarea legislaţiei

Lucrătorii din domeniul protecţiei copilului care au participat la acest studiu au identificat un ultim domeniu de responsabilitate: perspectivele create de legea protecţiei copilului (*Child Welfare Act*). Legislaţia prezentă stipulează clar servicii obligatorii cărora trebuie să li se conformeze instituţiile. După părerea unuia dintre participanţii la cercetare, „o dată cu atribuţiunile vine şi responsabilitatea de a garanta respectarea cerinţelor legislative". Altul a afirmat că „o activitate importantă a consiliului de administraţie este garantarea respectării legilor în munca desfăşurată de personal".

Sistemul de planificare: sursele puterii

Impresionanta forţă cu care sistemul de planificare influenţează politicile şi serviciile reiese limpede din informaţiile culese în acest studiu. Au apărut informaţii utile şi despre *sursele* acestei puteri – variabilele din domeniul asistenţei sociale curente, care arată de ce predominanţa sistemului de planificare este atât de mare.

Puterea ca principal finanţator

Deoarece toate instituţiile comunitare care au participat la acest studiu primesc cea mai mare parte a fondurilor de la sistemul de planificare, ele sunt într-o relaţie de dependenţă. Sistemul de planificare, ca principal finanţator, are o putere considerabilă.

Cadrele de conducere superioare din acest studiu recunosc poziţia avantajoasă a organismelor guvernamentale:

> Guvernul, având puterea finanţării... determină în mare măsură ceea ce suntem noi în stare să facem.

> Dacă toţi banii sunt la cineva... cum e cu copiii mei, toţi banii sunt la mine, aşa că le dau cât cred eu că au nevoie. Am o mulţime de lucruri de spus despre felul în care îi cheltuiesc şi ştiu că ei îşi dau seama că pot să nu le mai dau nimic dacă nu se poartă cum trebuie.

Aceleaşi sentimente au fost exprimate şi de câţiva membri ai consiliilor de administraţie:

> Calea principală prin care ei (guvernul) ne dictează (nouă, consiliului de administraţie), o constituie finanţele. Ei ne pot impune ce să facem şi ce să nu facem, deoarece, evident, dacă bugetul este foarte restrâns sau dacă fondurile care ni se alocă sunt mai mici decât... avem nevoie, activităţile noastre sunt limitate.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Descriind circumstanţele care influenţează decizia unei instituţii de a întrerupe un program, unul dintre membrii consiliilor de administraţie a observat: „Păi, ei (sistemul de planificare) ne-au forţat mâna, dacă au retras finanţarea, sigur că ne-au obligat să facem asta".

Consiliile de administraţie au o capacitate foarte redusă de modificare a dependenţei ce rezultă din faptul că sistemul de planificare este principalul finanţator al instituţiilor. Controlul guvernamental asupra finanţării are o mare influenţă asupra elaborării programelor şi poate influenţa, de asemenea, structurile şi schemele de personal ale instituţiilor.

Priorităţi legate de politici şi de servicii

În privinţa politicilor şi a serviciilor, lucrurile stau la fel ca în cazul finanţării. Un participant la cercetare care făcea parte din sistemul de planificare a descris rolul guvernului după cum urmează:

> Instituţia aceea are o structură a (politicii în privinţa) copiilor... Guvernul zice: „Asta e orientarea politicii noastre legate de copii"... Aşa că treaba mea e să lucrez cu instituţia şi să zic „Uite, asta e direcţia, cum se potriveşte cu ce facem noi? Cum putem să le punem de acord?".

Directorii executivi care au participat la acest studiu au recunoscut, în general, că sistemul de planificare stabileşte orientările politicilor organizaţiilor care se ocupă de servicii sociale. Unul dintre ei a afirmat că „guvernul este implicat şi în stabilirea politicilor în domeniul serviciilor sociale sau al violenţei în familie, sau în orice domeniu pe care îl finanţează". Un alt director executiv a comentat:

> Guvernul mergea în cu totul altă direcţie, şi când guvernul merge în altă direcţie, nu încape nici o îndoială că aceasta influenţează felul în care asigurăm noi serviciile sau în care ne vom continua activitatea.

Prezentând problema din perspectiva consiliului de administraţie, un participant a afirmat:

> Mai tot timpul se găseşte cineva care să zică ce fel de consiliu de administraţie mai avem şi noi, când conducerea provinciei exercită un control atât de strict şi, de fapt, stabileşte politica şi caietul de sarcini şi, prin urmare, sistemul de prestare a serviciilor, păi atunci de ce nu preia cu totul desfăşurarea serviciilor?

Stabilind orientarea politicilor, sistemul de planificare determină, în esenţă, şi serviciile ce trebuie oferite pentru a îndeplini obiectivele iniţiativelor legate de acele principii:

> Ceea ce încercăm tot timpul să facem noi (reprezentanţii sistemului de planificare) este să continuăm să semnalăm priorităţile guvernamentale. Aşa că vom continua să arătăm, de exemplu, în cazul atelierelor de lucru din adăposturi, că ne aşteptăm să fie reduse, vrem să le suprimăm treptat, în circa cinci ani.

Pentru a-şi asigura supravieţuirea, unele organizaţii se pot angrena într-un proces numit de Salamon (1987) „vânzare de sine" (*vendorism*), în care instituţia aderă la

politica şi programul de servicii al sistemului de planificare. Doi participanţi la cercetare din grupul de directori executivi/cadre superioare de conducere au făcut aluzie la această evoluţie :

> Anul acesta am vorbit despre noul cadru politic de care vorbeau ei (sistemul de planificare).
>
> Este cât se poate de limpede că prioritate în finanţare vor avea serviciile obligatorii care au nevoie de fonduri.
>
> Această declaraţie de principii elaborată de guvern pare să fie orientată către identificarea prealabilă a anumitor servicii care sunt obligatorii şi care, prin urmare, vor avea prioritate absolută la finanţare.

Dacă sistemul de planificare este răspunzător pentru sistemul de asigurare a serviciilor sociale, rezultă că un consiliu de administraţie nu poate influenţa decât în mică măsură orientarea politicilor şi a serviciilor. De fapt, se pare că există trei căi prin care consiliile de administraţie pot reacţiona la dominaţia sistemului de planificare în privinţa politicilor şi a serviciilor :

- Pot să se supună, având grijă ca programele şi serviciile oferite de instituţie să fie congruente cu direcţiile adoptate de sistemul de planificare.
- Pot opta pentru statu-quo. Dacă astfel intră în conflict cu orientarea aleasă de sistemul de planificare, poate fi periclitată finanţarea programelor/serviciilor, ceea ce poate, mai departe, să pună într-o situaţie precară întreaga instituţie.
- Pot opta pentru implicarea mai intensă în obţinerea de fonduri pentru a susţine programele şi serviciile oferite care nu sunt prioritare pentru sistemul de planificare.

Autonomia instituţiilor de asistenţă socială

Gradul de dependenţă a instituţiilor evidenţiat în acest studiu ridică problema mai amplă a autonomiei, care poate fi mult diminuată în lumina controlului finanţelor publice. Elementul esenţial legat de autonomia instituţiilor este măsura în care membrii consiliului de administraţie şi directorii executivi îşi păstrează puterea de a transpune în fapt deciziile, de a alege între mai multe variante de acţiune şi de a face ceea ce doresc, indiferent de părerile altora şi de presiuni (Hatton, 1990, p. 128).

Participanţii la cercetare au fost cu toţii de părere că instituţiile funcţionează în mod autonom. Ei au susţinut în special faptul că, dacă vorbim despre funcţionarea cotidiană, sistemul de planificare permite consiliului de administraţie şi, mai ales, directorului executiv să îndeplinească obligaţiile instituţiei aşa cum consideră ei că este potrivit :

> Unul dintre lucrurile pe care niciodată nu le-au făcut supervizorii de programe (reprezentanţii sistemului de planificare) este să-şi folosească puterea şi controlul pentru a le spune directorilor de instituţii cum să conducă programul.

Acest mesaj este întărit de un membru al sistemului de planificare, care arată că :

> rostul nostru (al sistemului de planificare) nu este să administrăm sau să conducem instituţia... Eu văd poziţia noastră ca element de legătură, sprijin, persoană care dispune

de resurse, însă ei (consiliul de administraţie şi directorul executiv) răspund de felul în care merg lucrurile.

Aşa cum s-a afirmat anterior, în încercarea de a stabili care sunt activităţile desfăşurate de consiliile de administraţie participante la studiu, fiecărui director executiv i s-a cerut să prezinte o problemă importantă cu care s-a confruntat instituţia la un moment dat. Problemele menţionate au fost: (1) restrângerea programelor şi a serviciilor oferite, (2) stabilirea sorţii unui program după ce sistemul de planificare a sistat finanţarea, (3) fuzionarea a trei servicii oferite de o instituţie şi (4) menţinerea serviciului de transport oferit clienţilor.

Între instituţiile care au oferit materiale despre cazuri a existat un consens în privinţa faptului că instituţia – şi în special consiliul de administraţie – a luat decizia finală referitoare la acele probleme speciale. Unul dintre directorii executivi, descriind rolul jucat de sistemul de planificare în deliberări, a spus: „Simţeam că este politica noastră, nu a guvernului". Alt director executiv a dat glas unor sentimente asemănătoare: „În ceea ce priveşte elaborarea diferitelor variante (pentru rezolvarea problemei cu care se confrunta instituţia), zău aşa, nu le-am cerut lor (reprezentanţilor sistemului de planificare) să se amestece şi nici nu cred că le-ar fi plăcut să o facă". Acelaşi participant la cercetare a mai spus:

> Ei (reprezentanţii sistemului de planificare) nu au zis, hei, oameni buni, ia staţi aşa, nu trebuie să faceţi cutare lucru în cutare moment. Părerea lor era mai degrabă că noi facem ceea ce trebuie la momentul potrivit.

Reprezentanţii sistemului de planificare au recunoscut rolul limitat pe care îl au în deciziile instituţiilor. Unul a spus că, „indirect, am avut ceva de zis, în sensul că... cereau informaţii care să le ajute la... bugete, despre orientarea guvernamentală". Alt reprezentant al sistemului de planificare a spus că rolul lui este să

> ofer informaţiile curente, dar să nu particip cu adevărat la discuţie... Poziţia mea a fost că era cu adevărat o hotărâre a consiliului de administraţie, că doar asupra lui aveau să se răsfrângă consecinţele acesteia, oricare ar fi fost ele.

Şi membrii consiliilor de administraţie au confirmat rolul limitat al sistemului de planificare în deciziile legate de politica internă. Aşa cum a spus unul dintre membrii consiliilor de administraţie, „nu cred că organismele guvernamentale aveau cu adevărat ceva de spus". Alt membru, gândindu-se la gradul implicării reprezentantului sistemului de planificare, a susţinut că „nu-mi amintesc ca tipul să se fi amestecat" şi „nu-mi amintesc să fi zis cineva că tipul s-a amestecat".

Atât membrii consiliilor de administraţie, cât şi directorii executivi au subliniat importanţa pe care o acordă autonomiei instituţiei în tratarea problemelor legate de politica internă şi de servicii. Folosind cuvintele unui director executiv, „acceptăm parteneriatul, dar punem preţ pe independenţa noastră şi pe posibilitatea de a spune ce gândim şi de a afirma, pe baza experienţei şi a cunoştinţelor pe care le avem, că asta merge, asta nu merge, sau că astea sunt lucruri pe care hotărâm să nu le facem, din cauza riscului pe care îl simţim acolo".

Cu toate că informaţiile oferite de participanţii la studiu arată că hotărârile legate de funcţionarea instituţiei le iau consiliile de administraţie, trebuie să subliniem faptul că sistemul de planificare poate impune consiliilor de administraţie hotărâri legate de prestarea serviciilor. De exemplu, sistarea finanţării guvernamentale pentru un serviciu a obligat consiliul de administraţie să dezbată viitorul acestui serviciu ; în cele din urmă a fost votată sistarea programului. Acest tip de situaţii ilustrează puterea sistemului de planificare în crearea contextului de funcţionare a consiliilor de administraţie.

Cum poate fi controlată dependenţa : punctul de vedere al instituţiilor

Cu toate că sistemul de planificare pare să fie factorul dominant în această relaţie, instituţiile de asistenţă socială nu sunt inevitabil cantonate în statutul lor dependent. Participanţii la acest studiu au arătat că instituţiile folosesc diferite metode pentru a-şi micşora dependenţa faţă de sistemul de planificare.

Cea mai evidentă strategie este căutarea unor surse alternative de finanţare. Aşa cum a spus un director executiv :

> Am fost deplin conştienţi de nevoia de a diversifica finanţarea... exact din acest motiv (pentru a reduce dependenţa faţă de sistemul de planificare). Nu doream să fim puşi în buzunarul de la spate al vreunei organizaţii, oricare ar fi ea.

Una dintre instituţii a creat o fundaţie separată care se ocupă de obţinerea de fonduri. Membrii consiliului de administraţie sunt implicaţi în această activitate. Altă instituţie se bazează pe un turneu anual de golf pentru a obţine venituri substanţiale.

Altă strategie folosită de cel puţin patru dintre instituţii este alcătuirea bugetului pe baza sumelor reale necesare prestării şi menţinerii serviciilor, nu pe baza unor sume probabile ce ar putea fi obţinute. Folosind cuvintele unuia dintre membrii consiliilor de administraţie :

> Aşa cum zicea consiliul de administraţie, nu, nu vrem să-l facem în felul acesta (să stabilim bugetul în funcţie de suma alocată de sistemul de planificare), pentru că nu vrem să capitulăm în faţa ideii că banii pe care ni-i dă guvernul ar fi destui ca să putem oferi acele servicii. Dacă noi ne mulţumim să le tot dăm cifrele pe care le vor, pot şi ei să zică în continuare că astea sunt cifrele care le-au fost cerute.

Diferitele moduri de abordare folosite de instituţii în încercarea de a controla sau de a reduce aparenta lor dependenţă faţă de sistemul de planificare pot indica faptul că instituţiile nu sunt de acord cu deciziile guvernamentale. Mai ales deciziile legate de finanţare şi de priorităţile serviciilor ce afectează negativ instituţiile pot fi percepute ca mecanisme prin care organismele guvernamentale îşi exercită influenţa.

Încercând să crească nivelul sprijinului financiar acordat de sistemul de planificare, una dintre instituţii şi-a revizuit mandatul – un mandat mai larg permite o mai mare flexibilitate în alcătuirea programelor. Aşa cum a spus un director executiv :

> Acum avem mai mare putere să facem ce vrem, câtă vreme nu depăşim limitele mandatului, şi am reuşit să punem pe hârtie mandatul în mod destul de general.

Există şi alte surse ale puterii care întăresc poziţia instituţiilor. Una este rolul lor de prestator nemijlocit de servicii. Cu toate că sistemul de planificare este principalul finanţator, instituţia are atât infrastructura, cât şi abilitatea şi competenţa cerute pentru a oferi servicii. Sistemul de planificare nu este pregătit să preia rolul de prestator nemijlocit de servicii – el are nevoie de instituţii solide, capabile să-şi îndeplinească mandatele. Din punctul de vedere al dependenţei faţă de sistemul de planificare, consiliile de administraţie au o poziţie importantă. De exemplu, dacă ele se implică mai mult în obţinerea de fonduri, nu numai că poate creşte autonomia instituţiei, dar şi consiliile au mai mare libertate în determinarea programelor şi a serviciilor pe care instituţia trebuie şi poate să le ofere.

Totuşi, folosirea planificării strategice ca metodă de a reduce dependenţa financiară faţă de sistemul de planificare nu are cum să capete o mai mare importanţă în ochii membrilor consiliului de administraţie decât dacă ei ajung să controleze în mai mare măsură conducerea instituţiei.

Puterea actuală a sistemului de planificare scade valoarea percepută a planificării strategice, de vreme ce consiliile de administraţie simt că au o capacitate atât de redusă de a stabili obiective şi de a elabora planuri pentru îndeplinirea lor.

Relaţiile bilaterale

O ultimă serie de întrebări pe care s-a concentrat analiza viza relaţiile dintre sistemul de planificare, consiliile de administraţie şi directorii executivi ai instituţiilor. Modurile în care interacţionează aceşti protagonişti reprezintă un aspect foarte important al procesului de luare a deciziilor.

Sistemul de planificare şi consiliul de administraţie : parteneri distanţi

Deşi consiliile de administraţie sunt considerate factori-cheie în planificarea şi prestarea serviciilor sociale, participanţii la acest studiu au semnalat că între ele şi sistemul de planificare contactele şi interacţiunea sunt limitate. Următoarele comentarii sunt concludente :

> Am participat la o şedinţă scurtă, o şedinţă de lucru cu supervizorul de programe (reprezentantul sistemului de planificare). Aceeaşi persoană a venit la şedinţa anuală. Nu-mi amintesc şi de alte ocazii.
>
> Ea (reprezentanta sistemului de planificare) a venit la două-trei şedinţe ale consiliului de administraţie, atunci când am invitat-o.
>
> Cred că a fost singurul contact pe care l-am avut, câţiva directori şi cu mine.

Un reprezentant al sistemului de planificare a remarcat, ca răspuns la o întrebare despre interacţiunea cu consiliul de administraţie, că „nu am nici un fel de contacte regulate cu consiliul de administraţie". Chiar şi atunci când este vorba despre un proces atât de important ca prezentarea bugetului instituţiei în faţa sistemului de planificare, contactele dintre acesta şi consiliile de administraţie sunt limitate.

Lipsa contactului între cele două părţi duce, de asemenea, la dependenţa consiliului de administraţie faţă de directorul instituţiei. Întrucât directorul este cel care interacţionează cel mai mult cu sistemul de planificare, consiliul de administraţie trebuie să se bazeze pe el pentru a obţine informaţii, în special despre finanţare şi despre orientarea politicilor/serviciilor.

Directorul executiv şi sistemul de planificare: o relaţie vitală

Comentariile participanţilor la cercetare şi procesele-verbale ale consiliilor de administraţie au arătat că directorul executiv este principala persoană de contact cu sistemul de planificare:

> Cea mai mare parte a implicării mele (ca reprezentant al sistemului de planificare) este în lucrul cu directorul executiv. Întotdeauna când discut diferite subiecte cu directorul executiv se presupune, şi o repetăm, ca să fie perfect limpede, că nu vorbeşte în numele lui sau al ei, ci în numele instituţiei.

Unul dintre membrii consiliilor de administraţie a formulat şi el limpede aceasta: „Cele mai multe dintre contacte sunt între directorul executiv şi supervizorul de programe, care este reprezentantul sistemului de planificare".

Frecvenţa şi profunzimea interacţiunii directorilor executivi cu supervizorii de programe sunt influenţate de mai mulţi factori. Ca profesionişti, ei folosesc acelaşi limbaj şi lucrează după acelaşi orar, şi fiecare are avantajul de a fi bine informat - directorul executiv este la curent cu funcţionarea cotidiană a instituţiei (programe, liste de aşteptare, costuri), iar supervizorul de programe este la curent cu orientarea guvernamentală (buget, priorităţi, programe de lucru).

Relaţiile dintre directorii executivi şi sistemul de planificare au fost caracterizate, în general, ca pozitive. Sunt tipice următoarele observaţii:

> Pot să spun că a fost întotdeauna o relaţie foarte plăcută, uneori cu înfruntări, dar ambele părţi şi-au apărat cu pricepere poziţiile.

După părerea participanţilor la cercetare (în special a directorilor executivi), contactele şi interacţiunile cu sistemul de planificare oferă unele avantaje concrete:

> El (reprezentantul guvernamental) a fost de acord să vină şi să stea cu noi şi să ne împărtăşească tot ce putea, orientarea pe care putea să şi-o asume guvernul şi dacă planurile pe care le făcuserăm se potriveau sau nu cu această orientare.

> A fost o relaţie foarte constructivă, iar ei (sistemul de planificare) ne-au ajutat şi ne-au încurajat ori de câte ori au putut şi cred că, la rândul lor, au simţit că stăpânesc bine lucrurile care se petrec aici şi că domneşte încrederea.

De asemenea, este confirmată de toată lumea ideea liniilor de comunicaţie deschise:

> Cred că o comunicare cu ei (membrii organizaţiilor guvernamentale) despre nevoile de finanţare ale instituţiei, atât anual, prin planul de servicii, cât şi la intervale regulate pe parcursul anului... El (directorul executiv) este bine să comunice în mod regulat în această problemă.

Pentru ca ambele părţi să fie eficiente este nevoie de cooperare. Amândouă se arată conştiente de importanţa activităţii comune pentru satisfacerea nevoilor instituţiilor şi clienţilor. Această relaţie poate să se apropie foarte mult de tipul ideal de parteneriat.

Dacă informaţiile înseamnă putere, sistemul de planificare este cel mai puternic, urmat de directorii executivi. Întrucât consiliile de administraţie depind de directorii executivi pentru a primi informaţiile de la sistemul de planificare, aceştia pot influenţa activităţile consiliului şi nivelul lui de implicare.

În ciuda faptului că sunt într-o poziţie avantajoasă, în virtutea relaţiei lor cu sistemul de planificare, directorii executivi se străduiesc să colaboreze cât mai bine cu consiliile de administraţie. Ambele părţi sunt conştiente de importanţa muncii în echipă pentru a asigura funcţionarea eficientă a instituţiei.

Directorul executiv şi consiliul de administraţie : tandemul

Fişele postului pe care le-am avut la dispoziţie au confirmat faptul că directorii executivi desfăşoară trei activităţi principale. Prima este informarea consiliului de administraţie :

> Cea mai importantă activitate a directorului executiv este să informeze consiliul de administraţie despre funcţionarea cotidiană a organizaţiei, adică despre programe, situaţia financiară, problemele de personal, şi să informeze personalul despre orientarea aleasă de consiliul de administraţie.

De asemenea, directorii executivi le amintesc membrilor consiliului de administraţie care le sunt responsabilităţile. Aşa cum a remarcat unul dintre directori, „rolul meu este să-i ajut în chestiunile practice : să le spun cum funcţionează un consiliu de administraţie, să le ofer un set de indicaţii după care să se orienteze". Prin intermediul acestui tip de activităţi, directorul executiv îşi asumă responsabilitatea pentru funcţionarea eficientă a consiliului de administraţie.

Tot directorul executiv monitorizează mediul în care funcţionează instituţia şi este – în mod ideal – sensibil la schimbări. Contactul lui cu sistemul de planificare ajută consiliul de administraţie să rămână în armonie cu directivele guvernamentale ; procesele-verbale ale consiliilor de administraţie arată că şedinţele rezervă timp pentru ca directorul executiv să-i informeze pe membri despre situaţia la nivelul organizaţiilor guvernamentale. Aşa cum a observat un director executiv, „(la şedinţele de consiliu) prezint contactele pe care le-am avut cu organizaţiile guvernamentale".

Comentariile despre relaţia dintre directorul executiv şi consiliul de administraţie conturează o relaţie de lucru pozitivă :

> E un lucru de tipul parteneriatului... discutăm grijile şi problemele care au apărut. E o bună cooperare. E foarte colegial. E şi oficial, şi neoficial. Cred că atât membrii consiliului de administraţie, cât şi directorul executiv ştiu până unde pot merge.

Alt director a spus :

> Consiliul de administraţie a fost pozitiv, m-a sprijinit foarte mult şi mi-a dat multe indicaţii. Însă atunci cînd am cerut-o... (consiliul) mi-a dat multă libertate de mişcare.

Nici unul dintre participanţii la cercetare nu a relevat diferenţa de putere dintre cele două părţi. Unul dintre directorii executivi a arătat că pregătirea profesională şi accesul la informaţii îi dau un avantaj asupra consiliului, însă a spus că „trebuie să ne străduim din răsputeri să compensăm acest lucru şi să împărţim cu consiliul această putere, împărtăşindu-i toate informaţiile necesare".

Concluzii

Literatura de specialitate care descrie modelul clasic al funcţionării consiliilor de administraţie presupune că ele acţionează în contexte generale, iar rolul principal este conducerea. În acest model al „sistemului dirijat", consiliul de administraţie apare ca entitatea centrală a organizaţiei. Teoretic, consiliile de administraţie asigură conducerea organizaţiei – scopul şi orientarea. De aici derivă accentul pus pe angrenarea consiliilor de administraţie în planificarea strategică.

În acest model ideal, consiliul de administraţie îl conduce pe directorul executiv, care este principalul său agent şi cel care transpune în fapt strategiile, iar acesta, la rândul lui, împarte sarcini personalului. Prin urmare, în respectiva ierarhie directorii executivi sunt subalternii consiliilor de administraţie.

Unul dintre defectele acestui model este ignorarea faptului că mediul exterior instituţiei (adică forţele politice, economice, sociale, culturale, tehnologice şi ambientale) poate afecta tipurile de activităţi pe care le desfăşoară sau sunt capabili să le desfăşoare protagoniştii instituţiei – consiliile de administraţie şi directorii executivi. Modelul are caracter insular, concentrându-se pe dinamica internă a organizaţiei.

Altă critică este făcută de cei care propun concepţia politică a organizaţiilor, susţinând că ele sunt arene ale înfruntării intereselor. În această viziune, protagoniştii cei mai puternici sau influenţi sunt acele persoane sau organizaţii care controlează resursele (Gummer, 1990 ; Mintzberg, 1983 ; Zald, 1979). Câtă vreme guvernul are rolul dominant în finanţarea serviciilor sociale, idealul parteneriatului echilibrat dintre guvern şi consiliile de administraţie se clatină serios. Faptul că sistemul de planificare este atât principalul finanţator al organizaţiilor care se ocupă de servicii sociale, cât şi principalul factor de decizie în privinţa politicilor şi a priorităţilor serviciilor înseamnă că el determină contextul în care trebuie să funcţioneze consiliile de administraţie. În consecinţă, agendele consiliilor de administraţie sunt determinate în mare măsură de deciziile luate de organizaţiile guvernamentale.

Faptul că depind financiar de sistemul de planificare obligă consiliile de administraţie fie să lucreze în parametrii stabiliţi de guvern, fie să caute căi de reducere a dependenţei lor. Totuşi, sunt puţine şanse ca instituţiile de servicii sociale să ajungă vreodată complet independente.

Dat fiind că activităţile desfăşurate de consiliile de administraţie sunt condiţionate din ce în ce mai mult de deciziile guvernamentale, consiliile par să fi adoptat un model de funcţionare de tip condiţionat sau situaţional. Pentru a asigura funcţionarea curentă a organizaţiilor respective, consiliile de administraţie par să se adapteze la cerinţele

sistemului de planificare. Această abordare condiţionată le permite consiliilor să estimeze, în primul rând, în ce fel afectează organizaţia deciziile sistemului de planificare şi, în al doilea rând, care este reacţia cea mai bună. S-ar putea ca tiparul de conformare sau de adaptare la cerinţele guvernului să reflecte recunoaşterea de către consiliile de administraţie a relativei lor neputinţe în relaţia cu guvernul.

Dată fiind puterea sistemului de planificare, s-ar putea să le fie foarte greu consiliilor de administraţie să-şi desfăşoare activitatea de conducere. Din cauza lipsei informaţiilor despre nivelul de finanţare de care va beneficia organizaţia în următorii ani şi a existenţei posibilităţii ca organizaţiile guvernamentale să modifice priorităţile serviciilor, planificarea strategică este o sarcină extrem de grea. De fapt, controlul orientării strategice s-ar putea să nu mai fie o prerogativă a consiliilor de administraţie.

Cu toate acestea, aşa cum arată comentariile făcute de participanţii la cercetare din instituţii comunitare, consiliile de administraţie par să nu accepte cu pasivitate ca sistemul de planificare să-şi exercite puterea asupra instituţiilor. Instituţiile încearcă să-şi controleze sau să-şi reducă dependenţa faţă de sistemul de planificare, mai ales din punct de vedere financiar. Şi, prin participarea la eforturile de a genera fonduri, consiliile de administraţie îşi asumă o şi mai mare responsabilitate faţă de asigurarea resurselor necesare instituţiei.

Referinţe

Duca, D. (1986), *Nonprofit boards: A practical guide to roles, responsabilities, and performance*, Oryx Press, Phoenix, AZ.

Gummer, B. (1990), *The politics of social administration: Managing organizational politics in social agencies*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Hatton, M. (1990), *Corporations and directors: Comparing the profit and not-for-profit sectors*, Thompson, Toronto.

Houle, C. (1989), *Governing boards*, Jossey-Bass, San Francisco.

Lincoln, Y. şi Guba, E. (1985), *Naturalistic inquiry*, Sage, Newbury Park, CA.

Mintzberg, H. (1983), *Power in and around organizations*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Patton, M. (1980), *Qualitative evaluation methods*, Sage, Newbury Park, CA.

Salamon, L. (1987), „Partners in public service: The scope and theory of government--nonprofit relations", în W. Powell (coord.), *The nonprofit sector: A research handbook*, Yale University Press, New Haven, CT, pp. 19-29.

Wolf, T. (1990), *Managing a nonprofit organization*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Zald, M. (1979), „The power and functions of boards of directors: A theoretical synthesis", în Y. Hasenfeld şi R. English (coord.), *Human service organizations*, University of Michigan Press, Ann Arbor, MI, pp. 145-157.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Studiul C: O tragedie din domeniul protecţiei copilului

Barbara Thomlison, Ray J. Thomlison, Lesa Wolfe

Planificarea studiului
Precizarea conceptelor
Analizarea aspectelor metodologice
Modalitatea de culegere a informaţiilor
Angrenarea participanţilor la cercetare
Înregistrarea informaţiilor din interviuri

Analizarea informaţiilor
Evaluarea pe parcurs a interviurilor
Analiza informaţiilor: etapa întâi
Analiza informaţiilor: etapa a doua

Difuzarea

Referinţe

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În ziua de 26 iunie 1984, Richard Cardinal, în vârstă de 17 ani, a pierdut ceea ce el numea cea mai mare bătălie pe care trebuie să o dea vreodată cineva – „bătălia cu sine" (Thomlison, 1984, p. ii). După aproape 14 ani în care a fost sub tutela statului, băiatul s-a sinucis ; asistenţii maternali în îngrijirea cărora fusese în ultimele 40 de zile din viaţă l-au găsit spânzurat în curtea din spatele casei.

Richard a venit pe lume la 7 octombrie 1966, din părinţi metişi, al patrulea născut din şapte fraţi. În ajunul celei de-a patra aniversări a zilei de naştere, Richard împreună cu fraţii şi surorile lui au fost luaţi în custodie de către Departamentul de Servicii Sociale şi Sănătate Publică al guvernământului provinciei Alberta, Canada. Aşa a început viaţa lui sub tutela statului. În momentul sinuciderii, băiatul era la cel de-al şaisprezecelea plasament familial.

Nota editorilor

Atunci când am ales exemple de studii pentru această carte, am dorit să lărgim modelul de bază, dând o imagine a gamei de metode ce pot fi folosite în cercetarea calitativă şi a gamei de utilizări a rezultatelor obţinute. Studiul despre Richard Cardinal este interesant din cauza tragediei care stă la baza lui. De asemenea, este o demonstraţie corectă a modului în care pot fi folosite diferite metode de culegere a informaţiilor (interviuri şi consultarea dosarelor) şi a faptului că studiile calitative pot da rezultate care afectează atât politicile şi dezvoltarea organizaţiilor, cât şi lucrul direct cu beneficiarii din cadrul asistenţei sociale.

La puţin timp după ce Richard s-a spânzurat, ultimii asistenţi maternali au pus sub semnul întrebării calitatea îngrijirii primite de el de la departament şi au cerut să se facă o anchetă. Întrucât cererea lor a fost ignorată, alte persoane şi grupuri interesate – cum ar fi membrii Adunării Legislative, Asociaţia Metişilor şi media – s-au implicat în această luptă. Văzând că nu se ia nici o măsură, în luna iulie 1984 asistenţii maternali i-au trimis o scrisoare ministrului :

Rick şi-a făcut un laţ perfect, l-a atârnat de scândura pentru antrenament din curte şi a păşit calm într-o parte de pe o găleată, cu picioarele bine strânse ca să nu atingă pământul, şi nu s-a mişcat până ce nu s-a strangulat de tot. Asta a fost o dovadă de hotărâre neclintită. A trecut aproape o lună de când ne-am întors de la lucru şi l-am găsit

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

pe băiatul nostru atârnând în copac. O lună de permanentă retrăire a acestei scene, de la cap la coadă. O lună în care ne-am tot întrebat ce am fi putut face mai mult. În tot acest timp nu s-a arătat nimeni de la Serviciile Sociale.

De ce oare? Era copilul lor – nu s-a făcut nici o cercetare. Nu s-a făcut autopsie. De parcă Richard nici nu a existat. El nu mai putea să le facă probleme. Ei bine, poate că e timpul să le facem noi („Tragedia unui copil", 1984).

Asistenţii maternali au pus în plic şi o fotografie a lui Richard spânzurat de copac. Ei au ameninţat că vor trimite fotografia la un ziar local, pentru a fi publicată împreună cu un articol despre faptul că departamentul nu şi-a îndeplinit obligaţiile faţă de Richard. Aceasta l-a făcut pe ministrul adjunct să iniţieze o investigaţie privind serviciile oferite lui Richard câtă vreme a fost sub tutela statului.

Nota editorilor

Din multe puncte de vedere, obiectivul studiului despre cazul Cardinal a fost predeterminat. Definirea ariei de probleme a fost oferită de tragedia însăşi, aşa cum au fost şi nevoile politicienilor, care au cerut investigaţia pentru a satisface cererile unui public îngrijorat. Ceea ce am prezentat ca alcătuire a hărţii conceptuale a ariei de probleme a fost, de asemenea, o sarcină uşoară, deoarece definiţiile legate de practica din cazurile reale existau deja în documentele legislative şi în declaraţiile de principii. Prin urmare, descrierea acestui aspect şi al altora din planificarea studiului a fost redusă în mare măsură.

Planificarea studiului

Ministrul adjunct, care a comandat studiul, a cerut ca acesta să se concentreze pe evenimentele legate de comportamentul autodistructiv al lui Richard în ultimele luni de viaţă şi pe felul în care a tratat comportamentul lui Richard ultimul birou districtual de asistenţă socială care s-a ocupat de acest caz.

Scopul a fost stabilirea măsurii în care s-a achitat departamentul de obligaţiile legate de administrarea cazului lui Richard şi a măsurii în care au fost îndeplinite în cazul lui standardele minime ale practicilor de protecţie a copilului.

Cu toate că studiul a fost iniţiat de Departamentul de Servicii Sociale şi Sănătate Publică al guvernământului provinciei Alberta, investigaţia a fost independentă din punctul de vedere al întrebărilor puse. Pentru a afla dacă departamentul s-a achitat de obligaţiile sale, cercetătorul a pus următoarea întrebare:

- Obligaţiile faţă de Richard Cardinal au fost îndeplinite complet şi/sau în mod adecvat?

Două întrebări mai restrânse au derivat din întrebarea principală:

- Care erau practicile de administrare a cazurilor de protecţie a copilului la Biroul Districtual de Asistenţă Socială Bute?
- Au fost îndeplinite efectiv obligaţiile legate de administrarea cazului lui Richard?

Precizarea conceptelor

Primul concept care trebuie să fie luat în consideraţie în acest studiu este responsabilitatea legată de administrarea cazului. Responsabilitatea legată de administrarea cazului a fost definită drept (1) calitatea asistenţei sociale oferite şi (2) calitatea supervizării lucrului cu cazul individual. Definiţiile acestor concepte au fost luate din documentele legislative şi din declaraţiile de principii care stabileau standardele serviciilor, cărora trebuie să li se conformeze departamentul şi angajaţii lui.

Calitatea lucrului cu cazuri individuale a fost evaluată pe baza prezentărilor verbale făcute de directori şi a unei declaraţii de principii care descria responsabilităţile supervizorilor clinici. Responsabilităţile au fost împărţite în două categorii : (1) cele legate de supervizare şi (2) cele legate de asistenţa oferită. Alt aspect relevant al declaraţiei de principii era faptul că standardele minime de administrare a cazurilor în domeniul protecţiei copilului includeau, printre altele, angajamentul legat de planificarea permanentă.

Analizarea aspectelor metodologice

Sursele informaţiilor

Informaţiile interviurilor din cadrul acestui studiu au venit din mai multe surse. Informaţiile organizaţionale au venit de la directori şi de la alţi membri ai personalului administrativ ; informaţiile despre Richard au venit de la asistenţii maternali şi asistenţii sociali din cadrul protecţiei copilului care s-au ocupat de el. Alte surse de informaţii au fost prestatorii de servicii comunitare, cum sunt cadrele de specialitate din „casele pentru grupuri" (*group homes*), medicii, psihologii şi reprezentanţii şcolilor.

Informaţiile din dosare au fost obţinute de la Direcţia pentru Protecţia Copilului din cadrul departamentului. Au fost studiate actele din dosarul lui Richard din toată perioada petrecută sub tutela statului (din 1970 până în 1984), precum şi dosarele celor şase fraţi ai lui. În al doilea rând, au fost obţinute informaţii despre programe şi cu caracter organizaţional din documentele oficiale legate de declaraţiile de principii şi de proceduri.

Asigurarea credibilităţii studiului

Adesea, adepţii cercetării calitative trebuie să ia măsuri speciale pentru a-i asigura pe viitorii cititori de credibilitatea rezultatelor lor, iar acest aspect trebuie adesea să fie abordat în timpul Fazei 1. În acest caz, caracterul litigios şi vizibilitatea publică a studiului, precum şi potenţiala importanţă a rezultatelor lui pentru generaţiile viitoare de copii au făcut ca asigurarea credibilităţii şi a integrităţii lucrării să fie un considerent crucial. Pentru a preveni orice încercare de presiune politică, cercetătorul a făcut un contract prin care departamentul garanta că nu vor exista încercări de a influenţa întrebările puse sau conţinutul raportului final. În al doilea rând, departamentul se declara de acord cu publicarea raportului final.

Cel de-a doilea aspect al contextului studiului care a impus mari precauţii a fost concentrarea masivă a mass-media naţionale şi internaţionale asupra acestui caz. Întrucât lucrarea a fost efectuată sub auspiciile departamentului, s-a pus problema posibilităţii ca rezultatul să sufere o influenţă politică. Soluţia găsită a fost să fie prezentate în raportul final doar acele rezultate ce puteau fi dovedite deplin, astfel încât să nu poată fi respinse. În al doilea rând, dovezile care ar putea fi considerate incendiare şi, prin urmare, ar duce la acţiuni judiciare să fie incluse doar ca parte a citatelor directe din documentele-sursă. În plus, documentele-sursă au fost incluse în anexa la raportul final.

În al treilea rând, informaţiile care nu puteau fi dovedite deplin şi ar fi putut fi considerate incendiare aveau să fie omise din raportul final. Omiterea acestor materiale făcea să fie evitate ordonanţele emise de tribunal care ar fi interzis difuzarea raportului. Aşadar, au fost stabilite standarde foarte stricte şi în raportul final au fost incluse doar informaţiile cele mai solide – cele care puteau fi dovedite şi verificate deplin.

Modalitatea de culegere a informaţiilor

Metoda principală de culegere a informaţiilor a fost intervievarea. Interviurile au implicat personalul administrativ. Pentru a obţine informaţiile necesare acestui studiu, interlocutorilor li s-au pus următoarele întrebări:

- Care este munca dumneavoastră, aşa cum o percepeţi?
- Cum v-aţi îndeplinit îndatoririle şi responsabilităţile implicate de poziţia dumneavoastră?
- Dacă aţi avut de-a face cu Richard, descrieţi în ce fel.
- Ce aţi face altfel, dacă ar fi să o luaţi de la capăt?

În interviurile cu asistenţii sociali din cadrul protecţiei copilului şi cu asistenţii maternali au fost puse următoarele întrebări:

- Care a fost relaţia dumneavoastră cu Richard?
- Cum aţi perceput tulburările de care suferea Richard?
- Cum aţi perceput calităţile şi defectele lui Richard?
- Descrieţi evenimentele care au produs o criză în relaţiile dumneavoastră cu Richard.
- Descrieţi evenimentele care au dus la schimbarea plasamentului familial al lui Richard.
- Care este munca dumneavoastră, aşa cum o percepeţi?
- Cum aţi primit informaţiile despre ce trebuie să faceţi?
- Cu cine v-aţi consultat atunci când aţi avut probleme cu Richard?
- Ce alte informaţii aveţi despre Richard?

În sfârşit, au fost intervievaţi prestatorii de servicii comunitare, cărora li s-a cerut să descrie relaţia pe care au avut-o cu Richard şi să comunice observaţiile lor legate de comportamentul şi afectele lui. Cea de-a doua metodă de culegere a informaţiilor a fost consultarea dosarelor şi a documentelor aflate în posesia departamentului. Aceasta a

Contact dl consultare dosarelor lui R. și al fostelor [illegible] procedur [illegible]

constat din consultarea dosarelor lui Richard şi ale fraţilor lui şi a documentelor legate de declaraţiile de principii şi de proceduri care au stat la baza practicii de administrare a cazului.

Angrenarea participanţilor la cercetare

Cercetătorul a angrenat participanţii la cercetare după cum urmează: (1) a luat legătura telefonic cu persoana vizată, (2) s-a prezentat şi a prezentat scopul apelului, (3) a arătat că efectuează un studiu despre moartea lui Richard Cardinal, (4) a explicat că studiul este o investigaţie independentă, chiar dacă a fost iniţiat de Departamentul de Servicii Sociale şi Sănătate Publică al guvernământului provinciei Alberta, şi (5) a solicitat un interviu. Acordul verbal al participantului la cercetare de a da un interviu cercetătorului a fost privit ca angajament formal.

În acest mod au fost angrenaţi peste 40 de interlocutori. Printre ei s-au numărat şi cadre superioare de conducere ale departamentului. În plus, au fost contactate pentru intervievare 9 dintre cele 16 familii în care a fost plasat Richard. Două dintre aceste interviuri au fost telefonice. Şapte familii nu au putut fi găsite. Dintre cei 25 de asistenţi sociali din cadrul protecţiei copilului care s-au ocupat de Richard în perioada cât a fost sub tutela statului, au fost contactaţi pentru intervievare patru dintre ultimii.

De asemenea, au fost stabilite contacte cu personalul ce lucrează în trei dintre cele şase „case pentru grupuri" (*group homes*) care s-au ocupat de Richard, cu câţiva alţi profesionişti ce au avut de-a face cu el, precum şi cu reprezentanţi ai Asociaţiei Metişilor, care erau, evident, interesaţi să afle cum s-a întâmplat ca sistemul de protecţie a copilului să-şi rateze misiunea atât de tragic în cazul lui Richard.

Înregistrarea informaţiilor din interviuri

Chiar dacă se preferă înregistrările pe bandă ale interviurilor, în acest studiu s-au preferat însemnările. S-a considerat că, dată fiind natura delicată a studiului, interlocutorii s-ar putea să refuze să semneze formularul de consimţământ necesar pentru interviurile înregistrate pe bandă.

Din cauză că povestea lui Richard era atât de tragică şi de larg mediatizată, a fost nevoie de foarte multă grijă pentru a separa faptele de sentimente, astfel încât raportul final să reflecte cu precizie evenimentele. Primul pas pe care l-a făcut cercetătorul în acest sens a fost să obţină informaţii din mai multe surse (triangulare). Cel de-al doilea pas a fost păstrarea unui punct de vedere obiectiv în vreme ce participanţii la cercetare ofereau relatări diferite despre Richard; cercetătorul a trebuit să evalueze cu grijă ataşamentul emoţional al interlocutorilor faţă de Richard (nivelurile fiind căldură, apropiere, apreciere pozitivă, ambivalenţă şi ostilitate) şi modul în care aceste sentimente influenţau prezentarea faptelor.

Nota editorilor

Pentru analizarea informaţiilor din studiul cazului Cardinal a fost nevoie să se integreze date din mai multe surse. Avantajul acestui lucru este că oferă multe ocazii de a spori credibilitatea rezultatelor prin triangulare. Tehnicile actuale au fost deja descrise şi ilustrate; pentru a evita repetarea, vom descrie pe scurt Faza 3 a acestui studiu, subliniind unele dintre aspectele lui aparte. Rezultatele analizei sunt prezentate complet, deoarece ilustrează excelent amploarea informaţiilor pe care le poate genera un studiu calitativ şi semnificaţia lui la nivelul politicilor, al dezvoltării organizaţiilor şi prestării directe a serviciilor.

Analizarea informaţiilor

Evaluarea pe parcurs a interviurilor

La sfârşitul fiecărei etape din procesul culegerii informaţiilor, cercetătorul a trecut în revistă conţinutul informaţiilor obţinute, pentru a identifica nepotrivirile şi lacunele din ele. Acest proces este cerut pentru a putea modifica direcţia studiului, atunci când informaţiile arată că este necesar. De exemplu, scopul studiului era să stabilească dacă obligaţiile faţă de Richard fuseseră îndeplinite în mod corespunzător.

Totuşi, la sfârşitul primei faze de intervievare a fost evident faptul că, la toate nivelurile birocratice, cadrele de conducere nu erau deloc lămurite cine răspunde şi de ce anume – o posibilă consecinţă a politicii de regionalizare, recent transpusă în fapt, cu scopul de a descentraliza autoritatea în privinţa stabilirii politicilor şi a prestării serviciilor. Cererea de a lărgi studiul, adresată ministrului adjunct, a fost aprobată, iar acordul iniţial a fost modificat, incluzând o investigare a impactului regionalizării asupra practicilor de protecţie a copilului. Analiza informaţiilor a fost împărţită în două faze:

- Prima fază a constat din trasarea secvenţei cronologice a evenimentelor din viaţa lui Richard în perioada în care a fost sub tutela statului.
- Cea de-a doua fază a constat într-o analiză a modului de administrare şi de organizare a funcţionării departamentului.

Analiza informaţiilor: etapa întâi

Cronologia vieţii lui Richard, stabilită pe baza informaţiilor obţinute din interviuri şi din dosare, a oferit perspectiva evenimentelor critice şi a deciziilor luate în privinţa lui Richard în timpul celor 14 ani petrecuţi sub tutela statului. De exemplu, în primul an, Richard a fost plasat în patru familii. În cel de-al doilea an a trecut prin alte patru. La vârsta de şase ani avusese parte de opt plasamente familiale.

Cronologia a reliefat şi evenimentele semnificative din perioada petrecută sub tutela statului. La patru ani era considerat un copil normal şi sănătos. Însă la cinci ani, când se afla în al cincilea plasament familial, a fost descris ca agresiv şi încăpăţânat şi avea crize de enurezis. Pe măsură ce trecea din familie în familie, comportamentul lui s-a deteriorat, iar enurezisul a devenit permanent. La opt ani, când a fost plasat în a unsprezecea familie, micţiunea nocturnă era descrisă ca „mult agravată" : la cel de-al treisprezecelea plasament familial, la doisprezece ani, Richard era descris ca foarte coleric, iritabil, inhala clei* şi avea un comportament sexual inadecvat.

Au urmat alte plasamente familiale şi problemele lui Richard s-au agravat, ajungând până la urmă să implice agresivitate împotriva altora şi daune materiale. Mai grav, Richard a început să dea semne de comportament autodistructiv, printre care mai multe încercări serioase de sinucidere.

Rezultatele din investigarea serviciilor directe oferite lui Richard au inclus evaluarea eficienţei administrării cazului, calitatea dosarului, calitatea practicii în lucrul cu cazul individual, calitatea supervizării lucrului cu cazuri individuale şi măsura în care asistenţii sociali care se ocupau cu protecţia copilului au înţeles nevoile lui Richard şi au reacţionat corect la ele. A fost analizată şi relaţia dintre asistenţii maternali şi departament, precum şi măsura în care departamentul şi-a îndeplinit obligaţiile aşa cum sunt ele definite prin lege, în declaraţia de principii şi în documentele legate de proceduri.

Analiza informaţiilor: etapa a doua

Cea de-a doua fază a analizei a inclus examinarea nesiguranţei la nivelul administrativ care a reieşit în prima fază a studiului, în special impactul regionalizării.

Raportul a tras concluzia că departamentul nu s-a achitat în mod corespunzător de obligaţiile faţă de Richard. Rezultatele ce au prezentat amănunţit acest eşec au fost utile atât la nivelul lucrului direct cu clienţii, cât şi la nivelul organizaţional şi al stabilirii principiilor – şi ele au fost traduse în 27 de recomandări. Acestea sunt prezentate în paginile următoare :

Nota editorilor

> În faza de analizare a informaţiilor, cele şapte recomandări principale pot fi considerate teme principale, cele 27 de sub-recomandări pot fi considerate teme secundare, iar cele 66 de rezultate ale studiului pot fi considerate categorii.

* Este vorba despre intoxicarea prin inhalarea solvenţilor, ca şi în cazul „aurolacilor" din România (n.t.).

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

RECOMANDĂRI PENTRU A GARANTA O MAXIMĂ PROTECŢIE A COPILULUI

Recomandarea 1: *Departamentul să dovedească prin intermediul unor programe speciale implicarea pe care declară că o are în domeniul protecţiei copilului.*

O nouă lege pentru protecţia copilului (*Child Welfare Act*) este doar baza pe care trebuie să se dovedească această implicare. Crearea unor programe şi resurse ce sprijină protecţia copilului va da măsura priorităţii acordate de guvern. După părerea mea, departamentul este *acum* în situaţia de a transpune în fapt multe dintre politicile, standardele şi programele prevăzute în noua lege pentru protecţia copilului. Acest lucru ar trebui făcut cât mai curând posibil. Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Conducătorul departamentului a declarat că protecţia copilului are maximă prioritate în organismul pe care îl conduce.
- Departamentul a început să traducă în fapt planul de regionalizare, dar protecţia copilului nu era o parte vizibilă a acestui plan.
- Unii angajaţi intervievaţi în cursul investigaţiei şi-au exprimat părerea că, pentru departament, protecţia copilului nu reprezintă o prioritate.
- Practic, nu există în provincia Alberta resurse de tratament adecvate pentru copiii de vârsta lui Richard.

Recomandarea 2: *Departamentul să examineze imediat modul de tratare a copiilor care sunt permanent sub tutela statului în regiunile Northwest şi Edmonton.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Unele dintre persoanele care au în îngrijire aceşti copii aflaţi sub tutela statului cred că ei se situează la nivelul doi sau trei al priorităţii printre dosarele de care se ocupă.
- Însuşi manualul *Programelor pentru protecţia copilului* (*Child Welfare Programs*), publicat de departament, întăreşte această credinţă, precizând responsabilităţile din lucrul cu cazurile individuale în privinţa copiilor aflaţi temporar sub tutela statului (*Child Welfare Programs*, pp. 106-107), însă nu şi în privinţa celor aflaţi permanent.
- În ambele regiuni, asistenţii sociali au încălcat semnificativ cerinţele de întocmire a raportului de analiză a progresului copilului (*Review of Child's Progress*), ceea ce duce la presupunerea că şi frecvenţa contactelor a fost inferioară cerinţelor departamentului.

Recomandarea 3: *Departamentul să stabilească o procedură de cercetare a copiilor aflaţi temporar şi permanent sub tutela statului, ceea ce ar garanta monitorizarea şi evaluarea cel puţin o dată pe an a îngrijirilor acordate tuturor copiilor aflaţi permanent sub tutela statului.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Frecvenţa contactului între copiii aflaţi permanent sub tutela statului şi departament este adesea mică, cel puţin în cazul Biroului Districtual Bute, din regiunea Northwest.
- Calitatea planificării viitorului copiilor la nivelul lucrului cu cazurile individuale nu a fost adecvată.
- Au fost identificate în mod repetat probleme emoţionale şi de comportament, dar nu s-a luat nici o măsură pentru a le diminua.

Recomandarea 4 : *Departamentul să înceapă imediat elaborarea şi finanţarea unor programe în regiunea Northwest prin care să-i ajute pe adolescenţii aflaţi sub tutela statului să devină independenţi de departament.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Richard Cardinal era foarte preocupat de faptul că se apropia momentul împlinirii vârstei de 18 ani şi de aparenta lui incapacitate de a supravieţui fără sprijinul departamentului.
- Copiii aflaţi sub tutela statului care împlinesc 18 ani şi nu sunt angrenaţi într-un program de studii trec brusc de la dependenţă la independenţă.

Recomandarea 5 : *Departamentul să elaboreze o specificaţie şi un set de criterii pentru recunoaşterea unui copil aflat în pericol. Ele ar trebui să fie însoţite de o formulare limpede a procedurilor prin care se acordă ajutor acestor copii.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Lucrătorii care s-au ocupat de Richard nu au recunoscut semnele ce indicau faptul că era un copil aflat în pericol.
- Se pare că lucrătorii care s-au ocupat de Richard nu au fost capabili să identifice procedurile adecvate pentru a-l ajuta.

Recomandarea 6 : *Departamentul să creeze o gamă mai largă de resurse alternative de îngrijire.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Departamentul s-a bazat foarte mult pe plasamentul familial ca modalitate de a acorda îngrijire copiilor. Se pare că unii copii au nevoie de mai multe servicii decât cele care pot fi oferite într-o familie de plasament.
- Practic, nu există alternative de îngrijire şi tratare a adolescenţilor între şaisprezece şi optsprezece ani.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI PRACTICILE DIN ASISTENŢA SOCIALĂ PENTRU COPII

Recomandarea 7 : *Departamentul să identifice modalităţile prin care asistenţii sociali din cadrul Biroului Districtual Bute, din regiunea Northwest, pot fi ajutaţi să crească nivelul calităţii planificării şi a acţiunilor în lucrul cu cazuri individuale.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Puţini dintre lucrătorii implicaţi în cazul lui Richard Cardinal – sau chiar nici unul – au trasat un plan al cazului lui, ca tutelă temporară sau permanentă.
- Consultând alte şapte dosare din acest birou, s-a constatat absenţa unor planuri scrise ale cazurilor.
- Puţini lucrători l-au angrenat pe Richard în vreun efort sistematic de schimbare.

Recomandarea 8 : *Departamentul să elaboreze o specificaţie a procedurilor prin care să se amelioreze transferul cazurilor de la un lucrător la altul.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- În această regiune, fluctuaţia angajaţilor este mare şi gradul de continuitate în lucrul cu cazurile individuale este scăzut.
- Nu există o consecvenţă în privinţa serviciilor şi a planificării de la un lucrător la altul.

BCU SIBIU / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

- Se pare că lucrătorii nu se familiarizează în întregime cu dosarele în momentul transferului.
- Puţini dintre ei - sau chiar nici unul - par să ducă mai departe ceea ce a făcut lucrătorul precedent.

Recomandarea 9: *Departamentul să examineze imediat moralul scăzut al personalului şi marea lui fluctuaţie în Biroul Districtual Bute.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- În acest birou, moralul este scăzut şi, chiar dacă moartea lui Richard a contribuit la aceasta, rădăcinile par să fie mai adânci.
- Există o mare fluctuaţie a personalului, şi multe posturi din schemă nu sunt ocupate.

Recomandarea 10: *Departamentul să-şi reexamineze poziţia în privinţa pregătirii atât universitare, cât şi la locul de muncă, pentru ca: (a) să-şi reafirme responsabilitatea faţă de educaţia în domeniul asistenţei sociale şi să încurajeze intens personalul din regiunea Northwest să-şi ia licenţa în asistenţă socială, (b) să creeze programe de calificare la locul de muncă în asistenţa socială pentru indigeni, instruiţi de persoane care au cunoştinţele necesare şi experienţă de lucru cu indigenii, (c) să creeze programe de calificare la locul de muncă pentru identificarea şi intervenţia în cazul abuzurilor asupra copiilor şi (d) să stabilească acorduri cu Programul de Pregătire pentru Prevenirea Sinuciderilor (Suicide Prevention and Training Program), astfel încît personalul să poată identifica semnele sinuciderii şi să stăpânească metodele de intervenţie.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Există în această regiune un mare număr de asistenţi sociali care nu au pregătire profesională în domeniul asistenţei sociale.
- Lucrătorii intervievaţi şi dosarele consultate au revelat diferite niveluri de cunoştinţe în cele trei domenii - problemele indigenilor, abuzurile asupra copiilor şi prevenirea sinuciderii.

Recomandarea 11: *Departamentul să-şi reevalueze procedurile de atribuire a cazurilor, în funcţie de varietatea şi complexitatea problemelor copiilor şi de diferitele niveluri de competenţă şi de experienţă ale asistenţilor sociali.*

Adesea, problemele legate de dosare sunt privite doar din punctul de vedere al numărului real de cazuri de care răspunde un asistent social. Trebuie să se dea mai multă atenţie armoniei dintre experienţa şi competenţa asistentului social şi natura şi complexitatea problemelor copiilor respectivi. Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Calitatea serviciilor oferite de asistenţa socială este inferioară celei prevăzute.
- Lucrătorii şi-au manifestat îngrijorarea faţă de numărul cazurilor de care se ocupă, mai ales acolo unde biroul respectiv are în schemă posturi de asistent social ce nu sunt ocupate.
- Atribuirea şi reatribuirea dosarelor nu par să se bazeze pe criterii care să ia în calcul şi nivelurile diferite de complexitate a cazurilor.
- Numărul dosarelor este unul dintre factorii determinanţi ai calităţii lucrului cu cazurile individuale.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI SUPERVIZAREA PRACTICII DIN ASISTENŢA SOCIALĂ

Recomandarea 12 : *Departamentul să desemneze un consultant extern competent în supervizarea lucrului cu cazurile individuale din domeniul protecţiei copilului, care să evalueze nevoile de supervizare a asistenţilor sociali din regiunea Northwest. Departamentul să facă recomandări pentru elaborarea şi clarificarea rolului supervizorului activităţii de asistenţă socială.*

Părerea mea este că o persoană din exteriorul departamentului ar fi mai bine plasată pentru a dobândi o imagine corectă a nevoilor de supervizare a asistenţilor sociali. Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Nu există o specificaţie a rolului supervizorului în privinţa lucrului cu cazurile individuale din asistenţa socială.
- Supervizarea asistenţei sociale nu a fost de bună calitate şi nu a fost efectuată în mod sistematic.

Recomandarea 13 : *Departamentul să ofere supervizorilor ocaziile de a-şi îmbunătăţi cunoştinţele despre practica actuală în asistenţa socială din domeniul protecţiei copilului, precum şi tehnicile şi cunoştinţele legate de metodele de supervizare.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Asistenţii sociali au identificat mai multe deficienţe în cunoştinţele şi competenţa supervizorilor lor.
- Şi printre supervizori există diferenţe în privinţa gradului de prioritate al supervizării asistenţei sociale.

Recomandarea 14 : *Departamentul să examineze gradul de adecvare al modelului de relaţie dintre asistentul social şi supervizor cunoscut ca „echipa de asistenţă socială".* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- În Biroul Districtual Bute, din regiunea Northwest, sunt frecvente cazurile de colaborare colegială neoficială.
- Este nevoie de un aport colectiv la rezolvarea problemelor în lucrul cu cazurile individuale, datorită gamei de cunoştinţe şi experienţe ale angajaţilor biroului.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI RELAŢIILE DINTRE FAMILIILE DE PLASAMENT ŞI DEPARTAMENT

Recomandarea 15 : *Departamentul să creeze o comisie specială, compusă din membri ai Asociaţiei Asistenţilor Maternali şi personalul departamentului, la care să se adauge, atunci când este cazul, persoane competente din exterior, care să examineze cauzele eşecului plasamentelor familiale. Această comisie specială trebuie să facă recomandări pentru creşterea probabilităţii de succes al plasamentelor familiale.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Există în această regiune o mare proporţie de eşec al plasamentelor familiale, mai ales în cazul copiilor aflaţi în tutela permanentă a statului.
- A reieşit că asistenţii maternali nu sunt conştienţi de profunzimea implicării necesare atunci când îşi asumă această responsabilitate.

- Asistenţii sociali nu au considerat că asistenţii maternali fac şi ei parte din echipă.
- Asistenţii sociali nu au privit familiile de plasament ca pe un sistem prin care se pot rezolva problemele. Concepţia lor pare să fie că problemele dintre copil şi familia de plasament pot fi rezolvate mai bine prin mutarea copilului.

Recomandarea 16: *Pe lângă alte sugestii pentru îmbunătăţirea calităţii plasamentelor familiale, comisia specială va examina recomandarea ca între asistenţii maternali şi departament să existe contracte oficializate de prestare de servicii. Aceste contracte trebuie să includă declaraţiile responsabilităţilor ambelor părţi, formulând foarte limpede planificarea viitorului copiilor.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- În momentul efectuării plasamentului nu li se oferă asistenţilor maternali prea multe informaţii.
- Sprijinul acordat de departament asistenţilor maternali este limitat.
- Asistenţii maternali constată adesea că asistentul social se aliază cu copilul împotriva lor.
- Nu există o planificare a schimbării plasamentelor şi o colaborare între asistenţii maternali şi asistenţii sociali în privinţa stabilirii obiectivelor.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI ŞI A ÎNTĂRI RELAŢIILE CU RESURSELE COMUNITARE

Recomandarea 17: *Departamentul să examineze relaţia lui actuală cu resursele comunitare importante, în vederea recomandării mijloacelor prin care (a) poate fi îmbunătăţită comunicarea, (b) poate creşte colaborarea interdisciplinară şi (c) poate fi ameliorat procesul de luare a deciziilor în mod interdisciplinar.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Departamentul este perceput negativ de către resursele comunitare.
- Consfătuirile echipelor interdisciplinare sunt rare sau chiar inexistente.
- Nivelul comunicării între departament şi resursele lui comunitare este foarte scăzut.

Recomandarea 18: *Departamentul să elaboreze indicaţii pentru îmbunătăţirea legăturii dintre asistenţii sociali şi programele şcolilor la care sunt înscrişi copiii aflaţi în îngrijirea lor.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Problemele şcolare apar frecvent în raportul de analiză a progresului copilului, însă sunt puţine dovezi de colaborare între lucrător şi reprezentanţii şcolilor pentru rezolvarea lor.

Recomandarea 19: *Departamentul să-şi evalueze politicile şi procedurile în privinţa recurgerii la consultanţii particulari care diagnostichează şi tratează copiii aflaţi în îngrijirea lui.* Rezultatele acestei investigaţii arată că:

- Se remarcă o puternică tendinţă a asistenţilor sociali de a recurge la psihologi, fără să existe o formulare clară a motivaţiei şi a obiectivelor acestor consultaţii.
- Se observă o lipsă de disponibilitate şi/sau reţinere din partea specialiştilor în psihiatrie în privinţa diagnosticării şi tratării copiilor care vin din partea departamentului.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI RELAŢIILE ÎNTRE CONDUCERE ŞI ASISTENŢII SOCIALI

Recomandarea 20 : *Cadrele superioare din conducerea departamentului trebuie să-şi clarifice imediat poziţia în legătură cu problema autonomiei regionale faţă de controlul central. Trebuie să se facă referiri speciale la probleme cum sunt controlul bugetului, formularea politicilor, luarea deciziilor şi structura standard a prestării serviciilor.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- În prezent există o mare confuzie în privinţa gradului de autonomie a regiunilor.
- Există păreri diferite în privinţa celor care răspund de formularea politicilor.
- Există o oarecare confuzie în privinţa gradului de autonomie a regiunii în problemele bugetare. Evident, aceasta afectează elaborarea şi transpunerea în fapt a programelor.

Recomandarea 21 : *Departamentul să se angajeze să stabilească un sistem de standarde şi indicaţii pentru programe. Primul sistem de standarde şi indicaţii trebuie să se refere la practica în lucrul cu cazurile de copii aflaţi permanent sub tutela statului.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Nu există specificaţii clare pe baza cărora să se evalueze calitatea prestării serviciilor.
- Sunt puţine indicaţiile care să-i ajute pe supervizori şi pe asistenţii sociali în prestarea serviciilor către copii.

Recomandarea 22 : *Departamentul să precizeze aşteptările şi responsabilităţile legate de monitorizarea internă a lucrului cu copiii aflaţi în îngrijirea sa.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Nu este limpede dacă există vreo monitorizare a lucrului cu cazurile individuale, pentru a asigura controlul calităţii.
- Nu este limpede la ce nivel ierarhic se situează responsabilitatea monitorizării calităţii lucrului cu cazurile individuale.

Recomandarea 23 : *Departamentul să identifice motivul/motivele care îl/îi fac pe asistenţii sociali să nu respecte frecvenţa corectă de completare a „rapoartelor de analiză a progresului copilului". Investigaţia trebuie să vizeze proceduri şi tehnologii care să-i sprijine pe asistenţii sociali în îndeplinirea acestei obligaţii.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Prezenţa unor rapoarte de analiză a progresului copilului completate la intervalul corect de trei luni a fost mai degrabă o excepţie decât o regulă.
- Această problemă pare să existe şi în alte birouri, din alte regiuni.

Recomandarea 24 : *Departamentul să elaboreze o procedură de auditare a cazurilor. Această procedură va asigura examinarea periodică externă a calităţii serviciilor oferite copiilor care se află în îngrijirea departamentului.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Nivelul monitorizării şi al evaluării interne a calităţii serviciilor oferite copiilor este scăzut.
- Au fost identificate încălcări ale politicilor şi ale procedurilor departamentului de către unii asistenţi sociali din regiunile Northwest şi Edmonton. Se pare că mijloacele actuale de investigare a serviciilor oferite nu reuşesc să identifice aceste erori.

Recomandarea 25 : *Departamentul să-şi reevalueze obiectivele şi procedurile de control al calităţii. În această reevaluare trebuie să se ţină cont de cerinţa potrivit căreia cel puţin unul dintre membrii comisiei de control trebuie să fie din afara Departamentului de Servicii Sociale (independent).* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Se impune o examinare periodică a programelor departamentului.
- Manualul actual de control al calităţii, declaraţia de intenţii, obiectivele şi parametrii trebuie să fie reformulaţi.
- Chiar dacă în 1980 a fost efectuat un control al calităţii la Biroul Districtual Bute (un control impus, evident, de moartea unui copil), se pare că el a avut un impact redus asupra modului de administrare a cazurilor şi de prestare a serviciilor.

Recomandarea 26 : *Departamentul să creeze un sistem de evaluare a personalului pe baza indicatorilor legaţi de randamentul în muncă.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Există niveluri foarte diferite ale randamentului asistenţilor sociali în lucrul lor cu cazurile individuale.

RECOMANDĂRI PENTRU A ÎMBUNĂTĂŢI NIVELUL SERVICIILOR OFERITE COPIILOR METIŞI ŞI INDIENI

Richard Cardinal a fost un copil provenit din metişi. Pe tot parcursul perioadei petrecute în îngrijirea departamentului, nu există vreo dovadă că acest fapt a fost recunoscut. Pentru a înţelege mai bine această carenţă majoră din îngrijirea oferită lui Richard, am stabilit interviuri cu reprezentanţi ai Asociaţiei Metişilor şi Asociaţiei Indienilor din Alberta. Din păcate, din motive necunoscute, întâlnirea cu cei din urmă nu a avut loc aşa cum fusese prevăzut. Totuşi, am avut o întâlnire lungă şi foarte fertilă cu patru reprezentanţi ai Asociaţiei Metişilor din Alberta. Pe baza observaţiilor, grijilor şi a frustrărilor exprimate de ei în legătură cu Departamentul de Servicii Sociale şi Sănătate Publică... ofer recomandarea finală şi, poate, una dintre cele mai importante făcute până acum în privinţa modului de administrare a cazului lui Richard Cardinal.

Recomandarea 27 : *Departamentul să creeze în cel mai scurt timp posibil o comisie specială, compusă dintr-un număr egal de reprezentanţi ai comunităţii metise şi ai celei indiene şi din membri ai serviciilor sociale care au experienţă nemijlocită în lucrul cu comunitatea metisă şi cea indiană, cărora să li se adauge, după caz, alte persoane competente, care să colaboreze la cercetarea problemelor legate de protecţia copiilor metişi şi indieni şi să recomande programe alternative pentru copiii metişi şi indieni din regiunea Northwest.* Rezultatele acestei investigaţii arată că :

- Este necesar un efort continuu şi mai bine coordonat de îmbunătăţire a comunicării dintre reprezentanţii Asociaţiei Metişilor şi ai Asociaţiei Indienilor şi departament în problemele legate de protecţia copilului.
- Există actualmente în provincia Alberta foarte bune exemple de alternative viabile ale serviciilor oferite copiilor indieni.

Difuzarea

La începutul studiului au fost făcute planuri amănunţite de difuzare a documentului, din mai multe motive. În primul rând, natura delicată a studiului a impus multă chibzuială în privinţa momentului publicării raportului. În al doilea rând, rezultatele potenţial litigioase ale studiului au făcut necesară asigurarea că întregul raport va ajunge la un public foarte interesat. Prin urmare, în contractul iniţial dintre cercetător şi departament a fost inclusă o clauză ce prezenta procesul de difuzare.

Nota editorilor

Difuzarea raportului final a permis transpunerea în fapt a multora dintre recomandările pe care le conţine. Multe dintre problemele de care se ocupă acest studiu au fost rezolvate, în încercarea de a îmbunătăţi atât serviciile sociale oferite copiilor indigeni şi comunităţilor lor, cât şi sistemul de prestare a serviciilor sociale.

Acordul a fost ca, o dată încheiat, raportul să fie înmânat ministrului care conducea departamentul. Ministrul avea la dispoziţie două săptămâni pentru a examina raportul şi a face investigaţii. Apoi, trebuia să-şi prezinte concluziile şi să permită publicarea întregului raport.

În ciuda acestei planificări riguroase, anumite evenimente au determinat modificarea planurilor de difuzare iniţiale. Mai întâi, departamentul a hotărât să reţină raportul, în ciuda acordului iniţial. Apoi, unele părţi din documente s-au scurs către mass-media, ceea ce a pus în dilemă departamentul şi cercetătorul şi a sporit interesul publicului. În cele din urmă, s-a hotărât să se ţină o conferinţă de presă comună şi să se pună la dispoziţia publicului întregul raport.

Mass-media au urmărit cu atenţie desfăşurarea studiului, iar publicul la nivel local, naţional şi internaţional a manifestat mult interes. Aceasta a asigurat difuzarea largă a raportului, în ciuda intenţiei departamentului de a-l reţine.

Nota editorilor

Difuzarea studiului cazului Cardinal a fost neobişnuită prin faptul că a trebuit să fie planificată şi negociată de la început. Publicarea rezultatelor într-o formă sau alta a fost garantată de la început – împrejurările politice speciale ale acestui studiu au făcut ca, din punct de vedere deontologic, să fie necesar acest aranjament neobişnuit.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Referinţe

Thomlison, R.J. (1984), *Case management review : Northwest Region Department of Social Services and Community Health*, University of Calgary, Faculty of Social Work, Calgary.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Index tematic

A

Analiza informaţiilor 95-123
- cadrul ~ 98-102
- scopul ~ 97-98

Angrenarea 80-86

C

Categoriile
- codificarea ~ 110
- compararea ~ 112-113
- identificarea ~ 108-113
- recuperarea unităţilor de sens din ~ 112

Cercetarea şi baza de cunoştinţe a profesiunii 28-29
Cercetarea şi cultura 31-32
Cercetarea şi practicianul 30
Cercetarea şi sexul 30-31
Cifre (folosirea lor în cercetare) 26-27
Codificarea
- atribuirea de coduri categoriilor 110
- compararea categoriilor 112-113
- încheierea ~ 111
- ~ la primul nivel 105-111
- ~ la al doilea nivel 111-113
- perfecţionarea şi reorganizarea ~ 110-111
- recuperarea unităţilor de sens din categorii 112

Concepte 24
Conducătorii ştiinţifici (alegerea ~) 47-48
Consecvenţa 117
Considerente deontologice 51-54
- ~ în analizarea informaţiilor 100-101
- ~ la trimiterea raportului pentru publicare 148-150
Consultarea literaturii de specialitate 46
Context (complexitatea ~) 25
Convorbirea (etapele desfăşurării ~) 70-90
- pregătirea ~ 70-76

Convorbiri (conducerea ~) 79-87
- dinamica ~ 81-82
- încheierea ~ 86-87
- reflecţia asupra ~ 87-89
- tipurile de întrebări din ~ 83-86

Convorbiri (tipuri de ~) 63-66
- ~ cu norme fixate (standardizate) 64-65
- ~ cu norme fixate parţial (dirijate) 66
- ~ libere (deschise) 65-66

Credibilitatea 116-119
Culegerea informaţiilor 61-93
Cuvintele (folosirea lor în cercetare) 26-27

D

Definirea ariei problemelor 39-43
Dovezi contrare 119

F

Fiabilitatea 117-119
Flexibilitatea în cercetare 27-28
Formular de consimţământ 73-74

G

Generalizarea în cercetare 23-24

H

Hărţi conceptuale 44

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

I

Informaţiile
- interpretarea ~ 114-115
- transcrierea ~ 98-102
- turul de orizont al ~ 103-104

Interlocutori (pregătirea ~) 73-76
Introducerea (la un raport) 132-137

Î

Înregistrarea pe bandă a interviurilor 77
Însemnări 78-79
Întrebări (tipuri de ~) 83-86

L

Locuri pentru efectuarea studiului 50-51

M

Metoda comparaţiei permanente 106-107
Metoda reducerii în cercetare 24-25
Metode de înregistrare 77
Modalitatea de cercetare calitativă 18-19
Munca de pregătire 43-44

N

Notaţiile din jurnal
- ~ în procesul de intervievare 77-79
- ~ în timpul analizei informaţiilor 104-105

Note analitice 104-105

O

Obiectivitatea în cercetare 22-23

P

„Pista de auditare" 96-105
Planificarea studiului 37-59
Posibilitatea de confirmare 130-131
Posibilitatea de transferare 130
Predispoziţii (controlarea ~) 118-119
Probleme 39-43
Programe de calculator (în analiza informaţiilor) 99-100
Programe de procesare de text 99-100

R

Raportul (etape în redactarea ~) 128-153
- alegerea stilului de redactare a ~ 131-132
- concluziile din ~ 143-145
- folosirea terminologiei în ~ 129-130
- introducerea din ~ 132-133
- începerea redactării ~ 128-129
- metodologia din ~ 137-139
- momentul în care începe redactarea ~ 128-129
- organizarea ~ 132-147
- planificarea ~ 128-129
- referinţele din ~ 145-147
- rezultatele din ~ 139-143
- rezumatul din ~ 132

Redactarea propunerii 54-55
Redactarea raportului 125-153
Reflecţia asupra convorbirii 87-89
Relaţia dintre cel care conduce convorbirea şi interlocutor 67-69
- compararea cu convorbirile terapeutice 68-69
  - abordarea emoţiilor puternice 68
- echitatea 67-68

Rescrierea 149-151
Resurse (identificarea ~) 49-50
Revistă de specialitate
- trimiterea manuscrisului la o ~ 147-151

Rezumat (în rapoarte) 132

S

Sisteme de clasificare conceptuală 114-115
Stabilirea acordului 43-44

T

Temele principale 115-116

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA

Teoriile
- construirea ~ 114-115
- ~ în cercetare 25-26
Transcrierile 98-102
- alegerea celui care face ~ 100
- aspectele deontologice în ~ 100-101
- formatarea ~ 102
- informaţiile brute din ~ 101
Triangularea 117

U

Unităţile de sens
- identificarea ~ 108-113
- recuperarea ~ din categorii 112

V

Veridicitatea 116-119
- dovezile de ~ 130-131

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

COLLEGIUM
Asistenţă socială

au apărut:

Cristian Bocancea, George Neamţu – *Elemente de asistenţă socială*

Adriana Albu, Constantin Albu, Ioan Petcu – *Asistenţa în familie a persoanei cu deficienţă funcţională. Tehnici de îngrijire şi manevrare a bolnavului*

Alois Gherghuţ – *Psihopedagogia persoanelor cu cerinţe speciale. Strategii de educaţie integrată*

Alois Gherguţ – *Managementul serviciilor de asistenţă psihopedagogică şi socială*

George Neamţu (coord.) – *Tratat de asistenţă socială*

Anne-Marie Simon – *Consiliere parentală. Prevenirea bâlbâielii şi a cronicizării ei*

George Neamţu, Dumitru Stan (coord.) – *Asistenţa socială. Studii şi aplicaţii*

Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery, Richard M. Grinnell, Jr. – *Cercetarea calitativă în asistenţa socială. Faze, etape şi sarcini*

în pregătire:

Karla K. Miley, Michael O'Melia, Brenda L. Dubois – *Practica asistenţei sociale*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

www.polirom.ro

Redactor: Adrian Şerban
Coperta: Ionuţ Broştianu
Tehnoredactor: Ioana Mariniuc

Bun de tipar: februarie 2005. Apărut: 2005
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Asistenţă socială

Leslie M. Tutty, Michael A. Rothery,
Richard M. Grinnell, Jr.

CERCETAREA CALITATIVĂ ÎN ASISTENŢA SOCIALĂ

Faze, etape şi sarcini

Scrisă într-o manieră accesibilă, ce evită intenţionat o terminologie strict tehnică, *Cercetarea calitativă în asistenţa socială* realizează o prezentare sintetică a unei orientări deosebit de actuale în asistenţa socială, care câştigă din ce în ce mai mulţi adepţi printre specialişti. Expunerea clară şi detaliată a diferitelor etape ale cercetării calitative, între care se remarcă recomandările privind tehnica interviului şi analiza de conţinut, este consecvent aplicată unui exemplu concret şi ilustrată în partea finală prin alte trei studii. Lucrarea constituie astfel un veritabil ghid practic, de real ajutor în elaborarea proiectelor de cercetare calitativă pentru studenţii şi practicienii din asistenţa socială.

Planificarea studiului • Culegerea informaţiilor • Analiza informaţiilor culese • Redactarea raportului • Femei care comit abuzuri sexuale asupra copiilor • Consiliile de administraţie ale instituţiilor de asistenţă socială • O tragedie din domeniul protecţiei copilului

Collegium

ISBN 973-681-845-4
9789736818455

Editura POLIROM
www.polirom.ro

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY